

AYŞE KULİN

Sevdalinka

38. BASIM

Remzi Kitabevi

AYŞE KULİN

Arnavutköy Amerikan Kız Koleji Edebiyat bölümünü bitirdi. Çeşitli gazete ve dergilerde editör ve muhabir olarak çalıştı. Uzun yıllar televizyon, reklam ve sinema filmlerinde sahne yapımcısı, sanat yönetmeni ve senarist olarak görev yaptı.

Öykülerden oluşan ilk kitabı *Güneşe Dön Yüzünü* 1984 yılında yayınlandı. Bu kitaptaki "Gülizar" adlı öyküyü, *Kırık Bebek* adı ile senaryolaştırdı ve bu sinema filmi 1986 yılının Kültür Bakanlığı Ödülü'nü kazandı.

1986'da sahne yapımcılığını ve sanat yönetmenliğini üstlendiği *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı dizideki çalışmasıyla Tiyatro Yazarları Derneği'nin En İyi Sanat Yönetmeni Ödülü'nü kazandı.

1996 yılında Münir Nureddin Selçuk'un yaşam öyküsünün anlatıldığı *Bir Tatlı Huzur* adlı kitabı yayınlandı. Aynı yıl, *Foto Sabah Resimleri* adlı öyküsü Haldun Taner Öykü Ödülü'nü, bir yıl sonra aynı adı taşıyan kitabı Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı.

1997'de yayınlanan *Adı: Aylin* adlı biyografik romanı ile, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yılın yazarı seçildi.

1998 yılında *Geniş Zamanlar* adlı öykü kitabı yayınlandı.

AYŞE KULİN

SEVDALİNKA

38. Basım

Remzi Kitabevi

Günümüz Türk Yazarları: 45
SEVDALİNKA / Ayşe Kulin

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 975-14-0678-1

BİRİNCİ BASIM: Şubat, 1999
OTUZ SEKİZİNCİ BASIM: Şubat, 2000

Remzi Kitabevi A.Ş., Selvili Mescit Sok. 3, Cağaloğlu 34440, İstanbul.
Tel (212) 513 9424-25, 513 9474-75, Faks (212) 522 9055
WEB: http://www.remzi.com.tr E-POSTA: post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

Varoluş mücadeleleri sekiz yüz yıldır süren
onurlu, cefakâr, kahraman Boşnaklar
ve
sevgili babam, rahmetli
Muhittin Kulin için

Bu kitap, Osmanlı öncesinde dini nedenlerle Haçlı Orduları tarafından, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında ve 1992 Savaşı'nda ise Sırplar ve Hırvatlar tarafından sürekli soykırımına tabi tutulan ama asla yok edilemeyen Boşnak halkının acılarını, Türk halkına biraz olsun tanıtabilmek amacıyla yazıldı.

Roman, savaş öncesinde Tito'nun kurduğu altı federe devletten oluşan Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti'nde, aşırı milliyetçiliği azdırarak savaşı tırmandıran ve sonuçta Yugoslavya'yı alevler içinde bırakan günleri anlatıyor, savaşın ilk üç yılında yaşananları okura aktarıyor.

Kitapta yazılan olaylar belgesel nitelikli, tarihi ve siyasi kişilerin dışındaki karakterler kurgudur.

Sevdalinka(*)

Saraybosna, Eylül 1986

Nimeta, mutfakta bulaşıkları yıkarken radyodan yükselen şarkının neşeli ritmine uygun hareketlerle sallanıp durmasına rağmen, iç sıkıntısından boğulacak gibiydi. Kahvaltıda oğlunun bile gözünden kaçmamıştı dalgınlığı.

"Anne, tam üç kere sordum aynı soruyu, sağır mısın?" demişti oğlu.

"Biraz dalgınım canım. Dün gece hiç uyuyamadım."

"Neden?"

"Kışa girerken böyle olurum."

"Kışa Eylül'de girilmez ki anne."

"Ne de olsa sonbahar. Ara mevsim işte. Sonra kış birden bastırıverir."

Oğlu, yine dün akşam içkiyi fazla mı kaçırdın, gibilerden bakmıştı yüzüne.

Üç yıldır, bir kadına yakışmayacak kadar çok içtiğinin, kocası, arkadaşları ve annesi kadar, oğlu da farkındaydı elbette. On bir yaşındaydı Fiko. Aklı da boyu gibi, yaşına göre hızlı gelişmişti. Uyanık, cin gibi bir çocuktu. Nimeta, zaman zaman, onun bakışlarını üzerinde hissettiğinde, içini okuyabilmesinden korkardı, yüreğini okuyabilmesinden... Yüreğinde, olmaması gereken bir sevgiye yer vermişti çünkü. Bu sevgiyi, filizlenmeye başladığı andan itibaren, yeşertmemek, büyütmemek için elinden geleni yapmıştı aslında. Ama boşunaydı çabaları... Stefan ile aynı şehirde yaşıyor olsalardı belki daha kolay olurdu kopmaları. Birbirlerini

(*) Sevdalinka: Sevda şarkıları.

her gün ve her an görür, doyasıya sevişir, heveslerini alıp bıkabilirlerdi. Ya da ayrı şehirlerde yaşadıklarından dolayı, hiç görüşemeselerdi, unutur giderlerdi belki...

Ama yasak aşkların en şiddetlisine tutulmaları için, her türlü şartı öylesine inceliklerle hazırlamıştı ki kader, Nimeta, sonunda çaresizliğini ve utancını içkiyle yenmeye çalışır olmuştu.

"Ben çıkıyorum anne, Hana hazır değil, bugün onun keyfini bekleyemem, imtihanım var." Fiko kucağındaki sarman kediyi süt tabağının önüne bıraktı.

"Sen git Fiko. Hana'yı okula ben bırakırım."

Fiko, dalgın ve yorgun annesinin yanağına bir öpücük kondurup çıkarken, kapıda bir an durup sordu.

"Babam bugün mü dönüyor?"

"Evet."

Fiko gitti. Nimeta iskemleye çöküp mutfak masasına uzattığı kollarına başını dayadı. Yıllardır geciktirmeye çalıştığı an, hızla yaklaşıyordu. Stefan'a, aralarındaki ilişkiyi kocasına anlatacağına dair söz vermişti. Bu sözü üç yıldır erteliyordu. Önceleri çocukların küçük olduğu bahanesini öne sürmüştü. Sonra, babası hastalanmıştı, onu üzemeyeceği bahanesine sığınmıştı. Derken Hana'nın okula başlamasını beklemişti. Bahaneler tükenmişti sonunda.

"Bir seçim yapmak zorundasın Nimeta," demişti Stefan. "Ben bu şekilde devam edemeyeceğim. Ya beni seç, ya kocanı. Sevdiğim kadının başka biriyle evli olmasına daha fazla dayanamayacağım."

"Ona boşanmak istediğimi söyleyeceğim. Bu hayattan bıktığımı, çok yalnız kaldığımı..."

"Olmaz. İşin aslını anlatacaksın Nimeta. Kocan başka bir erkeğin varlığını bilmezse, boşanmaya razı olmaz. Adama kendinde kusurlar aratma. Başka birine âşık olduğunu söyle dürüstçe."

"Bu onu öldürür."

"Sizin inancınıza göre, hani sadece ecel öldürürdü insanları?"

Gülmüştü Nimeta, "Beni ecel değil, bu aşk öldürecek, kocamı da benim günahım, Stejo," demişti...

Burhan, her zamanki gibi, bu akşam da yorgun argın ve toz toprak içinde dönecekti evine. Çocuklarına ve karısına sarılma-

dan önce, doğru banyoya koşup, Nimeta'nın hazır ettiği sıcak su dolu küvete bırakacaktı kendini. Dağ başında geçen günlerinin yorgunluğunu atmak ister gibi, dakikalarca yatacaktı sıcak suyun içinde. Sonra, yemekte, erik rakılarını karşılıklı yudumlarlarken, Nimeta'yı hiç ilgilendirmeyen mühendislik projelerini anlatıp duracaktı, en ufak ayrıntısına kadar. Hep o konuşacak, o anlatacaktı. Nimeta'nın yaptığı iş değilmiş gibi sanki, aklına bile gelmeyecekti karısına neler yaptığını sormak. Yemekten sonra, çocuklarla şöyle bir ilgilenecek, Fiko'nun derslerinin nasıl gittiğini öğrenecek, Hana'nın ısrarla söylediği yeni okul şarkısını dinler gibi yapacak, televizyona bakarken Bozo'yu kucağına alıp usul usul okşayacak, sonra da karısını yatak odasına sürükleyip, çocukların odaya dalmasına karşı kapıyı kilitleyerek, Nimeta'yla sevişmek isteyecekti. Günün en zor anı da o zaman başlayacaktı işte.

Nimeta, yirmi yaşından beri koynuna girdiği, bir zamanlar delice âşık olduğu kocasına kendini vermemek için, bin dereden su getirecekti. On beş gündür evden uzak olan Burhan'ı atlatmanın mümkün olamayacağını bildiği için, yemekte erik rakısını patlayıncaya kadar içip, dut gibi sarhoş olacaktı.

Nimeta için, başka bir adama âşık olduğunu söyleyip, Burhan'dan boşanmaktan başka çıkış yolu yoktu. Defalarca tekrarlamıştı bunu Stefan. Ama, boyunca bir oğlu, bir de küçük kızı olan, otuzunu geçmiş bir kadın, bunca yıllık evliliğini nasıl yıkardı? Bunu, ona karşı hiçbir kusuru olmayan kocasına nasıl izah ederdi? Çocuklarına, ailesine, arkadaşlarına ihanetini nasıl anlatırdı?

"Mavi bluzu mu giysem, pembeyi mi anne?"

Küçük kızı elinde iki bluzla dikilip duruyordu karşısında.

"Hangisini istersen onu giy."

"Sen söyle."

"İstediğini giy, kızım. İşim var benim, baksana."

"Masanın başında öyle duruyorsun ama anne. Nasıl iş bu?"

"Yazacağım yazıyı düşünüyorum. Sen kafamı karıştırıyorsun."

"Bugün müsamereye katılacak çocukları seçecekler. Çok güzel olmalıyım."

"Pembeyi giy."

"Neden?"

"Hana! Her çocuğun neden-niçin devri dört yaşında biter. Sen niye böylesin?"

"Ya sen niye böylesin anne?"

"Nasılım?"

"Hep işin, acelen vardır ya da hep düşünür durursun."

Kızının yakınması karşısında kalakaldı Nimeta. "Âşığım ve çok mutsuzum kızım, ne yapacağıma bir türlü karar veremiyorum," diyemedi. Karşısında elinde iki bluzla dikilip duran ve koca mavi gözleriyle kendine mahzun mahzun bakan küçük kızına sımsıkı sarıldı.

"Pembeyi giy, çünkü pembe sana çok yakışır. Mutlaka seni seçecekler bugün, Hana. Mutlaka seçecekler," dedi. Tanrının bir ailede hiç olmazsa bir kişiyi mutlu kılması gerektiğini düşünüyordu.

Telefon, kızıyla birlikte tam kapıdan çıkarken çaldı. Küçük kız okula gecikmişti. Telefona cevap vermekle vermemek arasında bir an tereddüt etti. Zil sesi kesilmeyince, içeri koştu, kaldırdı telefonu.

"Nerde kaldın, çabuk gel. Müthiş şeyler oluyor. Yirmi dakikaya kadar toplantıya giriyoruz," diyordu Sonya.

Hana'yı okulun önünde bırakıp, Alipaşina'dan aşağı gazladı, Selimoviça bulvarında televizyon binasına doğru sürdü arabayı.

Müthiş şeyler oluyormuş! Müthiş ne olabilirdi ki? Yaşam durgun bir göl gibiydi yıllardır. Herkesin ne olduğu, ne olabileceği, ne kadar yaşayabileceği bile belirlenmiş gibiydi. O her gün işine gidip gelecek, televizyon haberlerinin hazırlanmasında kendine düşen görevi yapıp parasını alacak, Burhan ise Knin'deki inşaat bitince, bir başka yerde, bir başka inşaatta çalışmaya başlayacaktı. Çocuklar okullarına devam edecekti. Kazandıkları paraları iyi günlerde harcamayı sevdikleri için, yaz tatillerini Split'te geçirecekler, kışları da Bjelasnica'ya kayağa gideceklerdi. Oğlu büyüyecek, babası gibi mühendis çıkacak, kızı da tıpkı anasının yaptığı gibi, üniversite biter bitmez, âşık olduğu gençle evlenip hemen çocuklar doğuracak ve büyük sandığı aşkı birkaç yıl içinde tükeneceğinden, bir ömür boyu sıkılıp duracaktı.

Nimeta'nın dünyasında ne vardı ki müthiş olabilecek?

Bu akşam Burhan'a başka bir erkeğe âşık olduğunu ve ayrılmak istediğini söyleyebilirdi. Bu akşam eşyalarını bir valize doldurup evini terk edebilirdi. Bu akşamı Stefan'ın koynunda sabaha kadar sevişerek geçirebilirdi. Ertesi sabah sevdiği adamın yanında uyandığında, sevda yorgunluğunu üzerinden atar atmaz, kocasının ve çocuklarının onu insafsızca suçlayan sözlerini ve bakışlarını hatırlar, sonbahar renklerinin coştuğu bahçeye açılan balkonun demirlerine tırmanır ve kendini boşluğa bırakabilirdi.

İşte, müthiş bir şey ancak o zaman olurdu!

"Heyy, salak mısın nesin? Önüne baksana! Kim veriyor sizin gibilere ehliyetleri?"

Arabayı müthiş bir fren gıcırtısıyla durdururken, pencereyi açıp, ezilmekten son anda kurtulan adama seslendi.

"Kusura bakmayın. Kabahat benim. Dalmışım."

"Dertlerini başka yerde düşün, direksiyon başında değil," dedi adam. Haklıydı. Nimeta bir müddettir herkese hak verir olmuştu. Acaba içinde boğulduğu suçluluk duygusunun verdiği eziklikten miydi bu ruh hali? Onun dışında herkes, her konuda haklıydı. O ise eşine, ailesine, çocuklarına ihanet eden bir haindi. Onun bir hain olduğunu sadece Mirsada biliyor, bir de annesi sezinliyordu ama, o üzerine dikilen tüm bakışlarda bir suçlama görüyordu sanki. Bu suçlayan bakışlara baş kaldıramıyor, sadece boyun eğiyor ve herkese hak veriyordu.

Geçenlerde bölüm başkanı İvan bile, "Sana bir şeyler oldu Nimeta, eskiden bu kadar yumuşakbaşlı değildin," demişti.

"Fena mı, hep dikkafalılığımdan şikâyet ederdiniz?" demişti Nimeta.

"Ara sıra o huysuz kızı da özlemiyor değilim," demişti İvan.

O huysuz kızı aslında en çok Burhan özlüyordu. Sessiz, isteksiz, yaşam sevincini yitirmiş gibi duran kadın, onun alışık olduğu, sivri fikirlerini sonuna kadar savunan, esintili, renkli, gürültücü Nimeta'sı değildi ne zamandır. Ama 'zaman' denen gaddar olgu, her şeyi değiştirmede, unufak etmede mahirdi. Kimi değiştirmemişti ki zaman?

Burhan, eski Nimeta'yı özlemekle birlikte, uzun ayrılıkların

sonunda evine döndüğünde, sessiz suskun bir kadın bulmanın kıymetini de biliyordu için için. Yorgun oluyordu ekseri. Yalnızlığına, sessizliğine alışmış oluyordu. Eskiden, kendininkinden çok başka bir dünyayı ona aktarmaya çalışan karısını, ilgiyle dinler gibi de yapsa, sıkılırdı. Medya çalışanlarının o hareketli, renkli, bir saati diğer saate uymayan çalkantılı yaşamları onun planlı, programlı, rakamlı dünyasına çok yabancı düşerdi. Bir tek şey isterdi evine döndüğü zamanlar. Nimeta'nın, on beş yıl içinde biraz kalınlaşmış, duru beyaz bedenine sımsıkı sarılarak, başını dolgun memelerinin arasına gömerek, onu doyasıya sevmek ve onun kokusunu duyarak sabaha kadar uyumak. Bu arzusu hiç ama hiç değişmemişti Burhan'ın.

Nimeta arabasını park yerine bırakıp, hızlı adımlarla ofise yürüdü. Asansörde heyecanlı seslerle konuşup duran insanları dinlemedi. Kafası meşguldü. Bu akşam... Bu akşam dananın kuyruğu kopacaktı.

Kendi katına geldiğini, asansörden çıkıp, sola kıvrıldığını, geniş çalışma alanında, kendi masasına doğru yürüyüp, sandalyesini çektiğini, ceketini çıkarıp sandalyenin arkasına astığını hiç fark etmedi. Bunları bilinçle değil, otomatiğe takılmış bir makine gibi yapmıştı.

"Nimeta, şuna baksana."

Önüne fakslanmış bir gazete uzatıyordu kızlardan biri. Faks kâğıdında beliren gazete sayfasına bir göz attı ve sabah uyandığından beri içinde savrulduğu Nimeta'nın kendine özgü dünyası birden bire zınk diye durdu. Gerçek dünyaya geri döndü.

Belgrad'da basılan 24 Eylül 1986 tarihli *Vecernje Novosti* gazetesinde Sırp akademisyenlerinin hazırlamış olduğu bildiriden bir alıntı vardı. Yazıda, Hırvatistan sınırları içindeki Sırplar'ın büyük bir tehlike içinde oldukları ve önlem alınmadığı takdirde tüm Yugoslavya'da çok büyük sorunların yaşanacağına işaret ediliyordu. Bu bildiri ile ilgili bilgiler, çoktan kulaklarına gelmişti habercilerin. Hatta Akademi'de böyle bir çalışmanın başladığını, Cumhurbaşkanı Stamboliç'e, gizli polis haber bile vermişti. Bir Sırp milliyetçisi olduğu için, Hırvatlar'la Slovenler tarafından Sırp taraftarı olmakla, Sırplar tarafından ise Sırp menfaatlerini yeterince koru-

mamakla suçlanan Stamboliç, hazırlanmakta olan bildirinin yalnızca bazı sosyo-ekonomik eleştiriler içerebileceğini düşünmüş, pek oralı olmamıştı ama anlaşılan hata etmişti. Çünkü bildiri beklediği gibi çıkmamıştı. Bildiri sadece Sırp milliyetçiliğini kışkırtmakla kalmıyor, her bir Sırp'ı yüreğinin en ince telinden yakalıyordu. Sırplar'ın asırlardır ezildiğini, sömürüldüğünü dile getiriyor, ateşi nicedir için için yanmakta olan bir meşaleyi ateşliyordu.

Nimeta, sandalyesine oturup, derin bir nefes aldı. Yazıyı baştan sona bir kez daha okudu. Hiç yanılmıyordu, bu yazının ayak seslerini üç yıl önce duymuştu o. Ne var ki, üç yıl önce uzaktan duyulan ayak sesleri giderek yaklaşıyor, yükseliyor, postal gürültülerini çağrıştıran rap rap'lara dönüşüyordu. Sırplar, etnik kökene dayalı, çok tehlikeli bir oyuna soyunuyorlardı. Büyük Sırbistan hayallerini gerçekleştirmek için, ateşle oynamaya başlıyorlardı. Ateşleri, Sırp medyasında sürekli yayınladıkları yalanlarıydı. Düzmece haberlerle, Sırplar'ın tehdit ve tehlike altında yaşadıklarını yayınlıyorlardı. Huzursuzluğun, kuşkunun sesi giderek yayılıyordu ülkeye.

Bu sesi ilk kez, Aleksandar Rankoviç'in cenazesinde duymuştu. Ve ne gariptir, hem Nimeta'nın özel yaşamını, hem de Yugoslavya'yı alt üst edecek olayların tohumu aynı tarihte atılmıştı: 20 Ağustos 1983'te.

Nimeta, Bosna Televizyonu'nun görevlisi olarak, Aleksandar Rankoviç'in cenazesini izlemeye Belgrad'a yollanmıştı.

Aleksandar Rankoviç, 1966 yılında, Tito'nun telefonlarını dinleme suçuyla itham edilerek, Yugoslav Komünist Ligi'nden ihraç edilmiş bir gizli polis ajanıydı. Yıllar içinde, Arnavutlar'ın korkulu rüyası, Sırp milliyetçiliğinin de bayrağı haline gelmişti. Ülkesine aşırı milliyetçiliğin, ırkçılığın kötü tohumlarını serpip yeşerttikten sonra da, her fani gibi, ölüp gitmişti. Cenazesine katılan on binlerce Sırp, Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetlerinde yaşamakta olan Sırp asıllıların da adına, bu cenazeyi bir gövde gösterisine dönüştürmüşlerdi.

Irkçıların gövde gösterisine dönüşen bu cenaze töreninde, değişik yerlerden töreni izlemeye gelmiş pek çok gazeteci vardı. Zagreb'den gelen gazeteci Stefan Stefanoviç ile tanışması da, bu

nedenle aynı güne, 1983'ün 20 Ağustosu'na rastlıyordu Nimeta'nın.

Sırbistan dışında, tüm Yugoslav cumhuriyetlerin gazetecileri, cenaze sonrasında aralarında anlaşarak, o tarihte Belgrad Belediye Başkanı olan İvan Stamboliç'e, olayları kontrol altına alamadığı için, protesto mesajları yollamışlardı. 1986'da artık Sırbistan'ın Cumhurbaşkanlığı koltuğunda oturmakta olan Stamboliç, 1983 yılında o gün, olaylara müdahale etmemiş, sadece seyirci kalmıştı.

Stefan ve Nimeta, diğer gazetecilerle birlikte, cenaze sonrasında, bir büyük otelin barına içki içmeye gitmişlerdi. Stefan'ın kapkara gözleri, Nimeta'nın mavi bakışlarına kilitlenmiş gibiydi bütün gece. Genç kadın, tuhaf bir büyünün etkisine girmiş gibi, sadece Stefan'ı görüyordu onlarca kişinin arasında. Sadece onun sesini duyuyordu, onun sıcaklığını hissediyordu. Yıllardan beri ilk kez yeniden canlanıyordu, varlığını bile unuttuğu duyguları. Kocasına ihanet etmek aklının ucundan bile geçmemişti o güne kadar. Hana henüz küçücük bir kızdı, bebeğiydi onun. Fiko'suna deli gibi düşkündü... Ama o gece, bir zombi gibi, daha önce hiç tanımadığı bu esmer adamın, gece boyunca sadece onunla konuşmasına, onu kolundan çekip dansa kaldırmasına, bedenine sımsıkı sarılmasına, boynunda hissettiği sıcak nefesine, onu esir alıp başka kıyılara taşımasına, onu kul-köle eylemesine hiç ses çıkaramıyordu. Uzun gecenin sonunda, kendi otellerine döndüklerinde, elinden tutup odasına sürüklemesine, bluzunun düğmelerini teker teker açmasına, onu soymasına, çırıl çıplak etmesine, dudaklarını göğüs uçlarına değdirmesine karşı çaresiz, savunmasız kalıyordu. İçindeki yangını söndüremiyor, hiç itiraz etmeden, hiç sorgulamadan, o ne isterse yapıyordu.

O gece, bir odada değil de bir sahilde dalıyordu uykuya sanki. Büyük büyük dalgalar sahile vuruyor, sallayıp duruyorlardı üstüne uzandığı kumları. Başına durmaksızın yıldız yağıyordu gökten. Bir başka gezegende yaşıyordu. Yüreği, vücudunun her bir miliminde ayrı atıyordu.

Ertesi sabah, Stefan'ın yatağında uyandığında, utançtan, pişmanlıktan ve mutluluktan ağlarken,

"Dün cenazesine tanıklık ettiğim iblis, ruhumu esir almış olmalı Stefan, nasıl yapabildim bunu ben?" demişti.

"Ruhumuz esir alındı Nimeta, ama Rankoviç tarafından değil."

Nimeta, yaşlı gözlerini yerden ayıramıyordu. Eliyle çenesini tutup, başını kaldırmıştı Stefan, "Ruhumuzu sevda esir aldı, sevgilim."

Sonra, Stefan'dan ayrılıp Saraybosna'ya dönmüştü Nimeta. Gazeteye yazılarını yazmış, haber programına haberlerini hazırlamıştı. Evinde çocuklarına ve kocasına yemekler pişirmiş, büyük bir titizlikle evi baştan aşağı silip süpürmüştü. Haftada iki kez temizliğe gelen Milica bile şaşırmıştı hanımındaki bu hamaratlığa. Ek görevler üstlenmişti televizyonda ve Burhan yeni işler için, yeni yerlere giderken hiç şikâyet etmemişti. Bu sevdanın üstesinden geleceğini zannediyordu.

Oysa, çocukluğundan beri her sırrını paylaşan Mirsada, "Yandın sen, kardeşim," demişti, "yasak meyvenin tadını bir kere tattın mıydı, dönüşün olmaz. Yandın ki ne yandın Nimeta." Mirsada nedense ondan daha iyi biliyordu başına gelecekleri.

"Toplantı başlıyor, haydi kalk. Neyin var kuzum senin bu sabah?" Sonya dikilip duruyordu başında. Kâğıdını, kalemini toplayıp kalktı. İvan'ın odasına yürüdüler. Toplantı masasının etrafı, alışılmıştan kalabalıktı bu sabah.

"İlginç bir gelişme var, çocuklar," dedi İvan. Önünde yığılı duran çeşitli gazeteleri dağıttı çalışma arkadaşlarına. Hepsi, değişik cumhuriyetlere ait olan gazeteleri teker teker gözden geçirirlerken, boğazını temizlemek ister gibi, hafifçe öksürüp, devam etti.

"Şu Allah'ın cezası bildiriye Belgrad gazeteleri bile tepki gösterirken, liderleri Miloşeviç'ten tıs çıkmıyor. Bu size biraz garip gelmiyor mu?"

"Biraz bekleyelim bakalım," dedi İbo. "Miloşeviç'in yardakçısı Duşan Miteviç, parti grubunda bir konuşma yapacakmış. Miloşeviç, kendi söylemek istediği lafı Duşan'a söyletecektir."

"Bu herifin kendi ağzı yok mu?" diye sordu Sonya.

"Miloşeviç denen adam, kartlarını çok iyi oynar. Saman altın-

dan su yürütür. O nedenle, Stamboliç'in dümen suyunda yüze yüze, bulunduğu mevkiye kadar yükselmedi mi?"

Toplantıda, Sırp milliyetçiliğinin aşırı ırkçılığa dönüşmesi halinde, ne gibi önlemler alınabileceğini konuştular.

"Bence çok iyi niyetliyiz," dedi Mate. "Olanlar oldu bile, zile basıldı. Bundan sonra, Sırplar'ı kim durdurabilecek acaba?"

"Senin Zagreb'de dostların var Nimeta, onlarla bir temas kur, bakalım ne düşünüyorlar?" dedi İvan.

Nimeta, toplantı sonrasında, Stefan'ı gazetesinden aradı. Stefan, Nimeta ile ilk kez, sevgilisiyle değil, bir meslektaşıyla konuşur gibi konuştu. Sesi ciddi ve endişeliydi. O da, bu bildirinin musibet işlere başlangıç teşkil edeceğini düşünüyordu. İlk kez, kendilerine dair konulara girmedi, ne Burhan'ın dönüşünü sordu ne de boşanma işinden söz etti. Her zaman yaptığı gibi onu özlediğini, dudaklarından, ensesinden, boynundan öptüğünü bile söylemedi. Elindeki bilgileri bir saate kadar fakslayacağını, yarın tekrar görüşmeleri gerektiğini bildirdi sadece. Telefonu kapadığında, Nimeta üç yıllık derin bir uykudan yeni uyanıyor gibi şaşkın, endişeli, biraz da mahzundu.

Gazeteciler bekledi̇ler. Miloşeviç'in yardakçısı Duşan Miteviç konuşmasını yaptı ve bildirinin Yugoslavya ve Sırbistan için bir tehlike teşkil ettiğinden söz etti. Üstelik bu konuşması, hükümetin sözcülüğünü yapan bir gazetede de tümüyle yer aldı. Miloşeviç'ten hâlâ tıs yoktu ama, Duşan'ın sözleri, büyük bir yanılgıyla, onun düşünceleri olarak yorumlanmıştı. Aklı başında insanlar rahat bir nefes aldılar.

Nimeta, o akşam Burhan'ı her zamanki gibi sessiz ve coşkusuz karşıladı. Diğer akşamlardan farklı olarak, bu kez uzun uzun Nimeta'nın işyerindeki gelişmelerden bahsettiler. Burhan da bildiriden haberdardı ve endişe duyuyordu. Bildiriye Knin'deki Hırvatlar, Bosna'daki Boşnaklar'dan çok daha şiddetli bir tepki göstermişlerdi ve Burhan da bu tepkiden etkilenmişti.

"Senin Zagreb'deki gazeteci arkadaşın ne diyor bu işlere?" diye sordu Burhan.

"Stefan'ı mı kastediyorsun?"

"Evet."

"Onunla İvan konuştu bugün. Zagreb Bosna'dan daha rahatsızmış bu konuda."

"Başımızın üstünde bir uğursuz kuş dolaşıyor gibi bir duyguya kapılıyorum, Nimeta," dedi Burhan.

"Uğursuz kuş üç yıl önce havalandı, Rankoviç'in cenaze töreninde. Bakalım ne zaman nereye konacak?" dedi Nimeta. Kocası gözlüklerinin üzerinden şöyle bir baktı Nimeta'ya. Ya da ona öyle geldi.

Akşam odalarına çekildiklerinde, Burhan karısına sarıldı ama sevişmedi. Çıt çıkarmaya korkarak yattı Nimeta erkeğin kolları arasında. Kıpırdarsa, kocasının uyanmasından ve onunla sevişmek istemesinden korkuyordu.

Sabah Burhan ve çocuklar evden çıktıktan sonra, Stefan'a telefon etti.

"Yine söyleyemedim Stefan. Ayrılmak istediğimi, başka bir adamı sevdiğimi, artık onu sevmediğimi söyleyemeyeceğim Burhan'a. Hiçbir zaman söyleyemeyeceğim, beni affet," dedi.

"Çünkü Burhan'ı seviyorsun Nimeta," dedi Stefan.

"Ah, hayır Stejo. Ben seni seviyorum deliler gibi. Her an seni düşünüyor, seni özlüyor ve sadece seninle sevişmek istiyorum."

"Sen bana âşıksın ama kocanı seviyorsun."

"Nerden çıkartıyorsun bunu?"

"Bunu, onu incitmek istememenden anlıyorum. İnsan, kendi saadeti pahasına ancak sevdiklerine böyle duyarlı davranır. Nereden mi biliyorum? Çünkü ben sana hem âşığım hem de seni seviyorum Nimeta. Sevdiğim için de, üzülmeni istemiyor, bağışlıyorum seni."

"Beni anlamaya çalış Stejo," dedi Nimeta. "Buluştuğumuz zaman daha iyi anlatacağım her şeyi. Ne zaman geliyorsun buraya?"

"Bosna'ya gelmeyeceğim uzun bir süre. Londra kadrosunda bir yer boşaldı, tayinimi isteyeceğim bugün."

"Doğru mu bu?" Sesi titriyordu.

"Elbette."

"İnanmıyorum Stejo. Bir daha görüşmeyecek miyiz?"

"Görüşürüz. Ama iki sevgili olacaksak, bu benim şartlarımda olur. Sen şartımı biliyorsun."

"Sen erkeksin. Kimseye bir bağın yok. Zor durumda olan benim. Ailemi parçalamamı istiyorsun benden."

"Aşkı paylaşamıyorum Nimeta."

"Aşkı paylaşmıyorsun ki. Ben... ben..."

"Bir seçim yapmanı istedim senden. Sen seçimini yaptın."

"Bu seçimi isteyerek yapmadım. Mecburdum buna. Sorumluluklarım var benim."

"Sorumlulukların sıralanması da bir seçimdir."

"Ve sen, beni cezalandırmak için, Londra'ya gidiyorsun?"

"Bunu seni cezalandırmak için yapmıyorum."

"Neden gidiyorsun öyleyse?"

"Seni unutmak için."

"Unutabilecek misin? Bu mümkün mü?"

"Deneyeceğim."

"Oysa ben, seni asla unutmayacağımı denemeden biliyorum."

"Ben denemek zorundayım."

"Neden?"

"Çünkü sevdiğim kadın, hayatını benimle paylaşamıyor."

"Elimden geleni yapıyorum, biliyorsun bunu. Seninle birlikte olmak için her fırsatı kullanıyorum, bahaneler yaratıyorum, arkadaşlarıma, aileme sürekli yalan söylüyorum."

"Bana yetmiyor Nimeta. Bu yaşam tarzı beni tatmin etmiyor. Benimle birlikte yürümeyeceksen, ilişkimizi bitirmek zorundayız."

"Nasıl istiyorsan öyle olsun, Stejo," dedi Nimeta kuru bir sesle.

Telefonu kapadıktan sonra, kalkmadı yerinden. Bacaklarına, kollarına felç inmiş gibi, kıpırdamadan oturdu.

O, Stefan'ı yaşadığı sürece unutamayacağını biliyordu. Ama sevgilisi, araya mesafe sokarak onu unutabilecekti, demek! Üç yıldan beri deliler gibi sevdiği adam, birkaç bin kilometre ile halledecekti bu işi.

Öylesine yoğun yaşamışlardı ki sevgiyi, şimdi onsuz ve sevgisiz ne yapacaktı acaba? İlk tanıştıkları günden geriye doğru film şeridi gibi akıyordu gözlerinin önünden, yaşadıkları. Gözyaşları da yanaklarından akıyordu.

Üç yıl boyunca, ofiste masasının üstündeki telefona, her çalı-

şında atılırken, ince bir umudu yeşertirdi içinde. Ya oysa? Eğer oysa, dünyayı unuturdu. Kuşlar ötüşürdü sesinde.

Stefan sık sık gelirdi Saraybosna'ya. Evropa Oteli'nin barında buluşurlardı. Yanlarında başka iş arkadaşları da olurdu ama o ikisi sadece birbirlerini duyar, birbirlerini görürlerdi, aynı ilk karşılaştıkları günkü gibi.

Stefan, Ali Paşino Polye'de, Nimeta'nın işyerine yakın bir daire tutmuştu. Burhan kent dışına çok sık çıktığı için, buluşmaları kolaydı. Nimeta işten çıktıktan sonra Stefan'ın evine gidiyor, birkaç saat kalıyordu. Orada geçirdiği zaman içinde, iki çocuklu orta yaşa yelken açmış, bezgin ve yorgun bir kadından, içinden yaşama sevinci ve şehvet fışkıran bir dişiye dönüşüyordu. Stefan ona dokunduğunda, sanki göğüsleri dikleniyor, kalçaları yuvarlanıyor, gençleşiyor, enerji doluyor, birazdan yaşayacağı o dayanılmaz hazzı vücudunun her bir zerresiyle emebilmek için bir yay gibi geriliyor, farkına bile varmadan hazırlanıyordu sevişmeye.

Nimeta, sadece sevişirken değil, sevgilisinin yanında olduğu her an, uçsuz bucaksız bir mutluluk denizinde yüzüyor gibiydi. Sevinci sesine, gözlerine, tenine yansıyordu. İş nedeniyle bir araya geldiklerinde, grup halinde bir kahveye veya bara gittiklerinde, vücut dillerinin onları ele verdiğinden emindi. Sürekli birbirlerinin yakınında oluyor ve gözlerini birbirlerinden ayıramıyorlardı. Bu nedenle Nimeta Stefan'la dışarda beraber olmaktan kaçınıyor, evde buluşmayı tercih ediyordu. Sürekli iş uzadı bahanesiyle eve geç dönmeleri çocukları tedirgin etmeye başlamıştı bir zaman sonra.

Nimeta, iki defa iş dolayısıyla, bir kere de, kısa bir resmi tatilde iş bahanesiyle, Zagreb'e gitmişti. Zagreb'de onu tanıyan olmadığı için çok daha rahat olabilmişlerdi. Nimeta sevdiği adamla bir lokantada mum ışığında baş başa yemek yiyebilmenin, sokaklarda, parklarda genç sevgililer gibi el ele dolaşabilmenin keyfini sürmüştü.

Sonra, yavaş yavaş yorgunluğu başlamıştı sevdanın. Birlikte geçirdikleri zaman, Stefan'a yetmiyordu. Bu ikili yaşam Nimeta'nın da hoşuna gitmiyordu ama, esas mızıkçılık Stefan'dan kaynaklanmıştı. Sonunda bir seçime kilitlemişti Nimeta'yı. Çocukla-

rını bırakamayacağı savını da çürütmüştü. "Onları bırakman gerekmiyor, ben Saraybosna'ya yerleşebilirim. Yaptığım iş buna müsait," demişti.

Nimeta hiç başkaldırmamıştı kimseye o güne kadar. Esintiliydi, özellikle kocasına karşı şımarıklıkları vardı, inatçıydı ama düzenini darmaduman edebilecek hamleleri yapmaktan hep çekinmişti. Kafasında kavak yelleri esen genç bir kızken bile.

Yetmişli yılların başında, ailece İstanbul'a gitmişlerdi. Orada hem babasının hem de annesinin yıllardan beri görmedikleri akrabaları vardı. On beş-on altı yaşlarındaydı Nimeta. Uzun boylu, açık kumral, buğday başağı gibi bir kızdı. İstanbul büyülemişti onu. Birkaç yaz üst üste gelmişler, Erenköy'de oturan akrabalarının yazlığında kalmışlardı.

Bağdat Caddesi üzerindeki kahvelerde, kuzinleriyle kikir kikir, fıkır fıkır, dondurma yiyerek, açık hava sinemalarında mahallenin delikanlılarıyla buluşarak, denize girmek için kiraladıkları sandallarda delice eğlenerek, hâlâ unutamadığı güzellikte tatiller yapmışlardı.

O yazların birinde, Erenköy'deki köşkün yan komşusunun oğlu ile flört etmişti. Yaz tatillerinin gelmesini iple çekerek bekler olmuştu. Sevgilisinden gelen mektupları sökmek için, Türkçe öğrenmeye başlamıştı.

Bir yaz sonu, Bosna'ya dönmeden önce, Nimeta'yı istemeye gelmişlerdi Erenköy'deki komşuları. Babası bu işe sıcak bakarken Raziyanım razı olmamıştı.

"Sen kızına üniversite okutacaktın hani?" diye sormuştu, bir Türk genci ile evliliği onaylayan kocasına.

"İstanbul'da da üniversite var."

"Doğru dürüst Türkçe bile bilmiyor o," demişti Raziyanım.

"Öğrenir."

"Benim başka kızım yok."

"Daha iyi ya, başka kızın olmadığına göre, Nimeta için en iyisini istemek zorundasın."

"Nesi en iyi bu gencin, kuzum?"

"Tahsili var, hali vakti yerinde, üstelik terbiyeli ve yakışıklı."

"Saraybosna kaynıyor tahsilli, terbiyeli ve yakışıklı gençlerle."

"Evet ama orası Saraybosna. Tito'nun öldüğü gün, orada neler olacağını kimse bugünden bilemez. Türkiye, Türkiye'dir, beş asırlık Osmanlı mülküdür. Kız, buraya kök salar, sonunu görerek yaşar. Bencillik etme hanım."

"Kızı Türk'e vereceksek, biz de tası tarağı toplayıp İstanbul'a göçelim," demişti Raziyanım.

Nimeta, ilk aşkını on sekiz yaşının tüm heyecanıyla yaşıyordu. Yine de annesine başkaldırıp, "Ben burada kalacağım," diyememişti. Bosna'ya vaktinden önce dönüş yapan annesinin hiç yüzüne bakmadan, yol boyunca ağlamıştı, evlerine varana kadar. Onu istemeye gelirken getirilen gülleri, kurutup saklamıştı. Aylarca ailesine surat asmıştı. Ne ertesi yıl, ne de daha sonra dönmemişlerdi İstanbul'a.

Raziyanım'ın İstanbul'u sevmemesinin nedenleri vardı.

Osmanlı'nın dört yüz yılı aşkın saltanatı sona erdiğinde, Balkan'ın o uzun dönem içindeki efendileri, kendilerini göç yollarında bulmuşlardı. Ve o gün bugündür hep göçüyordu Boşnaklar. Savaş rüzgârlarının her estiğinde, ki Balkanlar'da çok sık eserdi bu rüzgâr, Bosnalı, dengini toplayıp düşer olmuştu yollara.

İstanbul, ayrı düşen ana oğullar, karı kocalar, kardeşler, sevgililer demekti. Sönen ocaklar, solan bahçeler demekti. Dönüşü olmayan gidişler, hasreti dinmeyen gurbetler demekti. Ne zaman birileri gitmeye kalksa Bosna topraklarından İstanbul'a doğru, acı ve özlem eşlik ederdi gidene, sonsuza kadar.

Bosna ve İstanbul, aynı kaynaktan fışkıran ama değişik yataklarda çağıldayan iki nehir gibi, asırlardır birbirlerine kavuşamadan akıp duruyorlardı mecralarına doğru. İstanbul'a Bursa'ya, İzmir'e, Adapazarı'na göç veren Bosna, huzuru, güveni, mutluluğu yakalamak için, beş parmağını açarak, elini Trakya üzerinden Anadolu'ya uzatan güçsüz düşmüş bir dev gibiydi.

Ve bir kaçıştı İstanbul. Umudun yitirildiği noktaydı. Gözyaşları sel gibi akmaya başladığında, önüne katar İstanbul'a sürüklerdi umutsuzları.

Gurbet Ne Yana Düşer, Usta?
(1878)

En umarsız en yakıcı ayrılıkları Osmanlı'nın Bosna'yı gözden çıkardığı 1878 yılında yaşamıştı Boşnaklar. Bosna-Hersek'in idaresi, Osmanlı'dan alınıp, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilmişti. Çaresizliğini kabullenmişti Osmanlı. Parça parça çözülmekteydi koskoca imparatorluk. Her kıpırdanışında, sanki bir toprak parçası daha kopuyordu bağrından. Koskoca Bosna vilayeti, Osmanlı'nın şanlı Rumeli sancağı tek kurşun atılmadan, savaşılmadan, uğruna kan dökülüp şehit olunmadan, masa başında alınan kararlarla, atılan imzalarla gâvura bırakılıyordu. Eriyordu Osmanlı.

Raziyanım'ın büyük dedesinin yüreği kan ağlıyordu. Ateşten bir el sıkıştırıyordu bağrını... Çaresizlik... Kararsızlık... Ya bundan böyle 'haçın gölgesinde' onursuz ve boynu bükük sürdürecekti kalan ömrünü ya da kökünden, toprağından sökülecek, evini barkını, işini gücünü bırakıp düşecekti yollara... kendi gibi yüzlerce garibin yanı sıra, denkler, yükler, torbalar ve mekkare arabaları arasında Stambol'a doğru... işsiz güçsüz, yersiz yurtsuz kalmaya. Bir karar ki, iki yüzü keskin bıçak!

Hüsrev Ağa, göçe karar verir vermez, bir an evvel hazır etmişti firuze kolye ile küpeleri. Hatırı büyüktü ısmarlayanın. Salih Zeki Bey, kız kardeşinin boynunda görüp beğenmişti Hüsrev'in el emeği göz nurunu da, bir benzerini yeni gelini için ısmarlamıştı. İki eli kanda olsa, emanetini teslim etmeden bir yerlere gitmezdi Hüsrev Ağa. O ailenin hakkı vardı üstlerinde. Anası, Salih Zeki Bey'in babasının Travnik'teki çiftliğinde büyütülmüştü. Anasına hanımlara layık çeyiz düzüp gelin etmişler, doğan çocuklarının elinden tutmuşlardı. Başçarşı'daki dükkânı bile o aileye borçluydu Hüsrev. Fehim Bey, dükkânı açması için yardımda bulunmakla kalmamış, hem Travnik'teki konaklarının hem Saraybosna'daki evinin bütün gümüşlerini de ona yaptırtmıştı, tepsilerden, sahanlardan güğümlere, kızı Reşide'nin belindeki kemerlerden, oğlu Salih Zeki'nin cebindeki tütün kutularına kadar.

Göç kararını aldığında, sıkıştırmıştı çırağını, bir an önce çakması için taşları yerlerine. Ve işte şimdi önünde gök gök parıldayan taşlarıyla firuze kolye, narin bir yılan gibi kıvrılmış duruyordu tezgâhın üzerinde.

Sarkaçlı küpeleri de kolyenin yanı sıra itina ile paketleyip hazır etmişti. İki adet at hazırlatmıştı Travnik'e çabuk varmak için. Ama şansı varmış ki, Salih Zeki Bey'in Saraybosna'da, Vratnik'teki konağında olduğu haberini almıştı. Bir koşu gider teslim ederdi emaneti, sonra elinde kalan diğer siparişlerin kimini bitirir, kiminin parasını geri verirdi ve başlardı göç hazırlığına.

Konağa vardığında, az bekledi iç avluda. Ayaklarına, kapı önüne çifter çifer dizelenmiş incecik, yumuşacık oğlak derisinden yapılmış terliklerden birini geçirdi. Güneş ışığının apaydınlık ettiği selamlığa aldılar onu. Soğuk vişne şerbeti ve İstanbul'dan gönderilmiş güllü, sakızlı lokum ikram ettiler. Dikkat etti, vişne şerbetini sundukları ibrik on yedi yıl önce eliyle işlediği ibrikti. Tepsi de öyle. Göğsü kabardı. Gençliğinde, çıraklardan medet ummaz, kendi elleriyle işlerdi gümüşü. Şimdilerde elleri titriyor, gözleri eskisi kadar iyi görmüyordu ince işi. Az bekledi, biraz sonra kapıdan uzun boyu, çakmak çakmak mavi gözleri ve tiril tiril sadakor mintanıyla Salih Zeki Bey girdi içeri. Hüsrev Ağa'yı ileri yaşına yaraşır şekilde hürmetle selamladı, hal hatır sordu.

Hüsrev Ağa, paketi açıp kolye ile küpeleri serdi sedirin üstüne. Gözlerinden bir ton açık mavi taşlara hayranlıkla baktı genç adam.

"Hemşireme yaptığınız mücevherleri pek beğendi hanımım. Ben de ona, buralardan ayrılmadan bir Bosna hatırası hediye etmek istemiştim. Beğenmekte haklıymış Gül hanım. Ellerine sağlık olsun, Hüsrev Ağa," dedi.

"İyi günlerde kullansınlar, beyim," dedi Hüsrev Ağa, el emeğini taşıyan mücevherlere beğeniyle bakarak.

Salih Zeki, ellerini çırptığında içeri giren hizmetkâra belli belirsiz bir kaş göz işareti yaptı, o kadar. Biraz sonra gül kurusu kadifeden bir keseyle geri geldi hizmetkâr. Keseyi alıp Hüsrev Ağa'ya uzattı Salih Zeki.

"Allah bin bereket versin beyim," dedi Hüsrev Ağa ve biraz sıkılarak sordu:

"Demin buralardan ayrılacağınızı söylediniz. Stambol'a mı gitmeyi düşünürsünüz?"

"Düşünürüm Hüsrev Ağa. Gâvurun idaresi altına geçtikten sonra, bir hayrı kalmaz artık buraların. Ailenin yarısı zaten göçmüş. Ben de, doğacak çocuğum Müslüman topraklarda doğsun isterim. Eskiler anlatırlar hep, gâvurun zulmünü çok çekmiştir bu aile."

"Bendeniz de aynen öyle düşünürüm. Çoluğu çocuğu toplayıp gitsem derim. Ama neyle geçiniriz, ne yaparız yaban ellerde?"

"Senin zanaatın, sanatın var Hüsrev Ağa. İşin altın bileziktir kolunda. Buralardan çok daha büyük şehirdir derler Stambol için. Görmedim ama çok duydum. Sen her gittiğin yerde ekmeğini çıkarırsın, hiç korkun olmasın," dedi Salih Zeki. "Göçten korkması gerekenler bizleriz. Bu toprakların, bu mülklerin iradı geçmeyiverirse elimize, n'eyleriz yaban ellerde. Senin gibi zanaatımız da yok bizim."

"Aman efendim," dedi Hüsrev Ağa saygılı bir sesle, "Beylerin zanaatı mı olurmuş? "

"Beyliğimiz oralarda da sürer mi bilinmez ama, kararımızı vermişiz. Bizden önce giden akrabalar pişman olmadılar. Yeğenim Fehim Bey, birinci Meclis-i Mebusan'da Bosna mebusudur. Haber yollatmış, beklerler bizi de. Sen de göçecek olursan bir gün Stambol'a, Rami'de ya Fehim Bey'i ya da Meclis-i Âyan üyesi Halilbasiç Rıdvan Bey'i bulur, bizi onlara sorarsın. Bilirler nerede olduğumuzu," dedi Salih Zeki Bey.

Hüsrev Ağa konaktan çıktığında keyifliydi. Keseyi kuşağına sokmuştu, göç için kesin kararını vermişti. Koskoca Kulinoviç Salih Zeki bile, köylerini ve bunca mülkünü bırakıp da gidiyorsa Stambol'a, bu hayra alametti. Bu akşam mutlaka açacaktı konuyu karısına. Bir an evvel hazırlanmalıydılar. Gecikmeden yola düşmeliydiler. Farkına bile varmadan bir türkü gelip oturdu dudaklarına. Güneşin sıcağını duyumsadı sırtında. İçinden kedi gibi gerinmek geldi. Günlerden beri ilk kez rahatladığını hissetti.

İç huzuru ile yürüdü. Huzurunun çok kısa süreceğini, dama-

dının göçe karşı çıkacağını ve sevgili torunu Memo'yu geride bırakacaklarını bilmiyordu henüz. Bu göç kararıyla, kızının yavrusundan bir daha hiç kavuşmamak üzere ayrı düşeceğini bilmiyordu.

Raziyanım, işte bu, oğlunu terk ederek İstanbul'a göçen babaannenin öyküsünü dinleyerek büyüdü. Küçücük bir kızken, yüreğine İstanbul'da yitip giden, oğlunu ana kucağından, ana sıcağından mahrum bırakan bir kadının nefreti oturdu.

İstanbul, çocukların analardan ayrı düşmesi demekti.

Ailesiyle İstanbul'a göçen Faika'nın geride kalan oğlu Memo, sevgisiz bir ortamda, hayal meyal hatırladığı annesine ve tüm kadınlara düşman yetişti. Çok geç yaşlarına kadar evlenemedi bu yüzden. Yıllar sonra, soyunu sürecek bir oğul sahibi olmak için, ancak ellili yaşlarında evlendiğinde, genç karısı âdeta alay eder gibi, bir erkek çocuk yerine ikiz kızlar verdi kucağına. Yaşıtları torunlarıyla oynaşırken, onun dizlerine ikiz kızlarını koydu kara talih. Hiç sevemedi kızlarını da. Onlara ısınamadan, sevgiyle sarılamadan göçüp gitti küs olduğu dünyadan.

İstanbul, kızlarını sevmeyen baba demekti.

Allahtan ikizlere kol kanat gerecek, babalık edecek, genç, neşeli ve yeğenlerine düşkün bir dayı vardı ailede. Çok sevilen, ancak ailesi yine İstanbul yüzünden parçalanmış, yalnız kalmış bir dayı...

Yıllar sonra, büyüdüklerinde Raziye'nin ikizi gelin gitti İstanbul'a. Her yıl en az bir kere buluşmaları vaadiyle gitti. Kardeş ve yurt hasreti çekti gurbette. Çaresiz hastalığa yakalandı.

Raziye, İstanbul'a varabildiğinde, çok geç kalmıştı. Elinde menekşeler ve Saraybosna'dan götürülmüş bir avuç toprakla diz çökmüştü mermer taşın karşısında. Kardeşinin taşa yazılı adını parmaklarıyla okşamıştı. Toprağını sulamıştı. Yaşlar yağmur gibi inmişti yanaklarından.

Dağılan aileler demekti, kardeş acısı demekti İstanbul.

Acılar zaten hiç dinmezdi dünyanın bu bölgesinde. İkinci Cihan Savaşı dünyayı kavurduğu zaman da, Balkanlar'da en büyük acılar yine Boşnaklar'dan yana düşmüştü.

Savaşı onlar çıkartmamışlardı. Taraf tutmamışlardı. Silahı ellerine ancak yurtlarını ve canlarını düşmana karşı korumak için almışlardı. Ve onlar düşmanlarını sadece işgal orduları sanarken, katlana katlana çoğalmıştı düşmanları. Kapı komşuları düşmana dönüşmüştü. Hiç bitmeyen bir çileydi Boşnaklar'ın dramı.

Sırplar'ın Büyük Sırbistan hayalinden dolayı, Çetnikler, 1942 yılında acımasızca katletmişlerdi Boşnaklar'ı. 1943 yılında yine Çetnikler, sekiz binini çocukların ve yaşlıların oluşturduğu dokuz bin Müslüman'ı öldürmüşlerdi.

Sonra Ustaşe denen faşist Hırvatlar'la savaşmaya başlamışlardı Boşnaklar... Daha fazla ölü, daha fazla yaralı, daha fazla söndürülmüş ocak... açlık... acı ve sefalet! Canlarını kurtarabilmek için, Hitler'in 13. SS Birliği'ne, Hançer'e bile katılmışlardı sonunda. Boşnaklar hayatta kalabilmek için, Almanlar'ın yanında Partizanlar'a karşı, Hırvatlar'ın yanında Sırplar'a karşı, Sırplar'ın yanında Hırvatlar'a, Çetnikler'in yanında Ustaşeler'e, Ustaşeler'in yanında Çetnikler'e karşı ve Partizanlar'ın yanında hepsine karşı savaşıp durmuşlardı. Hiç kimseye yaranamamışlardı. En çok ölüyü onlar vermişlerdi. 1945'in Nisan ayında, Saraybosna kurtarıldığında, Balkanlar'da yetmiş beş bin Müslüman ölmüştü. Bu sayı, Hırvat ya da Sırp ölülerinden daha fazlaydı.

Dayının babası, 13. SS Birliği Hançer'de savaşan bir yakını sayesinde, Almanlar'dan edindiği bir özel izinle, ailesinin İstanbul'a kaçışını hazırlamıştı. Oğullarını savaşmayan bir ülkede büyütmek, okutmak istiyordu. Korkusuz yaşamak, çalışıp kazanmak ve kazancını keyifle yemek istiyordu.

Trenle İstanbul'a doğru yola çıkacakları günün sabahında, kahvaltıyı erkenden hazır etmişti karısı. Çocuklarını uyandırmak için, bir gün önce on sekiz yaşına basan büyük oğlunun, sonra da küçük oğlunun kapılarını tıkırdatmıştı. Mutfağa geçip çayı demlemişti. Bir türlü kalkmak bilmeyen büyük oğluna seslenmişti mutfaktan. Çocuk görünmeyince, odasına kadar gidip, tekrar vurmuştu kapıyı, bu kez daha hızlı. Hiç ses gelmiyordu içerden. Kapıyı açıp içeri girmişti. Yaktığı lambanın ışığı, bozulmamış yatağa bırakılmış bir mektuba düşüyordu. Mektubu elleri titreyerek okumuştu:

"Sevgili anneciğim ve babacığım,

"Sizinle gelmiyorum. Ben, ideallerimin peşinden gidiyor, dağlara çıkıyorum. Sakın benim için üzülmeyin, beni beklemeyin ve aramayın. Siz bu mektubu okurken, ben dağda olacağım. Bu davada başarılı olursak, nerede olursanız olun, ben sizi mutlaka bulurum. Beni bağışlayın.

Sizi çok seven oğlunuz,
Fikret."

Sesi, yürekler parçalayan bir çığlıktı annenin.

Fikret dağlara çıkmıştı. Tito'nun birliklerine katılmıştı. Devrim başarılı olunca, orduda kalmış, yükselmiş, Yugoslav Ordusu'nun sayılan, sevilen bir subayı olmuştu. Yıllar sonra bir resmi ziyaret sırasında Türkiye'ye gitmişti. Yugoslavya'dan ayrıldığında on iki yaşında küçük bir oğlancık olan kardeşi de, Harbiye çıkışlı, yakışıklı bir kurmay subaydı Türk ordusunda. Ağabeyi ile buluşmak üzere izin almış, İstanbul'a gelmişti.

Yıllar sonra buluşan iki kardeş, üstlerinde Yugoslav ve Türk Cumhuriyetlerinin subay üniformaları, kol kola, bir baştan bir başa yürümüşlerdi Beyoğlu'nda. Sonra, annelerinin evine gitmiş, üstlerini değiştirip geri dönmüşlerdi Beyoğlu'na. Balık Pazarı'nda bir meyhaneye girmişlerdi. Aralarında yarı Boşnakça yarı Türkçe, sıkıştıklarında Almanca ve İngilizce konuşarak hasret gidermişlerdi. Rakıları devirip devirip Rumeli türküleri, *sevdalinkalar* söylemişlerdi. Zil zurna sarhoş olmuşlardı. Hikmet sarhoşluğun etkisiyle hükümeti eleştirmeye başlamış, giderek coşmuş, ağız dolusu küfüre dönüştürmüştü eleştirilerini. Fikret susturmaya çalışmıştı kardeşini. Ödü patlamıştı. Hesabı acele ödeyip çıkartmıştı meyhaneden Hikmet'i. Bir taksiye atlayıp Kumkapı'ya gelmişlerdi. Kumkapı meyhanelerinde oryantal seyredip, saz dinlemişlerdi. Sabaha karşı tan ağarırken Arnavutköy'de bir işkembecide çorba, güneşin ilk ışıklarında Emirgân'daki Çınaraltı'nda çay içmişlerdi. Sonra Hikmet soyunmuş, kendini sabahın ayazında Boğaz'ın serin sularına bırakmış, akıntıyla sürüklenmiş ve bir takanın ipine asılıp geri dönmüştü de ancak ayılabilmişti. Eve dönerken gazete almışlardı. Sabah gazetelerinde, kardeşinin bir gece evvelki siyasi eleştirilerinin aynını görünce, inanamamıştı Fikret. Kardeşi ona

gazetelerde yazanları okurken, dalıp dalıp gitmişti. Ertesi gün, babasının mezarını ziyaret edip, annesinin elini öpüp Belgrad'a dönmüştü.

Sevgili yeğeni Raziye, taa Saraybosna'dan Belgrad'a ziyaretine gelmişti, hem dayısını görmek hem İstanbul'dan getirilmiş armağanları almak için. Dayısındaki durgunluğu hemen fark etmişti.

"Ne oldu dayı? Eski neşenden eser yok," demişti Raziye.

Uzun süre susmuş, ne diyeceğini bilememiş, sonra kırık bir sesle konuşmuştu dayısı: "Hayatı kaçırmış olduğumu anladım, kızım. Bir gençlik hatası bir ömrü alıp götürmüş. Geri dönmek içinse artık çok geç."

"Dayı, sen bu ülkede en iyi mevkilerdesin. Hiçbir sorunun olmamalı..."

"Ben bir şehrin akarsularına sabahın ilk ışıklarında kendimi hiç bırakmadım. Hükümete ağız dolusu hiç sövemedim, ne ayık ne de sarhoşken, Raziyem. Hayatı kaçırmışım... kaçırmışım."

Dayı, kahkahaları üç ev öteden duyulan o eski dayı olamamıştı bir daha. İçinden geçenleri bilememişlerdi ama onun İstanbul dönüşünden sonra değiştiğini hep bilmişlerdi.

Dayı, gönül ve hayal kırıklıklarını anlatmamıştı ailesine. Müslüman mezarlarının ailelere haber bile verilmeden parklara, yüksek binaların inşa edileceği arsalara dönüştürülmesini sessizce izlemişti. Tito'nun camileri müzeye, depoya, ahıra çevirmesine ya da yerle bir etmesine ne kadar içerlediğini kimseye söylememişti. Müslümanlar'ın derneklerini, okullarını, en çok da 1530'dan bu yana sürüp giden dört yüz yıllık Gazi Hüsrev Bey vakfını kapatmasını, yok etmesini içine hiç sindiremediğini de.

Tito'nun, Müslümanlar'ı kayırmaya Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin liderliğine soyunduktan sonra başlamış olmasının, Arap ülkelerine adı Ahmet, Mehmet, Mustafa olanları atamaya özen göstermesinin içtenliğine inanmadığını da söze dökmemişti. Bir yanardağ, sadece kendi yüreğinde patlayıp sönmüştü ve söndüğünde külleri sadece onun gönlünü mezara çevirmişti.

İstanbul bozgununun dışında, yalnızca tek bir kere sezinler gibi olmuştu dayısının gönül kırıklığını Raziyanım. Damadı Burhan'ın babasının da bulunduğu bir akşam yemeği sohbetinde, laf

lafı açmış, Tito'nun özel mülkleri devletleştirmesinden söz edilirken, dünürü:

"İstanbul'a göçmüş akrabaların haklarını yollayamaz olduğumda, çok üzüntü duymuştum. Yıllarca her ay iradlarını, erzaklarını, tenekelerle Travnik peynirlerini sektirmeden göndermiştik. Ne yaptılar, neyle geçindiler bunlar kesilince? Bu rejimi bilmeyen insanlara nasıl anlatırsın, yüzlerce yıllık arazilerinin, Tito'nun keyfiyle artık onlara ait olmadığını?" demişti.

Dayısının Tito sevgisini bilen Raziyanım tedirginlikle kıpırdanmıştı yerinde. Şimdi yine o bitmez tükenmez politik münakaşalardan birine başlayacaklar diye düşünmüştü. Tito'yu ölümüne tutanlarla, Tito'nun ülkeye yaptığı iyiliklerin tümünü görmezliğe gelerek onu karalamak isteyenler, hep yaparlardı bunu. Sonu gelmez ağız dalaşlarını...

"Sen İstanbul'dakiler için hiç üzülme, azizim. Üzüleceksen bizlere üzül," diye yanıtlamıştı dayısı. Sesinde derin bir hayal kırıklığı vardı. Şaşırıp kalmıştı Raziyanım.

Raziyanım'ın gözünde, sevdiklerini üzen, kıran şehirdi İstanbul. Nifak sokan şehirdi.

Kızının, komşunun oğluna kaymakta olduğunu görünce, dar kaçırmıştı İstanbul'dan Saraybosna'ya. O, evini dağıtmayacaktı, ailesini birlik ve beraberlik içinde tutacaktı. Yugoslavya'nın da sembolü olan, 'birlik-beraberlik' içinde...

Bir yıl sonra, üniversiteye başlamıştı Nimeta. Orada Burhan' la tanışmıştı. İlk aşkını çabuk unutmuştu. Burhan yakışıklıydı. Çok eski bir Boşnak ailesinden geliyordu. İki yıl sonra mühendis çıkacaktı. Raziyanım bu kez itiraz edecek bahane bulamamıştı.

Burhan diplomasını alır almaz evlenmişlerdi ve Nimeta ilk yıllar çok sevmişti kocasını, mutlu olmuştu. Ama hayat, zaman içinde tekdüze rayına oturduğunda, Nimeta ölene kadar hep çalışmak, eve para yetiştirmek ve çocukları büyütmenin dışında hiçbir ufku olamayacağını görmüştü.

Gri, yoğun bir sisin içine girmek gibiydi, önünü görememek. İşte tam o noktada, o boğulma noktasında rastlamıştı Stefan'a. Sisin içinde, sarı, sıcak ince bir ışık gibiydi gizli aşkı. Bir maytap gibi

parlamış, Nimeta'nın etrafını aydınlığa boğmuş, sonra sönmüştü... Sonsuza kadar sis vardı yine.

Öğleden sonra, çocuklar okuldan döndüklerinde, Nimeta hâlâ telefonun yanındaki iskemlede dimdik oturmuş, duvara bakıyordu, bacaklarına sürtünüp duran Bozo'yu bile fark etmeden.

Akşam, Burhan karısını kliniğe götürürken, arabada yanında oturan doktora, vicdan azabı içinde anlatmıştı. Karısını işinden dolayı çok yalnız bıraktığı için suçluydu. Tek başına, hem çocuklara yetişmek hem de çok stresli, sorumluluk isteyen bir görevde bulunmak Nimeta'yı bir bunalıma sürüklemişti. İşlerini bir an önce yeniden düzenleyecek ve artık hep Saraybosna'da ailesinin yanında kalacaktı. Onlara daha iyi bir yaşam verebilmek için koşuşturup durmuştu sağda solda. Ama demek ki mutluluğun yolu, daha çok para kazanmaktan, daha iyi şartlarda yaşamaktan geçmiyordu. Evine refah getirmişti ama, bu kez de huzuru kaçırmıştı elinden. Şimdi, karısı bunalımda, çocukları başıboş, kendi şaşkındı. Ailesinin tüm fertleri mutsuzdu. Bu mutsuzlukta, kendine düşen payın bilincindeydi Burhan.

Bilmediği; karısı kendi cehennemini yaşarken, ülkesinin de bir cehenneme adım adım yaklaşmakta olduğu idi.

Nimeta klinikte yatarken, Yugoslavya'yı kan gölüne çevirecek oyununu sahnelemeye başlamıştı kader.

Nisan 1987

Sırbistan komünistlerinin lideri Slobodan Miloşeviç, aziz dostu Cumhurbaşkanı Stamboliç tarafından, Kosova'da yine azmış bulunan Sırp azınlığı teskin etmek üzere Kosova'ya yolcu edilirken, ipleri kendi lehine çekiştirmeyi planlıyordu ama, kaderin ağları bu denli hızlı öreceğinden haberi yoktu.

Slobodan Miloşeviç ile İvan Stamboliç, Belgrad Hukuk Fakültesi'ndeki öğrencilik yıllarından beri çok yakın arkadaştılar. İvan Stamboliç, üniversite yılları boyunca da parti içinde çalışmakta olduğu için, Miloşeviç'ten çok daha önce yükselmişti. Ama, arkada-

şını her zaman kollamıştı. Miloşeviç, Parti'deki ilk işini bile Stamboliç'e borçluydu. Yirmi beş yıllık bir kader birliğinin sonunda, bu iki arkadaş, ayrılmaz bir ikili oluşturmuşlardı. Miloşeviç, hem Komünist Parti'nin lideri, hem de Stamboliç'in sağ koluydu.

Stamboliç, Kosova'ya ilk ziyaretini 6 Nisan 1986'da yapmıştı. Nüfusunun yüzde doksanı Arnavut olan Kosova'da, ayrılıkçı-eylemci Bulatoviç'in tutuklanmasına tepki olarak Kosova Sırpları on bin imza toplamışlardı. Gerginlik had safhaya ulaşınca, havayı yumuşatmak için, Stamboliç, Kosova'ya gitmek zorunda kalmıştı.

Bir yıl sonra, Sırplar yine azmışlardı ve onları teskin etmek için, yine Belgrad'dan yetkili bir kişinin Kosova'ya gitmesi gerekiyordu. Stamboliç, bu iş için, hayatta en güvendiği dostu Miloşeviç'i seçti. En güvendiği dostunun onu sırtından hançerleyerek, Sırplar'ın liderliğine soyunacağını aklına bile getirmiyordu.

Ama, Miloşeviç'in planları, ihtirasları ve yardakçıları vardı. Baş çömezi, Belgrad Televizyonu'nun başındaki Duşan Miteviç, televizyonun gücünü öylesine kötüye kullanacak, Sırplar'ı öylesine tahrik edecek, halkı kurmaca senaryolarla öylesine dolduruşa getirecekti ki, Yugoslavya'nın Miloşeviç'in rehberliğinde eceline koşuşunu hiç kimse durduramayacaktı.

24 Nisan 1987'de, Miloşeviç, Kosova Polye'deki Kültür Evi'nin kapısında binlerce Sırp tarafından karşılandı. Polis bir ayaklanmaya karşı her türlü tedbiri almıştı. Televizyon kameraları, diğer cumhuriyetlerden gelmiş medya mensupları ve gazeteciler, civardaki evlerin balkonlarından, pencerelerinden sarkıyorlardı.

Nimeta, üç-dört ay önce işine geri dönmüştü. Klinikte geçirdiği iki aydan sonra, bir süre de evinde kalmış, işe gitmemişti. İvan, Nimeta'ya evde halledebileceği yazışmaları ve bazı tercümeleri yollayarak, evinde bir iş ortamı yaratmıştı. Yeni yılda dönmüştü işinin başına. Onu uzun süre şehir dışına yollamamışlardı. Artık, geçirdiği bunalımdan hiçbir iz taşımadığına göre, mesleğinin gereğini yapmaya başlamalıydı yavaş yavaş.

Stefan, onun hastalandığını duyduğunda, Londra'daydı. Çiçek ve kart yollamakla yetinmişti. Hayatını karmakarışık ettiği kadını daha fazla hırpalamak istemiyordu besbelli.

Burhan karısı kliniğe kaldırıldığı andan itibaren, çocuklarıyla ilgilenebilmek için, Knin'e bir başka mühendis arkadaşını yollamıştı. Raziyanım, kendi evinden çıkıp, onların yanına yerleşmişti. Nimeta klinikten çıktıktan sonra da dönmemişti evine. İçkisine ve zararlı arkadaşlıklarına göz kulak olmak için yanlarında kalmak istemişti bir süre daha.

Annesinin, sürekli işlerine burnunu sokacağını bildiği halde, aldırmamıştı Nimeta. Gönül macerasını yeniden başlatmaya hiç niyeti yoktu. Zaten Stefan Londra'daydı ve bir iki geçmiş olsun telefonunun dışında hiç konuşmamışlardı. Gönlü öylesine kırıktı ki, bu ilişkinin tamamen bittiğine inandırmıştı kendini. Ölünceye kadar görmeyecekti Stefan'ı. Düşünmeyecekti de.

Ama, Nimeta, kameraman arkadaşıyla Kosova'ya yola çıkarken, içinden bir ses ona, Stefan'la karşılaşacağını tekrarlayıp durmaya başlamıştı.

Gazetecilerin toplandığı otelde Zagreb'den gelenlerin arasında göremedi Stefan'ı. Kimseye sormaya da cesaret edemedi.

Miloşeviç'i dinlemek için, nereden çıktıkları belli olmayan on binlerce Sırp, konuşmanın yapılacağı Kültür Evi'nin önüne birikmişti. Yüzde doksan çoğunluğu Arnavut kökenli olan kente sanki gökten zembillerle inmişlerdi. Sırplar Kültür Evi'nin kapısını zorlarken, coplu polisler, halkın kapıya yığılmasını önlemeye çalışıyor, aşırıya kaçan göstericilerden Miloşeviç'i koruyabilmek için, insanları itip kakıyorlardı. On binlerce kişinin içeri alınabilmesi imkânsızdı. Polisler, megafonlarla insanları sakin olmaya davet ediyordu. Birdenbire, sokağın köşesini tutmuş olan bir kamyondan, polislerin üzerine taş parçaları yağmaya başladı. Aynı anda Sırplar da, taş atanlara müdahaleye davranan polislere, "Katiller! Katiller!" diye tempo tutarak bağırmaya başladılar...

Binanın kapıları sımsıkı kapatılmış olduğu için, holde sıkışıp kalan medya mensupları dışardaki kıyameti duyuyor ama neler olup bittiğini anlayamıyorlardı.

Miloşeviç balkondan bir süre olup biteni seyrettikten sonra, hayatının akışını değiştirecek olan konuşmasını yapmak üzere aşağı indi. Onu gördükleri anda polislere ve hükümete, "Katiller!

Katiller!" diye haykıran Sırplar, bu kez "Slobo! Slobo!" diye tempo tutmaya başladılar.

Miloşeviç Kosova'ya, Cumhurbaşkanı tarafından, Sırplar'ı azdırmak değil, teskin etmek için yollanmıştı. Üstelik kimsenin Sırplar'ı dövdüğü filan yoktu. Ama Miloşeviç orada bulunduğu zaman içinde, Kosova Sırpları'nın rüzgârını arkasına aldığı takdirde, varacağı noktayı görmüştü bile. Artık ağzından çıkan sözlerin ne denli kışkırtıcı, ne denli gerçeklere aykırı olduğunun hiçbir önemi kalmamıştı.

Nimeta, holdeki kalabalığın arasında sıkışmış kalmıştı. İçerdekiler havasızlıktan boğulmak üzereydiler. Ama o anda, Miloşeviç'i duyabilen medya mensuplarının yüreklerindeki sıkışmanın, havasızlıkla ilgisi yoktu. Onlar bu konuşmanın, böylesine azmış, gözü dönmüş Sırplar'ı nerelere götürebileceğini tahmin edebiliyorlardı.

İşin komik yanı, Mileşoviç Sırplar'a, "Bu topraklarda sizleri kimse dövemez, kimse size yan bakamaz," diye bas bas bağırırken, Kültür Evi civarında görev yapmaya çalışan Kosova polisinin arasında, Sırplar tarafından yumruklanmayan, tartaklanmayan, taşa tutulmayan tek bir polisin kalmamış olmasıydı.

Miloşeviç'in söylediklerinden yüz bulan diğer konuşmacılar, mitinge Kosova'nın otonomisinin acilen kaldırılmasını talep eden ve Arnavut liderleri suçlayan konuşmalarla devam ettiler. Dramatik ses tonlarıyla bağıra çağıra, Belgrad'ı yardıma çağırıyorlar ve Sırplar'ın Arnavut asıllı komşularından dolayı ölüm tehlikesi içinde yaşadıklarını haykırıyorlardı.

Kültür Evi'nin alt katında sıkışıp kalan gazeteciler, dışarda ne olup bittiğini, pencere kenarlarına doluşarak anlamaya çalışıyor, ancak duyabildikleriyle yetiniyorlardı.

"Bu iş çığrından çıkıyor Nimeta. Bir kat daha çıkıp, balkondan bazı görüntüler almaya çalışalım," dedi Mate.

"Ne diyorsun, duyamadım!" diye bağırdı Nimeta.

"Yukarı çıkalım diyorum, yukarı. Balkondan çekim yapmak istiyorum."

"Sen git, ben de geliyorum."

Nimeta kalabalığı yararak merdivenlere doğru ilerlemeye çalıştı. Mate'yi göremiyordu. Belki asansöre gitmiştir diye düşündü.

Merdivenlerin önüne gelebildiğinde, saçı başı didik didik olmuştu. Merdivenler nispeten boştu. Nihayet rahat bir nefes aldı. Yukardan koşarak biri iniyordu. Mate'nin onu almaya geldiğini sanarak yukarı baktı ve nefesi tekrar kesildi.

"Nimeta!"

"Stejo! Ne işin var burada senin?"

"Ben de haberci değil miyim?"

"Ben seni Londra'da sanıyordum."

"İki ay önce döndüm."

"İki ay önce ha?" Sesindeki hüzün belli oluyordu Nimeta'nın.

"Seni aramadım çünkü..."

"Bana izahat vermeye mecbur değilsin."

"İzahat vermek için söylemiyorum, seni aramadım çünkü..."

"Stefan, nedenini merak etmiyorum."

"Biz dost değil miyiz Nimeta?"

"Her zaman dostuz."

"Buna sevindim," dedi Stefan. "İyi misin artık? Rahatsızlığın tamamen geçti mi?"

"İçki problemimi mi soruyorsun, uykusuzluğumu mu, yoksa geçirdiğim bunalımı mı?"

"Ben sana ne çok zarar vermişim Nimeta?"

"Aldırma Stefan, her iyi şeyin bedeli yüksek olur. Artık içki sorunum kalmadı. Bunalımdan da çıktım. Uyku uyuyamazsam, bir ilacım var, onu yutuyorum."

"Sağlığına kavuştuğuna sevindim Nimo. Kocan iyi mi?"

"İyi."

"Ya Hana?"

"İyi."

"Fiko nasıl?"

"Fiko da iyi... Annem de iyi. Mirsada, İvan, Sonya, hepsi iyiler. Bozo bile çok iyi. Bozo bizim kediydi, hatırladın mı?"

Stefan kısa bir süre ne diyeceğini bilemeden durdu. Sonunda:

"Bu çirkin miting bitince, bir yerde bir şeyler içelim mi?" diye sordu.

"Bunu sen mi soruyorsun? Beni görmek istemeyen sendin."

"Eski günlerin hatırına dostça bir kadeh içki..."

"İçmeyelim Stefan. Bizim ev halkının, kedi dahil, mutlu olabilmesi için benim senden uzak durmam gerekiyor."

Stefan iki basamak aşağıda durmuş, yukarı doğru bakıyordu. Birden kollarını uzatıp Nimeta'yı kendine doğru çekti. Başını Nimeta'nın karnına dayadı. Bir süre öyle kaldılar.

Sonra, "Anlıyorum. Hoşçakal Nimeta," dedi yavaşça. Kalan basamakları koşarak indi, gitti.

Tırmanacak gücü kalmamış gibi, merdivenlerin basamaklarına oturdu Nimeta, "Bu Allah'ın cezası Sırplar ne zaman azsalar, benim de içimde fırtınalar kopar," diye düşündü. Usul usul, bir yara tekrar kanamaya başlamıştı yüreğinde.

Bir hafta sonra, ofiste, ertesi günün programını hazırlarken, Miloş kendi masasından seslendi:

"Nimo, telefonunu yanlışlıkla bana bağlamışlar. Seni Zagreb' den arıyorlar."

Dizlerinin bağı çözülür gibi oldu Nimeta'nın. Sesini kontrol etmeye çalışarak sordu: "Kimmiş?"

"Bilmem, hattı sana aktardım."

Nimeta toparlanabilmek için, birkaç kere çaldırttı önündeki telefonu, sonra elini uzatıp açtı.

"Alo."

"Nimeta, ben Stefan."

Sesinin titremesine engel olamadan konuştu: "Evet, nasılsın Stefan?"

"Sana bir bilgi aktarmak istedim."

"Ne bilgisi?"

"Miloşeviç'in Kosova'daki konuşmasıyla ilgili."

Nimeta iskemlesinde dikildi. "Dinliyorum Stejo."

"Bak, niyetim seni rahatsız etmek değil, ama bu bilgiyi duymak istersin diye düşündüm."

"Dinliyorum."

"Bizim doğaçlama olduğunu sandığımız o konuşma... Oraya toplanan binlerce insan, taş dolu kamyon, polisin üzerine yürümeler, her şey dört-beş gün önceden planlanmış Nimeta. Hepsi planlıymış. Hepsi tezgâhmış."

"Kim... Kim planlamış?"

"Elbette Miloşeviç. O günün olayları kimin işine yaradı der-

sin? Her neyse, sana bunu aktarmak istedim. Sen bu bilgiyi istediğin gibi kullan. Kaynak sorarlarsa, Belgrad'dan öğrendim Nimo. Emin yerden yani."

"Sağol Stejo," dedi Nimeta, "İvan'la konuşacağım."

"Hoşçakal. Böyle yağlı bir lokma yakalarsam, sana yine haber veririm," dedi Stefan.

Telefonu kapattıktan sonra, Nimeta bir süre düş kırıklığı içinde oturdu. Onunla sadece bir meslektaşla konuşur gibi konuşmuştu. Bir sigara yaktı ve bitirene kadar bekledi. Sonra İvan'ın yanına geçti.

"Bir gazeteci arkadaşım, Belgrad'dan sızan bir fısıltı haber verdi bana," dedi İvan'a.

"Nedir? Neden verdi?" diye sordu İvan.

"Ne olduğunu anlatacağım. Neden dersen, bana bir vicdan borcu olduğunu sanıyor, ondan," dedi Nimeta.

Eylül 1987

1974 yılında Tito, halkının yüzde doksanı Arnavut olan Kosova'da Arnavutlar'a bazı haklar tanımıştı. Bu haklar sayesinde, hükümette birçok önemli pozisyonda Arnavutlar bulunuyordu. Kosova, federe bir cumhuriyet değildi ama, bağımsız bir eyaletti.

Tito'nun ölümünden sonra, Yugoslavya'nın Sırp halkı kabına sığmamaya başlamıştı. Onların gözünde Kosova, nüfusun yüzde onunu teşkil eden Sırplar'a aitti.

Bu inancı taşıyan Sırplar, Kosova'daki Arnavut çoğunluğu, azınlıktan da beter hale getirmek için, sinsi bir planla, Sırp televizyonlarında sürekli yayın yaptırıyorlar, Kosova'da yaşayan Sırplar'ın Arnavutlar tarafından tehdit edildiklerini, hayati tehlike altında bulunduklarını, karılarının kızlarının ırzına geçildiğini anlatıp duruyorlardı. Bu düzmece haberlerin yayınlanmasında baş aktör, Miloşeviç'in adamı Duşan Miteviç'ti.

1987 yılının 1 Eylül günü, Yugoslav cumhuriyetlerinin haber ajanslarına, Belgrad'dan bir faks mesajı geldi.

Orta Sırbistan'daki Paraçin Kışlası'nda, Arnavut asıllı bir er, gece yarısı, uyumakta olan dört Sırp asıllı eri, tüfeğiyle ateş ederek öldürmüş, kendi cesedi de kışlanın yarım mil uzağında bulunmuştu. Arnavut asıllı Aziz'in intihar etmiş olması muhtemeldi.

Aynı gün Mirsada, gazetedeki arkadaşlarını Belgrad'dan aradı.

"Yahu, Sırplar'a karşı Arnavutlar'ın yaptığı soykırımı diye gösterilen olayın aslını biliyor musunuz?" diye sordu. Sesi heyecanlıydı.

"Seni oraya niye yolladık? Anlat bakalım Mirsada," dedi İvan.

"Silahı çekip dört kişiyi öldüren er, Arnavut asıllı. Burası tamam da, öldürülen diğer dört erin ikisi Müslüman, biri Hırvat, diğeri de Sırp."

Bir sessizlik oldu, sonra, boğuk bir sesle, "Emin misin?" diye sordu İvan.

"Olmaz olur muyum. Seni şu anda Kışla'dan arıyorum zaten," dedi Mirsada. "Bir şey daha var, katil gencin cesedi, barakaların yarım mil ötesinde bulunmuş. Güya intihar etmiş."

"Kim söylüyor bunu?"

"Askeri yetkililer. Ordu cesedi görmemize izin vermiyor."

"Yani intihar mı etmiş, yoksa herifi temizlemişler mi, hiç bilemeyeceğiz."

"Hayır, bilemeyeceğiz. Ama Arnavut'un bir bunalım geçirip, erleri rasgele öldürdüğü kesin."

"Başka bir şey var mı, Mirsada?"

"Var İvan. Diğer cesetleri aileleri almış, sessiz sedasız gömmüşler. Sırp'ın cenazesi yarın kaldırılacak. Bakalım nasıl bir maskaralığa şahit olacağız," dedi Mirsada.

Mirsada, on aydan beri, Belgrad muhabiri olarak Belgrad'da yaşıyordu. Kocasından ayrıldıktan sonra, Nimeta'nın tavsiyesine uymuş, çevre değiştirmenin iyi geleceğini düşünerek, Bosna dışına tayinini istemişti. Zaten, Bosna dışında görev yapan muhabirler için rotasyon sistemi uygulanıyordu. Sorun olmamıştı Belgrad'a yollanması. Gazeteye yakın bir eve yerleşmiş, kendine bir de sevgili edinmişti. Sevgilisi de kendi gibi gazeteciydi. Zaten bu

meslekte aynı işe bulaşmayınca, ilişkileri sürdürmek zor oluyordu. Medyacıların ne sabahları belliydi ne akşamları. Muntazam saatlerle çalışan diğer meslek sahibi erkeklerin, medyada çalışan kadınlara tahammülü çok az olurdu. Erkek dediğin, akşam evine gelince kurulu sofrasını, yemeğini, düzenini isterdi. Omzunda fotoğraf makinesiyle bir yerden öteki yere koşuşturup duran kadınlar ancak kendi mesleklerinden erkeklerle anlaşabiliyorlardı. Mirsada'nın evliliği de bu yüzden bitmişti. Kocası düzenli bir hayat ve çocuk istiyordu. Mirsada üç düşükten sonra, mesleğinde önemli bir aşama yaparken, belki de sonu yine gelmeyecek olan bir başka gebeliği göze alamıyordu. Sonunda ayrıldı yolları, kocası evlerinde kalırken, o kişisel eşyalarını birkaç valize sığdırıp, yeni yaşamını Belgrad'da sürdürmeye gitti ve Petar ile tanıştı.

Petar Sırp'tı. Politikaya bulaşmış bir aileden geliyordu ve çok yakışıklıydı. Onun sayesinde, Mirsada Sırplar arasında birçok arkadaş ve ona siyasi ipuçları verebilecek kaynaklar edinmişti. Memnundu hayatından.

O gün öldürülen erin cenazesini izlemeye giderken de memnundu. Bir haber yorumcusu için, iyi bir fırsat yakalamıştı. Ama, cenaze töreninde çıkan olaylardan sonra keyfi iyice kaçacaktı.

Diğer üç erin cenazesinin sessiz sedasız memleketlerine gönderilmesine karşın, bu cenaze, bir başbakan cenazesi kadar kalabalıktı. On binlerce kişi itişe kakışa, bir ağızdan dualar ve beddualar okuyarak, töreni bir gövde gösterisine çevirmişlerdi. Ölen gencin acılı babası ve annesi ağlayarak, çıldırmış kalabalığa söz geçirmeye çalışıyordu. Evlatlarının ölüsüne hürmeten dağılmaları için yalvarıyorlardı.

Bu tören, rasgele vurulmuş bir gencin cenaze töreni olmaktan çıkmıştı. Bu tören, Kosova'da Arnavut varlığını ve liderliğini istemeyen, galeyana gelmiş, gözü dönmüş Sırplar'ın Arnavutlar'a karşı bir protesto mitingine dönüşmüştü. Miloşeviç'in yardakçısı Miteviç'in başında bulunduğu televizyon kurumu, bu gösterinin bazı bölümlerini günlerce tekrar tekrar göstererek, yangına körükle gitmeyi, Sırplar'ı iyice zıvanadan çıkarmayı ihmal etmeyecekti.

Petar, Mirsada ile birlikte yaşamaya başladıklarından kısa bir

süre sonra, ona evlenme teklif etmişti. Daha yeni boşanmıştı Mirsada. Kuş gibi özgür olmanın keyfini iyice çıkarmak istiyordu. Birlikte çok keyifli bir yaşamları vardı. Hafta içinde geç saatlere kadar çalışıyorlar, hafta sonları ise sabaha kadar eğleniyorlar, akşama kadar da uyuyorlardı. Dünya görüşlerinde olduğu kadar, yeme içme zevklerinde de anlaşıyorlardı. Her ikisi de içki içmeyi, gezmeyi, eğlenmeyi seviyor, ırkçılıktan, aşırı milliyetçilikten nefret ediyorlardı. Petar'ın yaşlı babası, gerçek bir Tito hayranıydı. Yugoslavya'nın Tito'ya çok şey borçlu olduğunu dinleyerek büyümüştü Petar. Onun gözünde, Yugoslavya çok renkli bir mozaikti ve hep bu haliyle kalmalıydı. Bu nedenle Petar ve Mirsada, ülkelerindeki tehlikeli gelişmeleri endişeyle izliyorlardı. Her aklı başında Sırp, gelişmelerden endişe duymaktaydı zaten.

Cenaze töreninden on beş gün sonra, Mirsada özel hattan yine İvan'ı aradı. Ona, çok özel ilişkiler sayesinde edindiği bazı bilgileri aktarmak istiyordu.

Belgrad Partisi Genel Başkanı Dragişa Pavloviç, bu cenaze töreninden on beş gün sonra, Belgrad gazetelerinin sahiplerini bir toplantıya çağırmış ve gazetelerinde çıkan yazıları zapt-u rapta almalarını söylemişti. Bu gidiş hayırlı bir gidiş değildi. Basın, Kosova olaylarına yardımcı olmuyor, tam tersine, ateşle oynuyordu. Milliyetçilikleri, ırkçılığı körüklemek, Yugoslavya için son derece tehlikeli bir oyundu ve bu işin mimarları, başlattıkları yangını bir an önce söndürmeliydiler.

İsim vermiyordu ama, Genel Başkan'ın, bu işin mimarları derken, Miloşeviç'i kastettiği açıktı.

"Dragişa Pavloviç'in sert uyarısı vardı ya, İvan," dedi Mirsada.

"Evet, ne olmuş?"

"İki gün sonra da gazetelerin birinde Pavloviç'i yerden yere vuran bir yazı çıkmıştı... Onu, Sırplar'ın ve hatta Yugoslav Birliği'nin düşmanı olarak gösteren bir yazı, hatırladın mı? Hatta bu yazıya Cumhurbaşkanı Stamboliç bile sinirlenmişti."

"Evet, hatırlıyorum."

"O yazıyı kim yazmış, biliyor musun?"

"Gazetenin yazarlarından biri. İmzası vardı."

"Sen öyle zannet," dedi Mirsada. "O yazıyı Miloşeviç'in karısı Mira yazmış."

"Ne diyorsun? Nasıl öğrendin bunu?"

"Kaynağımı söyleyemem. Ama doğrusu bu."

"Miloşeviç, Stamboliç'e savaş açıyor öyle mi?"

"Açtı bile," dedi Mirsada. "Ve eğer duyduklarım doğruysa, her zamanki gibi saman altından su yürütecek ve savaşın galibi o olacak. Yakında görürsün."

Miloşeviç, planını, çevresine topladığı ekibiyle zaman zaman yalana ve dolana başvurarak, zaman zaman Miteviç'in kontrolü altında tuttuğu televizyon aracılığıyla taraftar kazanarak, adım adım yürüttü ve Eylül ayında iki gün süren Meclis oturumundan müthiş bir siyasi zaferle çıktı. Sayesinde yükseldiği kader arkadaşı Stamboliç'i sırtından bıçaklamıştı.

Bir süre sonra, Mirsada da sırtından bıçaklanacakmış gibi bir duyguya kapıldı. Petar, Belgrad'da gücün el değiştirmesinden çok tedirgindi. Miloşeviç'in hızla yükselişinden ve amacından korkmaya başlamıştı. Aynı günlerde nedense, kent dışındaki mahallelerin birinde, bahçeli bir ev tutarak, oraya yerleşmek istemişti. Mirsada, çok saçma bulmuştu bu isteğini. İş yerlerine yakın bir evde güzel güzel otururlarken, taa uzaklara taşınmanın mantığını anlayamıyordu. Petar'ın bu ev değiştirme arzusunu, son günlerde siyasi olaylardan dolayı çok sıkılıp, bir yenilik istemesine bağlamıştı. Bir süre sonra vazgeçer diye düşünmüştü. Ama Petar ısrarlıydı ve bulduğu ev o kadar ferahtı, öyle güzel bir bahçesi vardı ki, sonunda o da rıza göstermişti.

Başka acayip davranışları da vardı. 'Miza' demeye başlamıştı Mirsada'ya.

"Neden adımı değiştiriyorsun Petar?" diye sormuştu bir keresinde.

"Miza, Mirsada'nın kısaltılmışı," demişti Petar.

"Yoo, hiç de değil."

"Ne olur Miza dersem?"

"Beni Miza diye çağırmanın bir nedeni olmalı. Müslüman olmam rahatsız mı etmeye başladı seni?"

"Mirsada," demişti Petar, "böyle olmadığını bilecek kadar iyi tanıyorsun beni. Ben sadece seni korumak istiyorum."

"Kime karşı?"

"Beni zor durumda bırakma, Mirsada."

"Kime karşı Petar?" diye ısrar etmişti Mirsada. "Bir tehlike içindeysem, bunu bilmeliyim."

"Ben sadece önlem alıyorum. Bu Allah'ın cezası ırkçılarda ne mantık ne de insaf var. Yakın arkadaşlarımızı, meslektaşlarımızı kastetmiyorum elbette. Ama yeni mahallemizde, seni Miza diye tanıştırabiliriz."

"Soyadımı ne yapacaksın?"

"Benimkini kullanırsın. Sana kimse kimlik sormayacak herhalde."

"Mahallede Miza, işte Mirsada mı olayım?"

"Birileri seni rahatsız etmesin diye, Mirsada."

"Kimmiş onlar."

"Yugoslavya hızla değişiyor sevgilim. İnsanların yarın öbür gün ne gibi davranışlar sergilemeye başlayacaklarından emin değilim. Adını değiştirmek istemem, sadece senin iyiliğin için."

"Bunca yıldır öz kimliklerimizle yaşayıp durduk şu ülkede. Hiç sorun olmadı bu. Başlarına bir deli geçti diye, bu insanlar bir günde değişecek mi sanıyorsun?"

"Almanya'da da hiç kimse akıllı uslu Almanlar'ın, kırk yıllık Yahudi komşularını, Yahudi dostlarını imhaya kadar gidebileceklerini düşünmemişti. Ama bir deli başa geçince olanlar oldu ve kimsenin kılı kıpırdamadı. Herkes kendi paçasını kurtarmaya baktı."

"İnce düşüncene teşekkür ederim ama, ben benim. Başıma gelecekleri göğüslemeye de hazırım. Ayrıca, önümüzde bir Almanya örneği dururken, insanlığın yeni bir soykırımına izin vereceğini mi sanıyorsun? İyice paranoyak oldun sen."

Mirsada böyle demişti ama, içine de bir kurt düşmüştü. Acaba Petar'ın ondan sakladığı bir şeyler mi vardı? Bilmediği gelişmeler mi oluyordu Belgrad'da. Yeni evlerine taşınma heyecanı içinde fazla kurcalamadı bu konuyu. Her ikisi de yeni eve götürülecek bazı mobilyaları ve bahçe eşyalarını seçerken çok mutluydular. Mirsada

bir ara, keşke Petar'ın evlenme teklifini geri çevirmeseydim, diye düşündü. Ama artık çok geçti. Petar Mirsada'dan kesin bir 'hayır' aldıktan sonra bir daha hiç açmamıştı bu konuyu. Mirsada ise fikrini değiştirdiğini söyleyemeyecek kadar gururluydu.

Mirsada ile Nimeta, haftada birkaç kez telefonla konuşuyorlardı. Çocukluktan beri hayatlarının her anını, her sırrını paylaşmış oldukları için, telefonda konuşamadıklarını mektuba döküp yolluyorlardı birbirlerine. Bir nevi günah çıkartma, bir ihtiyaçtı bu onlar için. Nimeta klinikte yatarken, Mirsada onu her gün aramış, birkaç kez de Saraybosna'ya kadar gitmişti arkadaşını görmeye. Ona elinden gelen desteği, Raziyanıma rağmen, vermeye çalışmıştı.

Raziyanım, kızının kendine kapalı olan iç dünyasına Mirsada'nın girebilmesine hayatı boyunca içerlemişti. Nimeta'nın başına gelen kötülüklerde, başına buyruk Mirsada'nın parmağı olduğunu düşünürdü hep. Mirsada bilirdi bunu. Onun gözünde de Raziyanım, kızının yeteneklerini sınırlamış, ufkunu daraltmış, baskıcı, sıkıcı bir anneydi. Raziyanım da onun böyle düşündüğünü bilirdi. Ama hiç kimse ve hiçbir şey, çocukluklarını ve gençliklerini beraber yaşamış bu iki kadının dostluğunu bozmaya yetmemişti.

Son mektubunda, "Miloşeviç'in zafer akşamını kim nasıl kutladı bilemem ama, Petar ve ben, müthiş bir gece geçirdik, Nimeta," diye yazıyordu Mirsada. "Bu Sırp delisinin adım adım yükselmesinin üzüntüsünü ve endişesini unutmak için, o gece iyice dağıttık. Onun zafer gecesinde, bazıları keyiften içmiş olabilir, ama biz sinirden içtik. Belgrad'da ne kadar gece kulübü varsa dolaştık ve içtik içtik içtik... İçerken ve hemen sonrasında sevişirken çok iyi oluyor da, ertesi sabahı bir felaket. Aradan kaç gün geçti, hâlâ sersem gibiyim. Aklıma sen geldin. O narin bedeninle nasıl da kaldırabilirdin onca *şlivovika*'yı(*) kız? Miloş bana yolladığın kazağı ve atkıyı getirdi. Sağol canım. Ne kadar güzel bir renk seçmişsin. Senin de çok çok iyi olduğunu söyledi. Kilo almışsın, saçını kesmişsin, güzelleşmişsin. Sakın bir daha âşık filan olma, bizim yaşlarda derin aşk yaramıyor."

Nimeta, mektubu katladı, çekmesine koydu. Mirsada'nın ye-

(*) Erik rakısı

rinde olmak isterdi doğrusu. Sıkıcı evliliğinin üstüne bir sünger çekmiş, başını alıp gitmişti. Aynı şeyi yapması için, Tanrı ona da bir fırsat yaratmıştı ama o yeni bir hayat yerine, bunalıma girmeyi seçmişti.

Kilo almışmış, saçlarını kesmişmiş, güzelleşmişmiş! Kim için? Ne için?

Aynada yüzünü inceledi. Dudaklarının üstünde bir ince çizgi, yüzünü her gece yastığa dayadığı yerde, çenesinin hemen orda bir çizgi daha, gözlerinin altı bol pudra sürmedikçe mosmor.

"Bu içki ve sigara seni kırk yaşına vardığında kocakarıya çevirecek," der dururdu annesi, sanki kendi hiçbirini içmediği halde, kocakarıya dönmemiş gibi.

"Anne, piyano hocam sana bir mektup yolladı."

Küçük kızı kapıda durmuş, bir zarf sallıyordu elinde.

"Ne istiyormuş? Yine ödevini yapmadan mı gittin derse?"

"Aşkolsun anne. Yıl sonunda konser verecek beş kişinin arasına seçildim."

Nimeta utandı kızından. Önce işlerinin yoğunluğu nedeniyle ihmal etmişti Hana'yı, sonra da bunalımı yüzünden.

"Gel buraya küçük sincap," dedi. Yanına sokulan kızını sımsıkı göğsüne bastırdı. Sarışın başı limon kokuyordu.

"Ne güzel kokuyor saçların böyle."

"Anneannem limonlu şampuanla yıkadı."

Bir kere daha utandı. O çoktan iyileşmişti ama, hâlâ Raziyanım ilgileniyordu çocuklarıyla. Annesini evine gönderip, kızının saçlarını kendisinin yıkama vakti gelmemiş miydi?

"Çok güzel saçların var Hana, anneanneme çekmiş. Onun da böyle gür, sarı saçları vardı."

"Başörtüsü örter miydi o?"

"Yoo, örtmezdi."

"Emin misin anne?"

"Eminim tabii. Nerden çıktı bu başörtüsü?"

"Saliha'nın annesi başörtüsü örtüyor. Eskiden herkes örtermiş."

"Herkes değil. Eskiden de isteyen örterdi."

"Neden?"

Nimeta bir an durdu, yutkundu.

"Allah örtün dememiş mi anne, böyle uzun bir eşarpla?"

"Allah'ın moda desinatörlüğü yaptığı nerede görülmüş kızım?"

"Şu kitabımızda öyle demiş, bizimkilerin Tanrısı."

Çocuk eliyle yatağın başucunda asılı, üstü işlemeli mavi atlas keseyi işaret ediyordu.

"Hana, bizimkilerin Tanrısı da ne demek? Tanrı bir tanedir."

"Mirka'larınki başka değil mi anne?"

"Evladım, değişik olan Peygamberlerdir. Allah tektir."

"Eminsin değil mi?"

"Elbette."

"Söylerim Saliha'nın ninesine. Biliyor musun, piyanoya da 'şeytan oyuncağı' diyor o."

"Kim?"

"Saliha'nın ninesi."

"Saliha?"

"Sınıf arkadaşım."

Nimeta kızın elindeki zarfı aldı. Çocuk çıkarken arkasından baktı bir süre. Ne kadar ihmal etmişti evini, çocuklarını. Kızının kimlerle arkadaşlık ettiğinin bile farkında değildi. O bir seçim yapmıştı. Kocasını ve çocuklarını aşkına tercih etmişti. O halde seçiminin gereklerini yerine getirmeliydi. Bu yıl sonu ya yarım günlük bir göreve geçirilmesini talep edecekti ya da ayrılacaktı işinden. Hana büyüyordu. Onu Saliha'nın ninesinin etki alanına bırakmaya hiç niyeti yoktu. Yarın, işe gider gitmez konuşacaktı İvan'la.

1988 Baharı

Televizyon binasından içeri girer girmez, Nimeta'nın ilk işi danışmaya, İvan'ın gelip gelmediğini sormak oldu.

"Geldi. Hepinizi odasında istiyor. Hemen yukarı çık," dedi, danışmadaki kız.

Asansörde Miloş'a rastladı Nimeta. "İvan'ın bizi niye toplantıya çağırdığını biliyor musun?" diye sordu.

"Hayır, ama bu saatte hepimizi topladığına göre önemli bir şey olmalı." Genellikle herkes kendi işini, yazısını bitirdikten sonra, öğleye doğru bir değerlendirme toplantısı yaparlardı.

"Benim ne zaman konuşacak bir özel meselem olsa, mutlaka daha önemli bir şey çıkar," diye söylendi Nimeta.

Aylar önce aldığı kararı bir türlü aktaramamıştı patronuna. Yarım gün çalışmak istediğini bildirmeye karar verdiği her sefer, hep çok önemli olaylar çıkmış, bir yerlere haber takibine yollanmış ya da o sırada eleman eksikliği başgöstermiş, bir türlü konuşamamıştı İvan'la. Artık bugün, kararını, sulandırmadan, geciktirmeden ve onlar Nimeta'ya geri çeviremeyeceği bir gezi, bir röportaj teklifinde bulunmadan önce, İvan'a iletmek istiyordu.

Masasının bulunduğu bölümde kimse yoktu. Ceketini asıp İvan'ın odasına koştu. Oval masanın etrafına dizilmişlerdi hepsi.

"Bil bakalım Slovenya'da neler oluyor?" dedi Sonya.

"Slovenya'da ne olabilir ki? Alp dağlarının Katolik köylüleri besili ineklerinden yoğurt yapıyorlardır, kırmızı yanaklı, koca memeli kızları da peynir," dedi Miloş. Gülüştüler.

"*Mladina*(*) olayı vardı ya," dedi İvan, "Ordu dergisi ile *Mladina* ağız dalaşına girmişti hani?"

"Yahu bu olay taa Ocak ayında olmadı mı?"

"Evet ama, ordu ve basın arasındaki anlaşmazlık o gün bugündür sürüyor, biliyorsun."

"Eeee, şimdi ne olmuş?" diye sordu Nimeta.

"Şimdi de *Mladina*'nın editörü Franci Zavrl'ı ve derginin danışmanı Janez Janşa'yı tutuklamışlar."

"Hangi suçlamayla?"

"Askeri doküman çalmak ve yayınlamak suçundan."

"Kimler?" dedi Nimeta. Aklı hâlâ İvan'la yapmak istediği konuşmadaydı.

"Aptal sorular sorma, ordu elbette. JNA(**) denen şanlı ordumuz."

(*) Slovenya'da yayınlanan bir politika dergisi.

(**) İçinde Yugoslavya'nın tüm cumhuriyetlerinden subayların ve erlerin bulunduğu Yugoslav ordusu. Federal ordu.

"Haydi bakalım çocuklar, Slovenya'ya doğru yola çıkmaya hazırlanın. Duruşmaları ve gelişmeleri izleyeceksiniz."

Kimse kıpırdamadı.

"Slovenya muhabirimizi aradınız mı? Her şeyin doğrusunu o bilir," dedi Miloş.

"Git masanın başına ara," dedi İvan. "Sen de hazırlığını yap Nimeta. Yanına bir kameraman alacaksın. Bir muhabir daha alabilirsin, kimi istersen al. Miloş'u bana bırak. Ben sana Kuçan(*)'dan bir randevu almaya çalışırım. Şansın varsa, onu da görür öyle gelirsin. Yolluğun muhasebede hazır."

Kendi bölümlerine döndüklerinde, Burhan'ın telefonunun bağlanmasını beklerken, "Sonya, anneme artık evine dönmesini, çocuklarımla kendim meşgul olacağımı söylemeye hazırlanıyordum. Ne olacak benim hayatım böyle?" dedi Nimeta. "Kocama yine bu gece evde olamayacağımı söyleyeceğim. Oysa Burhan benden yarım gün çalışacağımın müjdesini bekliyordu."

"Bu çok ilginç bir gelişme, bunu da kotar, sonra düşünürsün," dedi Sonya.

Nimeta, Lubliyana'ya vardığında, şehir bir askeri darbenin beklentisi dedikodularıyla çalkalanmaktaydı. Sokaklarda dolaşan, çarşılarda alışveriş eden insanlar, okullarda öğrenciler, bürolarda işadamları sadece bu konuyu konuşuyorlardı.

Bu arada Savunma Bakanı Amiral Mamula, alelacele emekliye sevk edilmiş, Slovenya'yı dize getirmek üzere, 1981 yılında, Kosova'daki Arnavut ayaklanmasını başarıyla bastırmış olan Albay Vasileviç, Lubliyana'ya gönderilmişti.

Nimeta, hapishanedeki cam bölmelerin ardında durup, Janez Janşa'nın tıraşsız, yorgun yüzüne baktığında, özel hayatının bugüne kadar ona sıkıntı vermiş ayrıntılarının ne kadar önemsiz olduğunu fark etti. Acılar bile, özgür ortamlarda çekilmeliydi. Kendine o kadar yakın duran, ama elini uzatıp da dokunamadığı adamın yüzünde tarifsiz bir ümitsizlik vardı. Değil bir hafta, bir

(*) Slovenya Komünist Partisi'nin lideri ve bağımsız Slovenya'nın ilk cumhurbaşkanı.

ay, bir yıl sonrasını, bir saat sonrasını bile bilemeyen bir insanın çaresizliğini yansıtıyordu gözleri.

Sanki Yugoslavya'da güven ortamı tamamen yok olmuştu. Her an herkesin başına beklemediği bir iş gelebilirdi.

"Sana işkence yaptılar mı?" Nimeta sesini kendi bile zor duyuyordu.

Başını hayır anlamında salladı Janşa.

"Seni kim sorguladı?"

"Vasileviç'in kendisi. Tek öğrenmek istedikleri, dokümanı ordudan bize kimin vermiş olduğu. Ne yazık ki bunu ben de bilmiyorum."

Nimeta, dinlendiklerini biliyordu, ama Janşa'nın ona bazı şeyleri hiç olmazsa ima etmesini bekliyordu. Bir taraftan da camın gerisinde duran ve bir hayaleti andıran adama umut vermek istiyordu.

"Janşa, dışarda inanılmaz bir bütünleşme var. Herkes Franci ve senin için imza topluyor, yürüyüşler yapıyor."

"Vasileviç bana, 'tüm Slovenya yollara dökülse bile fark etmez, devletin yüksek menfaati öyle gerektiriyorsa, seni on beş yıl içerde tutabilir veya hemen gebertiriz. Aileni perişan eder, çocuklarını bile öldürebiliriz,' dedi ve biliyor musun..." Lafını bitiremeden, bir görevli Nimeta ile cam bölmenin gerisindeki mahkûmun arasına girdi. Tam Janşa'nın önünde durdu. "Görüşme bitmiştir," dedi sert bir sesle.

"Daha beş dakikam dolmadı ki," diye itiraz etti Nimeta.

"Görüşme bitmiştir."

Nimeta, görevlinin arkasındaki Janşa'yı görebilmek için, eğildi, "Hoşçakal Janşa, iyi olduğunu, sana iyi davranıldığını, işkence görmediğini arkadaşlara bildireceğim," diye bağırdı, uzaklaşan mahkûmun arkasından.

Bir gün önce görüşmesine onay verdikleri halde, Franci Zavrl'ı görmesi mümkün olmadı. Ordu mensuplarının Sırbistan çıkışlı veya Sırp asıllı olmayan medya mensuplarının tümünden nefret ettiği, her hareketlerinden belli oluyordu.

Öğleden sonra Kuçan'ın karşısındaydı. Geniş ve aydınlık odada, maroken koltuklarda karşılıklı oturuyorlardı.

"Beni kabul etmeniz büyük bir incelik, efendim. Bir parti başkanının ne kadar dolu olduğunu çok iyi bilirim. Ama buradaki gelişmeleri, Bosna kamuoyu da yakından takip ediyor," dedi Nimeta.

Kahvelerini içip, iki üç dakika hal hatır sordular.

"Albay Vasileviç'in tutuklamalarından, sizin önceden haberdar olduğunuz söyleniyor..."

Kuçan, lafını kesti Nimeta'nın, suratında tatsız bir ifade belirmişti.

"Bu tutuklamalar Ordu'nun ve Ordu gizli istihbarat bölümlerinin sorumluluğundadır. Sloven hükümetinin bu işlerden hiç haberi olmadı."

"Ama bana verilen bilgilerde..."

Nimeta'nın sözü yine kesildi.

"Bizim tutuklamalarla ne ilgimiz olabilir ki? Başka sorunuz var mı?"

"General Kadijeviç, Sloven hükümetinin bütün gelişmelerden haberdar olduğunu bizzat söyledi."

"Ben de bizzat 'hayır' diyorum. Küçük hanım, beş dakika içinde bir toplantıya gireceğim, izin verirseniz." Sesi sert, suratı asıktı adamın.

Ayağa kalktı, Nimeta ile kapıya kadar yürüdü Kuçan, elini sıktı Nimeta'yı nazikçe kapının dışına iteledi ve kapıyı arkasından kapatıverdi.

Nimeta, Parti binasından sokağa çıktığında, yürüyüş yapan büyük bir kalabalıkla karşılaştı. Yanına yaklaşan bir kadın elindeki kâğıdı uzattı: "Mahkûmların serbest bırakılması için imza topluyoruz."

İmzaladı kâğıdı. Dünyanın en muhafazakâr, tutucu insanlarının yaşadığı Slovenya'da, Lubliyana sokakları ilk defa bir protesto gösterisine tanık oluyordu. Nimeta, kalabalığın arasına karıştı ve halkın nabzını tutmaya çalışarak otele kadar onlarla birlikte yürüdü. Kalabalığın arasında gazeteciler, profesörler, aydınlar vardı. Slovenya, sanki bu tutuklamaları, kendi istiklalleri için bir özgürlük bayrağına dönüştürmüştü.

Otele gelince, Sonya'yı aradı.

"İvan, Kuçan ordu ile işbirliği yaptığını şiddetle reddetti ama onda suçluların telaşını gördüm," dedi.

Sonra masanın başına çöküp, Bosna'ya çekeceği faksı hazırladı:

"Duruşmaların yapıldığı binanın önü mahşer gibi. Her Allah'ın günü binlerce insan bıkıp usanmadan buraya toplanıyor ve gösteri yapıyorlar. Ellerinde, halka kapalı, sanıklara avukat tutma ve kendi dillerinde savunma yapma hakkı tanımayan bu mahkemeyi şiddetle protesto eden pankartlar taşıyorlar. İçerdekiler pankartları ve kalabalığı göremiyorlar ama, bağırışmaları, atılan sloganları duymamalarına imkân yok. Bu muazzam gürültü askerlerin asabını bozarken, onların moralini yükseltiyordur. Zaten askerler bir hataya bir başkasını ekleyerek, upuzun bir hatalar zinciri örmekteler. Yanlış uygulamaları bir kar topu gibi büyüye büyüye Yugoslavya'nın içine yuvarlanıyor. Miloşeviç'in kumandasında, Yugoslavya'yı büyük bir Sırbistan'a dönüştürmeye çabaladıkları için bu Cumhuriyetin de itimadını ve sevgisini kaybetmişler. Ülkemiz korkarım çözülmeye başladı, İvan.

Arkadaşlara selamlar, sevgiler. Yakında görüşmek üzere.

Nimeta."

Nimeta faksı çektikten sonra, evini aradı. Annesi açtı telefonu. Fiko'yu, Hana'yı sordu. Fiko henüz dönmemişti. Hana, Saliha diye bir arkadaşının evine gitmek istiyordu, Raziyanım izin vermiyordu. Kızını telefona çağırdı Nimeta.

"Nasılsın benim küçük kuşum?" diye sordu.

"Anne, anneciğim eve ne zaman döneceksin, anneannem bana çok karışıyor," dedi Hana.

"Sen de söz dinle biraz. Neden dalaşıyorsun hep anneannenle?"

"Saliha'ya gitmek istiyorum, izin vermiyor."

"Piyanoya şeytan oyuncağı diyen insanların evinde ne işin var, kızım?" dedi Nimeta.

"Çünkü çok güzel kabak böreği yapıyorlar."

"Ben yarın dönüyorum Hana, bir gün daha dayan, anneanneni üzme," dedi Nimeta.

Bu kez, bitmişti bu iş. Dönünce İvan'la konuşacaktı. Cumhuriyetler ister batsın isterse savaşa girsinler, gitmeyecekti artık evin-

den uzağa. Kararlıydı.

Gazimestan-28 Haziran 1989

"Dünyada her milletin vatanı diğer bir milletin mirasıdır."
YAHYA KEMAL

"Priştina'ya kim gidecek, Nimeta?" diye sordu Mate.

"İbo gitmek istiyor," dedi Nimeta.

"Senin gelmeye niyetin yok mu? Kaçırılacak bir olay değil bu," dedi Mate.

"Her şeye benim koşuşturmam doğru değil Mate," dedi Nimeta. "İçinizde en kıdemli ben olabilirim ama, her taşın altından çıkınca, antipatik olmaya başlıyorum."

"Kime karşı?"

"Çalışma arkadaşlarıma, daha da kötüsü, kocama."

"Bunca yıldır, Burhan alışmadı mı daha medyanın temposuna?"

"Burhan alıştı alışmasına ama, çocuklar aynı anlayışı gösteremiyor. Hele Hana o kadar hassas bir dönemde ki, onu fazla ihmal etmek istemiyorum, Mate. Annelik damarım tuttuğunda, bazen işi tamamen bırakmayı bile düşündüğüm oluyor."

"Dünyada yapamazsın bunu Nimeta," dedi Mate. "Benden söylemesi, bunalıma girersin inan bana. Habercilik tozuna bulaşan iflah olmaz bir daha."

"Biliyorum canım," dedi Nimeta, "bunu ben de biliyorum. Hatta sana bir itirafta bulunayım, İvan ille de ben gideyim istesin diye, için için dua ediyorum. Ama burada kalmam daha doğru olur."

"Sen doğrusunu yap ama sonra pişman olma, aklın kalmasın," dedi Mate. "Bu kutlamaya aylardan beri hazırlanıyorlar. Yer yerinden oynayacak, haberin olsun."

Ülkenin Belgrad'dan yönetilmesine, Sırplar'ın hem Parti içinde hem de Ordu'da çoğunlukta olmasına karşın, bir türlü rahat duramayan, sürekli şikâyet eden ve mevcut durumu sanki yeteri kadar avantajlı değilmiş gibi daha da kendi lehine değiştirmek isteyen bir cumhuriyetti Sırbistan.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Yugoslavya Federasyonu kurulurken, askeri katkısının ve zaferinin karşılığı olarak kendisine verilmesini beklediği Makedonya, Sırbistan'a katılacağına, Tito tarafından ayrı bir cumhuriyete dönüştürülmüştü. Oysa 1912-1913 yıllarında Sırplar bu toprakları işgal etmişler ve Makedonya'ya 'Güney Sırbistan' diye bir de yapay isim icat etmişlerdi. Ama ne çare ki, o topraklarda Sırplar değil Makedonlar yaşıyordu.

Hayal kırıklıkları bununla da bitmemişti. Voyvodina'da nüfusun ancak yüzde ellisi Sırp'tı ve bu bölge hiçbir zaman Sırbistan tarafından zaptedilememişti. Dolayısıyla, Tito Voyvodina'yı da özerk bir eyalet konumuna getirmiş ve Sırplar'ı bir kez daha illet etmişti. Ama Sırplar Tito'ya en çok, Kosova yüzünden kızmışlardı. Balkan Savaşı'nda işgal ettikleri Kosova, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, halkının yüzde doksanı Arnavut olduğu için, Tito tarafından, Sırbistan'ın 'özerk bölgesi' diye tanımlanmış, yıllar içinde giderek yerel idare açısından güçlenmiş ve nihayet 1974 yılında Yugoslavya'nın diğer cumhuriyetleri gibi, Federasyon'a temsilci yollama hakkını da kazanmıştı.

Arnavutlar kendilerini demir pençe gibi sıkan Rankoviç'in başlarından alınmasından sonra, ülkenin kilit mevkilerinde hızla 'Arnavutlaşma' başlatmışlar ve Sırplar'ı büsbütün çileden çıkarmışlardı. Tam bir cumhuriyet olmamakla birlikte, Kosova, Federasyon içinde özerk bir eyaletti artık... Miloşeviç'in başa geçmesine kadar...

Miloşeviç 1988 Temmuzu'nun işçi yürüyüşlerini bahane ederek Politbüro üyelerini istifaya zorlamış, boşalan yerleri kendi adamlarıyla doldurmuş, inanılmaz bir manevrayla, 1989 Martı'nda Kosova'nın eyalet özelliklerine son vererek onu belediye statüsüne indirgemişti. Bu siyasi zaferden sonra Sırplar, en önemli milli günleri olan Kosova Savaşı'nın 600. yılını kutlamaya, inanılmaz bir coşkuyla hazırlanmışlardı.

Kosova ovasına otuz metre yüksekliğinde devasa bir anıt dikilmişti. Üzerine bir kılıç resmi ve '1389-1989' tarihleri kazınmıştı. Siyah bir taşın üzerinde ise, kan rengiyle, Kral Lazar'ın Kosova Savaşı öncesi verdiği buyruk yazılıydı.

Daha aylar öncesinden, Sultan 1. Murat'a karşı 1389 Kosova Meydan Muharebesi'ni kaybeden ve savaş meydanında ölen Sırp Kralı Lazar'ın temsili tabutunu tüm Sırbistan köylerinde geziye çıkarmışlardı. Her götürüldüğü yerde, yöre halkı bir hac görevinin kutsallığı içinde, Kral'ın tabutunu ağlayarak, dövünerek ziyaret etmişti.

Priştina'nın güneyindeki Graçanica Manastırı'nda, günlerden beri ucu hiç nihayete ermeyecekmiş gibi duran bir kuyruk uzanıyordu. Sırplar, Sırbistan turunu tamamlayarak evine dönen kutsal tabuta saygılarını sunmaya geliyorlardı. Ortodoks Kilisesi'nin metropolitleri siyah cübbeleri, Sırp şarkıcılar rengârenk folklorik kostümleri, tüm polis teşkilatı ise geleneksel koyu renk elbiseleri ve kara gözlükleri ile hazır ve nazırdılar.

Gazimestan çayırının üstünde bir milyon insan vardı. Sırplar, sadece Yugoslavya'dan değil, dünya yüzünde yaşamakta oldukları her yerden akın akın gelmişlerdi.

Miloşeviç, 28 Haziran 1989'da, Gazimestan'da toplanan bir milyon Sırp'a hitaben konuşmaya başladığında, Kosova yenilgisinin günü, tarihe bir kez daha geçecekti, ama bu kez Yugoslavya'nın sonunun ilan edildiği gün olarak.

Miloşeviç, aynı yerde iki yıl önce, yine 28 Haziran'da bir konuşma daha yapmıştı. Kral Lazar'ın yenik düştüğü noktaya parmağını uzatarak, orada toplanmış bulunan on binlerce Sırp'a, "*Sizi kimse bir daha asla yenemeyecek!*" diye bağırmıştı ve Kosova'da Tito'nun Arnavut Müslümanlara tanımış olduğu yarı özerkliğe işte o gün, orada son verilmişti.

Sırp milliyetçiliğini yıllarca baskı altında tutan Hırvat asıllı Tito'dan intikam alma zamanı nihayet gelmişti Sırplar'ın.

Mate, Nimeta'ya Gazimestan olayını en ufak ayrıntıyı bile unutmadan aktarırken, sesi titriyordu.

"Televizyonda gördüğün yeterli değil Nimeta, o müthiş elektriği duyumsayabilmek için orada olmalıydın," diyordu, "bir mil-

yon kişi büyülenmiş gibiydi. Miloşeviç bir şeytan gibi, ruhlarını esir almıştı Sırplar'ın. Zannedersin ki, Sırplar çok çok büyük bir tehlike içindeydiler. Sanki gaipten bir muazzam ordu onları perişan etmek için yola çıkarılmıştı. Sanki birileri Sırplar'ı soyuyor, eziyor, öldürüyordu. Miloşeviç tir tir titriyor ve hayatının en büyük rolünü icra ediyordu. İnanılmaz bir aktördü. Sırplar vecde gelmiş gibiydiler. Korkunçtu. Miloşeviç, o gün orada, Sırp milliyetçiliğini ateşledi, kardeşim."

"Miloşeviç o işi 28 Haziran 1987'de yaptı," dedi Nimeta.

"Evet doğru. Ama o gün çaktığı kibriti, iki yıl sonra 28 Haziran 1989'da alev alev yanan kocaman bir meşaleye dönüştürdü. Allah hepimizin yardımcısı olsun, Nimeta," dedi Mate. Yüzünde derin bir endişenin izleri vardı.

Çözülmeler

Knin Olayları (1990-1991)

1990 yılının ilk ayları, Yugoslavya'da, medyada çalışan tüm habercileri nefes nefese bırakacak kadar hareketli geçti.

Hırvatlar'la Sırplar arasında yüz yıllardır süren ve İkinci Dünya Savaşı'nda had safhaya ulaşan husumet, Tito zamanında iyice hasır altı edilmişti. İkinci Dünya Savaşı'nda, Hırvatlar'ın, Almanlar'dan aldıkları güçle, faşistlere ait siyah üniformalar giyerek yaptıkları kıyımlar o kadar büyük bir antipati uyandırmıştı ki, Hırvatlar Tito dönemi boyunca, o olayların suçluluk duygusuyla, seslerini soluklarını çıkarmadan uslu uslu oturmuşlar, Sırplar'a karşı besledikleri küçümseme duygularını aralarında bile konuşmaya çekinmişlerdi.

Hırvatlar'ın gözünde Sırplar, doğuya ait, ilkel ve kaba bir ırktılar. Balkanlar'ın köylüsüydüler. Geri kafalı komünistlerdi. Dinlerine ihanet ederek Ortodoks olmuşlar ve yabancılaşmışlardı. Kendileriyse, üstün Avrupa devletleriyle aynı mezhebi ve kaderi paylaşıyorlardı. Onlar Avrupalı'ydı ve Tito öldüğüne göre, Hırvatlar'ın da Yugoslavya'dan ayrılarak, Avrupa kıtasında yaşayan Katolik ve kardeş devletlerle kucaklaşmasının zamanı çoktan gelmişti.

Aşırı uçtaki politikacıları, gizlemeye gerek görmeden açık açık dile getirebiliyorlardı özlemlerini; Hırvatistan'da kendilerinden olmayanlar, "ya öldürülmeli, ya döndürülmeliydi" Döndürülmek! Katolikler'in Balkanlar'da yüzyıllardan beri sözlerini geçirebildikleri her zaman yaptıkları bir işlemdi, başka dinden olanları Katolik eylemekti, döndürülmek.

Sırplar'ın bazı bölgelerde yoğun olarak yaşadığı Hırvatistan

Cumhuriyeti'nde, Sırplar, hiç unutmadıkları kıyımların tekrarlanmasından korkuyorlardı ve bu korku, kendi taraflarında da aşırı uçta liderlerin filizlenmesine imkân veriyordu.

1990 yılında, aşırı milliyetçilikler hortlatılmaya başlayınca, Hırvatlar'la Sırplar'ın birbirlerine karşı duydukları antipati iyice su yüzüne çıktı. Sırplar ve Hırvatlar, ırkçılığı kışkırtmakta birbirlerinden aşağı kalmıyorlardı. Hırvatlar'ın, 1941'i aratmayan davranışları, Krajina Sırpları'nın silahlanmalarına yol açtı. Krajinalılar ve Kninliler Drina nehrinin en doğusunda, Bosna sınırında yaşadıkları için, kendilerini Sırbistan'dan çok uzakta ve tehlikede hissediyorlardı.

Hırvatistan'ın 1990 yılında kurulan Sırbistan Demokratik Partisi'nde, kimsenin henüz farkına bile varmadığı biri vardı. Milan Babiç, demiryollarının kesiştiği dağlık ve tozlu Knin kasabasında yaşayan genç bir dişçiydi. Doğumundan on beş yıl önce gerçekleşmiş bir kıyımı en ince ayrıntılarına kadar dinleyerek büyümüştü. Onu tarihe bağlayan, zihninden asla silemediği anıların en can alıcısı, 1941 yılında Hırvat Ustaşeler'in simsiyah giysileriyle gelip, Krajinalılar'ı, Kninliler'i ve aralarında kendi ailesinin fertlerini de kıtır kıtır kesmelerinin öyküsüydü. O, Yugoslavya Federasyonu içinde 'kardeşlik-birlik-beraberlik' ilkelerini soluyarak yetişmişti ama, yüreği, şahit olmadığı bir katliamın kiniyle dopdoluydu.

Tel gözlüklü Babiç, yöresel bir parti kurduğunda belki pek fark edilmeyecekti ama, Tudjman'ın(*) Knin'de yaşayan Sırplar'la arası açılıp, Sırplar'ın bu bölgede kendi devletlerini kurması söz konusu olunca, onu tanımayan kalmayacaktı. Hırvatistanlı Sırplar'ın bağımsızlığı peşinde koşan Miloşeviç, Tudjman ile pazarlıklarını sürdürürken, bu bölgede Belgrad kaynaklı silahlı ayaklanmaların ince planlarını işte bu tel gözlüklü Babiç yapacaktı.

Burhan, iş dolayısıyla Knin'e sık sık gidip geldiği ve Belediye'ye ait birtakım yol ihalelerinde çalıştığı için, Knin'de giderek artan tansiyonun farkındaydı. Bu bölge olaylara gebeydi ve bu bölgede yaşayan Sırplar da ne istedikleri konusunda kararsızdılar.

(*) Hırvatlar'ın lideri ve bağımsız Hırvatistan'ın ilk Cumhurbaşkanı.

Bir kısmı, Babiç'in desteklediği ve planladığı gibi, silahlı bir çatışmayla Hırvatistan'dan ayrılmak, bir kısmı da barışçıl yollarla haklarını elde etmekten yanaydı.

Burhan'ın iş yaptığı şirket, önceleri Hırvat asıllı idarecilerin elindeydi. Politik rüzgârların esintisiyle özellikle Sırplar ve diğer 'yabancılar' temizlenmiş, kontratları iptal edilip, paraları ödenmiş, işle ilişkileri kesilmiş, çalışanların çoğunluğunu Hırvat asıllılar oluşturmuştu.

Sonra birdenbire dönmüştü ibre. Bu kez ipler, Babiç'in Belediye Başkanlığı seçimlerini kazanmasıyla aşırı milliyetçi Sırplar'ın eline geçmiş ve tek bir Hırvat mühendis kalmamıştı şirkette. Sırp asıllı olmayan her taşeron veya müteahhit gibi, bir gün sıranın kendisine de geleceğini biliyordu Burhan. Ama, başında bulunduğu ekip o kadar hızlı ve verimli çalışıyordu ki, sıra ona gelmiyordu bir türlü. Tedirginliğini saklıyordu karısından. Nimeta zaten çok stresli bir işte çalışıyordu. Bir de kendi iş endişeleriyle, yükünü artırmak istemiyordu karısının. Hayatlarının nasılsa çok yakında o veya bu şekilde karışacağını hissediyordu.

Nisan sonuna doğru Knin'deki aşırı yağmurlardan bozulan otoyol inşaatını kontrole gitmişti. Nimeta telefon ettiğinde, bürodaydı. Önemli bir şey olmadıkça, işyerinden aramazdı onu karısı. Sesini duyunca heyecanlandı. "Hayrola Nimo, tatsız bir durum mu var?" diye sordu.

"Asıl sen bana oradaki durumlardan haber ver, Burhan," dedi Nimeta. "Knin polisinde bir olay olmuş. Dedikoduları kulağımıza geliyor ama ben işin aslını öğrenmek istiyorum. Bunu başarabilir misin?"

"Ne olmuş?"

"Knin polisi, Tudjman'ın yeni hazırlattığı polis kıyafetlerini giymek istememiş."

Bir kahkaha patlattı Burhan. "Neden?" diye sordu.

"Ustaşeler'in üniformalarını hatırlatıyormuş. Polise dağıttıkları kalkanların üzerinde de gamalı haç resimleri varmış. Sırp asıllılar, bu kıyafetlere bürünmeyi reddetmişler. Aralarından biri Belgrad'a mektup yazıp şikâyet mi etmiş ne? Belediye'de bu işin aslını bilen birileri mutlaka vardır."

"Hadi canım sen de," dedi Burhan. "Böyle saçma sapan şey olur mu? Çocuk mu bunlar?"

"Evet, biliyorum çok komik ama, doğru mu değil mi öğrenemedik."

"Bir soruşturayım öğlen yemeğinde, bir şey öğrenirsem ararım seni," dedi Burhan.

Nimeta'nın telefonu öğleden sonra çaldı.

"Haklıymışsın, Knin Polis Müfettişi Martiç, bu kıyafetleri giymemek için, Zagreb'i atlayarak Belgrad'a İçişleri Bakanlığı'na mektup yazmış. Söylediğin doğru, üniformalar siyahmış ve polis kalkanlarının üstündeki desen gamalı haçı andırdığı için, asaplarını bozuyormuş. Deli bu herifler, nelerle uğraşıyorlar," dedi Burhan. "İş bu kadarla da kalmamış Nimeta, Tudjman'ın sırf bu işi halletsin diye Knin'e kadar yolladığı delegasyonu da benzetip geri göndermişler. İster misin polis kıyafeti yüzünden bir savaşa bulaşalım?"

"Moda yüzünden çıkacak ilk savaş olur," dedi Nimeta. Telefonu kapatırken o da gülüyordu.

5 Mayıs'ta Hırvatistan İçişleri Bakanı, dikbaşlı polisleri soruşturmak üzere üç kişilik bir delegasyonu Knin'e gönderdi. Gidenler, gidip gideceklerine bin pişman olup döndüler. Sırplar'ın delegelerden sonsuz istekleri vardı. Belediye sınırları içinde Hırvat bayrağının dalgalanmasını istemiyorlardı. Latin harfleri ile yazılan tüm sokak levhalarının Kiril harfleriyle değiştirilmesinde ısrar ediyorlardı. Bu arada Babiç, Hırvatlar'ın İkinci Dünya Savaşı sırasında taşıdıkları emelleri yeşertmeye başladıkları, bu yüzden polis kıyafetlerini bile faşist renklerinde tasarladıkları dedikodularının yayılması için elinden geleni yapıyordu.

Krajina Sırplar'ı, bölgelerinde hâkimiyetlerini meşrulaştırmak için Ağustos ayı içinde bir referandum yapmak kararı aldılar. Sonuç lehlerine çıkarsa, Hırvatistan içinde ayrı bir Sırbistan oluşacaktı.

Zagreb'in bu referandumu yaptırmayacağına ait dedikodular kulaktan kulağa yayılmaya başlayınca, Sırp polisi, Krajinalı Sırplar'a silah dağıtmaya başladı.

Nimeta, 17 Ağustos'ta Hırvatlar'ın silah yüklü ağır vasıtaları Knin'e doğru yola çıkardığını duyunca, kocasının o sırada Knin'de değil de Saraybosna'da bulunduğuna şükürler etti. Çünkü aynı anda, polis dolu helikopterler de, Zagreb'den Knin'e doğru yolu çıkarılmış, ama menzillerine varmadan, yolları Belgrad'dan yollanan JNA jetleri tarafından kesilmişti.

İşler, tezcanlı bir delinin vereceği yanlış bir emirle çığrından çıkabilirdi. Knin radyosu halka 'hazır ol' çağrısı yapıyordu sabahtan beri. Dükkânlar, işyerleri kapanmış, halk sokağa dökülmüştü. Radyo, Babiç'in savaş durumu ilan ettiğini duyurunca müthiş bir panik başladı. Ortodoks kiliselerinin hiç susmayan çan sesleri arasında, halk çil yavrusu gibi dağlara, tepelere kaçıştı. Zagreb ve Belgrad'da, birbirlerinden nefret eden siyasiler telefonların ucunda, birbirlerini suçlayan bir ağız dalaşındaydılar.

Bir gün sonra Hırvatistan Cumhuriyeti İçişleri Bakanı, kan dökülmemesi için, Knin'e doğru yola çıkarılmış polis güçlerini geri çektiğini açıkladı. Sırplar, her zamanki televizyon maskaralıklarından birini daha sergileyerek, Hırvatlar'ın soykırımı ataklarının sonuncusunu, kendi kahramanlıkları sayesinde atlattıkları masalını haftalarca tekrar tekrar yinelediler televizyonlarında.

Bu, önceleri soğuk savaştı. Tüm yayın organları sürekli bir biçimde Knin ve Krajina bölgesindeki Sırp azınlığın, ölüm tehlikesi içinde olduğu yayınını yapıyor, Tudjman'ın her attığı adımın arkasında bir faşist terörü arayıp buluyor, yapay terör olayları yaratıyor, halkı düzmece haberlerle korkutup, köy ve kasaba sakinlerinin silahlanmasına yol açıyor ve polis gelip de halkı silahla donanmış bulunca, ayaklanmayı aklından bile geçirmeyen Sırplar, kendilerini ister istemez Hırvat Polisine karşı safta buluyorlardı.

Beş ay sonra, 1991'in Ocak ayında bu bölge Sırplar tarafından 'Krajina Sırp Özerk Bölgesi' ilan edildi.

Bu da yetmedi, Mart ayında Krajina'dan çıkan bir silahlı grup, Hırvatistan'ın en gözde turizm alanlarından biri olan Plitvice Parkı'nı kuşattı. Hırvatistan'ın bu olayı da görmezden gelmesi, artık mümkün değildi. Kurşunların atılmasına, savaşın sıcak, sımsıcak hale dönüşmesine az zaman kalmıştı.

Slovenya ve Hırvatistan'da Ayak Oyunları (Nisan 1990-Ocak 1991)

"Bana somut örneklerle dolu bir rapor hazırlayın, çocuklar," dedi İvan, "şu JNA'nın yapmakta olduğu işi artık açığa çıkaralım."

"Hangi çocukları kastediyorsun?" diye sordu İbo.

"Onlar kendilerini bilirler," dedi İvan gülerek.

"Biliyor musun İvan," dedi Nimeta, "sürekli araştırma yapıp, rapor hazırlamaktan bıktım. Biraz da erkekleri çalıştır. Bak İbo iki haftadır makinenin başına hiç oturmadı."

"Ama ben hep sokaklardayım, haber peşinde," dedi İbo.

"Biraz da sen masa başında otur da biz gezelim," dedi Sonya.

"O zaman Slovenya ile Hırvatistan'a kadar bir uzanıverin de, JNA'nın marifetlerini, benim gibi gözlerinizle görün. Ordu, bal gibi bu iki cumhuriyetin yerel savunma silahlarına çaktırmadan el koyuyor."

"İşte ben de bu yüzden esaslı bir haber programı istiyorum bu konuda," dedi İvan. Giderek çekilmez oluyordu. Elinden hiçbir şey gelmeyeceğini, hatta haberi bile doğru dürüst kullanamayacağını bile bile hep en zoru istiyordu ekibinden.

JNA, yani Federal Ordu, komünist devrimin yarattığı, varoluşunu bu devrime borçlu bir orduydu. Rejim Yugoslavya'da da çökecek olursa, doğal olarak ordu da birlikte çökecekti ve ordu mensupları sadece güçlerini değil, yıllardır elde etmiş oldukları tüm avantajları da kaybedeceklerdi böylece. Çok partili bir sistemle demokrasiye geçilmesi, hem devletin hem de askerlerin gücünün sonunu getirecekti. Kim isterdi oturduğu dalın kesilmesini?

JNA, Slovenya'da seçimler biter bitmez, yeni hükümetin iş başı yapmasından sadece iki gün sonra, Slovenya'nın Yerel Savunma Gücü'nü silahsızlandırmaya başlamıştı.

Uzun bir süre, bu işten Sloven hükümetinin haberi olamadı. Nasıl olsundu? Slovenya'nın Savunma Bakanlığı makamında, sadece iki yıl önce, orduya ait gizli bilgileri yayınladığı için askerlerin hapse attırdığı Janez Janşa oturuyordu ve JNA komutanları ondan her şeyi gizliyorlardı.

Sonya, Nimeta'nın başına dikildiğinde, yüzünde çok komik bir ifade vardı. "Nimo, bir şey söyleyeceğim ama inanamayacaksın," dedi. "Sloven Cumhurbaşkanı Milan Kuçan, bizim İvan'ın bile ne zamandır bildiği şeyi daha yeni öğrenmiş. JNA'nın marifetlerini yani. Sen işe bak!"

"Dünyada her şeyi önce haberciler duyar," dedi Nimeta. "Haber oluşmadan önce de bizim İvan duyar."

"Kuçan, Yerel Güçler'e, JNA'ya bundan böyle tek bir silah bile teslim etmemeleri için kesin emir vermiş. Silahların depolandığı yerleri polis koruması altına almış."

"Evet ama geç kalmış," diye lafa girdi İbo, "Janşa, onlar uyanana kadar Slovenya'nın elindeki silahların yarısından çoğunu JNA'ya verdiklerini itiraf etti bile."

"Yaa, nereden öğrendin bunu?" diye sordu Nimeta.

"Ben evvelki gün neredeydim? Ha?"

"Lubliyana'da mıydın?" dedi Sonya.

"Elbette, siz burada kıçınızın üstünde otururken, ben gizli istihbarat peşinde koşuyordum. Bir şey daha öğrendim ki, buna bayılacaksınız."

"Bu raporu biz hazırlıyorduk hani?" dedi Sonya.

"Ama ben sizden birkaç adım daha öndeyim, kızlar," dedi İbo, "Janşa, kendi Savunma Gücü'nü, JNA'dan tamamen bağımsız kılmak istiyor. Ona kalsa bir gün içinde tüm bağları koparacakmış. Oysa Kuçan daha temkinli davranmak istiyormuş. Cumhurbaşkanıyla Savunma Bakanı'nın aynı görüşü paylaşmamaları, hükümet içinde işleri zorlaştırıyormuş."

"Zaten bu iki adamın arası, Janşa'nın mahkûmiyetinden beri hiçbir zaman tam düzelememişti. Janşa, hep Kuçan'dan kuşkulandı o mahkûmiyet olayında," dedi Nimeta. "Arkasında halkın desteği ve kamuoyundaki itibarı olmasaydı, zor atardı onu Savunma bakanlığına Kuçan. Birbirlerini hiç sevmezler."

Gerçekten de Janşa, Milan Kuçan'a güvenmediği için, ona danışmadan, el altından silah satın alıp silahları azar azar ülkeye sokmaya başlamıştı.

Günü geldiğinde, elinde silahlı bir ordusu olacaktı. Yani Slovenya, yapacağı referandum sonrasında, halkın oylarıyla Yugoslavya'dan kopup bağımsız devlet olduğunu ilan ettiğinde...

Eylül ayında, Yugoslavya'nın Savunma Bakanı Veliko Kadijeviç , Yerel Savunmaların JNA'nın kontrolü altına girdiğini açıkladı. Federal Cumhuriyetlerin Savunma Güçleri, bundan böyle JNA'nın yani Federal Ordu'nun kontrolüne geçecek ve silahlarını orduya teslim edeceklerdi.

Slovenya, JNA ile çatışmaya hazırdı. Hem Batı ülkelerinin desteğinden emindi, hem de Miloşeviç'le pazarlıkta anlaşmış, işini yoluna koymuştu. Slovenya, Hırvat ve Boşnak sınırları içinde kurulacak Sırp devletlerine destek verecek, karşılığında Sırplar'dan anlayış görecek, bağımsızlığına kavuşacaktı. Kendini özgür kılacak referandumun yapılacağı tarihi, gönül rahatlığı içinde beklemekteydi.

Ama Hırvatistan bu duruma hazırlıksız yakalandı. Tudjman'ın elinde on beş bin adet tüfek ve bir adet kurşun geçirmez personel arabasından başka silahı yoktu. Çaresizlikten, polis kuvvetlerini orduya dönüştürme çabası içine girdi. Ayrıca hızla silahlanması ve polisin içindeki Sırplar'dan kurtulması gerekiyordu.

Altı cumhuriyetin hepsinin güvenlik güçlerinde Sırplar çoğunluktaydı. Bu sayısal üstünlük, Miloşeviç'in uzun vadeli görüşüyle seksenli yıllardan beri yavaş yavaş hayata geçirilmişti ve aynen Yugoslav Ordusu'nda olduğu gibi, cumhuriyetlerin güvenlik güçlerinde de çoğunluk nihayet Sırplar'a kaydırılmıştı. Miloşeviç'in yıllar içinde saman altından su yürüterek, başarmış olduğu bir dengesizlikti bu.

Hırvatistan'ın Savunma bakanlığına getirilen Martin Şpegeli, bu işin hızla çaresine bakmaya karar verdi. Hatta, Tudjman'ı bile irkilten ve şaşırtan bir hızla.

Hırvatistan sınırları içinde, çok kısa bir zamanda, binlerce Sırp kendilerini işsiz buluverdiler. Polis güçleri Hırvatlar'ın eline geçti.

Binlerce gönüllü Hırvat genci, polis merkezlerinde gerektiğinde askercilik oynamak üzere yetiştirilmeye ve silah kullanmayı öğrenmeye başladı. Silahlarsa, dış ülkelerde yaşayan Hırvatlar'ın parası ve organizasyonu ile, müthiş bir nakliyat ağı içinde, kişilere ait özel otolarla, kamyonetlerle, araba vapurlarıyla, teknelerle taşınıp yerlerine ulaştırılmaktaydı. Şpegeli, Hırvatistan içinde bulunan kışlalarda, ülkenin davasına baş koymuş genç Hırvat subaylar buluyor ve bir ayaklanma olduğunda, onlara izleyecekleri yolu öğretiyordu.

Nimeta Hırvatistan'daki gelişmeleri yüreği ağzında takip ediyordu. Orada bir savaş çıkarsa, Stefan orduya katılmasa bile, gazeteci olarak, çatışmanın ortasında bulurdu kendini mutlaka. Ondan uzun zamandır haber almamıştı. Zagreb'deki siyasi gelişmeleri öğrenmek için bile aramamıştı onu. Yaşam tempoları o kadar hızlanmıştı, savaş rüzgârları o kadar sert esmeye başlamıştı ki, kimse işinden başını kaldırıp, yüreğinin sesini dinleyecek zamanı bulamıyordu. Nimeta, bu tempoya minnettardı. İşinin çok olmasına rağmen, ailesiyle daha sıkı bağlar kurmuştu son zamanlarda. Burhan eskiye nazaran daha fazla evde oluyor, Knin'e hemen hemen hiç gitmiyor, çocuklarına daha çok vakit ayırabiliyordu. Akşamları sofra başında toplandıklarında, bir zamanlar olduğu gibi, sevecen, sıcak bir aile oluşturuyorlardı.

Bu sofralarda en çok Hana sıkılıyordu. Çünkü eskisi gibi, onun anlattığı okul hikâyelerini dinlemiyordu büyükler. Ağzından her çıkan lafı hayran hayran dinleyen anneannesi bile onu susturuyor, sadece memleket meselelerini konuşan annesiyle babasını duymak istiyordu. Hep son durumlar üstüne konuşuyorlardı... Slovenya'da şu oldu, Hırvatistan'da bu oldu... Ona yüz veren sadece Bozo kalmıştı evde. Kedi de başka hiç kimsenin ilgisini çekmeyi başaramadığı için, Hana'nın bacakları arasında dolanıp duruyordu hep.

Yine akşam yemeği için masanın etrafında toplanmışlardı. Anneannesi uzun zamandan beri yapmadığı hurmacık tatlısını pişirmişti o gün. Hana yemekten önce tabağa dadanıp bitirmesin diye, büfenin üstündeki tatlı tabağını göz hapsine almıştı Raziyanım.

"Sonunda Hırvatistan ve Yugoslavya, kaçınılmaz olarak karşı karşıya gelecekler," dedi babası. "Kadijeviç, Hırvat polisinin elindeki tüm silahlara el koymak istediğinde, Hırvatistan bu isteği geri çevirmiş, doğru mu bu Nimeta?"

"Keramet Hırvatlar'da değil, Amerika'da. Silahların teslim edilme süresi dolunca, Miloşeviç Ordu'yu alarma geçirecekti ve Hırvatistan'daki polislerin tüm silahlarını zorla alacaktı ama Amerikan elçisi, Sırplar'a asla askeri güç kullanmamalarını söylemiş. Hem de çok sert bir dille. Sırplar şimdilik geri adım attılar," dedi annesi.

Haberleri kaçırmamak için koşup televizyonu açtı Fiko. Hana hariç, bütün aile heyecanla haberleri beklediler.

"Anne, sen bu haberleri önceden bildiğine göre, ne diye izliyorsun ki bir kez daha?" diye sordu Hana. Yanıt alamadı.

"Anne, anneee sen neden sunmuyorsun haberleri, eskiden ne güzel sunardın," diye lafa girdi bu kez.

"Annen akşamlarını ailesinin yanında geçirmek istiyor da ondan kızım," dedi babası.

"Ama ben annemi seyretmeyi seviyoruuum."

"Şımarma Hana, kes sesini de haberleri dinle," dedi Fiko.

"Kendini bir şey zannediyorsun, boyun daha da uzadığı için," diye yanıtladı Hana. Dizlerinde okşayıp durduğu Bozo'yu Fiko'nun kucağına fırlattı.

"Size kedi alanın... Hayvan sevgisi nedir bilmeyen çocuklar!" diye azarladı Raziyanım.

"Haberler verilirken, lütfen sessiz olun!"

Nefeslerini tutup haberleri dinlediler. Haber sonrasında, Nimeta:

"Aslında Miloşeviç de şu aşamada Ordu'nun top tüfek işe girişmesinden yana değil," dedi, "o, askerler gibi Yugoslavya'yı birleştirmeyi değil, tam tersine, Sırplar için, büsbütün bölmeyi düşünüyor. Bu nedenle de, Slovenya bağımsızlığını ilan ettiği takdirde, buna itiraz etmeyeceğini bildirmiş Kuçan'a."

"Slovenya'nın ne yapacağı umurunda bile değildir," diye fikir yürüttü Burhan, "Sırp azınlık yok ki Slovenya'da!"

"Aralarında anlaşmışlar. Miloşeviç, Slovenya'yı serbest bırakır-

sa, Kuçan da Hırvatistan konusunda onun istediği gibi oy kullanacakmış."

"Elbette kullanır, Kuçan'ı hiç ilgilendirmez Hırvatlar'ın iç işleri. O sadece kendi cumhuriyetini kurtarmaya bakıyor."

"Ama Tudjman, hırstan deliye dönmüş," dedi Nimeta, "Miloşeviç ve Kuşan, ona sormaya gerek bile görmeden, aralarında karar veriyorlar diye."

"Baba, bana da anlatsana şu işi. Tam anlayamadım."

Fiko hep özel izahat isterdi nedense. Hana, boyu bu kadar uzayacağına biraz da aklı uzasa, diye düşündü. Sırık! Hep aptal aptal sorular sorar dururdu ağabeyi.

"Hırvatistan'ın Knin, Krajina bölgelerinde Sırplar çoğunluktadır oğlum. Eğer Tudjman Hırvatlar için özerklik isterse, bu bölgeleri gözden çıkarmak zorunda kalacak. Buralarda bir Sırbistan Cumhuriyeti kurulması için Miloşeviç yıllardır plan üstüne plan yapıyor," diye anlattı Burhan.

"Kuçan'la bile bu yüzden anlaşmış baksana. Sen benim sırtımı kaşı, ben de seninkini hesabı."

Hana'nın bu bitmez tükenmez Hırvatistan laflarından içi sıkılıyordu. Hiç neşesi kalmamıştı akşam yemeklerinin. Ne zamandır şakalaşmıyorlardı, onu ilgilendiren hoş şeylerden konuşmuyorlardı, yeni öğrendiği şarkıları bile dinlemek istemiyorlardı bu büyükler.

"Ne oluyormuş söylesene bana da," dedi Hana, Fiko'nun koluna yapışmış çekiştiriyordu.

"Sen küçüksün, anlamazsın."

"Hiç de değil. Bal gibi anlarım. Haydi söyle."

"Kuçan kendi kıçını kurtarmak için, Miloşeviç'le pazarlık yapmış," dedi Fiko. "Anladın mı?"

"Çabuk odana git. Hemen şimdi," diye bağırdı Burhan. "Bu ne biçim konuşmak büyüklerinin yanında. Ne güzel örnek oluyorsun kardeşine."

Fiko kıpkırmızı oldu. Raziyanım, oh olsun der gibi başını iki yana sallarken, Hana ateşe körükle gitmek için, "Kuçan'ın kıçı... Kuçan'ın kıçı," diye bir şarkı tutturmuştu bile.

"Bu lafı bir daha duyarsam, ağzına biber sürerim. Çabuk sen de odana git. İkinizi de görmesin gözüm," dedi Nimeta.

"Arsız kedini de götür," diye seslendi Raziyanım odadan itiş kakış çıkan çocukların arkasından, "Pissst... pissst... çekil ayaklarımın altından, çorabımı kaçırdın yine, Allah'ın cezası kedi."

Burhan gülmemek için kendini zor tutarak, "Bu evin kedisi de çocukları da terbiyesiz," dedi.

"Anneleri evin dışında çalışan çocukların terbiyeleri eksik olur elbette," dedi Raziyanım. Nimeta cevap vermemek için dudaklarını ısırdı. İçine burnunu sokamadığı bir iş hayatı, ondan bağımsız bir dünyası var diye, kıskanıyor muydu acaba annesi onu?

Bu evde üç değişik görüş hüküm sürüyor, diye düşündü; çalışan kadınlara saygı duyan ama kendi karısını evinde isteyen kocam, çalışan kadın fikrinden nefret eden annem ve ne istediğini bilmeyen ben!

O günlerde Yugoslavya'da da üç değişik görüş hüküm sürüyordu: Ülkeyi tek bir bütün olarak tutmakta ısrarlı Ordu, başka cumhuriyetlerin topraklarında yaşayayan Sırplar'ı Sırbistan'a bağlamaya kararlı Miloşeviç ve Yugoslavya'dan ayrılmayı kesinlikle kafaya koymuş olan Slovenya ile Hırvatistan. Bir de henüz ne istemesi gerektiğini bilmeyen ama bir iç savaşı önlemek için elinden geleni yapmaya hazır Bosna vardı. Ve ne istediğini çok iyi bilen Miloşeviç, Hırvatistan'ın silahlarını JNA'ya teslim etmesi için on günlük süre tanımıştı.

25 Ocak günü, Nimeta Burhan'ı ofisinden aradı. Çok telaşlıydı.

"Burhan, neler oldu biliyor musun? Miloşeviç, Ordu'ya Knin'deki Sırplar'ı korumak üzere harekete geçmesini emretmiş. Kadijeviç ise federal cumhuriyetlerden gereken onayı almadıkça, Ordu'nun harekete geçmeyeceğini bildirmiş. Tüm delegeleri Belgrad'a çağırmış Miloşeviç. Saat ikide toplanıp, Ordu'nun Hırvat polisini silahsızlandırma operasyonunu oylayacaklar," dedi kocasına.

"Ben saat üçe doğru evde olacağım Nimeta, önemli bir gelişme olursa, beni habersiz bırakma," dedi Burhan. Başta Hırvatlar olmak üzere, tüm Yugoslavlar nefeslerini tutup beklediler.

Aceleye getirilen toplantıya, Sloven, Boşnak, Sırp, Kosova, Voyvodina ve Montenegro delegeleri geldiler.

Kosova, Voyvodina ve Montenegro delegeleri zaten Sırplar'ın çantasındaki kekliktiler. Onlar, Ordu'nun hemen harekete geçerek Slovenya'daki ve Hırvatistan'daki yerel güçleri dağıtması yönünde oy kullandılar. Slovenya delegesinin, kendi Cumhurbaşkanı ile Miloşeviç arasındaki gizli anlaşmadan dolayı elleri bağlanmıştı. Paçayı kurtarmak için, bir kavga çıkarıp, oy kullanmadan kapıyı vurup gitti. Bosna delegesi red oyu kullandı. Miloşeviç olanlara inanamıyordu. Her türlü tezgâhı kurmasına rağmen, başaramamıştı. Gerekli beş oyu bulamadığı için, Kadijeviç harekete geçmeyi reddediyordu. Toplantı Sırplar için hüsranla bitti.

Sonuçta, Kadijeviç, kanunlara illa da uymak istediği, Hırvatistan'daki gizli silahlanmayı bildiği halde zamanında müdahale edemediği ve Miloşeviç'e karşı geldiği için, onun kara defterine yazıldı ve defterinin dürülmesine çok az bir zaman kaldı.

Miloşeviç kararlıydı; Slovenler'in ve Hırvatlar'ın Yugoslavya'dan kopuşunu engellemeyecekti ama, Hırvatistan sınırları içinde, onun indinde Sırp toprağı olarak değerlenen yerleri asla Hırvatlar'a bırakmayacaktı. Ayrıca Yugoslavya'yı ilgilendiren kararlar alınırken, her bir cumhuriyetten teker teker onay istemek, Miloşeviç'e göre değildi ve bu durum hemen düzeltilmeliydi. İki şeye daha karar vermişti Miloşeviç: Hırvatistan topraklarında olmalarına rağmen Krajina ve Knin, Ordu beğense de beğenmese de onun koruması altına gireceklerdi. Yani Sırbistan'a katılacaklardı. Ve Ordu, ne pahasına olursa olsun, sadece ve sadece onun emri altına alınacaktı. Ordu'nun da buna pek itirazı olmayacaktı doğrusu. Çünkü federal bütçenin yüzde elli beşi, Ordu'ya ayrılıyordu. Slovenya'nın Federasyon'dan kopacağı ayan beyan belli olmuştu. İlerde tüm gücü kesinlikle elinde tutacak olan Miloşeviç'le iyi geçinmenin, Ordu için sayısız faydaları vardı.

Mart-Haziran 1991

Nimeta, elinde faks mesajıyla koştu koridorda. Kapıyı bile vurmadan, İvan'ın odasına daldı. Nimeta'nın yüzündeki karmakarışık ifadeyi görünce,

"Hayrola?" dedi İvan. Faksı hiçbir şey söylemeden uzattı Nimeta.

"Mirsada yolladı," dedi.

Faks, aralarında kararlaştırdıkları şifrelere göre hazırlanmıştı.

"Ekibi toplantı odasına çağır ve bana biraz zaman ver," dedi İvan.

Belgrad kaynıyordu. Öğrenciler, hükümetin basını ve televizyonu kontrol altında tutmasına, ırkçı ve faşist eğilimlerine karşı gösteri düzenlemişlerdi. Revolucije Bulvarı, atlı, köpekli polisler ve tanklarla doluydu. Polisin dövdüğü, copladığı öğrencilerin çığlıkları silah seslerine karışıyordu. Her tarafa gözyaşı bombalarının mide bulandıran gaz kokusu sinmişti. On yedi yaşında bir lise öğrencisi, polis tarafından vurulmuş olarak, bir kan gölünün içinde yatıyordu.

Dört yıl önce, Kosova'da yaşayan Sırplar'a, "Sizi hiç kimse dövemez," diye bağıran Miloşeviç, eleştiriye dayanamadığı için, şimdi kendi halkının üstüne tankları salıyor, polise kendi gençlerini dövdürtüyor, kurşunlatıyordu.

Televizyon muhabirleri masanın etrafında toplandıklarında, İvan, "Olacağı buydu," dedi. "Belgrad televizyonunu avcunun içine almış, istediği gibi kullanıyordu Miloşeviç. Sırplar'ı önce Kosovalı Arnavutlar'a, sonra Slovenler'e, sonra da Hırvatlar'a karşı nefretle besledi durdu. Kendi sınırları içinde ise, ne rekabete ne muhalefete tahammülü var."

"Televizyonu muhalefete karşı da kullanmaya kalkınca, silahı geri tepti. Ateşle oynadığını yeni yeni fark ediyor," dedi Mate.

"Ölen, yaralanan var mıymış?" diye sordu Sonya.

"Ölü sayısı şimdilik tek. Ama düşünsene Sonya, ölen on yedi yaşında gencecik bir çocuk," dedi İbo.

"Mirsada ile hatları açık tutun," dedi İvan. "Bu cehenneme gitmeye gönüllü var mı?"

Geçmiş yıllarda, Bosna dışındaki görevlere, özellikle de Hırvatistan'a gidişlere balıklama atlayan Nimeta'dan tıs çıkmadı.

"Ben kameramı yükleneyim mi?" diye sordu Mate.

"Biraz daha bekleyelim gelişmeleri," dedi İvan. "Öğrenciler, tutuklanan muhalefet lideri Draşkoviç'in serbest bırakılmasını,

Duşan Miteviç'in Belgrad Televizyonu'ndan hemen atılmasını ve İçişleri Bakanı'nın istifasını istemişler."

"Miloşeviç, ölse Miteviç'in başını vermez," dedi Nimeta. "İki şeytanın ittifakı bu. Televizyon avcunun içinde olmasa, Miloşeviç zor gelirdi bulunduğu yere."

"Öyle bir verir ki," dedi İvan. "Miloşeviç, kendi çıkarı için, anasının bile başını verir."

Yürüyüşü takip eden hafta boyunca, öğrenciler Terazije'deki, on dokuzuncu asırdan kalma çeşmenin etrafında kamp kurdular. İstekleri yerine getirilene kadar, kalkmamacasına oturacaklardı orada. Belgrad'ın liberal görüşlü aydınları gecelerce, demokrasi mücadelesi veren öğrencilere yemek, içecek ve battaniye taşıdılar. Yazarlar, profesörler, oyuncular, sanatçılar el ele tutuşarak barış şarkıları söylediler. Çeşmenin üstünde oluşturdukları bir platformdan halka nutuklar attılar, Sırbistan'ın diğer bölgelerinden yollanan destek telgraflarını, mesajlarını okudular.

11 Mart'ta, Mirsada'dan bir faks daha geldi. Miloşeviç sonunda öğrenci hareketlerinin tüm Sırbistan'a yayılmasından korktuğu için, öğrenci temsilcileriyle görüşmeyi kabul etmişti.

İvan ve ekibi, heyecanla Mirsada'dan telefon beklediler. Sonunda, bekledikleri telefon geldi.

"Anlat çabuk," dedi İvan.

"Ah İvan, anlatacaklarıma inanamayacaksın. Miloşeviç en iyi aktör madalyasını hak ediyor bence," dedi Mirsada.

Öğrenci ayaklanmasının lideri olan genç, Miloşeviç tarafından kabul edilmişti. Masanın bir ucuna o ve arkadaşları, diğer ucuna Miloşeviç oturmuşlardı. Aradaki geniş mesafeyi gür sesiyle katetmeye çalışarak, gençlere, Ustaşeler'den, ülkeyi bölmek isteyen ayrılıkçı Arnavutlar'dan ve daha pek çok tehlikeli unsurdan söz etmişti Miloşeviç.

Öğrenciler hiç oralı olmamış, isteklerini sıralamışlardı. Miloşeviç, bu istekleri yerine getirecek gücü olmadığını öne sürmüştü. Mirsada olanları anlatırken gülmeye başlamıştı: "Sonra ne olmuş, biliyor musun İvan?"

"Ne olmuş?"

"Odanın sigara dumanından dolayı çok havasız kaldığını ileri

süren bir başka öğrenci pencereyi açmak için izin istemiş ve pencere açılır açılmaz odaya dışarda tempo tutarak avaz avaz bağıran insanların sesi dolmuş: Slobo Saddam! Slobo Saddam!"

Mirsada öğrencilerin Miloşeviç ile görüşmesini ayrıntılarıyla anlattıktan sonra sustu.

"Şimdi ne olacak?" dedi İvan.

"Sıkıyönetim kararı almak için tüm Federal Başkanları bir araya toplamaya çalışıyorlar," dedi Mirsada. "Sizi dakikası dakikasına haberdar edeceğim, İvan."

13 Mart'ta, muhalefet lideri Draşkoviç serbest bırakıldı, Miteviç için de görevden uzaklaştırılma sözü verildi. Öğrenciler davalarını kazandıklarını sanıyorlardı. Aslında kazanan her zamanki gibi Miloşeviç olmuştu. Halkın protestosu karşısında, bir daha asla geri adım atmaması gerektiğini öğrenmişti.

Birkaç gün sonra, Mirsada'dan oldukça ilginç bir haber daha geldi.

"Burada yeni bir senaryo yazılmakta, bir bomba habere hazırlıklı olun," diyordu. Nitekim bu telefonun hemen arkasından televizyonlarını açanlar Sırbistan temsilcisi Joviç'in, Yugoslav Cumhurbaşkanı ile aynı görüşleri paylaşmadığı için istifasını verdiğini öğreneceklerdi. Joviç'in yarattığı boşluktan Ordu'nun yararlanması bekleniyordu. Ama beklenen olmadı. Ordu, federal cumhuriyetlerden gerekli oyları toplayamadığı için, Slovenya'ya ve Hırvatistan'a müdahale etmedi.

Bir gün sonra, Miloşeviç, "Yugoslavya'nın sonunun geldiğini ve bundan böyle Sırbistan'ın federal cumhuriyetlerden biri sayılamayacağını," öne sürdü ve bağımsızlığını ilan etti. Artık Sırbistan kendi ordusunu kendi kuracak ve kimseden onay beklemeden kendi kararlarını alabilecekti.

Aynı gün, Knin'deki ayrılıkçı Sırplar da Hırvatistan'dan ayrılışlarını ve bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Miloşeviç, Tudjman'ın Knin Sırpları'nı bastırmak için, üstlerine güvenlik güçlerini yollamasını boşuna bekledi. Tudjman bu oyuna gelmedi hiç.

Miloşeviç nihayet maskesini düşürmüştü. Ordunun bir iç sa-

vaşta Sırplar'ın yanında çarpışması gerektiğini söylüyordu açık açık. Oysa Ordu, o güne kadar anayasaya aykırı hiçbir eylemde bulunmamıştı. Hiç kimse ne olacağını bilemiyordu. Yugoslavya bir kaosun ortasındaydı. Kimse Miloşeviç'ten nasıl kurtulacağını bilmiyor ama herkes ondan nefret ediyordu. Öğrenciler, onun sünepe bir komünist çıraktan bir milli kahramana dönüşmesine katkıda bulunmuş olan aydınlar, milliyetçiler, herkes! Aşırı milliyetçiler bile, Miloşeviç'in onları sadece kendi çıkarları için kullanmakta olduğunu anlamışlardı sonunda. Ama artık Miloşeviç'ten kurtulmak için çok geç kalınmıştı. Atı alan Üsküdar'ı geçmişti.

Yine de öğrenciler son bir gayretle, Yugoslavya'nın tek kurtuluş çaresinin demokratikleşmede yattığını anlatmak istediler ve Miloşeviç'e istifa etmesi için yalvardılar.

Miloşeviç istifa etmedi ama, hızla kaybolan itibarını toparlayabilmek için, Tudjman ile gizli bir pazarlığa oturdu. Bu pazarlık için seçtiği yer, bir zamanlar Tito'nun da en gizli görüşmelerini yaptığı, Yugoslavya'nın temellerini attığı ve çok sevdiği av köşküydü.

İşte bu köşkte, Miloşeviç ve Tudjman, Yugoslavya'yı nasıl birleştireceklerinin değil, nasıl parçalayıp bölüşeceklerinin planlarını yaptılar.

Birbirlerine rüşvet olarak, Bosna'nın bazı bölgelerini ikram ediyorlardı. Birkaç ay sonra çıkacak olan vahşi savaşta birbirlerini acımasızca yerlerken bile, onları birleştiren ortak umudu hiç kaybetmeyeceklerdi; Bosna'dan bir büyük lokma koparma umudunu... Bosna'dan... Hırvatlar'la Sırplar'ın birbirlerine karşı besledikleri husumetten payına hep kan ve gözyaşı düşmüş olan Bosna'dan... toprağında altıncı asırdan beri barınan Boşnaklar'ın, Katolikler'in gözünde Hırvat, Ortodokslar'ın gözünde Sırp sayıldığından, diğerleri gibi sığınacak kapısı olmadığından, hep iki ara bir derede kalan... bir gün kendi bağımsızlığını ilan etmeye kalktığında, kaderi, Sırp magandalarının oluşturduğu çetelerin elinde şekillenecek olan Bosna'dan...

İki liderin arasındaki, Bosna'nın paylaşılmasına dayanan barış havası uzun sürmedi. Mayıs ayında, rotasyon sistemine göre, Fe-

deral Cumhurbaşkanlığı'na, otomatik olarak bir Hırvat'ın, Stipe Mesiç'in gelmesi gerekiyordu. Sırbistan alışılmış hırçınlığı içinde bu doğal sıraya itiraz etti. Hırvatistan, bu fırsatı değerlendirerek 19 Mayıs'ta, bağımsızlığı için referanduma gitti ve sandıktan yüzde doksan iki oranında 'evet' oyu çıktı.

25 Haziran'da Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ertesi gün, Federal Ordu'nun bir taburu, tanklarla desteklenerek Slovenya'ya girdi. Tüm Avrupa devletleri Katolik Slovenya'nın arkasındaydı. Silahlar patlamadı, kan dökülmedi. Miloşeviç haddini biliyordu, orduyu Slovenya'dan geri çekti.

"Gördün mü kızım?" dedi Raziyanım Nimeta'ya. "Karı-koca boşuna telaşlandınız. Slovenya bağımsızlığını ilan etti diye savaş filan çıkmadı. Siz harbi bilmeyen kuşak, kolay mı zannediyorsunuz savaşı. Allah düşmanımın bile başına vermesin. Aklı başında hiç kimse yanaşmaz savaşa. Biz yaşadık da biliriz. Sadece ölüm acısı, açlık, sefalet için değil korkum, savaş insanda insanlık bırakmaz. Üstelik Yugoslavya'da herkes kardeş, herkes akraba. En azından yetmiş yıldır, sakıncasızca birbirleriyle evlenip duruyor insanlar. Komşular, akrabalar birbirlerini mi vuracak yani? Boşuna telaşlandınız."

Temmuz-Aralık 1991

Nimeta elindeki raporları bir kere daha okumuştu, bu kez radyonun sesini kısmış, Bozo'nun yemeğini vermiş ve bulaşıkları da yıkamış olarak. Tüm dikkatini verdiği halde, kafasını bir türlü toplayamıyordu. Hırvatistan iyice karışmıştı, Nimeta'nın gözleri deminden beri bakıp durduğu yazılardaydı ama aklı başka yerdeydi.

Bir savaş çıkarsa, Stefan orduya alınabilir miydi? Savaşa katılmak, yaralanmak ve ölmek demekti. Ne zamandır haber almıyordu ondan. Hayatında mutlaka bir kadın vardı. Belki de evlenmişti. O kadar çocuk seven biri, çocuğu olsun isteyen biri... Ama evlenecek olsa, haber vermez miydi? Vermezdi elbette. Kendini

yarı yolda bırakmış bir eski sevgiliye niye hesap verme gereği duysundu ki?

"Her ne yaparsa yapsın ama sakın savaşa katılıp ölmesin," diye düşündü. Burhan, karısındaki huzursuzluğu fark etmişti.

"Tam yarım saattir hışırdatıp duruyorsun kâğıtları Nimo, bir şey mi var?"

"Okuduklarımı özetlemem lazım ama ben bir türlü kafamı toplayamıyorum."

"Neden?"

"Bilmem. Fiko'nun futbol takımına girmesine çok bozuldum, belki ondandır. Notları bu kadar iyi olan bir öğrenci, dünya kadar seçenek varken seçe seçe futbolu mu seçmeliydi hobi olarak?"

"Bugünün gençlerinin değer yargılarını anlamaya kalkışma, çünkü beceremezsin. Boşver, ne isterse yapsın."

"Sence bu kadar basit mi?"

"Evet. Zorla kimseye bir şey yaptıramazsın. Sen keman çalsın istiyorsun, o futbol oynamak istiyor. Hana'nın piyanosuyla yetin ve oğlanı rahat bırak Nimo."

"Her şeyi ne kadar kolay hallediyorsun Burhan."

"Ver şu notlarını da bir de ben bakayım," demişti kocası, konuyu değiştirmek için. Dosyayı elinden çekmiş, kısa bir süre incelemiş ve gözlüklerinin üstünden bakıp sakin sakin konuşmuştu.

"Sahiden aklın Fiko'nun futbol sahasında geziyor olmalı senin Nimeta. Burada anlaşılmayacak bir şey yok ki. Hırvatistan Cumhurbaşkanı Tudjman ile Savunma Bakanı Špegeli'nin bir türlü uzlaşamadıkları belli. Špegeli Hırvatistan'daki JNA mensuplarını tutuklamak, silahlarına el koymak ve askeri zafer kazanmak istiyor. Tudjman ise ülkesinin özgürlüğünü uluslararası platformda kazanmaktan yana. Silaha sarılırsa, fırsatı kaçıracağını düşünüyor, bu kadar basit."

"Peki sen ne diyorsun?" diye sormuştu Nimeta.

"Sırplar, Slovenya fiyaskosundan sonra moral bulmak için rahat durmayacaklar karıcığım. Tudjman istese de istemese de savaşa bulaşmak zorunda kalacak. Belgrad yeni bir arbede çıkartmak için kaşınmaya başlamıştır bile."

"Yani Hırvatistan'da savaş mı çıkacak, Burhan?"

"Kesinlikle. Bu yüzden ben bir ara Knin'e gidip, mühendislere son kalan ödemelerini yapacağım ve büroyu tamamen kapatacağım Nimeta."

"Bunu çoktan yaptın zannediyordum."

"Atılması gereken birkaç imza kaldı, devir için. Ofisin eşyalarını da keşke satmış olsaydım, bu savaş arifesinde kim büro malzemesi satın alır ki?" demişti Burhan.

"Sen savaşı başlattın bile. Bak Slovenya'da kimsenin burnu kanamadı. Bakarsın bir iki kurşun atıldıktan sonra, Zagreb'le de anlaşıverirler."

"Sanmam," diye yanıtlamıştı kocası. "O sözde savaş, Slovenya'nın kopuşunu kolaylaştırmak, Sırplar'ın ayağına dolanan JNA'yı rezil etmek ve Federal Cumhuriyet'in işe yaramazlığını göstermek için düzenlenmiş bir Sırp-Sloven oyunuydu."

Nimeta, gün be gün gelişen siyasi olayların kendisine kıyasla oldukça dışında yaşayan kocasının ne kadar ileri görüşlü olabileceğini fark ettiğinde, elinde olmadan tuhaf bir kıskançlık duymuştu. Burhan meslek olarak mühendisliği değil de politikayı veya medyayı seçmiş olsaydı, kuşkusuz kendisi de dahil, tanıdığı çok kişiden daha başarılı olurdu diye düşünmüştü.

Temmuz ve Ağustos ayları boyunca, Sırplar Hırvatistan sınırları içindeki kontrol noktalarını çoğaltmaya devam etmişlerdi. Belgrad'daki İçişleri Bakanı'nın örgütlemesiyle, 'Sırp Gönüllü Muhafızları' adı altında toplanan Sırp gençleri, sonradan Arkan olarak tanınacak bir mafya üyesinin, eski bir gizli servis işkencecisinin eğitimine sunulmuştu. JNA güçleri ise, sonunda tercihlerini yapmış, herhangi bir çatışma olduğu takdirde Sırplar'ın tarafını tutmak için tetikte beklemişlerdi. Çatışma filan çıkmamıştı. Arkan'ın Kaplanları tarafından Hırvatistan'da bir gece içinde zorla evlerinden atılmış insanlar, mallarını mülklerini geride bırakarak yollara düşerlerken, evleri, işyerleri Sırplar tarafından yağma edilmiş, yakılmış, yıkılmıştı. Latin harfleriyle yazılı sokak tabelalarını kıra döke yerlerinden söküp, Kiril alfabesiyle yeniden yazmışlardı Sırplar.

Sırp ordusuyla karşılaştırıldığında, inanılmaz zavallılıkta bir görüntü sergiliyordu Hırvat güçleri. Mayıs ayında başlatılan bir

operasyonla, ağırlığını polislerin oluşturduğu derleme bir ordu yaratmaya çalışmıştı Tudjman. Sırplar'ın tanklarına, zırhlı araçlarına ve ağır silahlarına karşılık, Hırvatlar'ın bakkal kamyonetlerinden ve turist otobüslerinden bozma askeri araçları, gönüllü gençlerden oluşturulmuş tecrübesiz ordusu insana hem gülme hem de ağlama duyguları ilham ediyordu. Ve bu içler acısı ordu, Sırplar'ın ilerleyişini durdurmaktan çok uzaktı. Zaten Tudjman da, Burhan'ın tahmin ettiği gibi savaşını savaş alanında değil, masada kazanmaya karar vermişti.

Ama, Krajinalı Sırplar ve JNA, silahını ateşlemekten kaçınan Tudjman'ı istese de istemese de savaşa sokacaklardı sonunda; yine aynen Burhan'ın tahmin ettiği gibi.

Burhan'ın Knin'e gitmesi, ertelene ertelene Ağustos'a sarkmıştı. Önceleri, ödeme yapması gereken mühendisleri bulamamıştı Burhan. Adamlar yer yarılıp içine girmişlerdi sanki. Hepsi Sırp saldırganlığından paçalarını kurtarmak için başka yerlere göçmüşlerdi. Çalıştıkları iş yerlerinde kalmış hesapları neydi ki geride bıraktıklarının yanında? Ama artık, Sırplar'a ait bölgede hiçbir başka yabancı istemeyen Belediye, şirketin devir teslimi için, kendisi sıkıştırmıştı Burhan'ı. Bu 'yabancı' lafına takmıştı Burhan. "Beş yüz yıllık yabancılık, güzel bir şarkı adı olabilirdi," demişti, telefonda konuştuğu Sırp'a. "Boşnaklar'ı 'yabancı' diye tanımlıyorsanız, Yugoslav olmayanlara hangi sıfatı yakıştırdınız? Onlara 'Marslı' mı diyorsunuz?"

"Biliyor musun İvan, bu benim kocam, olacakları hep bildi," demişti Nimeta patronuna.

"Darılma ama, o kadar akıllıysa Knin'de işi ne?" diye lafa girmişti Sonya.

"Mecburdu. Gitmeseydi hiç gidemeyecekti. Yolları kapadılar, işte gördün," diye savunmaya çalışmıştı kocasını Nimeta. Kendinde Burhan'dan şikâyet etmeye hak görürdü ama başka kimseye de söz söyletmezdi, değil arkadaşlarına, annesine bile.

"Ama şimdi de dönemiyor işte."

"İvan, lütfen bu Kijevo işini takip etmek için beni yolla!" Nimeta âdeta yalvarmıştı İvan'a.

"Bu sefer durum ciddi, kızım. Bir erkeğin gitmesi daha doğru olur."

"İvan, bugüne kadar nereye yolladınsa gittim. Hiç mahzur görmedin beni Kosova'ya, oraya buraya gönderirken."

"O zaman işler başkaydı. Şimdi basbayağı bir savaş durumu var."

"Cinsiyet ayrımcılığı mı yapıyorsun İvan?"

"Saçmalama Nimeta. Git başımdan, öğlen haberlerini hazırlamışlardır, onu kontrol et."

"Yalvarırım İvan."

"Bu bir aile meselesi değil."

"İvan... lütfen."

Nimeta, İvan'ın odasını kanadı kırık kuş gibi terk etmişti. Öğlen haberlerinin son halini gözden geçirmek için iki numaralı stüdyoya giderken, Knin'e nasıl gidebileceğini evirip çeviriyordu kafasında.

Kijevo, Knin'in hemen yanı başında, etrafı Sırplar tarafından ele geçirilmiş kasabalarla çevrili bir Hırvat köyüydü. Plitviçe'deki silahlı çatışmadan beri, bu köyde yaşayan Hırvatlar köylerini barikatlarla çevrelemiş ve köyü terk etmeyi reddetmişlerdi. Sırplar da, ilan ettikleri Krajina Cumhuriyeti sınırları içinde bir çıban başı bulunmasını reddediyorlardı. Mademki Kijevo'da Hırvatlar yaşıyordu, Kijevo haritadan silinmeliydi, işte bu kadar!

Nimeta elindeki haber bültenine göz attı. Hırvat polisine kırk sekiz saat içinde Kijevo'yu tamamen terk etmesi ültimatomu verilmişti. O gün, yani 20 Ağustos'da mühlet doluyordu. Kocası üç gündür Kijevo'nun hemen yanındaki Knin'deydi ve hiçbir haber alınamamıştı ondan. Haber bültenini tutan eli titriyordu. Gözlerine yaşlar dolduğu için, doğru dürüst okuyamıyordu bile bülteni.

"Neyin var Allahaşkına?" diye sordu Sonya.

"Burhan'dan haber alamıyorum," dedi Nimeta.

"Sizin eviniz yok muydu Knin'de."

"Çoktan boşalttık o evi. Otelde kalacaktı Burhan. İşini tamamen kapatmak için son birkaç belge kalmıştı imzalaması gereken."

"Otelden aramadın mı?"

"Aramaz olur muyum. Her zamanki kaldığı otelde yoktu. Da-

ha vahimi o da hiç aramadı. Oysa hep telefon ederdi varır varmaz. Çocukların, benim sesimi duymak isterdi."

"Kim bilir hangi avcının torbasında vurulmuş yatıyordur," dedi Mate.

"Niye vursunlar suçsuz adamı?" Gözyaşları aktı akacaktı Nimeta'nın.

"Ayy ne oldu senin şaka anlayışına kuzum? Bir Sırp yosmasını kastettim ben avcı derken," dedi Mate.

"Burhan öyle şey yapmaz," dedi Nimeta.

"Sen öyle bil," dedi Mate çok alçak bir sesle, "erkek milletinin uçkurunun ne zaman çözüleceği hiç belli olmaz."

Nimeta duymadı Mate'yi, dikkatini elindeki bültene vermişti. Bültende Yarbay Ratko Mladiç'ten söz eden satırlara takılmıştı Nimeta. Kadınlara has bir önsezi ile, bu adın bir gün kendi kaderlerini tayinde de önemli bir rol oynayacağını hissediyordu sanki.

Ratko Mladiç, doğma büyüme Bosnalı bir Sırp'tı. Knin'e Priştina'dan sevkedilmişti. Yaşıtı pek çok asker gibi, beyni yıkanmış bir komünistti. Komünizmin çöküşünden sonra, kişisel ve ruhsal çöküşünü önlemek için, kendini bir başka saplantıya adamıştı; ülkesini bu kez de Hırvat faşizmi karşısında savunmaya. Ve ülkesi artık Yugoslavya değil, sadece Sırbistan'dı...

Nimeta, Burhan'dan haber alamadığı o günlerin birinde, akşam evde çocuklarına babalarıyla ilgili olumlu bir haber uydurmaya uğraşırken, bir telefon gelmişti evlerine. Knin'den eski bir arkadaşları Nimeta'ya Burhan'ı merak etmemesini, şu anda oraları çok karışık olduğu için, Burhan'ın iki gündür saklandığını, Bosna'ya normal yollardan dönemediğini, iyi olduğunu ve ilk fırsatta ailesini arayacağını haber vermişti.

"Ne olur onu nerede ve nasıl bulacağımı söyle Boris," diye yalvarmıştı Nimeta.

"Başını derde sokma Nimeta. Ben yine haberdar ederim seni. Burhan iyi. Ama bir süre saklanmak zorunda. Bu sıralar Knin'de ve civarında sadece Sırplar barınabiliyor. Dolayısıyla, o da bir süre

saklanmak zorunda kaldı. Bir yolunu bulup, Bosna'ya kapağı atmaya çalışıyor," demiş ve hemen kapamıştı telefonu.

Ertesi gün, yani 29 Ağustos'ta, Kijevolu Hırvatlar'a evlerini boşaltmaları emrinin verilmesinden tam bir hafta sonra, Kijevo yerle bir edilmişti. Operasyonun başında Ratko Mladiç vardı. Mladiç'in arkasında da Belgrad.

Tudjman barışçıl tutumunu gözardı etmek zorundaydı artık. Hırvat halkı, bir 'barış' lafı daha duyarsa, alaşağı etmeye hazırdı Cumhurbaşkanlarını.

Kijevo'nun 'temizlendiği' (bu; Sırplar'ın yerle bir ettikleri köy kasaba ve şehirler için kullandıkları tabirdi) gün, Hırvatistan seferberlik bildirisi yayınlayarak, kendi 'Kurtuluş Savaşı'nı ilan etmek zorunda kaldı.

Burhan, balkon ve pencereleri kum torbalarıyla kapatılmış, yolları dikenli tel örgülerle kesilmiş, köprüleri mayınlanmış, otoyolları sadece tek bir şeridin dışında trafiğe kapatılmış, telefon hatları kontrol altına alınmış bir ülkede mahsur kalmıştı. Karısının ona ulaşabilmek için tüm kapıları zorladığından, Hırvatistan'a gönderilmek için çabaladığından haberi yoktu. Boris ile yollayabildiği son haberde, ters istikamette olmasına rağmen, Zagreb'e ulaşmaya çalıştığını bildirmişti. Ama artık bu ülkede bir kentten diğerine göçebilmek için sihirbaz olmak gerekiyordu. Hırvatistan halkı, kendini bir paranoyaya kaptırmış, sokaklara dökülmüştü. Henüz tek bir kurşun atılmamış olmasına karşın, sokaklarda nereye gideceklerini bilemeden sağa sola koşuşturan yüz binlerce insan kaynaşıyordu.

İlk çatışma, Zagreb'in güneyindeki Karlovaç'ta çıktı ve Doğu Slovenya'daki Vukovar'a doğru genişledi. Bu çizgi, Miloşeviç'in kendi sınırları içine almak istediği çizgiyi oluşturuyordu zaten.

Şimdi artık JNA da, tüm Yugoslavlar'ın ordusu olmaktan resmen çıkmış, Hırvatistan'sız bir Yugoslavya'nın sınırlarını saptamak için savaşmaya başlamıştı. Yalnız bir sorunu vardı; Sırbistan sınırları içindeyken, tamamen bir Sırp ordusu gibi hareket edebiliyordu ama, Hırvatistan sınırları içindeki kışlalarda, ordu mensupları Hırvatlar tarafından ablukaya alınmışlardı. Üstlerine doğrultulmuş silahların gölgesinde, barakalarında mahsur kalmışlardı.

Hırvatlar tüm JNA kışlalarının su, elektrik ve telefon bağlantılarını kesmişlerdi. JNA kışlaları teker teker düşüyordu.

Gospiç kışlasındaki komutanın intihar ettiğini, subayların da esir alındığını duyduklarında, Sırplar batıya doğru yayılmalarının durdurulduğunu kabul etmek zorunda kaldılar.

İntikamları acı oldu. Ellerine geçirdikleri Hırvat kasabalarında akıl almaz bir vahşet uyguladılar. Karşılığında Hırvatlar da, Hırvatistan'dan kalmayı tercih etmiş yirmi adet Sırp profesörü ve yargıcı öldürdüler.

Karşılıklı vahşetin, dehşetin ve terörün önlenemez yükselişi başlamıştı.

Nimeta, Hırvatistan'a, Varazdin'deki karargâhın komutanı Vlado Trifunoviç'in, komutasındaki genç askerleri, Hırvat kıyımından kurtarabilmek için, silahlarıyla birlikte teslim olduğu gün geçebildi.

"Mavi gözlerini yine kırpıştırdın, kırpıştırdın, sonunda arzuna nail oldun," demişti Mate. "Ben de gönderilmemek için elimden geleni yaptım ama boşuna. Bu dünyaya kadın olarak gelmek varken, Allah bana niye bu lüzumsuz aleti taktı bilmiyorum." Eliyle önünü işaret etmişti.

"Cehennemin ortasına yollanmayı 'arzu' sanıyorsan, sen zaten aptalın tekisin Mate."

"Öyleyse ne diye yırtınıp durdun Hırvat cehennemine yollanmak için?"

"Kocamı ancak ben çıkarabilirim oradan. Uluslararası örgütler, habercilere karşı çok hassas."

"Bir koruyucu meleksin öyle mi?"

Keşke bir koruyucu melek olabilseydim, diye düşünmüştü Nimeta. Beyaz teni, bal rengi saçları, iri mavi gözleriyle ortaçağ tablolarının melek tasvirlerini andırıyordu andırmasına ama, ne Burhan'ı ne de ümitsizce sevmiş olduğu Stefan'ı savaşın dehşetinden koruyamıyordu işte. Elinden gelen ancak Burhan'ın yerini saptamak ve birlikte Bosna'ya dönüşlerini sağlamaktı. Tüm yayın örgütlerine, televizyon istasyonlarına haber yollamıştı. Burhan'la öyle konuşmuşlardı yola çıkmadan önce, bir aksilik olursa, medya

aracılığı ile haberleşmeye çalışacaklardı. Birkaç güne kadar ses gelirdi Burhan'dan.

Stefan ise yüreğinde yaşamaya devam ediyordu Nimeta'nın. Onu aramamıştı. Nerede olduğunu bile bilmiyordu. Ama nasılsa bir gün bir yerde karşılaşacaklardı. Onu görecekti, belki bir iki laf edecekti. Ona dokunacaktı, elini sıkacaktı, yanağından öpecekti. Herhalde buluşmaları beş on dakikayı geçmeyecekti. Değişik nedenlerle birbirlerine mesafeli ve kırgın olacaklardı. "Evlendin mi?" diye sorardı belki, "Hayatında bir kadın var mı?" Ona mutluluklar dilerdi. Sonra çok kez yapmış olduğu gibi, arkasını döner yürürdü, sendelememeye çalışarak. Kulaklarında sesi, hayalinde yüzü, avucunda sıcaklığı kalırdı uzun, çok uzun bir zaman.

Hırvatlar, Trifunoviç'in silahlarına el koyduktan sonra, JNA askerlerinin üniformalarını çıkarttırmış ve sivil giysileriyle evlerine yollamışlardı. Sırplar'a iyice azmaları için bir koz daha verdiklerini bilmiyorlardı henüz.

19 Eylül sabahı, otel odalarında uyumakta olan gazeteciler bomba gibi bir haberle uyandırıldılar. Sırplar, on kilometreye yaklaşan uzunlukta bir konvoyla, Hırvatistan'a doğru yola çıkmışlardı. Konvoyda en az yüz tank, yığınla asker taşıyan kamyon ve ağır silahlar vardı. İki ay önce Slovenya'ya doğru yola çıktıklarında olduğu gibi, yine coşku içindeki halk tarafından uğurlanıyorlardı. Sokaklara dizilen, balkonlardan pencerelerden sarkan Sırp kadınları, konvoydaki askerlere sigara ve yiyecekler uzatıyor, çiçekler serpiyordu.

Ordu, bu kez eli boş dönmemeliydi seferinden.

Gazeteciler, Savunma Bakanlığı'nın avlusunda toplanmışlardı. Herkes bir ağızdan konuşuyor, sürekli bir şeyler soruyor, itiş kakış basın sözcüsünü bekliyorlardı. Nimeta o kalabalıkta Mate'yi kaybetmişti. Yanında duran İngiliz gazeteciye, duyduklarını tercüme etmeye çalışıyordu. Biri omzuna dokunduğunda, Mate'nin onu nihayet bulduğunu zannederek döndü ve Stefan'ı gördü.

"Ne işin var burada Nimeta. Senden başka birini bulamadılar mı savaş muhabiri yapmak için?" diye soruyordu Stefan.

"Ahh, Stefan!" Ağzının kulaklarına kadar yayıldığını fark etti. Sevincin gözlerine yansımasına engel olamadı Nimeta.

Stefan, elini avuçlarına alıp, yanağına bir öpücük kondurdu.

"Seni çok iyi gördüm. Her zamanki gibi, fıstıksın Nimo."

"Nasılsın Stefan?"

"Nasıl olabilirim dersin? Savaşa giriyoruz. İki gün içinde orduya katılacağım. Sırp kasabını durdurmak mümkün olmadı, gördüğün gibi."

"Gönüllü mü yazıldın?"

"Gönüllüsü gönülsüzü yok bu işin. Ayakları üstünde durabilen her Hırvat, eline bir silah almak zorunda. Bizim artık bir ordumuz yok ki Nimeta. Yakın zamana kadar JNA diye bir ordumuz vardı. Ama onu Sırplar çaldı. Her neyse, benden durumlar böyle. Sen ne arıyorsun bu cehennemde?"

"Kocamı," dedi Nimeta.

"Anlamadım."

"Knin'deki şantiyeyi, çaresiz devretmişti Burhan. Son birkaç muamele için Hırvatistan'a..." Sustu. Knin artık Hırvatistan'da değildi... "Knin'e gitmişti ki, Kijevo olayları patladı. Ondan hiç haber alamadım. Zagreb'e geçeceği haberini yolladı, bir arkadaş vasıtasıyla. Onu bekliyordum burada, birlikte dönelim diye ama bu sefer de bu iş..."

"Bu durumda biraz zor gelir," dedi Stefan. "Sen Bosna'ya dön, Nimeta. Hırvatistan karışıyor. Burhan nasılsa bir yolunu bulur dönmenin."

"Çok ısrar ettim buraya gelmek için, şimdi savaş patladı diye dönemem. Ortalık durulana kadar kalıp, haber geçeceğim Saraybosna'ya."

Basın sözcüsü balkonda gözüktü. Avluda uğultu azalır gibi oldu. Adamın sesi hoparlörden yükseldiğinde, Stefan, "Nimo, öğlen yemeğine otele gel, birlikte bir şeyler atıştıralım," dedi. Yanında duran İngiliz gazeteci, Nimeta'nın söylenenleri çevirmesini istediği için, kolunu çekiştirip duruyordu.

"Bekleyin, birazdan her şeyi İngilizce olarak tekrar edecekler," dedi Nimeta, adamın ısrarla sorduğu bir iki şeyi yanıtladı. Tekrar öte yanına döndüğünde, Stefan uzaklaşıyordu.

Ona, "Yemeğe gelemem," diyemeden gitmişti Stefan.

Nimeta, öğlen yemeği için otele gitmedi. Tüm gazeteciler, televizyoncular ve haberciler boğazlarına kadar işe batmışlardı. Yaklaşık saat başı verilen basın bültenlerini izliyor, resmi haberler dışında bilgi toplamaya çalışıyor, havayı kokluyor ve yorumlarını kendi kanallarına, gazetelerine bir an önce iletmeye çalışıyorlardı. Kimsenin, değil yemek yemek, başını kaşıyacak vakti olmamıştı. Nimeta nefes nefeseydi. Gün boyunca, yoğun koşuşturma içinde, düşünecek, iç hesaplaşma yapacak zamanı bulamamıştı. Tanrı bu sefer, onu Stefan'dan korumaya kesin karar vermişti demek ki!

Bütün gün ordan oraya savrulduktan, son haberleri takip edip İvan'a ilettikten sonra, diğer habercilerin ve Mate'nin uzun günü bir barda içkiyle yorgunluk atarak bitirmeleri ısrarına karşı koyarak, nihayet otel odasına kapağı attığında, saat gece yarısını geçmişti. Nimeta'nın ayakta duracak hali kalmamıştı. Yorgun bedenini duşa sürükledi, sıcak suyu boşuna bekledi, soğuk suyla banyo yapıp, sarındığı havluyla yatağa uzandı. Telefonu kucağına çekti, bu saatte uyumuş olduğunu bile bile aradı annesini. Annesinin uykulu sesi endişe doluydu.

"Hayrola kızım? Nerdesin, iyi misin?" diye sordu Raziyanım.

"Anne, kusura bakma, uyuduğunu tahmin ettim ama, bu haberi sabah erkenden çocuklara ver istedim. Yarın gün boyu, telefon edecek vakti yine bulamayabilirim. Burhan'dan haber aldım. Bulunduğu bölgede çarpışma çıkınca Zadar'a geçmiş. Zadar'daki haberci arkadaşlara ulaşmış. Bugün bir ara konuşabildim bile onunla. Ortalık biraz sakinleşince, Zagreb'e gelecek, birlikte döneceğiz. Bizi merak etmeyin," dedi.

"Sen niye onu bekliyorsun bu hengâmenin ortasında, kızım? Kalk gel çocuklarının başına. Burhan nasılsa bulur bir yolunu."

"Benim yerime başkasını yollayamaz artık İvan. Bir süre daha kalmaya mecburum anne."

"Şart mıydı gitmen? Buradan da arayabilirdin kocanı."

"Neyse anne, bu saatte tartışmayalım canım. Beni merak etmeyin, kendinize iyi bakın," dedi Nimeta. Telefonu kapamak için acele ediyordu ama annesi lafı uzattıkça uzatıyordu.

"Çok yorgunum anne. Sen de her zaman olduğu gibi dırdır ediyorsun, artık kapatıyorum, Allah'a emanet olun," dedi Nimeta.

"Beni azarlamak için mi uyandırdın, kızım?" dedi Raziyanım.

"Burhan'ı bulduğumu söylemek için uyandırdım," dedi Nimeta. Telefonu yerine koydu. Her zamanki gibi, annesi yormuştu yine onu. Islak havluyu bedeninden sıyırıp, yatağın içine girdi, uykuya bıraktı kendini. Tam dalmak üzereydi kapısı vurulduğunda. Fırladı, yatağın ayakucunda yere düşmüş yatak örtüsüne sarılıp kapıya koştu.

"Kim o? Ne istiyorsunuz?" diye sordu.

"Aç Nimeta," dedi Stefan. Nimeta araladığı kapının arkasında, Stefan'ın yorgun, sararmış yüzünü gördü, zinciri çözüp açtı kapıyı. Odanın ortasına yürüdü Stefan, "Neden gelmedin?" diye sordu.

"Nereye?"

"Öğlende otele."

"İşim vardı Stefan. Merkezden ayrılamazdım."

"Yalan söyleme"

"Yemin ederim. Yarım saat olmadı otele döneli. O kadar yorgunum ki, hemen uyumuşum."

"İşin olmasaydı gelir miydin?"

Yanıtlamadı Nimeta.

"Neden korkuyorsun benden? İstemediğin hiçbir şeye zorlamadım seni."

Stefan yatağın ucuna oturdu. Nimeta ayakta örtüye sarılı, Stefan yatağın ucunda bir süre sessiz durdular.

"Yanıma gel, Nimeta," dedi Stefan. Nimeta kımıldamadı.

"Yanıma gel, çünkü sanırım bu beni gerçekten son görüşün olacak. Dışarda tahmin edemeyeceğin kadar gaddar bir savaş var. Hiç kimsede insanlıktan eser kalmamış. Ne Sırplar'da ne de bizde. Size de sıra gelecek yakında. Ama önce ölmek, bize düştü. İki gün sonra orduya alınıyorum. Sırplar çok güçlü. Onların ağır silahlarına, toplarına, tanklarına ve profesyonel ordusuna karşın biz tencere, tava, av tüfeği gibi nesnelerle karşılık vereceğiz. Hiçbirimiz asker değiliz, yurdunu korumak isteyen adamlarız sadece. Hepimiz öleceğiz, hiç kuşkun olmasın. Bu savaşı Sırplar kazanacak. Ama en azından kâğıt üstünde kazanmamaları için, savaşarak ölmeyi göze aldık."

Nimeta, örtü ayaklarına takılarak yürüdü yatağa doğru.

"Nimeta, ölüme gitmeden önce, benimle ol. Bırak seni doya doya son kez seveyim."

Stefan elini uzattı, Nimeta'yı sarmalayan örtüyü ucundan tutup çekti. Nimeta'nın beyaz dolgun gövdesi sedef gibi parladı loş ışıkta. Yaşlar yanaklarından kayıp, göğüslerinin üzerine damlıyordu. Stefan o damlalara dudaklarını değdirdi. Ateş gibiydi dudakları.

"Sev beni Stefan," dedi Nimeta, "Beni hiç durmadan sev... gidene kadar."

Güneşin ilk ışıkları üstlerine düştüğünde önce Nimeta uyandı. Yanında yatan adama baktı. Yine her zamanki gibi yenik düşmüştü duygularına. Mirsada haklı çıkmıştı. "Ona hayır dememek için, her zaman çok geçerli bir nedenin olacak Nimo, çünkü sen ona âşıksın," demişti. Nimeta artık her türlü bahanenin tükendiğini düşündüğü, iradesine hâkim olduğunu sandığı bir anda, hiç aklına gelmeyen bir nedenle, yine onunlaydı. Stefan'ı ölüme yollamadan önce 'son kez' için. Onun kollarında, onun dudaklarının, ellerinin arasında defalarca 'son kez' sevişmek için.

İki gündür doyasıya yaşadığı bu aşkın, ona bir ömür yetebileceğine inanıyordu. Hiç çıkmamışlardı odadan. Mate'nin bitip tükenmeyen telefonlarını susturmak için, bir not yollatmıştı ona: "Mate beni bir iki gün arama, özel bir işim var. Sen anlarsın."

Mate'nin, iki gününü kocasını aramakla geçireceğini ya da onu bulduğunu sanacağından emindi. Israrla Hırvatistan'a gelmek istemesinin nedenini biliyorlardı arkadaşları. Bu satırları yazarken utançtan kıpkırmızı kesilmişti. Elleri titremişti. Kocasını da alet ediyordu üstelik, kendi suçuna. O anda farkında değildi ama, yüreğinin en derinlerinde, dedikoduları önleyerek, Burhan'ı korumak dürtüsü de vardı. Vazgeçemediği kocasını korumak.

Sevişmekten yorgun düştükleri zamanlar konuşmuşlar, atışmışlar, hayal kurmuşlar ve gülmüşlerdi Stefan'la.

Stefan, "Eğer benimle evlenmeyi kabul etseydin, sana benzeyen çocuklarımız olurdu. Kızımıza adını sen seçerdin, oğlumuzun adını Stefan koyardık," demişti. "Babamın adını yani..."

"Babanın adı da mı Stefan'dı?"

"Evet."

"Ya büyükbabanın?"

"Onun da."

"Niye ille de Stefan'sınız hepiniz? Başka isim yok mu Hırvatlar'da?" diye sormuştu Nimeta.

"Bir büyüğümüz yüzyıllar önce öyle vasiyet etmiş diye anlatılır, aile içinde. Kuşaktan kuşağa aktarılmış bu vasiyet. Değişmez bir geleneğe dönüşmüş. Hepimiz Stefan'ız işte."

"Benim bir oğlum daha olursa, kendi babamın adını koymak isterdim."

"Fikret, babanın adı değil mi?"

"Oğluma, annemin çok sevdiği dayısının adını koyduk," demişti Nimeta.

Stefan Nimeta'nın ellerini tutup, gözlerinin içine bakmıştı, "Nimeta, çok ciddiyim. Bu savaş biterse, ben sağ kalırsam..."

"Hayır Stefan. Burhan'ı hiçbir şekilde terk edemem ben. O, çocuklarımın babası. Bana söz vermiştin 'son kez' diye. Yalvarırım ölme, sağ kal ve çok uzun yaşa, ama dönme sözünden, bir daha arama beni. Beni biraz olsun seviyorsan arama. Her bir buluşmamızda, sevişmemizde ben yirmi savaşa birden katılmış gibi hissediyorum kendimi. Yaralanıyorum. Ölüyorum. Utanç ve pişmanlık beni öldürüyor. Senden ayrılıyorum, bu kez de içim ölüyor. Çok zor toparlanıyorum Stefan. Lütfen!"

"Peki Nimeta," demişti Stefan, kim bilir kaçıncı kere.

Ama bu kez gerçekten sondu. Yüreğinde hissediyordu bunu Nimeta. Bu sabah uyandığında giyinip gidecek, gönüllü orduya teslim olacak ve muhtemelen o günün sonunda, bir bombalı saldırıda ölecekti Stefan.

Yataktan sessizce çıkıp banyoya geçti. Soğuk suyun altında dakikalarca kaldı, vücudu gibi ruhunu da yıkamak istercesine. Uzun uzun dişlerini fırçaladı. Saçlarını fırçaladı. Gözlerinin altındaki mor halkaları kapatmaya çalıştı pudra ile. Ruju önce dudaklarına sürdü, sonra yanaklarına değdirip parmaklarıyla yaydı, bembeyaz yüzüne biraz renk gelmesi için. Odaya geri döndüğünde yatak boştu. Başucundaki komodine bir not bırakmıştı Stefan. "Elveda

sevgilim, beni ölüme çok mutlu yolluyorsun, ama eğer sağ kalırsam, sana verdiğim sözü tutacağım," diye yazıyordu.

Sırp milisleri ve JNA, kuzey-doğu Hırvatistan'da petrol zengini bir üçgeni ellerinde tutuyorlardı. Vukovar şehri, ilerlemelerine bir engel teşkil etmekteydi. Tuna boyundaki bu güzelim şehir, Sırplar tarafından hallaç pamuğu gibi dağıtılmadan bir gün önce, Burhan Zagreb'e sağ sağlam ulaşabildi. Karı koca kavuşmanın sevincini yaşayamadılar. 4 Ekim günü, Vukovar'daki hastanenin üzerine iki bomba indirdi Sırplar. Bombanın biri, hastanede yatmakta olan bir yaşlı adamın yatağında patladı. Sokaklarda cesetler üst üste yığılarak tümsekler meydana getiriyordu. Yaklaşık iki bin sivil insan, Vukovar sokaklarında deliler gibi sağa sola koşuşuyor, rasgele açılan ateş altında vurulup, olduğu yere yıkılıyordu. Kijevo baskınının daha geniş kapsamlısını uyguluyordu Sırplar. Evler yağmalanıyor, kan gövdeyi götürüyordu.

Sırplar, Ekim ayında Karadağ üzerinden Dubrovnik'e saldırdılar. Bu saldırı için geçerli bir nedenleri de yoktu. Dubrovnik'te ne bir Sırp azınlık yaşıyordu ne de Hırvatlar tarafından ablukaya alınmış bir JNA kışlası mevcuttu. Ama Adriyatik kıyısının bu güney şehri iştahlarını kabartıyordu Sırplar'ın ve Hırvatlar'ın çaresiz çırpınmaları karşısında iyice şımarmışlardı.

Saldırı beklemeyen Dubrovnikliler hazırlıksızdılar. Gafil avlandılar.

Savaşın her bir yana sıçramasıyla, Burhan ve Nimeta, Zagreb'de mahsur kalmışlardı. Nimeta, sağ salim Hırvatistan'ı terk edebilmesi için, kocasına da bir gazeteci belgesi almaya uğraşıyordu. Ayrıca her gün yayınlanan ölü listelerinde Stefan'ın adını arıyordu. Onun nerede olduğunu bilmiyordu ama, o sıralarda Vukovar'da olduğuna emindi. Çünkü Vukovar, kendinden çok üstün güçte bir düşmana karşı ölüm kalım savaşı vermekteydi. Gönüllülerin çoğu ve Hırvat güçlerine yeni katılanlar, şehri savunmak için oraya yollanmıştı.

Asker olmayan insanların düzenli bir ordu karşısında ne kadar tutunabileceklerinin hesabı yapılıyordu Zagreb'de. Birleşmiş Milletler'in, Avrupa Birliği'nin, Amerika'nın, sözü geçen bir Al-

lah'ın kulunun, Sırplar'a 'dur' demesini bekliyordu Tudjman, ümitle.

Avrupa'nın dördüncü en büyük ordusu JNA'nın gerçek durumu ise içler acısıydı. Ordudan kaçanın haddi hesabı yoktu. Sırp asıllı olmayan erlerin hiçbiri savaşmak istemiyordu. Ordudan kaçanlara aşırı milliyetçi olmayan Sırplar da dahildi. Disiplin sıfır noktasına inmişti, emir-komuta zinciri kırılmıştı. Ordu içinde kimin baş, kimin ayak olduğu birbirine karışmıştı. O yüzden de Vukovar halkı, disiplinli bir ordu olması gereken JNA karşısında direnişini sürdürebiliyordu.

Sonuna kadar kahramanca direnen, düşmanıyla göğüs göğüse savaşan Vukovar nihayet tamamen düştü. Vukovar polisi, sadece sivil halk arasında beş yüz civarında ceset teşhis etti. Hastaneler yaralı doluydu. Vukovar'da yaşayan Hırvatlar, Zagreb'i yardımlarına koşmamakla ağır bir şekilde suçladılar. Tudjman'ın uluslararası sempati kazanmak için, onları harcamayı göze aldığını düşünüyorlardı.

Nimeta son ölü ve yaralı listelerini de satır satır inceledi. Stefan Stefanoviç, Vukovar Hastanesi'nde, hafif yaralı olarak ayakta tedavi görmüş ve taburcu edilmişti.

Dubrovnik Sırp ateşi altındaydı. Güzelim şehir bombalardan delik deşikti. Dubrovnik'i ve varoşlarını korumakla görevli bir avuç Hırvat Ulusal Muhafızı tabanları yağlayıp kaçınca, JNA elini kolunu sallayarak bölgeye girmiş, köyleri, kasabaları teker teker önce yağmalayarak, sonra da yağmaladığı evleri ateşe vererek ilerliyordu.

Dubrovnik'in savunması, şehrin içindeki birkaç Milli Muhafız'a kalmıştı. Eski kalenin içine mevzilenen Muhafızlar, savunmayı sonuna kadar sürdürmeye kararlıydılar.

İvan, Nimeta'dan ilginç olayların yaşandığı Dubrovnik'e kadar uzanıvermesini istemişti. Savaş sırasında ünlenen Otel Argentina, yabancı gazeteciler ve Avrupa Topluluğu üyeleriyle tıklım tıklım doluydu. Nimeta'nın da bir süre bu otele yerleşmesini istiyordu İvan. Karısının işlerine hiç burnunu sokmayan Burhan, sonunda patlamıştı.

"Evimize dönüyoruz Nimeta. İvan kendine senden başka bir savaş muhabiri bulsun."

"Aslında beni o yollamak istemedi Burhan. Ben sana ulaşmak için..."

"Tamam karıcığım, ama aylardır evimizden uzaktayız. Eve dönme zamanımız geldi. Dubrovnik'e Mate gitsin."

Burhan'ın sesi o kadar kesin çıkıyordu ki, Nimeta biraz şaşırdı, fakat üstelemedi. Saraybosna'ya dönmek için hazırlıklarını yaptılar. İki gün sonra, Bosna'ya hareket edecek bir grup gazeteciyle birlikte döneceklerdi Saraybosna'ya...

Zagreb'deki son akşamlarında, kaldıkları otelin barında içkilerini içerlerken, Burhan arkası kapıya dönük oturan karısına eğildi: "Bak şu içeri giren adam, senin haberci arkadaşlarından biri değil mi?" diye sordu. Nimeta, Burhan'ın gösterdiği yöne baktı. Barın girişinde birkaç adam ayakta garsonla konuşuyorlardı, adamlardan bir tanesi Stefan'dı. Kocası ayağa kalkmış, onlardan yana bakan Stefan'a eliyle buyur işareti yapıyordu. Stefan arkadaşlarından ayrılıp, bulundukları masaya doğru, hafifçe topallayarak yürüdü. Nimeta'yı selamlamadan önce, ayakta bekleyen Burhan'ın elini sıktı. Nimeta dizlerine felç inmiş gibi, kımıldamadan oturuyordu. Stefan eğildi bir öpücük kondurdu yanağına.

"Bizimle bir içki içmez misiniz?" diye sordu Burhan.

Stefan bir iskemle çekip oturdu. "Nasılsınız Burhan?" dedi, "Nimeta sizi çok merak ediyordu, ama görüyorum ki her şey yolunda gitmiş." Çok zayıflamıştı. Kısa sürede on yaş ihtiyarlamış gibiydi.

"Evet, yarın evimize dönüyoruz artık," dedi Burhan.

"Asıl sen nasılsın Stefan?" diye sordu Nimeta, sesi titreyerek, "yaralandığını duydum."

"Kim dedikodu yapıyor böyle?" dedi Stefan gülerek. "Öyle şeyler gördüm ki, yaralandım demeye utanırım."

"Savaşıyor muydunuz?" diye sordu Burhan.

"Vukovar'daydım. Orası bitti. İnanın bana kelimenin esas anlamıyla *bitti*. Yarın tekrar Dubrovnik'e geçiyorum."

"Yine savaşmaya mı?" Sesinde saygı vardı Burhan'ın.

"Evet," dedi Stefan. Önüne bırakılan içkiyi bir dikişte bitirdi,

Nimeta'ya döndü: "Bu kez sıyırdım ama, ölmek için önümde daha çok fırsat var."

Nimeta yanıtlamadı. Burhan atıldı, "Allah korusun," dedi.

"İnsanın ölümü yaşama tercih ettiği anlar oluyor," dedi Stefan. "Savaş insanların başına gelebilecek en pis, en korkunç şey." İçkiye teşekkür edip ayağa kalktı.

Veda etmek için elini sıkarken, "Şanslı adamsınız," dedi Burhan'a. Nimeta'nın gözleri hep yerdeydi. Burhan acıyla gülümsedi, "Şansım uzun sürmeyecek," dedi, "sizden sonra, sıra bize de gelecek."

Nimeta kendinde yeterli gücü bulunca, o da ayağa kalktı, Stefan'ın elini tuttu.

"Yolun açık olsun Stefan," dedi kısık bir sesle, "Allah seni korusun." Solgun yanaklarından öptü Stefan'ın. Gözpınarlarında yaşlar parlıyordu. Stefan gittikten sonra, birer içki daha ısmarladılar.

"Üzüntünü anlıyorum Nimo," dedi Burhan. "Bir meslektaşı savaşa uğurlamak herhalde kolay değil." Nimeta sessizdi. Konuşan yine Burhan oldu: "Arkadaşın bana şanslısın dedi ama, ona da söylediğim gibi, çok yakında sıra bize de gelecek!"

Gelecekti. Birbirlerinin gözlerini oyan Hırvat ve Sırp liderleri, tek bir konuda anlaşabilmişlerdi: Bosna-Hersek'i paylaşmakta. Ve Burhan belki o anda bu gerçeği bilmiyordu ama hissediyordu.

Ne Giysek Alev

Eylül 1991-Mart 1992

Nimeta ve Burhan, Hırvatistan'da savaş devam ederken, kurbanlık koyun gibi boynunun vurulacağı günü bekleyen Saraybosna'ya sağ salim döndüler. Bosna'da insanlar gergin ama sakindi. Belki de İslam'a mahsus bir tevekkülle, başlarına çok yakında gelecek olan belayı vakar ve sabırla bekliyorlardı.

Cumhurbaşkanı Aliya İzetbegoviç, Hırvatistan ve Slovenya'nın Yugoslavya'dan kopuşlarının uluslararası camiada tanınmasını geciktirmek için elinden geleni yapıyordu. Bosna Cumhurbaşkanı bütün hazırlıklar tamamlanmadan, vaktinden evvel onaylanacak bir tanımanın, Bosna'yı çok zor bir duruma sokacağını iyi biliyordu. Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığı tanındığı anda, Bosna'nın da aynı şekilde davranarak Yugoslavya'dan kopması gerekecekti ki bu; Bosna sınırları içinde yaşayan Sırplar'la iç savaşı göze almak demekti. Ya da, Yugoslavya Federasyonu içinde kalacaklar, Kosova, Voyvodina ve Montenegro gibi, tamamen Sırplar'ın yumruğu altına gireceklerdi.

İzetbegoviç'in bu konuda endişelerini anlayan tek bir kişi daha vardı; Yugoslavya'ya barış getirmekle görevlendirilmiş Lord Carrington.

Lord Carrington, İngiltere Başbakanı Mrs. Thatcher kabinesinin ilk Dışişleri Bakanı'ydı ve dosyası başarılı siyasi operasyonlarla doluydu.

Avrupa Topluluğu Dışişleri Bakanları Konseyi'nin o sıradaki Başkanı Hans van den Broek, Carrington'dan iki ay içinde Yugoslavya'da barış sağlayacak bir formül geliştirmesini istediğinde, Carrington içinden gülmüştü. Yugoslavya'nın işlerinin iki ayda

yola girebileceğini düşünmek için budala olmak gerekiyordu. Lord Carrington ise budala değildi. Üstelik Tudjman ve Miloşeviç ile ilk görüşmesini yapar yapmaz, bu iki adamın kafasında şekillenen haritayı hemen görmüştü.

Slovenya'nın Yugoslavya'dan kopuşu, ne Sırplar'ı ne de Hırvatlar'ı ilgilendiriyordu. Onlar, kendi özerkliklerini ilan ederlerken, Slovenya'nın dışında kalan Yugoslav topraklarını nasıl paylaşacaklarının hesabını yapmaktaydılar. Ve Carrington biliyordu ki, geride kalan cumhuriyetlerin çıkarları ince ince düşünülmeden, planlanmadan ve taraflarca onaylanmadan, Hırvatistan ve Slovenya, uluslararası platformda tanınırsa, tüm Yugoslavya Hırvatistan ve Sırbistan arasında paylaşılacak ve diğer halklar eriyip gidecekti. Sınırları dahilinde sadece Slovenler'in yaşadığı Slovenya, paçayı kurtaran tek cumhuriyet olacaktı.

Bu arada Bosna-Hersek'in de eninde sonunda bağımsızlığını istemek zorunda kalacağını bilen Radovan Karadziç, Hırvatistan'da uygulanan taktiği, şimdi Bosna-Hersek'te uygulamaya başlamıştı; hem de çok daha bilinçli olarak. Çünkü elinin altındaki Arkan'ın Kaplanları artık iyice deneyimliydiler ve Radovan tecrübelerinden öğrenmişti: güçlü olan ve erken vuran kazanıyordu. Yirminci asırda bile, böyleydi bu iş!

Eylül başında, Bosnalı Sırplar 'özerk' ilan ettikleri dört ayrı bölgede Federal Ordu tarafından korunma istediler. Bu kez , faşist Hırvatlar'dan değil de, fanatik Müşlüman Boşnaklar'dan korkuyorlardı. Ordu, bu çok tutarsız isteği yerine getirmekte hiç gecikmedi. Ağır silahlarla donatılmış taburlar Eylül sonuna kadar Bosna ve Hersek'in Sırplarca 'Sırp' ilan edilmiş bölgelerini kuşattılar ve devlet içinde devlet yaratmış olmakla kalmadılar, bu toprakları Hırvatistan'a saldırmak için de kullanmaya başladılar.

Zaten Banya Luka'daki 'Tank Eğitim Birliği'ni de bir süredir bu niyetle kullanmaktaydılar.

14 Ekim'de Sırplar'ın bu oyunlarına çok canı sıkılan Aliya İzetbegoviç, savaştaki tarafsızlığını yasallaştırmak için Meclis'te bir oylama istediğinde, Radovan Karadziç, Cumhurbaşkanı'nı 'kan emen Hırvatlar'a' yardım etmekle suçlayıp Sırp delegasyonuyla Meclis salonundan çıkıp gitmiş, oylamayı boykot etmişti.

Şimdi, Hırvatistan'ı kan gölüne çeviren oyunun tüm piyonlarını Bosna-Hersek'e dizmekle meşguldü artık Radovan. Bosna içindeki özerk Sırp bölgelerinde bitip tükenmeyen ve yüreklere dehşet saçan bir propaganda yayını, yapay olarak çıkarılan ve bastırılması için ordunun yardıma çağrıldığı abuk subuk çatışmalar ve Sırp halkının her vesileyle açık seçik bir biçimde silahlandırılması... Sırplar ev ödevlerini çok iyi yapmaktaydılar.

Bir şey daha yaptı Sırplar.

Lord Carrington'un hazırladığı, tüm cumhuriyetleri aynı ölçüde gözeten, etnik halklara, dil, din, eğitim ve bayrak özgürlüğü tanıyan, hem İzetbegoviç hem de diğer cumhuriyetler tarafından onaylanan planı Miloşeviç önce kabul eder gibi yaptı, zaman kazandı ve 18 Ekim'de kesinlikle reddetti. Bu planı, Miloşeviç'in emrinden çıkmayan, Sırplar'ın dümen suyunda giden Karadağ Cumhuriyeti bile kabul etmişti oysa.

Miloşeviç'in bir ikilemi vardı. Yugoslavya'da, değişik cumhuriyetlerde yaşayan tüm Sırplar'ın tek bir Sırp devleti içinde toplanmasını ve bulundukları yerlerde azınlığa düşmemelerini istiyordu. Miloşeviç, iktidara Kosova Sırpları'nın haklarını kullanarak yükselmişti. Şimdi ise, Carrington'un hazırladığı plan, onun Sırplar için istediği hakların, Arnavutlar'a da tanımasını öngörüyordu. Planı reddetti.

Zaman geçiyor, ama Yugoslavya'ya barışı getirecek çalışmalarda hiçbir gelişme olmuyordu. Önüne her konan öneriye bir bahane buluyordu Miloşeviç. Sonunda bir çözüme ulaşmak için çalışan komisyona, Amerika'nın eski Dışişleri Bakanı Cyrus Vance da katıldı. Vance, yeni bir öneri getiriyordu; Birleşmiş Milletler'e ait bir Barış Gücü! Barış Gücü'ne her öneriyi reddetmeye hazır Sırbistan bile sıcak bakarken, bir unsur daha ortaya çıktı: Almanya!

Aralık başlarında Tudjman Almanya'ya giderek Başbakan Kohl ve Dışişleri Bakanı Genscher ile görüştü. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Sırplar'a olan antipatisiyle ünlenen Almanya, Carrington'un çırpınmalarını göz ardı ederek, Tudjman'a istediği bütün desteği verdi. İngiltere ve Amerika'nın Hırvatistan'ı tanımakta ihtiyatlı davranmalarına karşılık, Almanya bu ülkeye tanınma konusunda garanti veriyordu.

Aralık'ın ilk haftasında İvan, Bosna'yı destekleyen ülkelerde bir araştırma yaparak, Boşnaklar'a moral verebilecek bir program hazırlamayı düşündü ve Nimeta'ya geri çeviremeyeceği bir teklifle geldi.

Nimeta üç gün için Ankara'ya giderek dönemin Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'yla görüşecek, ayrıca büyük kentlerde halkın nabzını tutacaktı.

Nimeta evine o gün sevinç içinde döndü. "Müthiş bir şey oldu, Burhan," diye karşıladı kocasını, "İvan beni Türkiye'ye yollamak istiyor. Senin şu anda nasılsa pek işin yok. Çocukların da yılbaşı tatilleri geliyor..."

Gerçekten de Bosna'da tüm inşaat işleri, diğer sektörler gibi tamamen durmuştu. Bakkal, kasap gibi dükkânların dışında hiçbir yerde alış veriş yapılmıyordu artık. Hiç kimse ne alıyor, ne satıyor, ne de üretiyordu. Gri ve yoğun bir sisin içinde, yürekleri ağızlarında bekliyorlardı Boşnaklar. Sanki ilk kurşunun atılmasını, ilk bombanın düşmesini bekliyorlardı. Bürosuna birçok meslektaşı gibi laf olsun diye gidip gelen Burhan, "Olur, gidelim," dedi.

Nimeta çocuklar gibi sevindi. Sevinci Fiko ve Hana'ya da sirayet etti. Çocuklar, hep büyüklerinden duydukları, hayalini kurdukları, ailenin yarısının yaşamakta olduğu bu masal ülkesine gidecekleri için yerlerinde duramaz oldular.

"Ben de gelirim sizinle," dedi Raziyanım. "İstanbul'a gitmeyeli nerdeyse yirmi yıl oldu."

"Anneanne sen de gelirsen Bozo'ya kim bakar?" diye sordu Hana.

"Ben kedinizin bekçisi miyim?" dedi Raziyanım. İçerlemişti torununa.

"Bozo'yu Azra'ya bırakırız," dedi Nimeta. "O seyahatteyken, ben kaç kere onun köpeğine baktım."

"İyi işte, madem Bozo'ya dadı bulundu, ben de gelirim sizinle."

"Ama anne bil ki ben birkaç gün Ankara'da kalmaya mecburum. Sen Burhan ve çocuklarla İstanbul'da kalır gezersin."

"Ben akrabalarımı arar, onlarda kalırım," dedi Raziyanım.

"Nereden bulacaksın akrabalarını şimdi? Kim bilir nerelere savrulmuştur onlar da. İşleri güçleri vardır."

"Sizin kuşakta akraba anlayışı ne yazık ki tamamen değişti, kızım," dedi Raziyanım. "Eskiden, aradan kırk yıl da geçse, akraba akraba idi. O kan bağı hiç çözülmezdi insanların arasında. Sana bir şey söyleyeyim mi Nimeta, eğer büyük halamın çocuklarını bulabilirsem, Bursa'ya da gitmek istiyorum bu sefer."

"Nereye?"

"Bursa'ya işte. Benim sülalemin Osmanlı'ya göçtüklerinde, ilk mekân tuttukları şehir. Tıpkı Saraybosna'ya benzermiş. Bir karlı dağın eteğindeymiş... Çarşılar aynı... Kubbeler aynı..."

"İlahi anne. Adreslerini bulsan bile, şehirler değişti, evler, çarşılar değişti. İnsanlar da değişmiştir. Hiç görmediğin, bilmediğin insanların içine mi gireceksin?"

"Onlar benim soyum."

"Nece konuşacaksınız? Senin Türkçenle mi anlaşacaksın, Boşnakça bilmeyen soyunla?"

Yanıtlamadı Raziyanım. "Ben İstanbul'da otelde kalmam, akrabalarımın yanında kalırım. Erenköy'deki köşkte," demekle yetindi.

Nimeta, tevekkülle savaşı bekleyen kasvetli ülkesinin gamlı insanlarından, umutsuz konuşmalarından kısa bir süre için bile olsa, ayrılacağından memnundu. Çok uzun bir zamandır, ailece yolculuk yapmamışlardı. Çoluk çocuk birlikte yolculuğa çıkma fikri gerçekten çok hoştu. Bir haftalığına da olsa, neşeli seyahatlerin yapıldığı o eski günlere dönebilmek... Eski günlere! Yüreğinde açılmış kocaman bir yara ile, eski günlere nasıl dönebilirdi? Hiçbir şey eskisi gibi değildi artık. Hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Yugoslavya, Bosna, Saraybosna süratle değişiyorlardı.

İstanbul bile eski İstanbul değildi. Bu kente ilk geldiklerinde, binebilmek için saatlerce kuyrukta bekledikleri araba vapurlarını Raziyanım boşuna aradı. Masal şehir ve Boğaziçi, Rumeli'yi Anadolu'ya bağlayan iki muhteşem köprünün altında, bütün ihtişamıyla masmavi uzanıyordu.

Nimeta, ilk gençliğinde İstanbul'a geldiğinde, Arnavutköy'deki akrabalarının evinin balkonundan oltalarını denize fırlatır balık

tutarlardı. Fiko ile Hana'ya da su üzerindeki bu evi göstermek istedi. Arnavutköy'deki akraba evi, deniz kenarında değildi artık. Deniz yoktu. O koyu lacivert, serin deniz, içine atlayana bir kristali çıtır çıtır kırıyormuş hissi veren su, yoktu. Yerine, herhangi bir liman şehrinin, bulanık, kirli, yüzülmez suyu gelmişti. Erenköy'de ise yazlarını geçirdikleri köşkten, korudan eser kalmamıştı. Köşklerin, çınarlı, çamlı bahçelerin yerini gökyüzüne yükselen büyük beton apartmanlar almıştı. Raziyanım'ın akrabaları yüksek tavanları elişi oymalarla süslü, çok odalı konaktan, yeni gelişmiş semtlerden birinde bir siteye taşınmışlardı. Misafirler için fazla odası bulunmayan bir apartmana. Gençler çılgın bir trafikte saatler harcayarak ulaştıkları iş yerlerinde yine çılgın bir tempoda çalışıp duruyorlardı. Çok yaşlılar baş döndürücü bir hızla akan şehrin günlük kargaşasına karışmaktan ürktükleri için, ancak evlerinin pencerelerinden takip ediyorlardı yaşamı. Raziyanımın yaşıtları içinse, bir zamanların en büyük keyiflerinden biri olan misafir ağırlamak, bir angaryaya dönüşmüştü artık.

Burhan ve Nimeta anneleriyle birlikte, çocuklarına Osmanlı eserlerini hakkıyla tanıtabilmek için, Sultanahmet civarında, eski bir konaktan bozma, yeni restore edilmiş bir otele yerleştiler.

"Salih Zeki Bey'le Gül Hanım'ın da buralarda bir bahçeli konakları vardı," dedi Raziyanım.

"Salih Zeki Bey'le Gül Hanım, şu anda hayattalarsa, yüz otuz yaşlarını kutlamışlardır herhalde anneciğim," dedi Nimeta. "Seni tanıyabilirlerse eminim çok sevinirler."

"Aptal aptal konuşmasana. Çocukları, torunları vardı. Bu insanlardan hiç olmazsa biri, elbette o evde oturuyordur."

Nimeta, annesinin peşinde, İbrahim Paşa Sarayı'nın bir arka sokağına düşen yerlerde o eski konağı aradı. Bir zamanlar pembe boyalı olduğuna dair ipuçları veren ve köşebaşını tutan harabenin önünde durdu Raziyanım. "Burasıydı," dedi. Birkaç kuş kanat çırparak uçuşup gitti harabenin saçaklarından. Karşı köşedeki bakkala girdi Nimeta. Önce İngilizce, sonra Almanca sordu.

"Yu turist? Vant halı? Vant kokakola?" dedi bakkal.

"Anneciğim, vazgeçelim," diye yalvardı annesine. Raziyanım ağır aksanlı kırık Türkçesiyle denedi, eliyle evi işaret ederek. "Boş-

nak aile burada? Şu ev... Sarayevolu Salih Zeki Bey, Gül Hanım... Saadet Hanım?"

"Haa," dedi bakkal. "Evin eski sahiplerini soruyorsunuz. Öldüler onlar çoktaaan..." Elini salladı uzun uzun. "Kızları Saadet Hanım da ölmüş. Torunları sattılar evi. Alan adam evi otel yapacaktı, yapamadı. Temellerinin altında antika şehir mi varmış ne?"

"Yürü anne," dedi Nimeta, "Otelde telefon rehberine bakarız. Ne kadar Kulin varsa ararsın, tamam mı?"

Akşam telefon rehberinde iki adet Kulin buldular. Raziyanım, "Ben torunları tanımıyorum, nasıl karşılarlar, bilemem," diyerek son anda telefon etmekten vazgeçti.

"Böyle damdan düşer gibi olmaz, zaten," dedi Burhan. "Herkesin işi gücü vardır. Bir dahaki sefere hazırlıklı geliriz, önceden haber veririz. Bilirler, beklerler. Şu numaraları not edeyim ben."

"Et tabii," dedi Raziyanım. "Onlar asıl senin akrabaların."

Burhan, dünya işlerinin ne tuhaf olduğunu düşünüyordu. Bu şehirde onunla aynı soyu ve soyadını paylaşan, hiç tanımadığı, hiç görmediği insanlar yaşıyordu. Her biri kendi yoluna yönelmişti, ülkeleri, dilleri, âdetleri başkaydı ama yine de, bir kalın örgünün saç telleri gibi, aynı başa aittiler. Belki çok değişiktiler, belki de çok benziyorlardı birbirlerine.

Nimeta, geldiklerinin ertesi günü, ailesini İstanbul'da bırakıp Ankara'ya geçti. Başbakan ve Dışişleri Bakanı'yla randevusu vardı. Ayrıca, sokaklardaki insanların Bosna'ya gönderilecek Barış Gücü hakkında nabzını tutacaktı. TRT'den yanına bir kameraman ve genç bir kız vermişlerdi çevirmen olarak. Kızılay Meydanı'nda, serpiştiren kar altında hızlı hızlı yürüyen insanları durdurup sorularını sormaya başladı Nimeta, tercüman kız aracılığıyla. İlk durdurdukları orta yaşlı bir kadındı.

"Bosna? Haa, Bosna... Evet, tabii çok mühim bizim için. Çok Boşnak var burada. Dolu. Benim komşunun damadı da Boşnaktır... Hayırlı olur inşallah," dedi, yürüdü gitti.

Bir başkası, "Boşnaklar, Türkler hepimiz biriz. Müslüman değil miyiz? Elbette, kardeş millet onlar," dedi, altın dişini göstererek sırıttı, el salladı kameraya.

"Yahu, bir zamanlar bizim ordu hep oradan devşirilirdi zaten," dedi gözlüklü bir yaşlı adam, "Sonraaa, neydi adı... Sokollusu... Hüsrev Bey'i... şeysi... Boşnaklar'ı severiz de ilgileniriz de. Gitsinler bizim askerler, korusunlar Boşnaklar'ı."

Genç bir adam, sigarasını yere tükürdü, "Başımızda bir bu Boşnaklar eksikti," dedi hırsla, "Kıbrıs belası yetmiyormuş gibi, bir de Balkanlar'a bulaşalım. Artık elli sene de Bosna yüzünden kötü kişi oluruz."

"Yani orada kurulacak Barış Gücüne asker yollamaktan yana değil misiniz?" diye sordurdu Nimeta.

"Değilim. Türk askeri, sadece kendi yurdunu korumalı. İşi ne orada burada?" İkinci sigarasını yakarken uzaklaştı.

Bir genç kız, "Kimler? Boşnaklar mı? Ay bana ne! N'aparlarsa yapsınlar," dedi, acelesi vardı, koştu otobüse yetişmek için.

Raziyanım'a Hüdavendigâr vilayeti Bursa'yı görmek nasip olamadı. Burhan ve Nimeta çocuklarına, hem çok bakımlı hem de çok sefil insanların bir arada yaşadığı, bu çok güzel, gelişigüzel yapılaştığı için aynı zamanda çok çirkin, karmakarışık, çamurlu, gürültülü, dinamik, gizemli ve büyülü şehre bir kere daha gelme sözü vererek biraz da apar topar döndüler Saraybosna'ya.

Hayran kaldıkları Boğaziçi'nde, karı-koca baş başa bir akşam yemeği yemek istemişlerdi. Onu bile yapamadılar. İvan, Nimeta'yı geri çağırdı.

Bazı önemli gelişmeler oluyordu. Tatil zamanı değil, karar zamanıydı.

Alman Dışişleri Bakanı Genscher, Brüksel'de toplanan Avrupa Topluluğu'nun Dışişleri Bakanlarına, onlar tanımasa bile, kendisinin Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanıyacağını söylemişti. Bu açıklama herkeste soğuk bir duş etkisi yapmıştı. Carrington'un bu tanımanın bir felakete yol açacağını, barış çabalarını sıfırlayacağını ısrarla söylemesine karşın, Almanya bastırmıştı. Amerika, Carrington'la aynı görüşü paylaşmasına rağmen, bu işi Avrupa devletlerinin kendi aralarında halletmesi gerektiğini düşünüyordu.

Aralık ayının 17'sinde, Avrupa Topluluğu tarafından, Yugoslavya'dan ayrılmak isteyen cumhuriyetlere, 24 Aralık tarihine kadar başvuru yapmaları bildirildi.

Nimeta'nın işinin başına döndüğünün ertesi günü, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek, bağımsızlıklarının tanınması için başvurularını yaptılar.

Nimeta İstanbul'dan getirdiği lokumları, fıstıkları dağıtıyordu ofiste. İvan'ın masasına iki şişe rakı koydu.

"Haydi şunu hemen açalım, başvurumuzu kutlayalım," dedi İvan.

"Çıldırdın mı sen? Bu saatte içilir mi rakı?"

"Bugün her şey yapılır. Dananın kuyruğunun kopması için ilk adım atıldı," dedi İvan. Bardaklara dörder parmak doldurduğu rakıları dağıttı.

"Dur! Öyle içilmez rakı, üstlerine su koymak lazım." Nimeta elinde sürahi dört dönüyordu odada. Bir ara telefonu çevirdi, "Burhan, gelsene kutlama yapıyoruz getirdiğim rakılarla," dedi kocasına.

"Sen sakın içme bu saatte aç karnına," diye sıkı sıkı tembih etti Burhan. Kendi işlerini toparlayınca arabasına atlayıp Nimeta'nın işyerine koştu. Televizyona vardığında herkes zil zurna sarhoştu. Bir ağızdan avaz avaz *sevdalinkalar* söylüyorlardı.

Burhan'ın geldiğini görünce, "Gel bize katıl, Burhan!"diye bağırdı İvan. "Belki de son keyifli sarhoşluğumuz olacak bu. Gel paşam, gel."

Bosna'da yaşayan yediden yetmişe her bir insan, bu bağımsızlığın bir fiyatı olacağını biliyordu.

Sırplar çoğunlukta oldukları bölgelerde Sırbistan, Hırvatlar da Hırvatistan devletleri kurmak isteyeceklerdi.

Miloşeviç, Bosna'yı hatta Saraybosna'yı bölüştürtüğü ayrıntılı haritalarını çoktan yaymıştı masasının üzerine, Tudjman da kendi hesaplarını çoktan yapmıştı ama bir de Miloşeviç dahil olmak üzere, kimsenin sözünü dinlemeyen, Krajina Sırpları'nın lideri Milan Babiç vardı. Miloşeviç'in eliyle dünyaya getirip beslediği ve artık kontrol edemediği canavar, Milan Babiç, kafasını Bosna'ya takmıştı. Boşnaklar bağımsızlıklarını ilan ettikleri takdirde, Sır-

bistan'la aralarında bir başka ülke oluşacaktı. Oysa Babiç, Sırplar'ı yanıbaşında istiyordu. Aralarında bir başka devlete razı değildi.

Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığı Avrupa Topluluğu tarafından 15 Ocak 1992 tarihinde tanındı. Bu tanınmayla Hırvatistan'daki savaş da sona ermiş oldu.

Aynı günün akşamında, Saraybosna televizyonunda haberleri sunan haber sunucusunun yüzünde, derin bir keder vardı.

"Deli midir nedir, ölü bilançosu bildirir gibi bağımsızlık haberi veriyor, şuna bir not yollayın, kuzum," dedi İvan.

"Ne yapsın, başımıza gelecekleri hepimiz gibi o da biliyor," dedi Mate, "şimdi Hırvatistan'da işini bitiren Ordu, Bosna'ya yerleşmeye başladı. Tabur tabur asker, topçu birlikleri, ağır silahlar Birleşmiş Milletler'in emriyle Hırvatistan'dan çıkarılıp Bosna'ya gönderildiler."

"Dahası da var," dedi Sonya, "bizimki iyi niyetini ispat etmek için, yerel güçlerin elindeki silahları da orduya teslim etmiş. Barıştan yana olduğunu ispat ederse, savaşı önleyeceğini sanıyor."

"İzetbegoviç'e yüklenip durma," dedi İvan. "Ordu da sırf ona gösteriş olsun diye Sırp çetelerinin silahlarına el koymadı mı?"

"Ay sen yuttun mu onu?" dedi Sonya.

"İvan'ın yutup yutmamasının ne önemi var? İzetbegoviç yuttu, sen ona bak!" dedi Mate.

"Yutmak zorunda olduğunu anlayamıyorsunuz değil mi gerizekâlılar?" dedi İvan. "O bir devlet adamı. Onun görevi savaştan kaçmak. İşte o kadar!"

İzetbegoviç savaştan kaçmaya çalışıyordu ama, referandumdan kaçamadı. Bağımsızlık için oylama Bosna-Hersek'te 29 Şubat ve 1 Mart günleri yapıldı. Radovan Karadziç Bosna'daki Sırplar'ın oylamaya katılmalarını yasakladı. Özerk ilan ettiği bölgelerin girişlerini ablukaya alarak oralara oy sandıklarının girmesini engelledi. Federal Ordu uçakları iki gün boyunca Bosna semalarında uçarak, gökten referandumun boykot edilmesi propagandası yapan broşürler yağdırdılar. Tüm bu baskılara karşın yine de büyük şehirlerdeki Sırplar oylamaya katılarak bağımsızlık için 'evet' dediler.

Radovan Karadziç, Avrupa Topluluğu'na Bosna-Hersek'in de başvurusunu yaptığını duyduğunda, terbiye sınırlarını aşarak, "Bu çocuk ölü doğar. Topraklarımızda bir Müslüman piçinin doğup büyümesine elbette izin vermeyeceğiz," demişti.

Yaşamasına izin verilmeyecek olan çocuk doğmak üzereydi. Şimdi, referandumla felek Boşnaklar'ın kader çarkını çevirmiş, zarın 'savaş'a düşmesini bekliyordu.

Zar savaş'ın üstüne serin bir Mart günü düştü. Başçarşı'nın Sırp bayraklarıyla donatılmasına kafası bozulan bir serseri, içkiyi fazla kaçırıp sarhoş olunca, elindeki tabancayla kiliseye gitmekte olan bir düğün alayına rasgele ateş etti. Sırp gelinin babasını öldürdü ve bir papazı yaraladı.

Olay son derece vahim fakat münferitti. Cinayeti işleyen serserinin ağır bir cezaya çarptırılması veya idam edilmesiyle kapanabilirdi. Ama Karadziç için, bu cinayet ele geçmez bir fırsattı ve bu fırsatı kullanmakta gecikmedi.

Kimi suratlarına siyah yünden kar maskeleri, kimi de kadın çorapları geçirmişti. Yüzlerini seçmek mümkün olmuyordu ama maskelerin ardındaki gözleri, pars gözü gibi parıldıyordu. Hepsi silahlıydılar. Görünüşte soyguna çıkmış bir şehir çetesi gibiydiler. Ama çok iyi eğitilmiş askerler gibi, müthiş bir disiplinle ve el çabukluğuyla çalıştılar. 2 Mart 1992'de, yarım gün içinde, Saraybosna barikatlarla çevrili bir labirente dönüşmüştü.

Saraybosna Ordu birliklerinin komutanı General Kukanjak, Bistrik'teki kışlasında durumu dehşetle izledi. O bile emri altındaki JNA güçlerini Saraybosna'nın bölünmesinde kullanmak istemiyordu. Karadziç ile İzetbegoviç'i anlaşmaları için bir araya getirmeye çalıştı. Karadziç Cumhurbaşkanlığı konutuna gitmeyi kabul etmedi. İzetbegoviç de haklı olarak Holiday Inn otelinde görüşmeyi kabul etmedi. Sonunda Televizyon İstasyonu'nda buluştular. Herkesin şiddetle birbirini suçladığı bu buluşma, barikatlarla bölünmüş Saraybosna'da savaşı ancak bir ay erteleyebilecekti.

5 Nisan 1992

"BOSNA'YI BÖLMEYİN" yürüyüşüne, sadece Müslümanlar değil, Bosna'da yaşayan, farklı dinlerden, değişik etnik gruplardan binlerce insan katıldı.

Yürüyüş, kentin batısında küçük bir grupla başladı. Şehir merkezine doğru ilerlerlerken, her mahalleden, her sokaktan, her binadan, insanlar öbek öbek konvoya katılmaya başladılar.

O güne kadar Bosna'da asırlardır iç içe, yan yana, ahenkle yaşamış olan, değişik yaşlarda kadınlı erkekli Boşnaklar, Sırplar, Hırvatlar, Müslümanlar, Ortodokslar, Katolikler ve Yahudiler; ellerinde Tito'nun resimleri ve Yugoslav bayraklarıyla, bir renk ve duygu cümbüşü içinde, her adımda daha da çoğalarak, misyonlarına daha da inanarak, dünya güzeli kentlerini, utanç barikatlarıyla böldürmemek için, yürüyorlardı.

Yaşlı genç tüm Bosnalılar hem yürüyorlar hem de küçük ülkelerinde asla savaş çıkmayacağına içtenlikle inanıyorlardı.

Beş yüz yıldan beri birlikte yaşıyordu bu insanlar. Mahallelerini, işyerlerini, okullarını zaten hiç ayırmamışlardı. Tito devrimi sonrasında ise, bu kaynaşma günlük yaşamlarında her türlü etnik ve dini ayrımı silmiş gibiydi. Her çocuk, doğduğu andan itibaren, komşu evdeki çocuk her kimse, onunla en yakın arkadaş olarak büyüyordu. Aliya'lar Boris'lerle, Boris'ler Janko'larla aynı bahçelerde ve avlularda oynuyor, aynı okullara gidiyor, Sırp kadınları, Müslüman erkeklerin, Müslümanlar Katolikler'in koynuna hiç gocunmadan girebiliyor, değişik inançlara ve kökenlere sahip insanlar birbiriyle dost, meslektaş, ortak oluyor veya evleniyordu. Çeşitli dinlere, ırklara sahip oldukları için zenginleşen, güzelleşen bir mozaik oluşturuyordu Bosnalılar.

Bu durumdan hoşnut olmayanlar, değişik etnik ve dinsel yapılarından dolayı birbirlerini kınayanlar hiç mi yoktu? Vardı elbette. Her ülkede olduğu gibi, her türlü insan burada da vardı. Ama, en homojen yapılı memleketlerde bile, insanlar değişik partilere ve hatta değişik futbol takımlarına mensup oldukları için, birbirlerini kınar, kıskanır ve kırabilirlerdi.

Bosna, varolalı beri, bunca değişik kökenli ve değişik inançlı insanın, savaşlara rağmen uyum içinde yaşadığı tek beldeydi belki de Avrupa'da. Bosnalılar, bu nitelikleriyle gurur duyuyorlardı.

Ve işte şimdi, Bosnalı bile olmayan bir Karadağ köylüsünün kentlerine kurduğu barikatları istemediklerini göstermek, gurur duydukları beraberliklerini onun gözüne iyice sokmak için, yürüyüşteydiler.

Nimeta, Sırp asıllı Sonya ile kolkolaydı. İbo, Yahudi asıllı meslektaşı ile omuz omuzaydı. Miloş, yürüyüşü akşam haberlerine yetiştirmekle görevli olduğundan, aralarında değildi, konvoyun önünde gidiyordu. Televizyonda nöbetçi kalan bir-iki kişinin dışında tüm ekip oradaydılar. Müslümanı, Katoliği, Ortodoksu, Musevisiyle tüm Saraybosnalılar.

Radovan Karadziç'in tehditlerinin hiçbirini ciddiye almamışlardı. Onun Saraybosna'ya ilk geldiği günleri anımsayabilen, orta yaşın üstündeki Bosnalılar için, Radovan Karadziç, sivri burunlu rüküş papuçlarıyla, köylü aksanıyla, ellerini koyacağı yeri bilemeyen bir garip taşralıydı. Asırlardan beri tahsil seviyesi yüksek olan Boşnaklar'ın arasında, kendi ailesi içinde ilk yüksek tahsil görmüş kişi olma özelliği ile, biraz takdir edilen, ama köylülüğünden ötürü biraz da küçümsenen ve pek ciddiye alınmayan bir taşralı!

Oysa, Radovan'ın, Bosna'ya ilk adım attığı günden bu yana çok sular akmıştı köprülerin altından. Radovan, belki de, yıllar boyunca horlanmanın, küçümsenmenin ve en önemlisi, ciddiye alınmamanın intikamını almaya hazırdı artık.

Parlamento Binası'nın önünde toplanan coşkulu kalabalık, "Bosnayı Bölmeyin" sloganları atarak, barış türküleri söyleyerek, Vrbanya Köprüsü'nün öte yanındaki barikatlara doğru ilerlemeye başlamıştı. Amaçları, köprüyü geçerek, Grbavika'ya ulaşmak ve kentin her köşesinin, hâlâ tüm Saraybosnalılar'a ait olduğunu göstermekti.

Hiçbir kötü niyetleri yoktu. Ellerindeki bayrak ve pankartların dışında hiçbir şey taşımıyorlardı ve farkına bile varmadan, bir gece evvel, etrafı ağır silahlı Sırp militanlarıyla çevrilmiş Polis Akademisi'ne doğru gidiyorlardı. Yani, kendilerine doğrultulmuş nefretin, aymazlığın ve silahların tam üstüne.

Silah hiç ummadıkları bir anda, birdenbire patladı. Durmadılar. Ellerinde sadece bayraklar ve pankartlar taşıyan sivil halka ateş açılabileceğine, hiçbiri inanmıyordu. Birkaç silah sesi daha duyuldu ve birden ortalık cehenneme döndü! Göstericilerin ortasına bir el bombası fırlatılmıştı. Yirmi bir yaşında bir tıp öğrencisi olan Suada, göğsünden vurulup yere yıkıldı.

Suada kendi şehri Sırp kuşatması altında olduğu için Saraybosna'ya tıp okumaya gelmiş gencecik bir kızdı. Mayıs ayında doktor çıkacaktı. O gün bu gösteriye katılmayabilirdi. Dubrovnikli'ydi o. Ama eğitim gördüğü ve çok sevdiği bu kentin bölünmesine onun da gönlü elvermemişti. Sarı ipek saçları uçuşarak, barış şarkıları söyleyerek yürüyordu yıkıldığında. Suada'nın göğsünde, şimdi kıpkırmızı bir karanfildi ölüm.

8 Nisan 1992

"Avrupa Topluluğu Ocak ayında Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanımamış olsaydı, şimdi İzetbegoviç, çırpınıp durmayacaktı," dedi Burhan. İçkisinden kocaman bir yudum daha aldı. "Şimdi artık aşağı tükürse sakal, yukarı tükürse bıyık. Kendi bağımsızlığını ilan etmeseydi, bu sefer de Sırplar'ın yumruğu altına girecekti."

"Herifin dediğini hatırlıyor musun?" dedi Raif. "Eğer Avrupa topluluğu Bosna-Hersek'i tanıyacak olursa, Bosna'yı 'ölü doğmuş bebek' yapacaktı. Sırf bu sözünü tutmak için kana buladı kenti."

"Hatırlamaz mıyım," dedi Burhan. "Ne kadar kızmıştım, 'Sırp atalarımızın toprakları üstünde, bir Müslüman piçinin doğup büyümesine izin vermeyeceğiz,' demişti, küstah."

"Kim demişti?" diye sordu Raziyanım.

"Radovan demişti, anne," dedi Nimeta.

"Radovan dediğin Karadziç mi, kızım? Karadağ köylüsü mü?"

"Ta kendisi."

"O kendi delileriyle uğraşsa ya," dedi Raziyanım. Karadziç, ruh doktoruydu, aynı zamanda. "Nereden onun atalarının toprağı oluyormuş Saraybosna?"

"Anne, herkes kendi atasını bahane ederse, paramparça olur şehir."

"Oldu bile."

"Şehri savaşmadan bölmeyi teklif etti ama İzetbegoviç kabul etmedi," dedi Nimeta. "Nasılsa bölünecek olduktan sonra... gencecik kız hayatta olurdu şimdi."

"Nasıl söylersin bunu?" dedi Raif. "Bölünmüş bir Saraybosna! Ne korkunç!"

"Geçen yıl Karadziç kimseye danışmadan Mayıs ayında Sırp özerk bölgesini, Ekim'de de parlamentosunu burnumuza dayatırken, fikrimizi sordu mu? Ha, sordu mu? Boşnaklar'la Hırvatlar'a da bir danışayım, dedi mi? Sırp ilan ettiği yerlerde, az da olsa hem Müslümanlar hem Hırvatlar yaşıyordu," dedi Burhan.

Dışardan koşuşmalar ve silah sesleri duyuluyordu. Hana, pazen geceliğinin içinde, bir küçük melek gibi, kucağında kedisiyle koridorun başında belirdi.

"Baba savaş mı çıkacak?" diye sordu.

"Allah korusun. Nereden çıkarıyorsun bu lafları," dedi Burhan, silah seslerini duymazlığa gelerek.

"Okulda herkes öyle söylüyor," dedi Hana.

"Birkaç serserinin kurşun atmasıyla savaş mı çıkarmış?" dedi Nimeta çocuğu yatıştırmak için.

"Bu Sırplar ezelden beri kaplarına sığamazlar nedense. Pek gözü dönük insanlardır," dedi Raziyanım.

"Hiç de değil," dedi Fiko. "Benim en yakın arkadaşlarım Sırp'tır. Janis, Miloş, Konrad."

"Arkadaşlarına bir diyeceğim yok da, babaları bugün şehrin dört tarafına barikatlar döşediler," dedi Raif. Nimeta, Raif'e çocukların yanında konuşmaması için kaş göz işareti yaptı.

"Hadi Hanuşka, doğru yatağına, yallah. Savaş mavaş yok ama yarın okul var," dedi Nimeta.

"Geceliğinin üstü kedi tüyü olmuştur. Kaç kere söyledim şunu kucağına alma diye," dedi Raziyanım, "üstünü silkelemeden yatağa girme sakın."

"Biz savaşın eşiğindeyiz, annem hâlâ kedi tüyü düşünüyor," diye fısıldadı Nimeta, Raif'e.

"Sen de artık odana çekil Fiko," dedi Burhan. "Geç oldu."

"Baba, olup biteni öğrenmek istiyorum."

"Olup biten bir şey yok ki oğlum. Televizyonda duydun işte, 'Bosna Bölünmesin' gösterisinde çatışma çıkmış, o kadar."

"Siz beni hâlâ çocuk yerine koyun. Herkes benim yaşıma gelen oğluna, silah kullanmasını öğretiyor," dedi Fiko.

"Marifet, işleri yoluna silahsız koymaktadır yeğenim," dedi Raif. "Eğer adam yerine konmak istiyorsan, sana olup biteni anlatırım ama, sen de bana silahtan söz etme bir daha. Anlaştık mı?"

"Tamam dayı."

"Bırak çocuğu gidip yatsın," dedi Nimeta.

"O çocuk değil, delikanlı oldu," dedi Raif.

"Sen bile hâlâ çocuksun benim gözümde," dedi Raziyanım oğluna.

"Dayı, sen bakma kadınlara. Anlat, dinliyorum."

"Mesele şu," dedi Raif. "Asırlar boyunca, bu topraklarda Sırplar, Hırvatlar ve Boşnaklar iç içe yaşadılar..."

"Boşnaklar'la Müslümanlar'ı mı kastediyorsun, dayı?"

"Tito'ya kadar Bosnalı Müslüman'a Boşnak denirdi oğlum. Müslüman olmak başkadır, Boşnak olmak başka. Dünyanın her tarafında Müslümanlar var. Türkler, İranlılar, Araplar, Endonezyalılar, daha pek çok insan Müslüman, tıpkı bizim gibi. Neden Hırvatlar'a Katolik, Sırplar'a da Ortodoks demiyorlar da bize Müslüman diyorlar anlamak mümkün değil."

"Bunda anlamayacak ne var?" dedi Burhan. "Boşnak tanımının anlamını değiştiriyorlar çaktırmadan. Bizim etnik kimliğimizi silecekler, dinsel kimliğimizle kalıvereceğiz. O zaman dokuz asırlık yurdumuza, hemen sahip çıkacaklar da onun için. Müslüman damgası yedik miydi, Avrupa'dan kovulmak daha kolay ne de olsa."

"Ama biz Müslümanız," dedi Fiko.

"Elbette Müslümanız. Ve hep öyle kalacağız evelallah. Ama biz, ayrıca Boşnak'ız yeğen. Bizim adımız Boşnak. Boşnaklar da Müslüman olur. Bunu böyle belle."

"Tamam dayı, anlat sen."

"İşte, her grup, kendi etnik ve dinsel özelliklerini koruyarak

bir arada yaşarken, ve bir arada yaşayabilmek için, rotasyon sistemi gibi ideal bir formül bulunmuşken, Sırbistan'da Miloşeviç adında bir deli ortaya çıktı ve koca Yugoslavya'nın dört bir tarafında yaşayan Sırplar'ı illa da Sırbistan'a dahil etmeye karar verdi. Kosova'da, Hırvatistan'da çatışmalar niye çıktı? Bu yüzden çıktı. Şimdi de Bosna'da yaşayan Sırplar'ı, ayrı bir Sırp devleti kurmaya kışkırtıyor."

"Sırplar zaten bizim cumhuriyetin bir parçası değiller mi?"

"İdiler oğlum. Bosna-Hersek'te bir seçim yapılmıştı. Müslümanlar'ın partisi seksen yedi, Sırplar'ınki yetmiş bir, Hırvatlar'ınki de kırk bir iskemle kazanmıştı parlamentoda. Bu koalisyon sadece bir yıl sürdü. Sonra aynı şartlarda yeni bir hükümet kuruldu ama, Sırplar İzetbegoviç'in Cumhurbaşkanlığını hazmedememeye başladılar."

"Neden, dayı?"

"Bağımsızlık mücadelesinde, İzetbegoviç, Slovenler'le Hırvatlar'ın tarafını tuttu diye. Edepsizlik etmek için, bir bahaneydi bu."

"Bir gizli neden daha var," dedi Burhan. "İzetbegoviç'in 1991 Temmuz'unda, Türkiye'de İslam Ülkeleri konferansına katılması, Sırplar'ın tüylerini diken diken etti. Zaten ezelden beri, Aliya'nın bir şeriat devleti kurmasından korkmuşlardır."

"Devenin nalı!" dedi Raziyanım.

"Adamı bu yüzden yıllarca hapislerde çürütmediler mi?" dedi Burhan.

"Durum bu kadar gerginse, ne diye katıldı bu konferansa? Biraz kaşınmış bence."

"Bu konferansa katılırken, Aliya'nın amacı onun da arkasında dostları olabileceğini esas kaşınanlara göstermekti," dedi Burhan. "Hırvatlar Hırvatistan'a, Sırplar Sırbistan'a güveniyor. Aliya da kendine Müslüman ülkelerden destek sağlamak istemişse neden kabahat olsun?"

"Şeşeli haini ne demişti unuttun mu?" diye sordu Raif.

"Ne demişti dayı?"

"Boşnaklar, zorla Müslüman edilmiş Sırplar olduklarını kabul etmedikleri takdirde, vururuz kıçlarına tekmeyi, kendilerini Anadolu'da bulurlar, demişti."

"Raif lütfen! Bu konuyu kapatalım artık. Yarın bu çocuk okulda onlarla birlikte oturacak sınıfında." Nimeta'nın suratı giderek ekşiyordu. Raif hiç aldırmadı ablasına.

"Bak yeğenim, madem şurda erkek erkeğe konuşuyoruz, gerçekleri öğren bari. 91 Martı'nda, Miloşeviç ve Tudjman, hem de hiç utanmadan Tito'nun av köşkünde buluşup, Bosna-Hersek'i aralarında nasıl paylaşacaklarının planlarını yaptılar. Onlar kardeş kardeş, Boşnaklar'ı nasıl haritadan sileceklerini planlarken, halkları birbirini boğazlıyordu, o başka."

"Raif, bu konular biraz ağır kaçmıyor mu bu yaşta bir çocuğa? Yarın okula gidince..."

Nimeta'nın sözünü kesti kardeşi, "Yarın okula gidince, kimin dostu, kimin düşmanı olduğunu bilsin," dedi.

"Dayı, neden hep bizim arkamızdan komplo kuruyorlar böyle?"

"Çünkü oğlum, onların gözünde Boşnak diye bir kimlik yok. Sırplar'a sorarsan biz Osmanlı baskısı altında din değiştirmiş Sırplar'ız. Hırvatlar'a sorarsan, Katolik'ten dönme Hırvat'ız. Bu yalanı utanmadan içlerine sindirip sonra da topraklarımıza göz dikiyorlar."

"Zaten herkes birbirini boğazlıyor. Çocuğa ayrılıkçı fikirler aşılama," dedi Nimeta.

"Nimeta, geç kaldın karıcığım. 25 Ekim'de Sırplar kendi parlamentolarını ilan ettiler bile. Zaten çocuk, bölünmüş bir ülkede yaşıyor. Bırak da gerçekleri öğrensin," dedi Burhan.

"6 Nisan'dan beri de, Miloşeviç'in baskısından kurtulmuş, özgür bir ülkede yaşıyor ama. Kendi, özerk Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde."

Şlivoviça şişesini, bardağın üstüne ters çevirip bir süre bekledi Raif. "Yahu, burada içki kalmamış. Başka şişe yok mu?"

"Ben getireyim," diye fırladı Fiko.

"Otur oturduğun yerde. Yeteri kadar içtiniz," dedi Raziyanım.

"Kutluyoruz anne," dedi Raif.

"Kaçıncı kutlama bu? Daha önce de kutladınız, hem de nasıl kutladınız."

"Hazır Fiko dışardayken... bu konuları kapat artık Raif. Her şeye rağmen, bu Allah'ın cezası Sırplar'la birlikte yaşıyoruz işte.

İçindeki düşmanlık tohumlarını yeşertme Fiko'nun n'olur," dedi Nimeta.

"Bir tek şey daha söyleyip, susuyorum," dedi Raif.

"Neymiş o?"'

"Fiko bari şu gerçeği bilsin. Miloşeviç'in emriyle, Bosna ordusunda, Bosna doğumlu olmayan tüm askerler, rütbeleri ne olursa olsun, Belgrad'a geri gönderiliyor. Tüm Yugoslavya'da, ordu içinde Bosna doğumlu ne kadar Sırp varsa, hepsi Bosna birliklerine sevk edildi. Bu ne demek anlıyor musunuz?"

"Doğru mu bu?" diye sordu Burhan. "Senin bundan haberin var mı Nimeta?"

"Var. Uzun zamandan beri, böyleymiş bu iş. Evet, bu bilgiyi aldık maalesef," dedi Nimeta.

Sofraya ağır bir sessizlik çöktü.

"İzetbegoviç, hâlâ Bosna birliklerinin bizlere ateş açmayacağına inanıyor mu acaba?" dedi Burhan bitkin bir sesle.

"İyimser Aliya'nın, 91 Ekimi'nde, televizyonda yaptığı konuşmayı hatırlıyor musunuz?" diye sordu Raif, ayağa kalktı ve edasını, ses tonunu, el hareketlerini İzetbegoviç'e benzeterek, Cumhurbaşkanı'nın televizyon konuşmasını taklit etmeye başladı.

"Karazdiç'in hayalindeki Yugoslavya'yı, bugünün dünyasında artık hiç kimse istemiyor. Sırplar'ın dışında, hiç kimse. Onun yaratmaya çalıştığı Yugoslavya'dan herkes nefret ediyor! Bu nedenle, Bosna-Hersek halkına, korkmamalarını söylemek istiyorum, savaş olmayacak! Korkmayın ve huzur içinde uyuyun!"

Raif iskemlesine oturdu, yüzünde ekşi bir gülümsemeyle, kaşığını masaya vura vura tempo tutarak, Balkanlar'da çok bilinen bir halk türküsü söylemeye başladı:

"Sonun geldi Aliya. Sonun geldi Aliya."

"Ne soğuk bir şaka," dedi Nimeta.

"Kardeşine kızma Nimo," dedi Burhan, "bu şarkıyı, Miloşeviç ile Tudjman, 91 Martı'nda, Bosna'yı paylaşma planı yaptıklarında bir ağızdan söylemişlerdi de, orada bulunan biri olayı ağzından kaçırıp, basına sızdırmıştı. Sen anlatmıştın bana, unuttun mu?"

Raziyanım'ın dudakları titremeye başladı. Kocasıyla kardeşine dik dik baktı Nimeta.

"Ne bakıyorsun bize öyle? Duymadın mı yoksa? Ne biçim gazetecisin sen, kuzum?"

"Sen benimle uğraşacağına, artık içme de git valizini topla," dedi Nimeta, "yarın erken çıkacaksınız yola."

"İçim hiç rahat değil, kızım. Sen işteyken, Hana'ya kim bakacak? Bir türlü anlaşamadın bir hizmetçiyle, sen de bir tuhafsın."

"İlahi anne, sanki hizmetçi bolluğu var. Milica Sırp olduğu için yanımızda kalmak istemediyse benim kabahatim ne?" dedi Nimeta.

"Yıllardır bu evde gördüğü iyi muamele gözüne dizine dursun," dedi Raziyanım.

"İyi kızdı zavallıcık. Bu eve çok hakkı geçti. Kendi çıkmak istemedi ama ağabeyleri bırakmamış," dedi Nimeta.

"Kişi kişiyi kendi gibi bilir de ondan," dedi Raziyanım. "Bizim kime ne zararımız dokunmuş bunca yıldır? Onlar gibi hain miyiz biz? Hana okuldan boş eve gelecek diye üzülüyorum ben."

"Anne, üzülme sen. Hana evde hiç yalnız kalmayacak. Bu haftadan itibaren ben yarım gün çalışacağım. Çoktan verilmiş bir sözü var İvan'ın. Ama hep şartlar müsait değil diye uygulanamıyordu. Şimdi de benim şartlarım doğdu işte."

"Toruncuğum olmasa, dünyada gitmezdim ama..."

"Anneciğim, ben yıllarca tek başıma idare etmemişim gibi konuşuyorsun. Senin yanımıza gelişin şunun şurasında birkaç yılcık. Sanıyorsun ki sensiz hepimiz açlıktan, bakımsızlıktan öleceğiz."

"Onları bilmem ama ben, sizin yemeklere alıştıktan sonra, Nimeta'nın elinde açlıktan ölebilirim," dedi Burhan. Gözleri parladı Raziyanım'ın.

"Anne, istersen ben yalnız döneyim. Sen kal," dedi Raif.

"Muhocuk olmasa..."

"Ama var ve sen de onun biricik babaannesisin. Birkaç aylık bir ayrılığı abartmayın böyle," dedi Nimeta.

Evinin tekrardan hanımı olmak için, içinde büyük bir özlem vardı. Yaktığı her sigaranın, dudaklarına götürdüğü her yudum içkinin onaylanmayan bakışlarla izlenmesinden ve evinin sinir bozucu ölçülerde tertipli olmasından bıkmıştı. Bazen raflardaki tozları alınmış, boy sırasına göre hizaya konmuş kitapları dağıtı-

vermek, evin her köşesine sigara külleri savurmak, divanın üstüne özenle yerleştirilmiş yastıkları yerlere fırlatmak gibi çılgınca duygulara kapılıyordu. Çocukluğunu ve gençliğini, annesinin tertipli kışlasında bir asker olarak yaşadığını düşünürdü zaman zaman. Kaç kere yatağına yattıktan sonra, açık unuttuğu diş macununun kapağını kapatmak üzere banyoya, yerlere bıraktığı giysilerini asmak üzere gardrop başına çağrılmıştı. Babasının, "O daha küçücük bir çocuk Raziye, rahat bırak kızı," dediğini duyar gibi oldu.

"Hana'ya koca bir kavanoz reçel yaptım. Sabahları mutlaka yedir, kahvaltıda."

"Olur anne." Nimeta, kocasının ve kardeşinin önünden, boşalan tabakları toplayıp mutfağa götürdü. Birazdan elinde diğer tabaklarla Raif girdi mutfağa.

"Konyak nerde?"

"Bir de konyak mı içeceksiniz, bunca Şlivoviça'dan sonra?"

"Kahvemizle, bir parmak."

"Olmaz Raif. Yarın erken kalkıp araba süreceksin taa Bijelina'ya kadar."

"Bak, konyağımı vermezsen, annemi götürmem yarın."

Konyak şişesini dolabın altından çıkarttı Nimeta, "Al, patlayıncaya kadar zıkkımlan," dedi.

"Abla, çok mu sıktı annem seni?"

"Evimde biraz yalnız kalmak istiyorum Raif. Bana gerçekten çok yardımı dokundu. O olmasa ne yapardım bilmiyorum ama, kendimi yatılı okulda öğrenci gibi hissediyorum."

"Eee, ne yapalım, kadın emekli öğretmen gibi. Disiplin ruhuna sinmiş."

"Torun özlemi tam zamanında tuttu, biliyor musun? Sabrımın sonuna geldiğimi hissediyorum. Ama bir yandan da oradan gelen haberler canımı sıkıyor. Sırp komandoları doluşmaya başlamış Zvornik'e. Ya bir tatsızlık olursa, annem oradayken?"

"Hayatımızı sürekli Sırplar'ın ne yapacakları kuşkusuyla geçiremeyiz ki. Onların tehditlerine alışmalı ve pek de kulak asmamalıyız. Sen biraz kafa dinle evinde, ben annemi sonbahardan önce geri getirmem. Belki de temelli orada kalmak ister."

"Böyle hissettiğim için çok utanıyorum ama, yalnız kalmaya gerçekten ihtiyacım var."

"İki kardeş beni mi çekiştiriyorsunuz?" diye mutfağın kapısında belirdi Raziyanım.

"Bu bizim en kutsal görevimizdir. Çocukluğumuzdan beri, bir araya gelince hep seni çekiştiririz anne," dedi Raif. "Hayatımızda senden önemli ne var ki?"

"Terbiyesizler," dedi Raziyanım, "Başınız sıkıştı mıydı, hemen tepeme üşüşürsünüz ama. Aaa, sen konyak mı içiyorsun? Yarın erkenden..."

"Kalkıp, araba kullanacaksın, içme evladım. İyi bir Müslüman ol, içki içeceğine git namazını kıl." Raif sesini annesine benzetmeye çalıştı.

"Ne haliniz varsa görün. Kim evladına yaranabilmiş ki? Ben yatmaya gidiyorum," dedi Raziyanım.

"Yarın, biz bu kapıdan çıktık mı, sana yeni bir gün doğacak, hayrını gör," dedi Raif, ablasına göz kırparak.

"Yarın hepimiz için yeni bir gün doğacak," dedi Nimeta. "Bakalım kime ne getirecek, yarınki yeni gün?"

9 Nisan 1992

Raif yolculuk boyunca ıslık çalıp durdu ama hiç keyfi yoktu, kafası karmakarışıktı. İşlerin giderek sarpa saracağını çok iyi biliyordu. Her Boşnak gibi, savaşın çıkmayacağına tüm yüreğiyle inanmak istese bile, taa derinden gelen bir ses, başka şeyler fısıldıyordu kulağına. Yine de ıslık eksik olmuyordu dudaklarından nedense.

"Bir daha hiç ıslık çalmayacaksın herhalde. Ömrünün tüm şarkılarını öttün durdun kulağımın dibinde," dedi annesi.

"Anne, sigara sevmezsin, içki sevmezsin, küfür sevmezsin. Islık da mı yasak?"

"Bu milletin içki, sigara ve küfür aşkını hiçbir zaman anlayamamışımdır. Neden sizler, herifsiz, karısız, eşek sıpasız konuşamazsınız Allah aşkına?"

"Lafı saptırma. Ben sana ıslık yasak mı diye sordum."

"Ben de sana küfürü niye seversiniz diye sordum."

"Küfürü sevenler kim?"

"Siz, Boşnaklar."

"Eee, sen Boşnak değil misin?"

"Ben küfür sevmem."

"Sevmediğin için Boşnak sayılmıyor musun yani? Türk olmaya mı karar verdin? İnan bana onların ağzı bizden bozuk."

"Ne zaman gittin de gördün?"

"Yaz tatilerimizi geçirmedik mi İstanbul'da, çocukken? Akrabalarımızı ziyarete gider, tüm kışlık giysilerimizi satın alır dönerdik. Sen paket paket naylon çorap taşırdın eşe dosta. Nimeta o delikanlıya tutulmasaydı, daha çok gidecektik ama, sen kızını gözden çıkarmak istemedin."

"İstemedim. Taa İstanbul'larda yaşasın istemem tabii."

"Bencil kadın. Kaçırdın da ne oldu, ertesi yıl kendine Burhan'ı buldu, onunla evlendi."

"Hiç olmazsa gözümün önünde kaldı."

"Evet, çocukların illa gözünün önüde duracak, onları bebekmişler gibi kollamaya, korumaya devam edeceksin."

"Sen de baba ol da görelim."

"Aaa anne, bu kadarı da olmaz! Ben baba değil miyim?"

"Daha üç aylık babasın. Babalık duyguların yeterince gelişmedi. İnsan evlatlarına gün be gün daha fazla bağlanır. Bak bakalım, Muho bir yaşına gelsin, ondan ayrı kalabiliyor musun?"

"Oğluma şimdi de bayılıyorum ama, hiçbir zaman üstüne kilise fanusu gibi çökmeyeceğim."

"Ben size öyle mi yaptım demeye getiriyorsun? Sizinle konuşulmaz zaten. Nankörler! Sen yine ıslık çal, ben razıyım."

Bir süre daha gittiler yemyeşil doğanın içinde hiç konuşmadan. Zvornik'e yaklaşırlarken, taa uzakta bir tuhaf hareketlenme gördü Raif. Yolun sağ yanında rengârenk bir dalgalanma vardı. Hızlandı.

"Aaaa, baksana Raif, orada bir sürü insan var," dedi Raziyanım, küstüğünü unutarak.

Uğultuyu biraz daha yaklaştıklarında duydular.

Raif ne olur ne olmaz diye arabayı uzakta durdurup indi.

"Sakın çıkma arabadan anne. Kapıları kitle, pencereleri kapat, beni bekle," dedi. Annesinin arkasından seslenmesine aldırmayarak koşmaya başladı.

Beş bin kişi! Tam beş bin kişi... Kadın erkek, çoluk çocuk, yaralı ya da ölmek üzere binlerce insan... Ve yığınlarla ceset... Kurşunların, bıçakların açtığı yaraları kanayarak ağır ağır ölenler... Lime lime kesilmiş kadınlar... Karınları deşilmiş, barsakları dışarda erkekler... Gözleri yuvalarından uğramış, şok geçireren bebeler... Defalarca tecavüze uğradıkları için, bacaklarının arasından kan sızan genç kızlar... Kurşun ıskalamış ama sonuçta kalp krizinden ölmüş ihtiyarlar... Dili tutulmuşlar... Aklını kaybetmişler...

Zvornik kentinin aşağı yukarı yarısı... Ve hepsinin ortak paydaları, Müslüman olmaları.

Raif deliler gibi koşuştu insanları arasında. Ne dediklerini, ne olduğunu anlamaya çalıştı Bir tanıdık yüz görmeye çalıştı. Dehşetli kötü bir koku genzini yakıyordu. Yaralıların kan kokusu ve korkudan altına yapmış, üstüne işemiş insanlardan yükselen idrar ve pislik kokusu.

"Arkan'ın Kaplanları... Arkan'ın Kaplanları..." Net olarak algılayabildiği tek cümle buydu. Sırp teröristlerinin azgın boğası, acımasız hain faşist komandosu Arkan! Kanı dondu. Bayılacak gibi oldu. Kendini toparlamaya çalıştı. Şimdi, yeni bir şey daha fark ediyordu... Bu insanların arasında hiç genç veya orta yaşta erkek yoktu. Yaraları kanayan, barsakları ya da diğer organları deşilmiş erkeklerin hepsi altmış, yetmiş yaşın üzerindeydiler. Kadınlar o kadar çok bağırışıyorlardı ki, ne dedikleri anlaşılmıyordu. Raif'in kulakları bir süre sonra alıştı bu gürültüye, kelimeleri ayrıştırmaya başladı.

Gece gelmişlerdi. Kapıları omuzlayıp herkesi sokağa dökmüşlerdi. Bir saat içinde herkese evlerini olduğu gibi bırakıp gitmelerini söylemişlerdi. Açılmayan kapıları kırmışlardı. Gençlerin tümünü öldürmüşlerdi. Kadınların, kızların ırzına geçmişlerdi. Bebeleri şişlemişlerdi. Kaçanların, evlerinden hiçbir şey almasına izin vermemişlerdi. Kuran'ları ayaklarının altında ezmiş, duvarlardaki aile resimlerini paramparça etmişlerdi.

Raif beş bin kişinin arasında karısını ve çocuğunu aradı. Yerde yüzükoyun yatan kadınları, bebeleri çevirip çevirip, küçük bir ümitle baktı durdu.

"Raif... Raif... Benim ben, Mijda."

Raif üstüne eğildiği cesetten doğruldu.

"Mijda!" Birbirlerinin kollarına atıldılar.

"Mijda, karımı gördün mü? Oğlumu, halamı...?"

"Çok üzgünüm Raif." Hıçkırmaya başladı Mijda.

"Ağlama, anlat."

"Raif, onlar öldü."

"Nasıl? Nasıl öldüler? Niye öldüler?"

"Bianka'ya komandolar tecavüz etti. İkimiz aynı evdeydik. Talan başlayınca, bizim daireye geldi Bianka, bebekle beraber. Kapıyı kitledik, yüklüğe saklanıp bekledik. Biz içerden açmayınca, kapıyı tekmeleyerek kırdılar. Bulamayabilirlerdi ama, bebek ağladı. Oysa, Bianka ağlamasın diye, memesini hep ağzında tutuyordu Muho'nun. Bebek karanlıktan ve havasızlıktan sıkıldı. Ağladı." Mijda hıçkırmaya başladı. Bir süre sakinleşmesini bekledi Raif. "Yüklükten çekip çıkardılar bizi. İkimize de tecavüz ettiler. Masanın üzerine sürükleyip, yan yana yüzü koyun yatırdılar. Önden ellerimizi, tekmelemeyelim diye arkadan bacaklarımızı tuttular. Birbiri ardına tecavüz ediyorlardı. Arkam parçalandı... Raif..." Yine avaz avaz ağlamaya başladı Mijda. Raif ancak o zaman fark etti kızın etekliğinin kan ve pislik içinde olduğunu.

"Bianka'ya ne oldu? Ne yaptılar ona?"

"Muho çok ağlıyordu. Çığlık çığlığa bağırıyordu. Arkan'ın Kaplanları'ndan biri, onu tutup pencereden dışarı fırlattı."

Raif'in gırtlağından bir hırıltı yükseldi.

"İşte o zaman Bianka'ya bir deli kuvveti gelmiş olmalı. Ellerini ayaklarını kurtardı, masadan fırlayıp pencereye koştu. Küfürler, lanetler yağdırıyordu Sırplar'a. Bir tanesi onu yakaladı, yere itti, tüfeğini bacaklarının arasına soktu... Raif... taa dibine kadar soktu tüfeği... Sonra bir patlama duydum... Bayılmışım."

Arabanın içinde beklemekten sıkılan Raziyanım, yavaş yavaş kapıyı açtı, dışarı çıktı. Hava yumuşacıktı. Balkan'a erken inmişti

bahar. Mis gibi çimen kokusunu içine çekti. Uzakta kaynaşan kalabalığa doğru sakin adımlarla yürümeye başladı.

Arabada beklerken, kararını vermişti; madem çocuklarına yaranamıyor, ne yapsa kabahat oluyordu, kendi yaşıtı dul görümcesiyle yaşıyacaktı bundan böyle. Allah, ona sağlık verirse, Zvornik'te hep onunla kalacaktı artık.

10 Nisan 1992

Bijelina artık yoktu. Zvornik artık yoktu. Nimeta'nın halası, Raif'in gencecik karısı, üç aylık oğlu yoktular. Yüzlerce, binlerce genç adam yoktu. Yüzlerce binlerce genç kadın ve çocuk yoktu. Geride kalanlar ise ömür boyu zedelenmişti. Vajinası ve anusu paramparça kadınlar, bir daha hiç konuşamayacak çocuklar, bir yanlarına inme inmiş, hâlâ yaşadıkları için utanç duyan ihtiyarlar kalmıştı geride. Etnik temizlik tamamlanmıştı. Arkan'ın Kaplanları, Belgard'dan, yani Miloşeviç'den aldıkları güçle, Radovan Karadziç'in emrinde, aşırı milliyetçi Şeşelj'in sevk ve idaresinde Zvornik'i 'kurtarmışlardı.'

Kimlerden kurtarmışlardı Zvornik'i?

Aynı topraklarda beş yüz yıldır yaşamakta olan dostlarından, komşularından, yakın arkadaşlarından, iş arkadaşlarından, hatta sevgililerinden, hatta kuzen ve yeğenlerinden kurtarmışlardı.

Kendileriyle aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan, aynı heyecanları duyan, yortu ve Noellerini onlarla birlikte kutlayan, kutsal günlerinde onlara armağanlar sunan, acılı günlerinde dertlerine ortak olan insanlardan kurtarmışlardı.

Zvornik'i kurtarmak uğruna, evlerini yağma ettikleri, kestikleri, dipçikledikleri, derilerini yüzdükleri, ırzlarına geçtikleri bu insanların kendilerinden tek farkları, yılda bir ay oruç tutmaları, iki dini bayram kutlamaları, bayramlarda bayram namazı kılmaları ve erkek evlatlarını sünnet ettirmeleriydi.

Sadece bu fark yüzünden, canlarını, ailelerini, işlerini, mallarını ve topraklarını kaybetmiş, bir gece içinde sıfıra indirgenmiş, dilenciye dönüştürülmüş, beş bin insan!

Nimeta âdeta taş kesilmiş gibi dinliyordu öğlen haberlerini. Hiçbir ifade yoktu yüzünde. İvan sıcak bir fincan kahve getirdi, "İç bunu Nimeta, iyi gelir," dedi.

"Hepsinden umudumu kesmemi mi istiyorsunuz?" dedi Nimeta. Cam gözlerle bakıyordu.

"Sağ kalanların adları belli oldu. Vadide olmayanlar için, hiç ümit yok canım. Bence sen ölüleri bırak, gücünü sağ kalanlara sakla."

"Annem hastanede dünden beri. Ona devamlı sakinleştirici veriyorlar," dedi Nimeta. "Kardeşimi hepten uyuttular."

İvan, Nimeta daha önce bir bunalım geçirdiği için, yine yıkılacağını sanmıştı onun. Ama tahminlerin ötesinde güçlü çıkmıştı Nimeta bu kez.

Sanki, olanları daha önceden tahmin etmiş gibi, pek de şaşırmamıştı. Sadece üstüne garip bir durgunluk gelmişti. Bir de sürekli tekrarladığı bir şey vardı:

"Düşünebiliyor musun İvan, bu kıyımı yapan Sırp ordusundan yardım istedi Aliya İzetbegoviç. Bir insan bu kadar dar görüşlü olabilir mi? Soruyorum sana, olabilir mi? Sırp canileri, silahları, el telefonları, cipleriyle Zvornik'e doluştuklarında, katliamı durdurması için, JNA'yı resmen Zvornik'e davet etti."

"Boşuna üzme kendini, kızım," dedi İvan. "Ordudan yardım istemeseydi, gidip bu işi yapmayacaklar mıydı yani? Aliya 'Zvornik'e adım atmayacaksınız' da demiş olsa, gidecek ve bu kıyımı yapacaklardı. Sırplar etnik temizlik yapıyor, anla bunu artık."

"Biz şimdi ne yapacağız İvan?"

"Ya hemen bir yolunu bulup kaçacağız ya da sıramızı bekleyeceğiz. Sıramız geldiğinde ölümlerden ölüm beğeniriz artık."

"Susun be! İçimi karartmayın," diye bağırdı Sonya. "Dünya buna izin vermez. Koca dünya gözlerini bir soykırımına daha kapatamaz. Hiç kimse aldırmasa, bu yollardan geçmiş Yahudiler var, onlar izin vermez. Ben ümidimi yitirmeyeceğim. Bu çılgınlık bitecek."

"Bu çılgınlığı bitirmek için, önce Boşnaklar'ın bitmesini bekliyorlar. Azra'nın hakkı varmış," dedi Nimeta.

"Kimler?" diye sordu Sonya.

"Balkanlar'da Boşnak kimliğini istemeyenler." Sesi, gırtlağından değil metalik bir borudan çıkıyor gibiydi Nimeta'nın. Kuru ve duygusuzdu.

"Biz varız ama," dedi Sonya. "Bitmeyeceğiz kardeşim. Hep olacağız, biz Boşnaklar!"

2-3 Mayıs 1992

Nimeta, işe gitmeden önce, Hana'nın yemeğini öğlen için hazır etmeye çalıştı. Elektrikler sık sık kesildiğinden, yemek bir türlü pişmek bilmiyordu. Bu tür işleri annesinin omuzlarına yüklediği, çarşı, pazarı düşünmediği, yemek yetiştirmenin telaşını yaşamadığı günleri özlemeye biraz erken başlamıştı. Yarım gün çalışmak, zaman kazandıracağına evin kölesi haline dönüştürmüştü onu. Tek lüksü, ev halkı sabah çıkıp gittikten sonra, kahvesini ve sigarasını eline alıp, telaşa kapılmadan koltuğa yayılarak iç sesini dinleyebilmesiydi. Sabah çocukları okula hazırlamak için yine erken kalkıyordu ama, hiç olmazsa, evi toplamaya ve yemek işlerine başlayana kadar bir saati kendine ayırabiliyordu. Uzun yıllar boyunca, zamanının hep kısıtlı olmasından yakınıp durmuştu. Şimdi ise, önünde silah sesleriyle süslenmiş bir sabah sereserpe uzanırken, bir sigara tellendirip, gazete karıştırmaktan başka hiçbir şey gelmiyordu aklına. Çünkü, yapacak hiçbir şey şey de kalmamıştı Saraybosna'da. Değil bir iki galeri gezmek, güzel bir film görmek, bir arkadaşa sabah kahvesine uğramak, çarşı pazara alışverişe gitmek bile hayal olmuştu.

Hayatlarına bir kasırga gibi birdenbire girmişti savaş. Oysa, alt yapı temelleri, taa 89 Mayısı'ndaki Kosova olaylarından beri atılmaktaydı savaşın. Sırplar Miloşeviç'in yönetimi altında adım adım emellerini uygularken, Bosnalılar uyumuşlardı. Derin ve tatlı bir uykuya dalmışlardı. Bu derin uykuda, Cumhurbaşkanları Aliya İzetbegoviç'le birlikte bir rüya görmekteydiler. Batı ülkelerinin bu asırda, burunlarının dibinde böyle bir savaşa asla izin vermeyeceklerinin rüyasıydı bu. Bir zorbanın kaba güç kullanarak insanları evlerinden, yurtlarından ve canlarından etmesine, soy-

kırımına ve işkenceye izin verilemeyeceğinin rüyasıydı. Çok güzel, tatlı, hoş bir rüyaydı, insan onuruna yakışan, insancıl bir rüya!

6 Nisan olaylarından beri okullar kapalıydı. Ama birkaç müteşebbis öğretmen, emniyetli kilerlerde çocuklara ders vermeye devam etme kararı almışlardı. Çocuklar ateş altında yürümek zorunda kalmasın diye, hemen hemen her sokakta böyle bir kurs açılmıştı. Yaşları karışıktı. Hana'nın grubunda kendi yaşında çocuklar olmakla birlikte, on-on bir yaşlarında da birkaç çocuk vardı. Fiko, kendi yaş grubunun bulunduğu başka bir 'kiler'e devam ediyordu.

Saraybosnalı Boşnaklar bir seçim yapmak zorunda kalmışlardı. Ya sonunu göremedikleri bir savaşa tamamen teslim olacak ve bir gün, savaş bittiğinde, sağ kalabilenler yaşama güçleriyle birlikte her şeylerini yitirmiş olarak yalnızca anılarına sığınacaklardı ya da savaşı mümkün olduğunca görmezlikten gelerek, gündelik hayatın gereklerini yerine getirmeyi sürdüreceklerdi. Eğer içlerinde küçücük bir ümit varsa geleceğe dair, çocuklarının eğitimini ve işlerini, her şeye rağmen devam ettireceklerdi.

Burhan ve Nimeta gibi ikinci kozu seçenler için yaşam, yeraltına inmişti. Öğretmenler, ailelelerin de yardımıyla, çocukların eğitimini sürdürmeye çalışıyorlardı. Karanlık ve rutubetli zemin katları, ışıklar sık sık kesildiği için, gaz lambaları ve mumlarla aydınlatıyor ve etrafta cirit atan fareleri görmezliğe gelerek yaşama devam ediyorlardı. Fareden korkan birçok kadın, bu korkunun anlamsızlığının farkına, savaşın onlara aniden tanıştırdığı ölüm korkusuyla burun buruna geldiklerinde varmışlardı. Fareler, böcekler, karanlık, rutubet, pis kokular ve durmak bilmeyen silah sesleri günlük yaşamın içine örülmüştü. İnsanların sıkça çektikleri can sıkıntısı, yerini can derdine bırakmıştı.

Raziyanım, Kraya Tomislav'da, kızına çok yakın olan kendi evine taşınmış, Zvornik katliamında karısını ve üç aylık çocuğunu kaybeden Raif ile birlikte oturmaya başlamıştı. Raif, o günden beri konuşmuyordu.

Nimeta ocağın üstündeki yemeği bir kere daha kontrol etti. Öğlene kadar pişeceği yoktu. Hana'ya, öğle yemeğine anneannesi-

ne gitmesi için bir not bırakmayı düşündü. Annennenin evinde nasıl olsa yiyecek bir şeyler bulunurdu.

Raziyanım, her zaman çocuklarının dertlerine, çeşitli yemeklerle deva olabileceğini zannetmişti, nedense. Çocuklarından birinin yüzünü asık veya canını sıkkın gördü müydü, çözüm fırından yeni çıkmış, üstü kabarmış bir börek ya da mis kokulu bir muhallebi şeklinde belirirdi.

"Bunu bir ye bak, hiç derdin kalmayacak. Senin için, ellerimle yaptım," der ve dumanı tüten bir tabak yemek veya bir tepsi hurmacık uzanırdı önlerine.

Nimeta bir keresinde kardeşine, "Annem, kulağını da yemekleri kadar sık ve cömertçe sunabileydi bize, bambaşka insanlar olabilirdik, sen ve ben," demişti.

"Annem dinlemeyi değil, söylemeyi sever," demişti Raif, "bir de pişirdiklerini yedirmeyi. Ama hakkını ver, iyi aşçıdır."

Ne yazık ki, konuşmayı reddeden oğlunu, lezzetli yemek terapisiyle iyileştirebilme imkânı, hızla kayboluyordu Raziyanım'ın. Saraybosna'da hiçbir şey bulunmaz olmuştu. Kasaplar, bakkallar yağmaya uğrayıp boşalmıştı. Yeni mal gelmiyordu. Saraybosna, Karadziç'in şehri Sırp, Hırvat ve Müslüman halklara göre bölme planı doğrultusunda ablukaya alınmıştı. Sırp komandoları şehire giriş çıkışları kontrol ediyorlar ve Boşnaklar'ın açlıktan ölmeleri için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Her şeye rağmen, Sırp asıllılar dahil hiç kimse böyle bir bölünmenin gerçekleşebileceğine hâlâ ihtimal vermiyordu. Boşnaklar'ın, Sırplar'ın, Hırvatlar'ın ve Yahudiler'in evleri, işyerleri, dükkânları, okulları, kısacası yaşamları, asırlardır iç içeydi. Bu güne kadar bu insanlar hiçbir şeylerini ayırmayı düşünmemişlerdi.

Ama onlar gibi düşünmeyenler de vardı.

Pale'deki karargâhında, Karadziç, şehrin haritalarını masaların üzerine yayıyor, kırmızı kalemle kentin içinden bir Berlin duvarı geçiriyordu. Şehrin doğusunda kalan, daracık daracık sokaklı Osmanlı mahallelerini, Başçarşı'yı Boşnaklar'a, Habsburglar zamanında inşa edilen geniş bulvarları Hırvatlar'a bırakıyordu.

Kentin batısında kalan yirminci asırda inşa edilmiş modern bölümünü, tüm ticaret ve endüstri merkezleriyle birlikte, Sırp-

lar'a ayırıyordu Karadziç. Kısacası, Saraybosna'nın büyük çoğunluğu şehrin doğu bölgelerinde üst üste yığılırken, Sırplar en modern mahallelere sereserpe yerleşeceklerdi.

Nimeta, insanların böylesine duyarsız ve ırkçı davranışları karşısında dehşete düşüyordu. Okul öncesi yıllarında bahçelerde, mahallelerde, sokaklarda, sonra okulda iç içe büyüyen, gençlik ve üniversite senelerini omuz omza geçiren, birlikte eğlenen, sevişen, birlikte üzülen ve sevinen insanlar değişiyorlardı. Kırk yıllık komşularına bir şeyler oluyordu.

Asırların birikimi, insanları teknolojinin en üst kademelerine ulaştırmış, zekâlarını geliştirmişti ama aynı insanların iç dünyaları, davranış biçimleri, iki ayaklarının üstüne dikildiler dikileli sanki hiç gelişmemişti.

Nimeta bugün işe gecikmeden gitmeliydi. Üç günden beri Lizbon'da bulunan Aliya İzetbegoviç, öğlen saatlerinde geri dönüyordu. Görüşmelerden eli boş döndüğünü biliyorlardı ama, yine de karşılamak için havameydanına gitmek ve haberi birinci ağızdan almak gerekecekti.

"İvan inşallah hava meydanına gitme işini başkasına yükler," diye düşündü. Hiç hali yoktu bugün. Dün akşam yine atışmışlardı Burhan'la. Kocasına yarın, kendi gecikeceği için eve erken gelmesini söylemiş, Burhan da patlamıştı. "Bu evde ev hanımlığını ben yapacaksam, sen de bari inşaatlara git," demişti.

"Çocukların sorumluluğunu uygar karı kocalar gibi paylaşamaz mıyız yani?"

"Paylaşıyoruz zaten. Ama senin geceye sarkan işlerin gün be gün artıyor."

"Bir savaş içindeyiz Burhan. Ben habercilikle uğraşıyorum. Tek iş bu kaldı zaten Saraybosna'da. Bu iş de olmasa, eve kim para getirecek?"

Bu lafı eder etmez, ileri gittiğini fark ederek, susmuştu. Burhan'ın en büyük işi Knin'deydi ve oradaki inşaat işlerini tasviye etti edeli eve para getiremiyordu doğru dürüst. Aslında, pek çok Boşnak, Hırvatistan'da çok önceleri işini kaybederken, yine iyi dayanmıştı kocası. Önce Hırvatlar başlamışlardı Müslümanlar'la uğraşmaya. Ama onların hışmına uğramamıştı nedense. Diğer mü-

hendislerin anlaşmalarına son verilir, arkadaşlarının teker teker işle ilişkileri kesilirken, onun hâlâ yerinde kalması, biraz da rahatsız etmişti Burhan'ı.

Sonra Sırplar gelmişti. Knin'e el koyunca, önce Hırvatlar'ı temizlemişlerdi. Sırplar tarafından kontratı feshedilmeden kendisi kapatmıştı işyerini. Onun gibi birini inşaat firmaları havada kapardı. Ayrıca birçok başka işleri de vardı başka yerlerde. Ama tüm Yugoslavya'da bu kez de Sırplar, Sırp asıllı olmayanların işlerine son vermeye başlamışlardı. Burhan Saraybosna'ya ait tek bir projeyle kalmıştı elinde. Zaten kısa bir süre sonra, savaşlardan dolayı inşaat sektörü tamamiyle durmuştu. Modern Saraybosna'nın simgesi sayılan Momo ve Üzeyir adlı ikiz gökdelenlerden Momo'daki ofisine laf ola gidip geliyordu ne zamandır.

Raziyanım, "İlahi oğlum, Üzeyir dururken ne diye Momo'da açtın ofisini?" diye sorduğunda, karı koca o kadar çok gülmüşlerdi ki, bir izahat yapmak zorunda kalmıştı yaşlı kadın, "Gâvurdan kimseye hayır gelmez," demişti. Sanki eşref saatine denk düşmüştü Raziyanım'ın sözü. Momo'daki ofisler teker teker kapanıyordu. Ama melanet sadece Momo'yu değil, tüm kenti sarıp sarmalıyordu hızla.

Her geçen gün biraz daha karısının eline bakar olması, hırçınlaştırmıştı Burhan'ı. Uzun süredir olmadık nedenlerle surat asıyordu. Bu hırçınlığının sebebini anlıyor ve alttan alıyordu Nimeta.

Sırplar'ın gadrine uğrayanlardan biri de Mirsada'ydı. Birkaç ay önce, bir telefon gelmişti Mirsada'dan. Ağlamaklıydı sesi. "Hiçbir neden yokken, işten attılar beni Nimo," demişti. Uzun uzun konuşmuşlardı telefonda. Bu durumu İvan'a söylememeye karar vermişlerdi. Çünkü Mirsada, Nimeta'nın ve diğer arkadaşlarının ısrarına rağmen, sırf Petar'a daha yakın olmak için, işinden istifa etmiş ve Petar'ın çalıştığı Sırp ajansına geçmişti. Bunu Petar ayarlamıştı ona. Gerçek kimliğini, birtakım manevralarla gizlemeye çalışmışlardı, sanki bir gün duyulmayacakmış gibi.

"Yapma, Mirso, sakın yapma. İstifa etme sonra çok pişman olursun," diye yalvarmıştı Nimeta. Dinletememişti. Ve sadece birkaç ay sonra, hiçbir geçerli neden olmaksızın, Mirsada kendini kapı önünde bulmuştu. İvan'dan yardım dileyecek yüzü yoktu.

Zaten o kadar kibirliydi ki, Nimeta onu ara sıra 'bayan gurur' diye çağırırdı. İşsiz kaldığını kimsenin duymasını istememişti. İvan'dan yardım istememesi için yemin üstüne yemin ettirtmişti arkadaşına.

"Evine dön, Mirso," demişti Nimeta. "Saraybosna'da nerede istesen iş bulursun. Senin deneyimin kaç kişide var?"

"Petar'dan ayrılmak istemiyorum Nimo," demişti Mirsada. "Şu dünyada aşk diye bir şeyin olabileceğine inanmazken, bu yaştan sonra aşkı buldum, nasıl vazgeçebilirim?"

Nimeta, aşktan nasıl vazgeçileceğini iyi bildiği için, dudaklarını ısırmış, yanıtlamamıştı arkadaşını. Allahtan yine Petar'ın yardımlarıyla başka bir yerde iş bulunmuştu Mirsada'ya. Gerçek kimliğini saklamıştı Petar. Yeni işyerinde Sırp diye biliyorladı 'Miza'yı.

Bunu öğrendiğinde, Nimeta kocasına, "Bu kadar ünlü bir mühendis olmasaydın, belki senin kimliğini de saklardık. Ama tüm inşaat firmaları tanıyor seni," demişti.

"Bu dünya döndükçe, benim kimliğim değişmez Nimo, on asırlık bir kimlik benimki," demişti Burhan. İlk kez duyuyordu Nimeta, kocasının adıyla böbürlendiğini. Şaşırmıştı. İşsizlik, umutsuzluk karakterlerini değiştiriyordu demek insanların.

Nimeta çok şanslı biri olmadığını biliyor ve alın yazısını kabulleniyordu ama, ufak tefek tüm aksiliklerin de hep gelip onu bulmasına deli oluyordu. İşe geç kalmaması gereken bir gün, ocağın oyunu da işte bu aksiliklerden biriydi.

Mercimeğin öğlene kadar pişemeyeceğini anlayınca, aceleyle bir kâğıda, "Hana, bebeğim, öğlen yemeğini anneannende ye ve eve dönünce beni işten ara," yazdı, kapı girişindeki aynanın önüne bıraktı. Tam çıkarken, döndü, anneme de bir haber vereyim diye düşündü. Telefonu kaldırdı, hat bekledi. Hat yoktu. Tık tık tık vurup durdu telefona. Telefon mu bozuktu yoksa hatlar mı kesikti?

Yan komşusunun kapısını çaldı, bu kez. Azra geceliği ile açtı kapıyı.

"Kıyafetimin kusuruna bakma Nimo," dedi. "Artık geceler gündüzlere karıştı. Sokağa çıkamıyoruz ki, giyinip de ne olacak?"

"Haklısın. Bugün de silah sesleri her zamankinden de fazla gibi sanki."

"Ben silah seslerini duymamak için radyoyu avaz avaz bağırtıyorum."

"Elektrik yok ki."

"Benimki pilli."

"Ah, ne iyi fikir. Eve dönerken pil alayım."

"Bulursan almamazlık etme. Benim piller, eskiden aldıklarım."

Nimeta hayatlarının en ufak ayrıntılarına kadar nasıl darmadağın olduğunu fark etti. Kahveden ilaca, yiyecek maddesinden pile kadar hiçbir şey yoktu artık. Havagazı, elektrik, su sık sık kesiliyordu. Bir ortaçağ ortamında yaşıyorlardı sanki.

"Senin telefon çalışıyor mu, Azra?" diye sordu.

"Sabahtan beri hiç çalmadı," dedi Azra, telefona yürüdü, ahizeyi kaldırdı.

"Aaa, Nimeta, telefon ölü."

"Demek genel bir kesilme var," dedi Nimeta. "Hay Allah, annemi arayacaktım. Neyse, yolda postaneye uğrarım."

Birden gökgürültüsünü andıran bir sesle, yerlerinden fırladılar. Sanki binlerce uçak aynı anda evlerinin üstünde dolaşıyor gibiydi. Gürültüden patlayan camların şangırtılarını da duyuyorlardı.

"Kilere insek mi?"

"Boş ver, birazdan geçer," dedi Azra. Silah ve bomba seslerini kanıksamış görünüyordu. Bir aydan beri her gün havan topları yağmur gibi iniyordu şehre. Sırplar tepelere kurdukları mevzilerinden sürekli ateş altında tutuyorlardı Saraybosnalılar'ı. "Bir çay içecek vaktin var mı?"

"Yok canım. Bugün İzetbegoviç dönüyor ya, çok iş var. Geç bile kaldım."

"Deli mi bu İzetbegoviç?" dedi Azra. "Kapı kapı dolaşıp çare arıyor. Gâvur milleti Müslüman'a yardım eder mi hiç!"

"Bu iş Gâvur-Müslüman işi değil canım, bu bir insan hakları meselesi... Karadziç Müslüman çoğunluğun oturduğu bölgeleri kuşatma altına aldı ve orada yaşayan insanları silah zoruyla evlerinden atıyor, öldürüyor. Daha geçen hafta, kırk yıldır Dobrin-

ya'da yaşamakta olan zavallı Bosnalılar, bir gün içinde kendilerini, bir delinin ilan ettiği Sırp Cumhuriyeti'nde buluverdiler. İnsan haklarına bu kadar düşkün Batı devletleri bu işe göz yummaz..."

Lafını bitirtmedi Azra, "Ben senin kadar tahsilli ve akıllı değilim Nimo, ama şunu bil, Cumhurbaşkanı ve sen Batı'dan medet umuyorsanız, boşuna beklersiniz. Batı insan haklarını, son Müslüman da can verdikten sonra hatırlar."

"Nasıl böyle düşünebiliyorsun?"

"Senden daha gerçekçiyim de ondan. Git sor bakalım İzetbegoviç'e, ne koparabilmiş Lizbon toplantısında? Eli boş döndüğüne kalıbımı basarım."

Azra ile tartışmayı gereksiz gördü, "Eve dönerken getirmemi istediğin bir şey var mı?" diye sordu Nimeta.

"Bu silah sesleri altında sen kendini getir, yeter," dedi Azra.

Nimeta Goriça'dan aşağı indi, hızlı hızlı yürümeye başladı. Saraybosna'nın yeni çatışmalara gebe olduğunu biliyordu. General Kukanjak'ın idaresindeki JNA birliklerinin bulunduğu kışlayı, Bosna birliklerinin kumandanı Sefer Haliloviç kuşatma altına almış durumdaydı. JNA birliklerine, silahlarını bırakmaları ve Boşnaklar'ın çoğunlukta olduğu bölgeden çekilmeleri için ültimatom vermişti. Sırplar'ın bu durum karşısında susup oturmalarını kimse beklemiyordu.

Nimeta bunları düşünerek yürürken, birden yer-gök korkunç bir gürültüyle bir kere daha sarsıldı, yürüyenler saçakların altına, bina içlerine kaçıştılar. Uzakta bir yere bir bomba düştüğü anlaşılınca, sindikleri kapı diplerinden çıkıp, yürümeye devam ettiler. Sokakta her an tedirgin ve kapı diplerine sine sine yürümeye alışmıştı Bosnalılar. Mareşal Tito Caddesi'ni kesen sokakların birine saptı Nimeta. Postane yönünde koşmaya başladı. Silah sesleri giderek daha yakından geliyordu. Derken, aniden etrafı bir duman ve bir kızıllık kapladı, gökyüzünün güneş batarken aldığı renk gibi, kırmızıya çaldı bulutlar. Nimeta, "Yangın çıktı," diye düşündü, "bir yerde müthiş bir yangın var." Ve Kulin Ban Sahil Yolu'na çıkan sokağın başına gelip sola, caddeye döndüğünde, gördüklerine inanamayarak, donakaldı.

Cam kırıkları kristal bir şelale gibi iniyordu gökten. İnsanlar yağmur gibi yağan camlara çıtır çıtır basarak sağa sola savruluyorlardı. Kocaman alev dilimleri, bir canavarın dili gibi yalayıp yutuyordu her şeyi. Her şeyi. Yeni onarılmış güzelim Postane binasının yerinde, şimdi taş, moloz, cam yığınları ve kıvrıla büküle göğe yükselen alevler vardı. Birkaç itfaiyeci, umutsuzca çırpınıp duruyordu azgın alevlerin ortasında.

Nimeta diz boyu cam kırığının içinde, dimdik durmuş, kımıldamadan, hiçbir şey duyumsamadan ve düşünemeden, bir ahir zaman Neron'u gibi az ilerdeki ateş dansını seyrediyordu. Postane binasının yanı sıra, Milli Tiyatro, Hukuk Fakültesi ve civardaki binalar da yanıyor, yeni patlamalarla bu ateş dansına eşlik ediyorlardı. Rüzgârda uçuşan kızıl saçlar gibi savrulan alevleriyle har har yanıyorlardı. Yandıkça, kırmızı bir fona çizilmiş, simsiyah iskeletlere dönüşüyorlardı.

"İşte bu, cehennem!" diyordu Nimeta içinden. "Sonunda cehennemi gördük. Tanrı günahlarımızı bu dünyada ödememize karar vermiş olmalı."

Sırplar, Hırvatistan'da savaşırken JNA birliklerine, kentleri ele geçirmeden önce, taş üstüne taş bırakmamacasına yerle bir ettirtmiş, yağmalatmış ve yüzyılların tarihini harabe haline getirdikten sonra teslim almışlardı. Şimdi, uzmanlaştıkları bu yöntemi Saraybosna'da da uygulamaya başlamışlardı, demek... İnsanlık dışı eylemlere öylesine alışmışlardı ki, vicdanlarında en ufak bir sızı duymuyorlardı onlara da ait olan bu şehirde yarattıkları cehennemin karşısında.

Nimeta, taş kesilmiş, geçmişini seyrediyordu alazların ötesinde. Çocukluğu, gençliği, anıları, sevinçleri, kederleri incelip uzayarak, bükülerek alevlerin arasında göğe yükseliyor, Saraybosna külleriyle birlikte sağa sola savruluyordu.

"Heyy, Nimeta! Şoka mı girdin, kuzum?"

"Mate! Ne arıyorsun burada?"

"Asıl sen ne arıyorsun burada, böyle büyülenmiş gibi? Yürü, haydi yürü, kafamıza bir şey inmeden kaçalım burdan."

Mate, koruyucu melek gibi bitivermişti yanı başında. Omzuna yüklediği kamerasının ağırlığına aldırmadan, büyülenmiş gibi

yangını seyreden Nimeta'yı kolundan çekiştire çekiştire bu cehennemden uzaklaştırmaya çalışıyordu.

"Anneme telefon edecektim Mate."

"Olmuş sana olanlar Nimeta. Postane mi kaldı? Telefonlar kesikti zaten. Ahlaksızlar sabahtan kestiler telefonları, farkında değil misin?"

Cam kırıklarının içinde çıtır çıtır yürüdüler.

"Araba şu tarafta," dedi Mate.

Arabanın da bütün camları kırılmıştı. Nimeta'nın bacakları dizlerine kadar cam kesiklerinden dolayı kan içindeydi. Ele gelen cam kıymıklarını Mate ile birlikte çekip aldılar bacaklarından. Küçük parçalar etin içine girmiş müthiş ızdırap veriyordu.

"Şurada bir eczane vardı," dedi Nimeta, eliyle sağ tarafı işaret ederek.

"Demin bombalandı."

"Ya ilerdeki doğum kliniği?"

"Az önce yanıyordu. Televizyona gidelim, orada hallederiz.

"Ah Mate, çocuklarım! Çocuklarım..."

"Neredeler?"

"Bizim mahalledeki kilerlerde derse gitmişlerdi."

"Oraya dönemeyiz şimdi Nimeta. O taraflarda bir çatışma veya hasar yok. Bu durumda, zaten öğretmenler onları salıvermez, merak etme."

"Ama Mate..."

"Aması yok. Benimle geliyor musun?"

Nimeta arabaya girdi. Arabanın camları parçalandığı için, koltukların üstü kırıklarla doluydu. Cam kırıklarını Nimeta'nın eşarbıyla dışarı doğru süpürüp, oturdular. Gerçekten de, belki kentin şu anda en emniyetli yeri, kendi mahalleleriydi. Öğretmenler, Mate'nin söylediği gibi, bomba ve silah sesleri yatışmadan çocukları salıvermiyorlardı evlerine. Üstelik, dün akşamki kavgaya rağmen, Burhan'ın eve erken döneceğini adı gibi biliyordu.

Mate arabayı delice bir hızla sürdü. Şehrin batısındaki televizyon binasına ulaştıklarında, yangın sersemliğini üzerlerinden atamadan, yeni bir haberle sarsıldılar. Cumhurbaşkanları Aliya İzetbegoviç kayıptı. Uçağı bir gece önce Lizbon'dan havalanmış ve

bunca zaman geçmesine rağmen, hiçbir yere iniş yapmamıştı. Uçak ya düşmüştü ya da kaçırılmıştı.

Şehirde tam kırk bin telefon hattı sabahtan beri kesik olduğu için, soruşturmalar, araştırmalar da çok zor oluyordu. Allahtan televizyon binasının telefon hattı, postaneye bağlı değildi ve Cumhurbaşkanı'nın köşküne direkt ve özel bir hatla bağlanmıştı. O tek telefon da devamlı meşguldü.

Nimeta'nın niyeti, işyerinde bir boy gösterip, bir an önce evine dönmekti. Ama 'İzetbegoviç olayı' çözülmeden, hiç kimsenin bir yere ayrılmaması için kesin talimat vermişti İvan. Mırın kırın edenlere, çok sert bir sesle bağırmıştı:

"Savaş içindeyiz. Televizyonculuk sorumluluk isteyen bir iştir. Mesai saatleri yoktur. Gerektiğinde yirmi dört, hatta elli dört saat iş başında kalmak var. Bu deveyi gütmek istemeyenlere kapı, naa orada!"

İçinden bir küfür savurup masasının başına çökmüştü Nimeta. Azra haklıydı bir yerde, ne işi vardı İzetbegoviç'in gâvurların peşinde. Eli boş bile dönememişti. Hiç dönememişti İzetbegoviç.

Sonya, aldığı birtakım duyumları anlatıp duruyordu. Güya, İzetbegoviç'in siyasi rakibi Fikret Abdiç, Sırplar'la birlikte hain bir plan hazırlamış. İzetbegoviç'i öldürüp, Boşnakların başına geçecekmiş.

"Ayol, o adam Yugoslavya içinde kalma yanlısı değil miydi?" diye bağırdı Nimeta. "Mirsada bize gizli bilgi sızdırmıştı. Yönetimi o ele alırsa, savaş bitecekti, biz de Yugoslavya'ya katılıp..."

"Bir etnik azınlık olarak, itelene kakalana Sırp yumruğu altında yaşayıp gidecektik. Öyle barış eksik olsun," dedi Mate. Musta, kapıdan kafasını uzatıp bağırdı.

"İvan bizi hemen odasında istiyor. Yeni bir değerlendirme yapacakmışız. Telefonlar işlemediğine göre, herhalde bir yerlere dağılıp bilgi toplayacağız."

Toplantıda, haberleri ne şekilde sunacaklarına dair karar aldılar. Onları Cumhurbaşkanlığı'na bağlayan telefon, sürekli meşguldü. Hâlâ bir haber gelmemişti Cumhurbaşkanı'ndan. Herkes tedirgindi. Nimeta, bir akşam önce kocasıyla yaptığı münakaşayı unutamadığı için, daha da tedirgindi. Bir an önce evine gitmek ve

aralarındaki gergin havayı yumuşatmak istiyordu. Ama nedense, aksilikler hep onu bulurdu, aynen bu akşam olduğu gibi. Burhan'ın eve erken döneceği akşamlar iş çıkar, o kent dışında olduğu zamanlar, yaprak kımıldamazdı ülkede. İzetbegoviç, kaybolacak başka gün bulamamıştı!

Toplantının sonunda, "Gözlerini kurbanlık koyun gibi dikip bakma yüzüme melül melül. Akşam haberlerinden sonra, hâlâ bir gelişme yoksa gidersin Nimeta," dedi İvan.

Spiker haberleri okuyordu. Mate'nin çektiği yangın filminin gösterimi yeni bitmişti. Hep birlikte haberleri izliyorlardı. Telefon çaldı yine. İvan, uzanıp açtı. Yüzü bir anda bembeyaz oldu.

"Ne?... Ne?... Ne diyorsunuz?"

Herkes dehşetle birbirine baktı. Spikerin kulağına bağlı diktafona eğildi İvan, kendine bile yabancı gelen bir sesle, "Hatta Cumhurbaşkanı var," dedi. "Hemen canlı röportaj yap onunla."

Haberleri dinlemekte olan Saraybosnalılar, sunucunun şaşkınlığını fark edemediler. Cumhurbaşkanı'nın sabahtan beri kayıp olduğundan halkın haberi yoktu. Spiker, ilk şaşkınlığını atana kadar biraz bocaladı, Lizbon görüşmeleri hakkında bir iki soru sordu ve neden sonra,

"Sayın Cumhurbaşkanım, şu anda neredesiniz?" demeyi akıl etti.

"Lukavika'dayım," dedi İzetbegoviç.

Bir an için, herkes nefesini tuttu. Kimse kulaklarına inanamadı. Saraybosna'da yaşayan her Boşnak, Lukavika'nın Sırplar'ın en önemli karargâhlarından biri olduğunu ve tüm saldırılarını orada planladıklarını biliyordu. Yani, Cumhurbaşkanları düşmanların elindeydi. Sunucu, sesi hafifçe titreyerek sordu:

"Hangi konumla orada bulunuyorsunuz, Cumhurbaşkanım?"

"Görünüşe bakılırsa, kaçırıldım," dedi Cumhurbaşkanı.

Telefonun ucundaki İzetbegoviç, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nden, yardımcısı Eyüp Ganiç ile görüşmek istedi. Bağlantıyı sağladılar. Cumhurbaşkanı, kendisi özgürlüğüne kavuşana kadar, vekâletini Eyüp Ganiç'e bıraktığını açıkladı.

Yavaş yavaş, neler olduğunu herkes öğrenmeye başlamıştı.

Lizbon dönüşü, uçak Roma'da petrol ikmali yapıp, yeniden

havalandıktan biraz sonra, uçağın pilotu, Saraybosna'da çatışmalar yoğunlaştığı ve yer yer yangınlar başlamış olduğu için, Saraybosna Havaalanı'na inme izni alamadığını, Belgrad veya Zagreb arasında seçim yapmalarını söylemişti. Zagreb'i seçmişti İzetbegoviç. Bir müddet sonra, pilot geri gelmiş, Cumhurbaşkanı sorumluluğu ve riski göze aldığı takdirde, Saraybosna'ya inebileceğini anlatmış, ne yapması gerektiğini sormuştu.

"Saraybosna'ya inelim," demişti İzetbegoviç kesin bir tonla.

İnişte, artık Sırplar'ın elinde tutsaktı Cumhurbaşkanı.

Havaalanı müdürünün odasında, sonunun ne olacağını bilemeden oturuyordu. Oradan ayrılmasına izin vermiyorlardı. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne ve evine telefon etmek istemişti ama, müdür şehirdeki bütün hatların kesik, telefon etmenin de imkânsız olduğunu söylemişti.

Tam o sırada, müdürün masasının üzerinde duran telefon çalmaya başlamıştı. İzetbegoviç yerinden kalkmış, kararlı adımlarla yürümüş, masanın önünde durmuş ve sert bir sesle, "Telefonu bana verin," diyerek çekip almıştı ahizeyi müdürün elinden. Cumhurbaşkanı telefondaki kişiye talimatlarını verirken havaalanı müdürü, hiçbir şey söylemeden, donmuş gibi, öylece bakıyordu. Bosnalılar artık Cumhurbaşkanlarının kaderinden haberdardılar. İzetbegoviç bir değiş tokuşta rehin olarak kullanılacaktı.

Sırp militanlar İzetbegoviç'i ve yanındakileri bir arabaya bindirip, az ötedeki JNA karargâhının bulunduğu Lukavika'ya götürmüşlerdi. Niyetleri, şimdi onu sıkı bir pazarlığa zorlayarak, Sefer Haliloviç'e, Kukanjak'ın ve kumandasındaki Sırp askerlerinin etrafına ördüğü kuşatmayı kaldırtmaktı.

İzetbegoviç, Boşnaklar'ın elinde tutsak bulunan JNA komutanı Kukanjak ile değiş tokuşu kabul etmişti. İzetbegoviç'in Boşnaklar'a iadesinin yanı sıra, Sefer Haliloviç de el koyduğu silahları, Sırplar'a iade edecekti.

"Kukanjak ve İzetbegoviç aynı aracın içinde yola çıkarılmışlar. Onlara Birleşmiş Milletler'in Kumandanı MacKenzie eşlik ediyormuş," dedi İvan. "Birazdan Saraybosna'da olurlar. Mate, yüklen bakalım kameranı. Sonya, Mate'ye sen eşlik et. Musta, sen burada

benimle kal. Sen gidebilirsin Nimeta ama yarın öğlen burada ol. Sakın gecikme."

Telefonlar kesik olduğu için, sabaha kadar çalışmak zorunda olduğunu ailesine haber veremeyen Nimeta, yorgunluktan yıkılarak evine girdiğinde, Burhan'ı kanı çekilmiş, bembeyaz bir suratla onu beklerken buldu.

"Saatten haberin var mı?" dedi Burhan.

"Olanları bilmiyor musun? Televizyon da mı kesikti? Haberin yok mu? İzetbegoviç kaçırıldı. Tam eve gelmek üzereydim ki..."

"Fiko'yu ve Hana'yı, kocanı, anneni, kardeşini, İzetbegoviç kadar merak etmiyorsun değil mi Nimeta? Onlar umurunda değil. Evin üstüne bomba mı düştü, çocuklar sağ salim dönebildiler mi? Açlar mı, toklar mı, umurunda bile değil."

"Nasıl söylersin bunu?" diye bağırdı Nimeta. "Sırf onlar için, yarım gün çalışmaya başlamadım mı?"

"Bu mu yarım gün çalışmak? Saat sabahın beşi."

"Bu işi de kaybedersem ne yaparız? Senin getirebildiğin para yetmiyor ne zamandır, farkında değil misin Burhan?"

"Sen ne zamandır paragöz oldun Nimeta?"

"Savaş içindeyiz. İki yakamız bir araya gelsin diye, elimden geleni yapıyorum, sabahın körüne kadar çalışıyorum. Nihayet eve döndüğümde bana söyleyeceğin bu mu?"

"Nerede çalışıyorsun sen?" diye sordu Burhan. Gözleri, bembeyaz suratında, kor gibi yanıyordu. Elleri ve sesi titriyordu. Nimeta, Burhan'ın bir hortlağı andırdığını, halinin normal olmadığını fark etti.

"Ne demek bu?"

"Nerede çalışıyorsun sen? Televizyonda mı yoksa o Hırvat'ın yatağında mı?"

Nimeta'nın bir an içi geçer gibi oldu. Duvara yaslandı. Yüreğinin atışlarını duyuyordu. Sadece yüreği değil, tüm atardamarları büyük bir gümbürtüyle uğulduyordu kulağında.

"Sana bir soru sordum," dedi Burhan. Sesi ıslık gibi tısladı.

"Ne demek bu?" Nimeta ancak fısıldayacak gücü buldu kendinde.

"Bu, şu demek!" Burhan yanaşmıştı karısına. Dövüşe hazır iki

horoz gibi burun buruna, soluk soluğaydılar şimdi. Kocasının nefesindeki alkol kokusunu duydu Nimeta.

"Bu, şu demek; senelerdir bir Hırvat itinin altına yatıyorsun, demek. Hiç utanmadan kocana, ailene ihanet ediyorsun, demek. Yasak aşkın yüzünden girdiğin bunalımlarda, beni suçlu durumuna soktun ve beni bir kere de öyle aldattın, demek. Sonsuza kadar öğrenemeyeceğimi mi sandın Nimeta? Öğrendim işte! Hem de nasıl öğrendim, bir bilsen."

Nefes nefese sustu. Kan çanağı gibi gözlerinden biri durmaksızın seğiriyordu. Nimeta, bir böcek gibi yapışmıştı duvara. Sırtını, duvarın içine girmek istermiş gibi bastırıyordu sert betona. Duvarın içine geçerek, kaybolmak istiyordu. Ama duvara geçemiyor, sadece hiçbir şey söylemeden duruyordu ve yüreği, bütün gün kanayan bacaklarından çok daha fazla acı vererek kanıyordu. "Hayır, öyle değil. Senin söylediğin gibi değil," demek istiyordu. "Ben sadece âşık oldum. Çaresizce âşık oldum ama yine de seni ve çocuklarımı bırakamadım Burhan. Sizden hiç ayrılamadım ben."

"Konuş!" diye bağırdı Burhan. "Bana bunu neden yaptın, anlat. Böyle bir cezayı hak etmek için çok büyük bir kötülük yapmış olmalıyım. Ama ben hiç kimseye kötülük yapmadım. Belki de atalarımın işlediği bir günahın bedelini ödüyorum, kim bilir?"

Nimeta avaz avaz bağırarak, bir şeyler söylediğini sanıyordu ama hiç ses çıkmıyordu boğazından.

"İnkâr bile edemiyorsun." Burhan'ın sağ eli havaya kalktı ve şimşek gibi indi Nimeta'nın yüzüne. Bir an dişlerinin ağzına döküldüğünü ve gerçekten de duvarın içine geçtiğini sandı Nimeta. Gözünde şimşekler çaktı. Az sonra, kendine geldiğinde, artık Burhan yoktu ve Fiko, koridorun ucunda yaralı bir hayvan gibi gözlerinde tarifsiz bir acı ve korkuyla, yerde yatan annesine bakıyordu.

Mayıs-Haziran 1992

Nimeta, akşam yemeği için sofrayı kurarken, tedirgindi. Biraz sonra Burhan geldiğinde, çocuklar yatana kadar hiçbir şey olmamış gibi davranmaya karar vermişti. Onlar ortalıktan çekildikten

sonra açacaktı konuyu. Hiçbir şeyi saklamayacaktı. Burhan'ın Stefan'la ilişkisini öğrenmiş olduğunu biliyordu artık. Ama bu ilişkinin çoktan bitmiş olduğunu da öğrenmeliydi kocası. Burhan'a onu bırakmayı başaramadığını, evini ve çocuklarını asla terk edemediğini, kendiyle iç hesaplaşmasında, kocasını tercih ettiğini anlatmalıydı. Burhan'dan onu anlamasını ve bağışlamasını istemeliydi. Tüm insanlar gibi, o da hatalara açıktı. Kocasıyla ilişkilerinin zorlandığı, birbirlerinden uzaklaştıkları, kendini yapayalnız hissettiği bir sırada, bir adam çıkmıştı karşısına, bir anda kapılıp gitmişti. Yok, kapılmış ama gidememişti. Kalmıştı. Kocasının, çocuklarının yanında kalmıştı ve kendi kendine bir söz vermişti; bir daha asla Stefan ile görüşmeyecekti. Onunla buluşmayacak, konuşmayacak, öpüşmeyecek ve sevişmeyecekti. Stefan sırf o bu karara vardığı için, Yugoslavya'dan ayrılıp, Londra'ya gitmişti. Bunu takdir edebilecek miydi Burhan? Stefan'la birbirlerinden kopmak için verdikleri çabayı anlayabilecek miydi?

Bir yaş tanesi yanaklarından süzülüp yeni yaydığı örtünün üzerine düştü. Hayır, ne Burhan, ne çocukları ne annesi, kimse, hiç kimse anlayamazdı bu çabayı. Stefan ve o, herkesin gözünde, yasak aşk yaşayan iki çılgındılar.

Hele o! Evli ve çocuklu bir kadın olduğu için, aşk sarhoşluğu içinde pembe bulutların üzerinde dolaştığı, en mutlu olduğu dönemde bile lanetlenmiş gibi hissetmişti kendini. Hem vicdan azabı çekmiş, hem de bazı şeyleri sanki hep önceden bilmişti. Annesinin, yasak aşkını öğrendiği takdirde onu asla bağışlamayacağını, örneğin. Oğlu ve kızı da bağışlayamazlardı herhalde... Belki Hana genç bir kadın olduğu zaman, aynı şeyler onun da başına gelirse... Evli ve çocuklu bir kadının da aşka açık bir yüreği, bir bedeni olabileceğini, bazı duyguların engellenemeyeceğini bizzat öğrenirse... Yok, yok, asla böyle bir tecrübeyi yaşasın istemezdi kızı. Onu ölene dek affetmesin, ama yeter ki Nimeta'nın çektiği acıyı ve utancı asla yaşamasındı Hana.

Tabakları getirip sofrayı kurdu. Masanın her bir kenarında bir tabak!

Yıllar önce, Stefan'dan ayrılmaya kesin karar verdiği gün de, aynı şimdi olduğu gibi, masaya tabakları dizmişti. O akşam Bur-

han'a başka bir adamı sevdiğini söylemeye hazırlanıyordu. Ertesi gün, masaya bir tabak eksik koyabileceğini düşünmüştü... Bir eksik tabak; Burhan'ın tabağı... Eli öyle çok titremişti ki, tabak elinden düşüp kırılmıştı. Akşam karısının söyleyeceklerini dinleyip de öğrendiğinde, Burhan'ın yüreği de tıpkı bu tabak gibi paramparça olacaktı.

Süpürgeyi getirip, faraşa doldurmuştu kırıkları, çöpe atmıştı. Sofrayı kurduktan, yemeğin altını yaktıktan sonra, birden koşa koşa gidip, çöpe attığı tabağın parçalarını, çöplerin arasından dışarı çıkarmıştı. Kocasının yüreğinin kırıklarını yıkar gibi, özenle teker teker yıkamıştı seramik parçalarını. Burhan, sonradan bu kırıkları bir kenara konmuş gördüğünde,

"At bunları karıcığım, yenisi alırız," demişti.

"Ben güzelce yapıştıracağım onu."

"Artık hayır gelmez bu tabaktan. Kırılmış bir kere, at gitsin."

Nimeta ertesi gün telefonda Stefan'a, "Burhan'a yine söyleyemedim. Onu terk edemeyeceğim, affet beni Stejo," demişti.

Bunları anlatsa kocasına, anlar mıydı Burhan? Dün ona dehşet içinde, suçlayan gözlerle bakan Fiko anlar mıydı? Onun, ailesini terk etmemek için kendi kendine karşı verdiği savaşı izah edebilir miydi oğluna?

Denememişti bile.

"Oğlum, karı kocaların arasında olur böyle şeyler. Savaş hepimizin asabını bozdu. Git biraz buz çıkar dolaptan. Sakın Hana'ya da bir şey söyleme," demişti, gözlerinde müthiş bir korku ve acıyla bakan Fiko'ya.

"Anne, babam sana neden vurdu?"

"Kavga ettik."

"Neden vurdu?"

"Vurmadı oğlum. Ben düştüm. Ayağım kaydı düştüm."

"Neden vurdu, anne?"

Nimeta yattığı yerden toparlanıp kalkmaya çalışmıştı. "Fiko, bana yardım edeceğine abuk subuk sorular soruyorsun. Sana ne dedim? Koş biraz buz getir, haydi."

"Anne, babamı duydum. 'Ben bir günahı ödüyorum,' dedi sana. Ne demek istedi babam?"

"Fiko, sen dediğimi yap, git bana buz getir. Sana ne olduğunu sonra anlatırım," demişti. Hem zaman kazanmak hem de yüzünün morarmasını, şişmesini önlemek istiyordu. Fiko gidince tutuna tutuna kalkıp, tuvalete girmişti. Aynaya bakmaya cesaret edememişti. Kapıyı kilitlemiş, sesi duyulmasın diye, başını havluya gömerek hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlamıştı.

Fiko'yu çok zor ikna etmişti, bu işin her karı-koca arasında geçebilecek, sıradan bir münakaşa olduğuna. Sabah işe gidememişti Nimeta. O gün, sadece Mirsada ile konuşmak istemişti. Annesinin telefonu çalıştığı için, onun evine kadar gitmişti arkadaşına telefon etmeye. Allah'tan annesi evde yoktu. Boş gözlerle bakan Raif'e arkasını dönerek, Mirsada'yı aramıştı, boşuna. Onu bulabilseydi, "Sonunda korktuğun oldu, Mirso, Burhan öğrenmiş," diyecekti. En yakın arkadaşına içini döküp, hıçkıra hıçkıra ağlayacaktı belki de. Ama Mirsada yine yoktu. Uzun zamandır haber almıyorlardı ondan. Bir ara, Petar ile kent dışına çıkmaktan bahsettiği için, kötü şeyler düşünmek istemiyordu Nimeta.

Raif, morarmış gözüne, şiş suratına gözlerini dikip bakmış, hiçbir şey söylememişti.

"Bana neler olduğunu sormayacak mısın Raif?"

Hiç tepki yoktu kardeşinde.

"İlaçlarını alıyor musun sen?"

Gözünü bile kırpmamıştı Raif.

"Konuşmaman hiçbir şeyi halletmiyor. Bunun bir kaçış olduğunu bilmiyor muyum sanıyorsun? Hepimiz savaşın gerçekleriyle, acılarıyla yüzleşirken, sen suskunluğunun arkasına gizlen bakalım. Çocukken de böyle yapardın Rafo. Hoşuna gitmeyen bir şey oldu mu yorganın altına gizlerdin kendini saatlerce. Ama artık büyüdün. Çık yorganın altından."

Bunları söylerken bir taraftan da kapıyı gözlüyordu, annesinin gelip gelmediğini görmek için. Raziyanım dünyada söyletmezdi bunları Raif'e. Hayatı boyunca, oğlunu hep korumuş, hep savunmuş ve en çok onu sevmişti. Bazen Nimeta üvey çocuk olup olmadığını bile düşünürdü, annesinin kendine olan farklı tutumu karşısında. Çocukluklarından beri, Raziyanım sadece kızını azar-

lar, kızını tenkit eder, kızının işlerine karışırdı. Raif ne isterse yapmak hakkına haizdi. Annesinin paşasıydı o.

"Raif, o korkunç olaylar sırasında evinde bulunmadığın için kendini suçladığını da biliyorum. Aptal değilim ben. Ama orada olsaydın bir tek şey değişecekti, şimdi sen suskun bir canlı yerine, paramparça bir ölü olacaktın, o kadar! Karını ve çocuğunu nasılsa kurtaramayacaktın. Kim kurtarabildi ki? Önce seni öldürecek, sonra yine istediklerini yapacaklardı. Bunu anla ve ne olur konuş artık. Konuş!"

Raif'i konuşturmaya çalışmanın boşuna olduğuna anlayınca, tekrar telefona yürümüştü. Bir kere daha deneyecekti Mirsada'yı bulmayı. Ona öyle çok ihtiyacı vardı ki. Ama yarım saat önce çalışan telefon, artık çalışmıyordu. Küfürü basıp, çıkıp gitmişti Nimeta. Evine dönmüştü. Evde, zaman zaman ağlayıp, zaman zaman uyuyarak bütün sabah yatmıştı. Kımıldayacak hali yoktu. Yattığı yerde kafası sürekli çalışmıştı. Bu evliliği kurtarması gerekiyordu. Kocasına her şeyi anlatıp, özür dilemeliydi. Çocuklarını ayrıca bir de evin içinde yaşanan ikinci bir savaşa sokmaya hakkı yoktu. Burhan onu bağışlamak istemese bile, hiç olmazsa, savaş bitene kadar bir arada kalmaları gerekiyordu.

"Ben Stefan'dan uzaklaşarak, payıma düşen fedakârlığı yapmıştım, şimdi fedakârlık sırası sende, beni affetmek zorundasın," dese, ne yapardı acaba Burhan? Erkeklerin nezdinde, kendi gururlarından ve egolarından daha önemli şeyler olabilir miydi? Bağışlama yeteneği, evlat sevgisi veya bir kadına duyabilecekleri dostluk duygusu gibi? Deneyecekti.

Burhan'ın çok sevdiği piryanı(*) pişirebilmek için, marketteki et kuyruğunda bir saate yakın beklemiş, altı yüz gram ete normal fiyatın beş mislini ödemişti. Kocasının ona çok yakıştırdığı yeşil bluzunu giymişti. Yüzündeki morluğu makyajla kapamaya, sabahın erken saatlerinde olanları unutmaya çalışmıştı. İşte nihayet her şey hazırdı ve ailece Burhan'ı bekliyorlardı.

Burhan bir türlü gelmiyordu.

Çocuklara, babaları geciktiğinde her zaman yaptığı gibi ye-

(*) Et ve pirinç ile yapılan bir Boşnak yemeği.

meklerini vermedi, beklemelerini söyledi, Nimeta. Beklediler. Saat sekiz, sekiz buçuk, dokuz oldu. Dokuzda, Hana'ya yemeğini yedirdi, Fiko'ya biraz daha beklemesini söyledi. Saat on oldu. Fiko acıktığı için, ona da yemeğini verdi. Telefon kesik olduğundan, Burhan'ın bürosunu arayamıyorlardı.

"Babamın başına bir şey gelmiş olmasın, anne?" dedi Fiko.

"Sık sık gecikir baban, biliyorsun oğlum," diye yanıtladı ama, kendi de endişe içindeydi artık. Endişesi katmerliydi. Hem başına bir şey gelmiş olmasından korkuyordu kocasının, hem de onu terk etmiş olmasından.

Özenle kurduğu sofrayı topladı. Mutfakta ayak üstü, soğumuş yemeklerden bir şeyler atıştırdı. Yiyemediklerini Bozo'nun tabağına aktardı. Kedi yemeği bir iki kere koklayıp, arkasını döndü gidip iskemlenin altına çöreklendi. Sanki o da farkındaydı evdeki ağır havanın. Fiko, etrafında bir süre dolanıp durduktan sonra, dikildi karşısına. "Belki de sana kızgın olduğu için dönmüyor eve babam," dedi.

"Saçmalama."

"Ama bu sabah kavga ettiniz. Çok kızgındı babam, bağırıyordu."

"Karı kocalar her zaman kavga eder. Normaldir bu."

"Ben sizi daha önce hiç kavga ederken görmedim, anne," dedi Fiko.

Çocuk doğru söylüyordu. Hiç kavga etmezlerdi onlar. Belki de hiç kavga etmedikleri için âşık olmuştu bir başka adama. İçlerinde biriken isteklerini, hayal kırıklıklarını, kızgınlıklarını akıtamamışlardı. Durgun bir su gibiydi Burhan, hiç kabarmazdı, hiç kızmazdı, sorgulamazdı da. Nimeta'nın dırdırlarına dayanamaz hale geldiğinde, dudaklarını sarkıtıp surat asardı sadece.

"Sen artık yat, Fiko," dedi.

"Keşke bir telefon edebilseydik, anne."

"Ama edemiyoruz işte. Allahın belası savaş. Hadi yat artık oğlum, yarın okulun var senin."

Çocuk odasına gittikten sonra akıl etti, annesine kadar gidip, onun telefonunu kullanmayı. Tamamen unutmuştu o sabah annesinin telefonun da kesilmiş olduğunu. Oğlunun odasına girip,

uyandırdı çocuğu. "Ben anneannene kadar gidiyorum, babanın bürosuna telefon edeceğim. Baban gelirse, söylersin."

"Bu saatte yalnız başına çıkamazsın. Ben de geleceğim seninle anne." Oğlan kalkmış pantolonunu çekiyordu üstüne.

"Hayır Fiko, bana bir şey olmaz, sen evde kal Hana ile. Ben hemen gider gelirim."

"Bırakmam seni anne. Sonra babam kızar bana."

Ne zaman büyümüştü de annesine göz kulak olacak yaşa gelmişti Fiko? Şaşırdı Nimeta. Oğlu giyinmiş karşısında duruyordu. Alıcı gözle baktı ona. On altı yaşında, uzun boylu, yapılı, yakışıklı bir çocuktu. Ne kadar çok benziyordu Burhan'ın gençliğine.

"O halde Azra'ya haber verelim, Hana'nın evde yalnız olduğunu bilsin," dedi Nimeta.

"Azra teyzeyi uyandırma bu saatte, anne," dedi Fiko. "Bir not yazar bırakırız babama, eve dönerse bizi merak etmesin diye."

Nimeta tam kapıdan çıkmak üzerelerken, hatırladı o telefonun da çalışmadığını. "Vazgeçtim Fiko, haydi soyun yatalım. Sabaha Allah kerim," diyerek geri döndü.

"Ne oldu anne?"

Nimeta, oğlu tarafından büsbütün aptal yerine konmamak için, gerçeği sakladı. "Şimdi anneanneni de telaşa düşüreceğiz bu saatte. Zaten ne olduysa oldu, elimizden bir şey gelmez. Hana'yı yalnız bırakmayalım evde," dedi.

İtiraz etmedi oğlu. Odasına gidip yattı. Nimeta, koltuğu pencerenin önüne çekip oturdu. Bir sigara yakmak istedi. Evde sigara kalmamıştı. Sigara da bulunmazların arasına girmeye başlamıştı kahve gibi. Kalktı, çantasını alıp geri geldi. Bir küçük ümitle karıştırdı karıştırdı ceplerini çantanın. Fırlattı attı çantayı. Mate ince gazete kâğıtlarına çay sarıp içiyordu sigara niyetine. Anneannesi çok eskiden, tütünün böyle ince bir kâğıda sarılarak içildiğini anlatmıştı ona. Sigara sarmanın başlıbaşına bir seremoni olduğunu söylemişti. Demek sigara için bile tarih tekerrürden ibaretti. Yakında o da kâğıtlara çay sarmaya başlayacaktı, tabii çayı bulabildiği takdirde.

Çay niyetine balkonlarında, pencere önlerinde saksılar içinde yetiştirdikleri çeşitli otları içmeye başlamıştı Saraybosnalılar bir süredir. Nimeta, yabancı gazetecilerle sık birlikte olduğu için, birçok

kimseye nazaran daha iyi durumdaydı. Çay, kahve, sigara ihtiyacını bir dereceye kadar karşılıyordu arkadaşları. Komşusu Azra, Nimeta ona kendi kahvesinden veremediği zamanlarda, çoğu kimsenin yaptığı gibi, mercimekleri havanda ezip, kavurup neskafe niyetine içiyordu. Bir keresinde denemişti Nimeta, yüzünü buruşturmuş, tükürmemek için zor tutmuştu kendini.

"Yapma kızım," demişti Raziyanım hemen, "bunu bile arıyacağımız günler gelebilir. Savaşın insana neler yaptırdığını, savaşı yaşamayanlar bilmez."

Ama sen bilirsin, demişti içinden Nimeta, senin bilmediğin hiçbir şey yok mudur anne?

Yavaş yavaş uykuya teslim olmaya başladı oturduğu yerde. İyi ki annesine gitmemişti. Telaşa düşürmekten çok, meraka düşürmekten korkuyordu onu. Raziyanım kızının yüzünün neden morarmış olduğunu soracaktı. Fiko, sabaha dair ağzından bir şey kaçırırsa, artık usandırana kadar sorardı annesi. Arkadan da hiç bitmeyen suçlamaları gelecekti. Uykusu iyice bastırıyordu. Odasına gidip yatağa uzanmaya üşendi. Pencerenin karşısına çektiği koltukta, kâh dalarak, kâh sıçrayıp uyanarak sabaha kadar bekledi Burhan'ı.

Burhan hiç gelmedi. Ne ertesi gün ne de daha sonra.

Nimeta ertesi sabah, erkenden işyerine gitti Burhan'ın. İşe de gelmemişti. Nerede olduğunu kimseler bilmiyordu. Televizyondaki telefondan, kocasının Travnik'teki akrabalarını aradı. Değil Burhan'ın akrabalarını, kendine muhatap olacak tek bir kişi bile bulamadı. Ne olur, ne olmaz diye Knin'de çalışmış olduğu büroyu ve şantiyeyi aradı. Hiç kimse bir şey bilmiyordu. Sonunda İvan'ın karşısında buldu kendini.

"İvan, kocamın öldürülmüş olmasından korkuyorum. Ya bir karanlık sokakta kurşunlandıysa, bıçaklandıysa?" Ağlamaya başladı.

"Bunu öğrenmek o kadar zor değil, Nimeta. Şimdi karakolları ve hastaneleri arattıracağım. Akşama kadar bir haber alırız," dedi İvan. "Sen içini ferah tut ve MacKenzie ile yapacağın röportajın sorularını hazırla. Adamı fena halde sıkıştırmanı istiyorum. Silah ambargosunun kaldırılmamasının başlıca sorumlularından biri o."

"İvan, beni affetsen de, bu işi başkasına versen..."

"İşimize özel meseleleri karıştırmaya başlarsak, bu işin sonu gelmez."

Nimeta kapıyı vurup çıktı. Uykusuzdu, yorgundu ve suçluluk duyguları içindeydi. Halsiz bedenini masasına sürükleyip, MacKenzie sersemine ait dosyayı çekti önüne. Kafasını toplayabilmesi için, şiddetle bir acı kahveye ihtiyacı vardı ve çekmecesinde kilit altında tuttuğu kahvesi bitmişti. Allah'tan İngiliz meslektaşının verdiği kartonda bir iki paket sigara kalmıştı. Bir sigara yaktı. Sigaraları da bittiğinde ne yapacaktı acaba?

Lewis MacKenzie, Birleşmiş Milletler ordusunun Saraybosna'daki Kanadalı kumandanıydı. Müslüman Boşnaklar'ın durumunun vahametini savaşın en kanlı gününde bile anlayamamıştı. Onun gözünde İzetbegoviç, kumandasındaki askerleri savaşın içine sokmakta ısrar eden, mantıksız bir politikacıydı. Sürekli olarak Sırplar'la Hırvatlar'ın Bosna'yı haritadan silmek için komplo kurduklarının rüyasını gören inatçı bir paranoyaktı. MacKenzie'nin askerlik bilgileriyle donanımlı kafası, siyasi manevraları anlamaktan çok uzaktı. Üstelik, İzetbegoviç, Sırp komandolar tarafından kaçırıldığı gün de başına bir sürü sıkıntı açmıştı. Sevmiyordu Bosna Cumhurbaşkanı'nı. Boşnaklar'ı da sevmiyordu. Kendini, dilini bile anlamadığı insanların birbirini yediği bir ortamda buluvermişti. Saraybosna'ya yollandığı güne lanet ediyor ve şimdilik üstünlüğü ellerinde tutan Sırplar'dan bazı menfaatler temin edebildiği için, kendini onlara daha yakın hissediyordu. Ne de olsa Sırplar Hıristiyan'dı.

Nimeta, MacKenzie'den bu randevuyu koparana kadar akla karayı seçmişti. Üstünde çok düşünülmüş, en ince ayrıntıya kadar dikkat edilmiş, başka sorulara da yol açabilecek sorular hazırlaması gerekiyordu.

Hep böyle olurdu. Tanrı ona kaşığı ile bir ihsanda bulunduğunda, sapıyla gözünü çıkarırdı nedense. Bir taraftan soruları hazırlarken, diğer taraftan da Burhan'ın gidebileceği yerlerin listesini çıkarmaya çalışıyordu. Çok fazla dostu olan biri değildi kocası. Birkaç yakın arkadaşının dışında, pek kimseyle görüşmezdi. Aklı başka yerde, kendi sigara külü tepeleme dolmuş tablanın karşısın-

da, MacKenzie röportajının ana hatlarını hazırladı. Öğlen yemeğine bile çıkmadı. Hastanelerden, karakollardan gelen son haberleri aldı. Saraybosna sınırları içinde ölü ya da yaralı değildi Burhan.

Sonya'nın çığlığını duyduğunda, bir İngiliz gazetesinde çıkmış bir haberin tercümesini yapıyordu. Fırladı yerinden, Sonya'nın bölümüne doğru koştu. Mate, Sonya'yı belinden yakalamıştı. Musa yumruklar, tekmeler savuran kadının ellerini, ayaklarını tutmaya çalışıyordu. Sonya, kendini zaptetmeye çalışanların arasında deli gibi çırpınırken bir taraftan da avazı çıktığı kadar ağlayarak bağırıyor ama ne söylediği anlaşılmıyordu.

Diğer bölümlerde çalışanlar da koşa koşa geliyorlardı. Nimeta düşmemek için duvara yaslandı.

"Çıldırdı mı?" diye sordu İbo.

"Çıldırmak üzere," dedi, içlerinden biri. "*Oslobodenje*'nin önünde, çocukları taşıyan bir otobüs sniperle taranmış. Otobüsteki çocukların hepsi ölmüş."

Nimeta dayandığı duvardan yavaş yavaş yere doğru kaydığını hissetti. Kulakları uğulduyor, midesi bulanıyordu. Yere çöktüğü anda kusmaya başladı. Sonya'nın çığlıklarını duymaz oldu. Sonya bağıramıyordu, bayılmıştı. Onu, masalardan birinin üstünü boşaltıp, karga tulumba masaya yatırmışlardı. İvan kendine gelmesi için küçük tokatlar atıyordu yüzüne.

Nimeta kusmuk içinde, çöktüğü yerde, İbo'nun sesini duyuyordu.

"Sonya, otobüs kimsesiz çocuklar yurduna aitmiş. Ölen çocukların hepsi, beş yaşının altında. Senin çocuğunla ilgisi olamaz. Duyuyor musun beni? Heyy Sonya... Çocuklar beş yaşın altında... Sonya..."

Nimeta ertesi gün, Burhan'ın birkaç fotoğrafını yanına alıp, kendi dolaştı hastane ve karakolları. Hiçbir netice alamadı. Akşam evine geldiğinde, Fiko pencerenin önünde onu bekliyordu.

"Bulamadım babanı, Fiko," dedi.

"İyi arasaydın anne, çünkü babamı sen kaybettin," dedi oğlu.

"Ne demek istiyorsun?"

"Bilmiyorum zannetme sakın. Babam senin yüzünden gitti anne."

Nimeta, kendi kontrolü dışında, elinin bir anda oğlunun yüzüne inmek için gerilip, havaya kalktığını hissetti. Ama tuttu kendini, vurmadı. Karşı karşıya iki düşman gibi durdular bir an. Sonra Nimeta elini indirdi, Fiko arkasını döndü odasına yürüdü, gümm diye çarptı kapısını odanın.

Annesinden ancak bir hafta saklayabildi kocasının kaybolduğunu. Raziyanım, Burhan'la kavga etmiş olduklarını da Fiko'dan öğrendi.

"Kocanın seni öldürmediğine şükret," dedi kızına. "Son pişmanlık fayda etmez. Başına gelecekleri zamanında düşünseydin."

"Her karı koca kavga eder, anne," dedi Nimeta.

"Biz babanla hiç etmezdik."

"Seninle kavga edilmez de ondan. Sen her zaman haklısındır."

"Ve ben babanı hiç aldatmadım kızım, bu yüzden hiç eğik düşmedi başım, kocamın karşısında."

"Neler diyorsun sen anne, duyan da ben Burhan'ı aldattım sanacak."

"Ben çocuklarımın içini okurum Nimeta." Raziyanım, bir parsı andıran sert bakışlı ela gözlerini kızına dikmişti.

Okurdu gerçekten. Ama nedense hep, Raif'inkini değil de, Nimeta'nın içini okurdu. Çocukluğundan beri, gizli kapaklı bir şey yapmaya kalksa, anında duyardı. Birine âşık olsa, hemen sezerdi. Hesap sorar, sorgular, canından bezdirirdi.

Nimeta cevap vermedi annesine. Yorgundu. Üzgündü. Perişandı. Bir haftadır kayıptı Burhan. Oğlu ve annesi gibi, o da artık kendini suçlamaya başlamıştı ağır şekilde. Bütün bunların başlarına kendi yüzünden geldiğini düşünüyordu. Derdini kimseyle paylaşamadığı için de Mirsada'yı müthiş özlüyordu. Çocukluk arkadaşıyla konuşmak, dertleşmek istiyordu. Bir tek o anlayabilirdi neler çektiğini. Ama o da Burhan gibi bulunamıyordu, ne zamandır. Savaş, ülkelerini olduğu kadar, özel yaşamlarını da altüst etmişti.

Nimeta, günlerce, belki de işine gitmiştir umuduyla sabahları işyerine uğradı Burhan'ın. Her gece sofrayı kurup bekledi. Burhan dönmüyordu.

Tanrının kendini en korkunç yöntemleri kullanarak cezalandırdığına inanmaya başlamıştı. Fiko konuşmuyordu annesiyle. Hana da bir süre sonra fark etmişti annesiyle ağabeyi arasındaki gerginliği. Allah'tan o sıralarda okulunda Zlata adında bir küçük kızla arkadaş olmuştu. Zlata gerçi Hana'dan daha büyüktü ama, çok akıllı ve ilginç bir çocuktu. Hana'nın tüm arkadaşlarını ince elemeden geçiren Raziyanım bile sevmişti bu kızı. Zlata bir günlük tutuyordu ve Saraybosna'da gün be gün yaşadıklarını bu günlüğe aktarıyordu. Hana da bu günlüğün devamlı okurları arasındaydı. Bazen kendi yaşadıklarını aktararak katkıda bile bulunuyordu yazılanlara. Her gün Zlata'ya uğramak istiyordu okul sonrasında. Okul dönüşlerinde çocuklarının hemen eve dönmelerine titizlenen Nimeta, bu aralar küçük kızının ilgisinin evin dışında bir yerlere odaklanmış olmasından memnundu. Evlerinde kederden başka ne kalmıştı ki?

Bir gün aklına gazeteye bir ilan vermek geldi Nimeta'nın. İlana hem çocukların, hem de kendi adını koydu. *Oslobodenje*'de her gün çıkmaya başladı, Burhan'a bulunduğu yeri bildirmesi için yalvaran küçük ilan.

Bir gün eve döndüğünde, kapıda bir zarf buldu Nimeta. Zarfın üstünde adı yazılıydı ama pulu yoktu. İçeri girmeyi beklemeden açtı zarfı, içindeki kâğıdı titreyen elleriyle çekip aldı. Kâğıtta sadece, "Burhan hayatta. Yahudi Mezarlığı'nın arkasındaki dağda savaşıyor" yazıyordu. İmza yoktu. Yazı, kocasının yazısı değildi.

Ertesi gün işyerinde, onu Yahudi Mezarlığı'na çıkarabilecek birini boşuna aradı durdu. Hiç kimse, Sırplar'ın kurşunlarına ve bombalarına tabak gibi açık sokaklardan geçerek, ateş hattına çıkmak istemiyordu. Deli diye bakıyorlardı yüzüne. İvan'dan da yüz bulamadı. "Ahh Mirsada," diye geçirdi içinden, "sen burada olsaydın, her şey bambaşka olurdu." Savaş başladığından beri daha da çok özlemeye başlamıştı, onu karşılıksız seven ve anlayan tek can arkadaşını.

O şimdi benim yerimde olsa ne yapardı, diye düşündü. Mirsada, Yahudi Mezarlığı'na, ona refakat edecek birilerini bulamadıysa, tek başına çıkardı. Nimeta kararını verdi. Bu gece deneyecekti ateş hattına çıkmayı. Burhan'ı ne pahasına olursa olsun bulacaktı. Oğlunun suçlayan bakışlarını ve yüreğinde taş gibi oturan vicdan

azabını bir gün daha taşıyamayacağını biliyordu, Burhan'ın yerini öğrendiğinden beri.

Nimeta havanın kararmasını bekledi. Çocuklar yattıktan sonra, etekliğini çıkartıp kot pantolonunu giydi. Bir not yazıp sokak kapısının yanındaki masaya bıraktı. Yanına ona gece sokağa çıkma izni veren belgeyi aldı. Yaz geceleri serin olurdu Saraybosna'da, üzerine bir hırka, ayaklarına oğlunun basketbol ayakkabılarını geçirdi. Tam kapıdan çıkarken, geri döndü, çekmecelerin içinde el fenerini aradı. Ne zaman telaşla bir şey arasa bulamazdı. Çekmecelerin içindeki eşyalar, zarflar, mektuplar, resimler yerlere saçıldılar. Hana'nın doğduğu hastanede, babasının kollarında çekilmiş, ilk resmi... Nedense, alıp cebine attı resmi. El fenerini buldu. Yaktı, söndürdü. İşliyordu. Dökülenleri geri tıkıştırdı çekmecelere. Sabahtan beri yağmur çiselemişti zaman zaman. Fiko'nun kepinin içine saçlarını tıkıştırdı. Çıktı.

Gündüzün cehennemi gürültüsüne karşın, bir ölüm sessizliği içindeydi şehir. Ciglane'den aşağı yürüdü. Yollar bomboştu. Kilisenin arkasından dolanıp, Parlamento binasının önüne çıktı, ilerde birilerini fark edince, apartmanlardan birinin kapı aralığına sığınıp bekledi. Sesler kesilince, yerinden çıkıp, hızlı hızlı Suada Köprüsü'ne doğru ilerledi. Suada Dilberoviç'in öldürüldüğü Vrbanya Köprüsü artık Suada Köprüsü diye anılıyordu. Tam köprüye çıkmak üzereyken, "Durr!" diye bağırdı biri. Bir an, koşmakla durmak arasında bocaladı. Silaha merminin sürüldüğünü duydu. Köprünün ikinci kurbanı ben olmak üzereyim, diye düşündü şimşek hızıyla. Durdu.

"Sakın kıpırdama. Arkanı dönme. Ellerini başının üstüne koy."

Söyleneni yaptı. Ayak sesleri yaklaştı. Gece o kadar sessizdi ki, arkasında duran kişinin amfizemli nefesini duyabiliyordu. Sırtına bir namlu dayandı. Bir çift el, iki yanına koltuk altlarından başlayarak topuklarına kadar pat pat vurarak arama yaptı. Eller, yanlarda işlerini bitirince, arkadan öne doğru uzandılar. Göğüslerinin üzerinde küçük bir tereddüt geçirdiler.

"Bu bir kadın," dedi adam. Sonra arama devam etti. Cebinde kabarıklık yapan feneri çekip aldı, inceledi.

"Dön!" dedi ses. Döndü. Karşısında silahlı iki kişi duruyordu.

"Kimsin? Ne arıyorsun bu saatte dışarda?"

"Televizyon habercisiyim. Acil bir iş için televizyona gitmem gerekti." Kimliğini çıkarmak için elini cebine atmaya yeltendi. Silahı göğsüne dayadı adamlardan biri.

"Kıpırdarsan, vururum."

"Kimliği gösterecektim..."

"Sus."

Biri silahı göğsünde tutarken, öteki yine ceplerine soktu ellerini. Kimliğini ve gece dolaşma iznini buldu, fenerin ışığında baktı.

"Tamam, silahı indir," dedi arkadaşına. "Nimeta Hanım, bu saatte sokaklarda ölümüne mi susadın."

"Ölüm günün her saatinde kol gezmiyor mu?" dedi Nimeta.

"Biz seni televizyona kadar götürelim," dedi adamlardan biri. "Yollar tehlikeli karanlıkta."

"Bence geceler gündüzlerden daha emniyetli, hiç olmazsa sniperle vuramıyorlar," dedi Nimeta. "Merak etmeyin ben giderim, alışığım."

Televizyon binası onun gitmek istediği yerin çok uzağına düşüyordu. Bir an önce kurtulmaya bakıyordu adamlardan.

"Nasıl istersen," dedi adam, "ama sahilden yürüme, arka yolu kullan."

Nimeta teşekkür etti, ara sokaktan bir arka caddeye geçti, biraz bekledi ve sonra köprüye doğru son sürat koşmaya başladı. Karşı sahile geçince, binaların saçak altlarına sığına sığına ilerledi. Fakir mahallelerin bulunduğu mevkiye geldi. Hafiften bir yağmur sepelemeye başlamıştı. Nimeta, iki katlı evlerin bulunduğu tepeye doğru yürürken, yağmur şiddetlendi ve birden bardaktan boşanırcasına yağmaya başladı. Tanrı, avlularında, balkonlarında oturan insanları evlerine sokmak için, yardımcı oluyordu sanki Nimeta'ya. Nimeta çamurlara batarak tırmanmaya başladı tepeye doğru. Ortalıkta kimseler yoktu. Yağmurun etkisiyle balçık olmuş toprakta köpek gibi dört ayak sürünerek çitlerin altından süzülerek ya da üstlerinden atlayarak, bahçelerden bahçelere geçiyor, yukarı doğru tırmanıyordu. Çamurda ayakları kaydıkça, çalılara, ağaçların dallarına yapışıp, yukarı çekiyordu kendini. Yağmurun gürültüsünden, bahçelerinden geçerek tepeye tırmanan kadını duymuyordu

evlerdeki insanlar. Nihayet tepedeki Yahudi Mezarlığı'na vardığında, çitlere takılmaktan pantolonu, hırkası yer yer yırtılmış, tırnakları kırılmıştı, elleri sıyrık içindeydi. Her tarafı çamura belenmişti.

Yahudi Mezarlığı, Sırp ve Boşnak mevzilerinin tam ortasında, yan yatmış tarihi mezar taşlarıyla suskun ve hüzünlüydü. Sanki göklerden insanları daha mutlu günlere ulaştırmak için indirilmiş üç büyük din adına küskün duruyordu. Barış, umut ve iyilik yerine, kan, kavga ve ölümü ilham etmişti dinler. Haçlı seferlerinden beri bitmez tükenmez bir kin...

Mezar taşları, boyunlarını bükmüş utançla yere bakıyormış gibi geldi Nimeta'ya. Bir taşın üzerine doğru sürükledi yorgunluktan bitik düşmüş bedenini, oturdu. Yağmur hızını kaybetmişti. Nimeta soluklanana kadar tamamen durdu. Şimdi, aşağıya baktığında, bulutlardan sıyrılan ayın ışığında, yağmurdan yıkanmış şehir, tabak gibi gözlerinin önündeydi Nimeta'nın. Milaçka ay ışığında yer yer pırıldayan bir yılan gibi kıvrıla büküle uzanıyordu Sahil yolu boyunca. Biraz sağa kaydırdı gözlerini. Yeni yanmış Postane binasından, Tiyatro'dan ve Hukuk Fakültesi'nden tüten dumanları görür gibi oldu... sonra da Mühendis Mektebi'ni... ve gençliğini... Ona bin yıl öncesinde kalmış gibi gelen gençliğini...

Beline kadar uzanan sarı saçlarını savura savura Hukuk Fakültesi'nin kapısından çıktı, Kulin Ban Sahil Yolu'nda, önce hızlı hızlı yürümeye, sonra koşmaya başladı. Çumuriya Köprüsü'nden eski şehire geçti. Burhan'la buluşmaya gidiyordu. Köprünün az ötesinde balık tutacaklardı önce. Sonra sarmaş dolaş yürüyecekler, Alifakoraç'a çıkacaklar ve orada, kendileri gibi bir sürü genç insanın arasında, saatlerce öpüşeceklerdi. Çünkü tam o mevki, âşıkların buluşma yeriydi. Orada kimse bir başkasına yan gözle bakmazdı. Her genç kendi sevdasının zırhı içinde, duygularını yaşardı alabildiğine. Tıpkı Nimeta'yla Burhan'ın defalarca yapmış oldukları gibi.

Aşağıda, tepenin eteklerindeki şehirde, kocasıyla birlikte yaşadığı bir ömür duruyordu. Onu hiç üzmemiş, kırmamış ve hep sevmiş olan kocasıyla... Elleriyle ölüme ittiği kocasıyla.

Burhan onunla konuşmadan vurulursa, kendini asla affede-

meyecekti. Oğlunun suçlayan bakışlarına, annesinin imalarına dayanamayacaktı.

Başkalarına ne kadar inkâr ederse etsin gerçek, yüreğinde taşıyamayacağı kadar ağır bir azaptı. Biraz önce yağmur damlalarıyla sırsıklam olan yanaklarında şimdi gözyaşları yuvarlanıyordu Nimeta'nın.

Sırtını şehire, yüzünü şehire doğru mevzilenmiş silahlara döndü ve avaz avaz bağırmaya başladı. "Burhaaan. Burhaaaan. Benim, ben, Nimeta. Neredeysen çık. Beni duyuyorsan, Allah aşkına çık ortaya." Sesi hıçkırıklarla kesiliyor, ama hep bağırıyordu.

Kendi gürültüsünden, başka birinin çıkardığı sesleri duyamadı. Başının üstünden vınlayıp giden kurşunun da farkında değildi. Ama birden kuvvetli bir kol belinden kavradı Nimeta'yı ve öteki eliyle ağzını kapadı. Önce debelendi kendini kurtarmaya çalıştı kadın, beceremeyeceğini anlayınca durdu, boş bir çuval gibi bıraktı bedenini, kendini sarmalayana.

"Aklını mı kaçırdın sen? Ne bağırıp duruyorsun deli gibi, az daha bir kurşun yiyecektin kafana."

Bu ses Burhan'ın sesi değildi ama, yine de o olmasını umut ederek, yavaşça döndü kendini kavrayan adamın kollarında. Yüz yüzeydiler şimdi.

Bulutların arasına girip çıkan ay ışığında seçmeye çalıştı kim olduğunu. Belki de tanıyordu ama karanlıkta çıkaramıyordu bu yüzü. Ona mektubu yollayan kişi olabilir miydi?

"Ne yapıyorsun burada gecenin bu saatinde? Nasıl çıktın buralara? Kim yolladı seni?"

"Kimse yollamadı. Kocamı bulmaya geldim. Burhan Kulinoviç'i... burada savaştığını söylediler."

Cebinden Burhan'ın kucağında Hana ile çekilmiş resmini çıkarıp uzattı adama. Adam aldı resmi, Nimeta'nın fenerinin ışığında inceledi.

"Burhan Komutan, Stup'a geçti bu sabah. Burada değil artık. Ölümü boşuna göze aldın yani," dedi adam. "Şimdi aşağıya nasıl ineceksin bakalım?"

"Yalvarırım beni kocama ulaştırmanın bir yolunu bulun. Yalvarırım."

"Herkesin ya kocası ya oğlu ya da kardeşi savaşıyor buralarda. Hiç kimse böyle bir çılgınlık yapmaya kalkmıyor," dedi adam.

"Benim çok özel bir durumum var. Kocamla mutlaka görüşmeliyim. On dakika için bile olsa, görüşmeliyim onunla."

"Nedir bu kadar mühim olan?"

"Özel bir şey. Ona mutlaka söylemem gereken bir şey var."

"Hamile misin?"

Kulaklarına inanamadı Nimeta. "Ne?" diye sordu.

"Yani, nedir bu kadar acil olan şey, seni böyle bir çılgınlığa iten?"

"Onu görmeliyim, beş dakika için bile olsa."

Arkalarında bir hışırtı duydular. Nimeta'yı mezar taşlarından birinin arkasına çekip yere çökertti ve üzerine kapandı adam.

"Burası güya tarafsız bölge ama Sırplar'a güvenilmez," dedi. Biraz beklediler, sonra karşılıklı oturdular taşa sırtlarını dayayıp.

"Kocamı bir görsem... bir an için..."

"Önce on dakika diyordun, sonra beş dakikaya fit oldun," dalga geçiyordu Nimeta'yla. Başını dizlerine dayadı, ağlamaya başladı Nimeta, usul usul. Adam, karşısında sırılsıklam, çamur içinde, insanlıktan çıkmış, bir sinir krizinin eşiğine gelmiş perişan kadına acıyarak baktı.

"Adın ne senin?"

"Nimeta."

"Bak Nimeta, bu deliliği göze aldığına göre, iyi bir sebebin olmalı. Burhan'ı tanıyorum. Bulunduğu bölgeye bazı sevkiyatlar yapılacak yakında. Günü henüz belli değil ama herhalde önümüzdeki hafta içinde. Nerde bulurum seni?"

"Televizyondayım hep. Orada çalışıyorum ben," dedi Nimeta.

"Haa, tevekkeli değil, tanıdık geldi yüzün," dedi adam. "Sana haber veririm bir gün önce. Gider görürsün kocanı. Yolda mayına çarpar veya bombalanırsanız, sorumluluk senin."

Adamın ellerine atıldı Nimeta. "Sağol, sağol kardeşim... sağol adını söylemedin." Bir an tereddüt eder gibi oldu adam, sonra "Esat," dedi.

"Esat, bu iyiliğini hiç unutmayacağım."

"Şimdi bekle burada, birini yollayacağım seni aşağı indirsin di-

ye. Hava aydınlanmadan gitmelisin buradan. Bir daha kendi başına böyle işlere kalkışma. Şu anda tesadüfen yaşıyorsun, bunu bil."

"Ben kendim inerim aşağı, geldiğim gibi."

"Olmaz. Yağmur dindi artık. Tık diye vurulursun. Bekle beni burada," dedi Esat. Nimeta büsbütün büzüldü oturduğu yerde ve ayağa kalkan adama ilk kez dikkatle baktı. Çok genç bir delikanlıydı. Uzun boylu, yakışıklı ama çok sıskaydı. Bosna sınırları içinde yaşayan her Boşnak, kadın olsun erkek olsun çok sıskaydı artık... Savaş başladığından beri, en az onar-on beşer kilo vermişti Bosnalılar... Esat'ın saçlarının, gözlerinin rengini karanlıkta seçemiyordu Nimeta. Üstünde koyu renk giysiler vardı. Acaba Burhan da böyle bir şeyler mi giyiyordu yoksa o gün evden ayrıldığında üstünde olan pantolonu ve gömleği ile mi savaşmaktaydı?

"Hiçbir yere gitme, burada bekle," diye bir kere daha tembih etti Esat, uzaklaşmadan.

Fiko, sabaha karşı çamur içinde, sırılsıklam eve giren annesine hayretle baktı.

"Nereden geliyorsun sen?" diye sordu buz gibi bir sesle. "Televizyondan mı?"

"Notumu okumadın mı oğlum?"

"İşe gidiyorum diye yazmışsın."

"Neden bu kadar erken kalktın sen? Daha saat altı bile olmadı."

"Nereden geliyorsun anne?" diye yineledi oğlu, sesini yükselterek.

"Babanı aramaktan," dedi Nimeta. Üstündeki sırılsıklam süveteri, çamurlu ayakkabıları çıkardı. Fiko, annesine dargın olduğunu unuttu. "Ne diyorsun, anne?" diye bağırdı.

"Baban 'ordu gönüllülerine' katılmış. Dağa çıkmış savaşmak için. Tanrım, yaşıyormuş. Ölmemiş. Ölmemiş Fiko."

Fiko bir anda annesinin kollarında buldu kendini. Onun da yaşlar gözlerinden sel gibi akıyordu şimdi. Babasının kaybolduğu o akşamdan beri, annesine yaptıkları için, büyük bir pişmanlık duyuyordu. Ne zamandır, nedenini bilmeden dargındı annesiyle. Bu kayboluşta, onun bir katkısı olduğunu hissetmiş, onu suçla-

mıştı ama küs durduğu zaman içinde çok da özlemişti. Ona sarılmayı, kanepede başını dizlerine koyup yatmayı, ona şımarmayı özlemişti.

"Nasıl öğrendin bunu, anne? Bize haber mi yolladı?"

"Benim yayınladığım ilanlara bir yanıt geldi. Ondan değil ama onu tanıyan birinden."

"Bu gece görebildin mi onu?"

"Hayır. Ama beni ona ulaştıracak birini buldum."

"Yani onu bulamadın, göremedin?"

"Hayır, ama artık yerini öğrendim Fiko. Şimdi gidip onunla görüşebilirim, artık."

"Ne zaman?"

"Önümüzdeki hafta içinde."

"Kendi bize hiç yanıt vermediğine göre, bulunduğu yerin belki gizli kalması gerekiyor anne."

"Benim onunla görüşmem şart, oğlum," dedi Nimeta.

"Sen gideceksen ben de gelirim."

Nimeta önce 'olmaz' diyecekti... Yalnız başına gidip, Burhan'a kaybolduğu günden beri, içinde biriktirdiklerini anlatmak ve ondan özür dilemek istiyordu. Ama, Burhan'ın onu kovma ihtimaline karşı, Fiko ile birlikte gitmesi daha doğru olurdu belki. Burhan oğlunun önünde daha ölçülü davranır ve Nimeta bir ara onunla baş başa konuşma imkânı bile bulabilirdi.

"Olur Fiko. Babanı görmeye birlikte gideriz," dedi. "Bu hafta içinde, oraya nasıl gidebileceğimizin bilgisi ulaşacak bana. Sen henüz kimseye bir şey söyleme emi. Hana'ya bile."

Toprak yolda etrafı toza dumana katarak, sarsıla sarsıla gidiyorlardı cipin içinde. Yeşilli, sarılı arazi giysileriyle ıspanaklı yumurtaya bulanmış duygusu veren iki asker önde, Nimeta ve Fiko arkada erzak kutularının arasında oturuyorlardı. Hava sıcaktı. Cipin içi daha da sıcaktı. Nimeta arasıra hasır şapkasını çıkarıp yelpazeliyordu oğlunu.

"Yapma anne, istemem," dedi çocuk. Kazık kadar olduğu halde çocuk yerine konmak, annesinden gereksiz ihtimam görmek, hele askerlerin yanında, ağrına gidiyordu. Askerler hiç konuşmu-

yorlardı. Ara sıra hafif bir rüzgâr esiveriyordu. O zaman askerlerden yayılan ekşi ter kokusu genzini yakıyordu Nimeta'nın. Besbelli günlerdir, haftalardır onlar da su yüzü görmemişlerdi. Yüzleri güneş yanığından kahverengiye çalmış, derileri çatlamıştı.

"Daha çok var mı gideceğimiz yere?" diye sordu Nimeta. Fiko annesinin bu sorusuna sinirlendi ama ses çıkarmadı. Babası kim bilir kaç kez inip çıkmıştı bu yokuşu. Kadın milletinin hiçbir şeye tahammülü yoktu. Onlar sadece şikâyet etmeyi bilirlerdi. Anneannesi, annesi, Hana... Hepsi aynıydı.

"Bir yarım saat daha tırmanacağız," dedi erlerden biri.

"İyice tepeye çıkmışsınız."

"Emniyet için."

Bir süre daha gittiler.

"Babamı tanıyor musunuz?" diye sordu Fiko. "Burhan Kulinoviç?"

"Uzun boylu mühendis mi?" dedi erlerden biri.

"Evet, evet, o."

"Mühendis komutan. Tanıyorum. Yeraltı tünellerinin, gizli barınakların ve köprülerin tasarımlarını yapıyor."

"Çarpışmıyor mu?" diye sordu Fiko.

"Çarpışmaz olur mu? Hepimiz çarpışıyoruz. Ama herkesin ayrı bir de işi var."

"Nasıl yani?"

"Doktoru, mühendisi, terzisi, şoförü, aşçısı, işçisi... Herkes hem bildiği işi yapıyor, hem vuruşuyor."

"Kaç kişisiniz?" diye sordu Nimeta.

"Askeri sırlarımızı veremeyiz, abla," dedi asker.

"Başka askere ihtiyacınız var mı?" diye sordu Fiko.

"Olmaz olur mu. Keşke on misli insan olsa yukarda. Her vurulanın yerini doldurmak lazım."

"Ne o, sen de bize mi katılacaksın?" dedi arabayı kullanan asker.

"O daha çocuk. Biraz büyüsün o da katılır," dedi Nimeta. Fiko yine müthiş içerledi annesine.

"Onun yaşında bir sürü genç var yukarda," dedi er.

"Fiko çabuk uzadı. Daha onun yaşı " Lafı ağzında kaldı Nimeta'nın.

"Bizim evdeki kadınların çocukları hiç büyümez," dedi Fiko, "anneannem de böyledir."

"Bütün anneler böyledir," dedi cipi kullanan.

Bir süre hiç konuşmadılar. Nimeta'nın içine, hedeflerine yaklaştıkça bir korku düşüyordu. Burhan onu gördüğünde ne yapacaktı acaba? Son dönemeci de döndüklerinde, uzaktan karargâhın derme çatma korunağını gördüler. İnce bir duman süzülüyordu bir bacadan.

Cip durur durmaz Fiko atlayıp korunağa doğru koşmaya başladı.

"Bekle, bekle," diye bağırdı erlerden biri, "seni tanımazlar, başımıza bir dert açma."

Fiko'nun durduğunu, sonra yanına gelen askerle birlikte uzaklaştıklarını gördü Nimeta. O, olduğu yerde kaldı ve bekledi. Oğlu, babasına annesiyle beraber geldiklerini söyleyecekti elbette. En iyisi burada durup, Burhan'ın ona gelmesini beklemekti. Az ilerdeki ağacın gölgesine oturup, sırtını ağacın gövdesine dayadı.

"Siz gelmiyor musunuz?" diye sordu, cipi kullanan asker. Bir şeyler indiriyordu arabadan.

"Önce Fiko hasret gidersin babasıyla. Erkek erkeğe konuşsunlar. Ben sonra gelirim," dedi. Günlerce Burhan'ı görmek, ona dokunmak ve sarılmak istedikten, onu buluncaya kadar uğraştıktan ve ölümü de göze alıp buraya kadar geldikten sonra, şimdi, onunla göz göze bile gelmeden kaçıp gitmek istiyordu. Esat'tan onun sağ ve sağlıklı olduğunu öğrendiğinden beri onu görme arzusu giderek azalmıştı. Utanmasa, kilometrelerce yolu koşa koşa inebilirdi bayır aşağı.

Zaman geçmek bilmiyordu. Nimeta, oturduğu yerde kaykıla kaykıla, sonunda boylu boyunca uzandı toprağa. Ellerini başının altına yastık yapıp, yaprakların arasından mavi göğü seyretmeye koyuldu. Tek bir bulut yoktu havada. Öylesine güzel bir toz maviydi, öylesine huzurluydu ki sema, sanki aylardan beri kan, dehşet ve acı içinde bulunan bir ülkeye değil de, yaz tatilini yaşayan mutlu ve huzurlu bir memlekete kanat germişti. Bir gün Bosna'ya da huzur ve mutluluk gelir miydi acaba?

Göğü seyrederek ne kadar yattığını bilmiyordu sırt üstü. Aya-

ğa kalktı, üstüne yapışan otları, tozu toprağı silkeledi. Her tarafı tutulmuştu. İlerdeki barakaya doğru yürümeye başladı. Bu manevi işkenceye daha fazla tahammül edemeyecekti. Ne olacaksa olsun, diye düşündü. Barakanın önünde silahlı genç adamlar vardı. Onları getiren erlerden biri de oradaydı.

Nimeta'ya eliyle barakanın arka tarafını işaret etti. O yöne yürüdü.

Barakanın yanında, ağaçların gölgesine konulmuş bir tahta masada karşılıklı oturuyorlardı baba oğul. Ne konuştuklarını duymuyordu Nimeta.

Ama derin bir sohbete dalmış oldukları belli oluyordu. Burhan'ın arkası dönüktü. Biraz daha yaklaşınca, Fiko gördü annesini, eliyle işaret ederek:

"Annem geliyor," diye bağırdı. Burhan yerinden kalktı, Nimeta'ya doğru döndü. Nimeta'nın içi ezildi. Burhan çok zayıflamış, kadidi çıkmış, avurtları çökmüştü. Sakalları uzamıştı. Üstünde onları getiren askerlerin de giydiği sarılı yeşilli gömlek vardı. Pantolonu kendi pantolonuydu. Bir torba gibi bumburuşuk sarkıyordu üstünden. Pantolonun belini kalın bir sicimle sıkmıştı. O kadar değişmişti ki, sokakta yanından geçse, Nimeta tanıyamayabilirdi kocasını. Ama o çok iyi bildiği, ruhunu aksettiren, koyu mavi gözleri hiç değişmemişti. Bir anda her şeyi unutup, kocasının kollarına atladı. Kendini çekmedi Burhan. Karısının yanaklarını öptü.

"Nasılsın Nimeta?" dedi kuru bir sesle.

"Burhan! Çok merak ettik, çok aradık seni. Bir haber bile vermedin. Çocuklarla endişeden deliye döndük. Neden aramadın bizi?"

"Bana kızmakta haklısın. Fiko ile konuşurken, hata yapmış olduğumu anladım. Aramam, nerede olduğumu bildirmem lazımdı..."

"Burhan, konuşmalıyız. Şöyle yürüyelim mi biraz?"

"Nimeta, konuşmamız gerekmiyor..."

"Olmaz Burhan, bazı şeyleri bilmeni istiyorum. Beni anlamanı istiyorum."

Fiko masadan kalkıp, barakanın ön kapısında duran askerlere doğru yürüdü. Bizi yalnız bırakmak istedi, diye düşündü Nimeta.

"Bak, Fiko da gitti, şimdi beni dinle..."

"Önce sen beni dinle," dedi Burhan. Sesinde ne kızgınlık ne de

gücenmişlik vardı. Her zamankinden bile heyecansız, duru bir sesle konuşuyordu. "Nimeta, buraya geldiğimden beri, birçok şey yer değiştirdi kafamda ve yüreğimde. Ölümle burun buruna yaşamaya başladıktan sonra, benim için eskiden öncelik taşıyan şeylerin, ne denli önemsiz olduğunu fark ettim."

"Bazı şeyleri sana izah etmeme izin ver," diye sözünü kesti Nimeta.

"Bir gün izah edersin belki. Bu savaş sona erer ve hepimiz sağ kalırsak, o zaman konuşuruz. Ama şu anda benim için tek bir şeyin önemi var, o da Bosna'nın kurtuluşu. Kendimi tamamen bu işe adadım Nimeta. Bu dağlarda, bu çam ormanlarının arasında, elimde olmadan bir değişim yaşadım. Beni buraya gelmeden önce kızdıran, üzen, sevindiren her şey önemini yitirdi. Günlük yaşamın içindeki bayağılıklardan çok uzağım artık. Sana vurduğum için de üzgünüm. Keşke vurmamış olaydım. Ama, o anı yaşamasaydık, beni buraya getiren nedenler oluşmayacaktı ve ben ömrümü, taş binalar yaparak geçiren bir mühendis olarak sürdürmeye devam edecektim. Şimdi içimi doldurmakta olan duyguları, o korkunç hırsı, kini, nefreti, varolma tutkusunu, Boşnak olmak ve Boşnak kalmak olgusunu hiç bilemeyecektim."

"Evine dönmeyecek misin, Burhan?"

"Benim evim daha uzun bir süre burası Nimeta. Burada bana ihtiyaçları var. Savaşan insanlara yardımım dokunuyor. Onlara istihkam köprüleri, barakalar yapıyor, tüneller açıyorum. Ayrıca gerektiği zaman savaşıyorum da. Ülkem için savaşıyorum."

"Bir gün... bütün bunlar bittiğinde..."

"O gün yeniden konuşuruz."

"Ben seni hep sevdim, seni terk etmek aklımın ucundan geçmedi..."

"Bunların da bir önemi yok artık, Nimeta," dedi Burhan. "Her ne olduysa oldu. Sen zaman zaman yalnız yaşadın. Ben para kazanma peşinde seni yalnızlığa ittiğimi fark edememişim. Ama sen de yalnız yaşamayı becerebildin. Güçlüydün. Belki benden bile güçlüydün, sen. Mesleğin vardı, arkadaşların vardı, iş gezilerin

vardı..." Sustu. 'Kendine bir sevgili bile buldun,' dememek için tuttu kendini. "Çocuklara kanat germesini bildin. Hayatını bensiz de sürdürebileceğini biliyorum," dedi.

"Ben eve dönmeni istiyorum."

"Savaş bittiğinde sağ kalırsak konuşuruz."

Nimeta'nın gözünden yaşlar sürekli akarak dudaklarının kenarından boynuna, bluzuna damlıyordu.

"Hiç inmiyor musunuz aşağı?" diye sordu.

"Ne kadar sık inersek, o kadar çok tehlikeye atıyoruz, hem kendimizi hem arkadaşlarımızı. Mecbur olmadıkça, hiçbirimizin gitmesine izin verilmiyor. İhtiyaçlarımızı ve ara sıra da silahlarımızı almak için inip çıkan bir ekibin dışında, biz hep burdayız. Size nasıl izin verildiğine şaştım kaldım, zaten."

"Yahudi Mezarlığı'nda, Esat adında genç bir savaşçı buldum. O bana acıdı, buraya gelişimi ayarladı," dedi Nimeta.

"Ne işin vardı orada senin. Deli misin sen?" Elini uzatıp, karısının elinin üzerine koydu.

"Seni bulmam gerekiyordu. Acınacak haldeydim. Burhan, galiba bir sen acımıyorsun bana."

"Sen hiçbir zaman acınacak biri olmadın. Ben senin içindeki gücü her zaman bildim. Annenin seni büyütürken çok fazla baskı altına almış olmasından hep şikâyetçi olduğun için, belki de gereğinden fazla özgürlük tanıdım sana, seni yalnız bıraktım. Ama artık bambaşka bir yola girdi hayatımız. Geçmişe dönüp durmanın manası yok."

"Bazı olumlu gelişmeler var Burhan," dedi Nimeta, "Londra konferansında Miloşeviç'i çok sıkıştırdılar. Paniç bazı sözler verdi biliyorsun. Bu adamın Yugoslavya'nın başbakanlığına getirilmesi iyi oldu. Ne de olsa, uzun yıllar Kanada'da yaşamış, medeni biri. İnsan hakları ne demek, biliyor."

"O bir kukla," dedi Burhan. "Kim hangi mevkiye gelirse gelsin, ipler hep Miloşeviç'in elinde olacak."

"Ama konferans sırasında, herkesin önünde atışıp durmuşlar, duymadın mı? Miloşeviç, söz istediği zaman, Paniç bir kâğıda 'kapat çeneni' yazmış, Miloşeviç'e doğru tutmuş ve herkes de görmüş bunu."

"Evet duydum," dedi Burhan. "Yakında defteri dürülür Paniç'in. Bekle bakalım verdiği sözlerin hiçbirini tutabilecek mi?

Sırplar silahlarını teslim edecekler mi? İşgal altındaki topraklarımızdan çekilecekler mi? Yaptıkları yıkım ve kıyım için tazminat ödeyecekler mi?"

Nimeta, hayretle dinliyordu kocasını. Hayatı boyunca hiçbir politik olaya karışmak istemeyen, inşaatlarının dışında her şeye uzaktan bakan Burhan, bambaşka bir adam olmuştu. Gözlerinde şimşekler çakıyordu konuşurken.

"Mecburlar Burhan," dedi yorgun bir sesle. "Londra konferansında çok ağır yaptırım kararları alındı. Eğer şartlara uymazlarsa, Belgrad açlıktan ölür."

"Bir bok olmaz onlara," dedi Burhan. "Onlar cehennem zebanileridir."

"Peki ya sen ne kadar dayanabilirsin bu hayata? Evini özlemeyecek misin?"

"Ben burada iyiyim. Hiç olmadığım kadar iyiyim. Sen de kendine ve çocuklara iyi bak. Beni arayıp bulma zahmetine katlandığın, geldiğin için teşekkür ederim, Nimeta," dedi Burhan. Ayağa kalktı. Babasının kalktığını görünce, onları uzaktan gözleyen Fiko yanlarına geldi ama oturmadı. Bir Nimeta kaldı oturduğu yerde.

"Haydi gidin artık" dedi Burhan. Oğlunun omzuna elini attı.

Nimeta bir türlü kalkamıyordu yerinden.

"Nimeta, bir daha sakın gelme buraya," dedi Burhan. "Çok büyük bir riske girdin. Yolda ateş altında kalabilirdiniz."

"Haydi anne," dedi Fiko. "Kalk da gidelim."

Nimeta masaya tutunarak, zorlukla kalktı ayağa. Korktuklarının hiçbiri gelmemişti başına. Burhan, ne onunla konuşmamazlık etmişti ne ona kötü davranmıştı. Yine de bütün gücünü yitirmiş gibiydi Nimeta. İlk kez, kocasının ondan artık iyice koptuğunu, âdeta başka bir boyuta geçtiğini fark ediyordu. Her zaman sakin olan Burhan, yine çok sakindi. Ama bu sukûnetin ardında bir fırtına gizleniyor gibiydi ve Nimeta, kocasındaki bu tehlikeli değişimden sorumlu tutuyordu kendini. Burhan'a yaklaşıp, sarıldı.

Onu yanaklarından öperken de yaşlar süzülüyordu gözlerin-

den. Kollarını sımsıkı doladı kocasının boynuna, bir süre öyle asılı kaldı. Sonra çözüldü kolları, çaresizlikle yanına düştü. Veda için sırasını bekleyen oğlunu daha coşkulu kucakladı adam. Yanaklarından, alnından, saçlarından tekrar tekrar öptü. Üçü birlikte, barakanın önüne yürüdüler. Onları getiren erler, cipe girmiş, bekliyorlardı. Burhan karısının cipe binmesine yardım etti.

"Allah'a emanet olun," dedi tok bir sesle.

"Babacığım, kendine iyi bak. Sakın yaralanma," dedi Fiko.

"Annen ve Hana sana emanet, Fiko," dedi Burhan.

Cip içindekileri birkaç kez sarsaladıktan sonra hareket etti. Fiko yarı beline kadar sarkıp el salladı babasına. Burhan'ı ilk viraja alana kadar görebildiler, yol sola kıvrıldıktan sonra aniden gözden kaybettiler. Nimeta suskundu. Kocasını yitirdiğini biliyordu. Bu kayboluşa katkı payını da biliyordu. Ama Burhan hiç mi harç koymamıştı aralarında yükseliveren duvara?

Birkaç gün sonra, Burhan'ı sağ sağlim bulmuş, onunla buluşmuş olmalarının şerefine, Raziyanım'ın evine, hazırladığı yemekleri yemeye gittiler. O kıtlık günlerinde bile, eline zar zor geçirebildiği malzemelerle, savaş ölçülerine göre nefis bir sofra düzenlemişti anneleri. Hana her zamanki gibi yerinde duramıyordu. Oradan oraya koşuşuyor, anneannesinin piyanosunu tıngırdatıyordu. Fiko da babasını bulmuş olmaktan dolayı çok sevinçliydi. Ama Nimeta'nın durgunluğu gözünden kaçmamıştı annesinin. Yukarda olup bitenleri öğrenmek için, sürekli Fiko'yu sıkıştırıyordu Raziyanım.

"Ne zaman dönecekmiş baban?"

"Savaş bitince. Oradakilerin hepsi, ölene kadar savaşacaklarmış. Bizi götüren askerler öyle söylediler," dedi çocuk. Raziyanım, Raif'in bu sözleri duymamış olmasını umut ederek oğluna baktı. Her zamanki gibi duvara dikmişti gözlerini, kimseyi dinlediği yoktu. Yine de konuyu değiştirmek istedi yaşlı kadın. Savaş, tüfek, kan gibi lafları onun yanında söylememeye gayret ediyordu.

"Bu böreği Burhan severdi, onun için pişirdim," dedi torununa, "madem bu gece aramızda yok, onun yerine sen iki misli ye."

Fiko, anneannesinin önüne tepeleme doldurup sürdüğü tabağa baktı.

"Keşke babam da yiyebilseydi, o kadar zayıflamış ki..." dedi.

"Bu börek peynirli değil ki," dedi Hana, "tatsız tuzsuz bir şey bu."

"Çarparım şimdi," dedi Fiko kardeşine, "savaşta peyniri nerden bulsun anneannem."

"Nasıl peynirli değilmiş. Bal gibi peynirli bu börek, peyniri evde ben yaptım," dedi Raziyanım. Pirinci lapa gibi pişirmiş, içine tuz ve maya atmıştı, beyaz peynir tadı versin diye. Ne zamandır bulamadıkları malzemeleri türlü icatlarla yaratmaya çalışıyordu Boşnak kadınları. Büyükler, uyduruk tatları sineye çekmeyi öğrenmişlerdi ama, çocuklar çok daha gerçekçiydiler.

"Eskiden yediğimiz peynire benzemiyor, anneanne," dedi Hana.

İki kardeşin dalaşmasını önlemek için, "Neden Burhan'ı alıp getirmediniz anlayamıyorum," dedi Raziyanım. "Oralara kadar boşuna gittiniz. Ben de sizinle geleydim, mutlaka ikna ederdim onu."

"Anne, Burhan çocuk değil. Orada kalıp savaşmak istiyor. Şimdi onun bir misyonu, bir görevi var."

"Onun bir de ailesi var. İnsan çoluk çocuğunu savaşın ortasında yapayalnız bırakıp gider mi?" dedi Raziyanım.

"Biz yapayalnız değiliz ki," dedi Fiko.

Raif önüne konan yemeğe dokunmamıştı bile. Sofranın başında, ailenin erkeği olarak kendine ayrılan baş köşede her zamanki gibi dünyadan kopuk oturuyordu.

"Konuşmuyorsun, anladık. Bari yemeğini ye," dedi annesi. Nimeta kendini tutamayıp güldü.

"Gülünecek bir şey yok. Bu yemek yememek, yeni icadımız. İnsan konuşmazsa bir şey olmaz, ama yemek yemezse ölür," dedi Raziyanım.

Herhalde o da ölmek istiyor, anne, diye geçirdi içinden Nimeta, ama seslendiremedi düşüncesini. Ne kadar çok insan ya ölüyor ya da ölmek istiyordu bir süredir.

Raziyanım, oğlunun onlardan iyice kopuk olduğuna kanaat getirince, kafasını kurcalayan soruyu bir kez daha sormadan edemedi, "Baban neden dağa çıktığını anlattı mı sana Fiko?"

"Söyledim ya anneanne."

"Neden çıkmış?"

"Anne, ne biçim soru bu? İnsan vatanını korumak için neden savaşır?" Nimeta, sofraya oturduklarından beri, annesinin Fiko'nun ağzından laf almaya çalıştığını seziyor, sinirleniyordu.

"Ben oğluma bir soru sordum," dedi Raziyanım, "sen niye lafa karışıyorsun?"

"Babam görevini yaptığını söyledi," dedi Fiko. "Eli silah tutabilen herkesin, Bosna için savaşması gerekiyormuş."

Raif, ilk kez gözlerini duvardan çekip, Fiko'ya dikti.

"Hepsi bu muymuş? Görev yapmaya mı gitmiş, yani?" dedi Raziyanım. Hana birden atıldı,

"Zlata, doğum günüm için parti yapıp yapmayacağımızı sordu, anne. Ben de yapacağımızı söyledim," dedi şımarık bir sesle.

"Bir partimiz eksikti," dedi Raziyanım.

"Ağzında yemek varken konuşma demedik mi sana?" dedi Fiko.

Ağzındaki patatesleri göstere göstere, "Ona annesi parti yaptı ama doğum gününde," dedi Hana.

"Biz de sana yaparız, kızım," dedi Nimeta. Konunun başka yöne çekildiğine memnun olmuştu.

"Savaşın içinde parti mi olurmuş?" dedi Raziyanım.

"Çocukların yaşamlarını normal şartlarda sürdürmeleri için, elimizden geleni yapmalıyız anne, hem fena mı sana yine bir şeyler pişirmen için fırsat doğar. Bir patates pastası icat edersin belki, bu seferde."

"Oldum olası benim yemek pişirmemle bozmuşsundur sen, Nimeta," dedi Raziyanım. "Keşke sen de bir ömür, daktilo makinesi takırdatacağına, mutfağında yemekler pişirseydin. Kocan belki hâlâ evinde olurdu."

Raif'in hiç dokunulmamış tabağını önünden hırsla çekip mutfağa yürüdü.

Nimeta, gözlerini duvara dikmiş oturup duran kardeşine eğilip, "Ne kutlamaydı ama, öyle değil mi Rafo," dedi, "Her zamanki gibi, kaşıkla verip, sapıyla gözümü çıkarttı, bizimki." Diğer tabakları toplayıp arkasından gitti annesinin. Mutfakta annesiyle baş başa kalıp, dalaşmamak için, "Siz de bir şeyler taşısanıza içeri, çocuklar," diye seslendi çocuklarına.

"Ben bilmece çözeceğim," dedi Hana. Fiko cevap bile vermedi

Mutfakta, "Bak anne," dedi Nimeta, "Burhan'ın savaşmak is-

temesinin benimle bir ilgisi yok. Beni suçlamaktan vazgeç. Çok üstüme geliyorsun."

"Savaşın ortasında, çocuklarınla, erkeksiz tek başına kalakalman hoşuma gitmiyor, kızım."

"Kim hayatını hoşuna gittiği biçimde yönlendirebilmiş ki, anne?" dedi Nimeta, "Sen de tek başına değil misin?"

Raziyanım ağzını açmak üzereyken sustu.

"Bana sakın Raif var, deme," dedi Nimeta.

Ana kız mutfaktan geri döndüklerinde, yemek odasının kapısında donup kaldılar. Raif ve Fiko, baş başa vermiş, mırıl mırıl bir şey konuşuyorlardı. Gözlerine inanamadı Nimeta. Raziyanım, önce hayal gördüğünü sandı düşmemek için, kızının kolunu tuttu sımsıkı. Nimeta, eliyle ağzını kapattı annesinin. Diğer eliyle, annesini elinden tutup geri çekti. Parmaklarının ucuna basa basa koridorda geri geri yürüyüp mutfağa girdiler. Nimeta sesleri duyulmasın diye, kapıyı kapattı.

"Anne, sakın Raif'i tedirgin edecek bir şey yapma, heyecan gösterme," diye yalvardı. Raziyanım tirtir titriyordu.

"Bana mı öyle geldi acaba? Gerçekten konuşuyor muydu? Sen de gördün değil mi, Nimo?" diye sordu.

"Evet anne, Fiko'ya bir şeyler söylüyordu," dedi Nimeta.

"Haydi yanlarına gidelim evladım."

"Olmaz anne. Ürkütmeyelim. Biraz daha bekleyelim burada."

"Allahım, içerde bir mucize oluyor ve sen beni oraya bırakmıyorsun."

"Yalvarırım biraz bekle burada. Bir on beş-yirmi dakika daha bekle anne. Sonra nasılsa gideceğiz, mutfakta mahsur kalacak değiliz ya."

"Oğlum konuştu. Düşünsene Nimo, konuştu Raif!" Ağlamaya başladı yaşlı kadın.

"Anne, bu kadar heyecanlanma. Dur bakalım... İçeri girdiğimizde, her şey çok normalmiş gibi davranacağız, tamam mı?"

"Nasıl yani?" dedi Raziyanım.

"Sanki hiçbir şey olmamış gibi," dedi Nimeta. Sesi o kadar ke-

sindi ki, kendi bile şaşırdı annesine emrediyormuş gibi konuşmasına. Acaba Burhan doğru mu söylemişti, sandığından daha mı güçlüydü Nimeta?

Bir süre sonra, ana kız, yine parmaklarının ucuna basa basa yemek odasına doğru ilerlediler. Fiko ve Raif, masanın etrafında, her zamanki yerlerinde oturuyorlardı ve bu kez Fiko, dayısına bir şeyler anlatıyordu. Onların içeri girdiğini görünce, Fiko annesiyle anneannesine döndü ve en doğal haliyle, "Dayım da babamın yanına gidip savaşmak istiyor, anne," dedi.

Nimeta, annesinden önce atıldı, "O zaman yine Esat'ı bulmam gerekecek," dedi. "Bizim dağa çıkmamızı o organize etti. Yarın bana hatırlat da Fiko, gazeteye bir ilan koyalım, beni araması için."

"Ben hatırlatırım," dedi Raif. Aylardır konuşmayan o değilmiş gibi, sesi son derece normaldi. Nimeta, heyecandan kısılan sesiyle, "Olur," dedi kardeşine. Sonra annesine döndü,

"Anne, Hana senin odanda yine neler karıştırıyordur bir gidip baksana," dedi. Yerinden kımıldamadı Raziyanım. Taş kesilmiş duruyordu ayakta.

"Haydi gel anne, hem Hana'ya göz kulak olalım, hem de içerde laflarız biraz."

Kolundan çekip odasına sürükledi annesini. Odaya girdiklerinde, şok geçiren kadını yatağına oturttu, kolonyayla şakaklarını ovdu.

"Sen demez miydin her işte bir hayır vardır, diye. Bak Burhan'ın dağlarda savaşıyor olması, Raif'in dilini çözdü, onu hayata döndürdü, anne," dedi, "insanın içine, intikam ateşi düşmeye görsün. Artık yaşamak için bir nedeni var oğlunun."

Evlerine dönmek üzere yola çıktıklarında, Raif'in nasıl konuşmaya başladığını en ince ayrıntısına kadar öğrenmek istedi Nimeta. Ama Fiko sadece, "Dayım bana dağa nasıl çıktığımızı sordu," demekle yetiniyordu.

Bu kısa yanıt tatmin etmiyordu Nimeta'yı.

"İlk o mu konuştu, Fiko? "

"Evet."

"Yani nasıl konuştu? Öyle birdenbire mi sordu?"

"Söyledim ya yüz kere," dedi çocuk. "Siz içerdeydiniz, ben kalan tabakları topluyordum, bana birden babamı nasıl bulduğumuzu, dağa nasıl çıktığımızı soruverdi."

"Eee?"

"Ben de ona bunu senin organize ettiğini anlattım. Dağdaki karargâha ait sorular da sordu. Meğer o bizi hep dinliyormuş, anne."

"Sence gerçekten gitmek istiyor mu oraya?"

"Elbette istiyor. Ben de gitmek istiyorum."

İrkildi Nimeta. "Senin yaşın küçük. Birkaç sene sonra ancak," dedi.

"Benim yaşımda çarpışan çok genç varmış."

"Baban mı söyledi bunu?"

"Hayır, yukarda konuştuğum askerler."

"Sen gidemezsin Fiko. Okulun var. Yaşın küçük. Ben ve baban izin vermiyoruz."

Yanıtlamadı oğlu. Evlerine girdiler. Nimeta'yı Hana'nın gürültülü cıvıltısıyla baş başa bırakarak, bir gölge gibi sessiz, odasına gitti Fiko.

Ertesi gün, Nimeta, bu kez de kardeşi için, bir kere daha sıvadı kollarını. Esat'a hitaben küçük bir ilan koydu gazeteye. Esat, onu Burhan'a ulaştırmak için işyerinde aradığında, aralarındaki dostluğu geliştirmişti Nimeta. Esat, artık Nimeta'nın iki çocuğu, bir de ruhen yaralı bir kardeşi olduğunu, kardeşinin Zvornik'teki katliamda karısını, oğlunu, halasını, arkadaşlarını ve karısının bütün akrabalarını kaybettiğini ve o gün bugündür konuşmadığını biliyordu. Dost olmuşlardı olmasına ama, Nimeta'ya kendi adresini kesinlikle vermemişti Esat. Nimeta, yardımlarına karşılık, yabancı televizyonculardan ve gazetecilerden, kahve, sigara gibi bazı şeyler temin edebileceğini söylemesine rağmen, ne yardımına karşılık istemiş ne de adres bırakmıştı. "Çok gerekirse, *Oslobodenje*'ye küçük bir ilan koy, ben seni hemen ararım," demişti.

Nimeta, ilanı koydu ve beklemeye başladı. Her gün, işten sonra kardeşine gidiyor ve onu oyalamaya çalışıyordu. Savaşmaya karar verdiği günden beri, normale dönen Raif'de, bu sıkıntılı bekleyişin yeni bir bunalım yaratmasından korkuyordu.

Esat'tan umudunu keser gibi olduğu bir ara, kendisi bir arabaya atlayıp kardeşini dağa çıkarmayı bile düşündü. Kafalarına yiyecekleri kurşunlarla ya da bir mayına çarparak ölür giderlerdi. Aslında ölümden filan korktuğu yoktu ama, Fiko ve Hana savaşın içinde yalnız kalırlardı. Onları babaları yanlarındayken, sakin, huzurlu bir yaşamın içinde bile bırakıp gidememişti Nimeta.

Esat'tan ses, Nimeta'nın ümidinin tamamen kesildiği bir perşembe günü geldi. Televizyona bir not göndermişti. Bir hafta sonra, erzak ve ilaç ikmali yaparken kardeşini de dağa çıkarmaya söz veriyordu. Zamanı ve yeri, son dakika bildirecekti.

Nimeta iş filan dinlemedi, koşa koşa annesinin evine gitti hemen.

"Raif nerede?" dedi kapıyı açan Raziyanım'a.

"Nerede olabilir ki Raif? Odasında duvara bakıyor."

Kardeşinin odasına koştu. Kapıyı vurmadan girdi. Raif yatağına oturmuş, duvara bakıyordu.

"Oldu Raif, sonunda işin oldu kardeşim. Esat'tan haber geldi. Haftaya gideceksin, inşallah."

"Kapıyı vurmadan girdin odama," dedi Raif. Bu kapı vurma işi, taa çocukluklarından beri bir sorundu aralarında. Nimeta, hep annesinin odasına kapıyı vurmadan dalmasından şikâyet ederdi, Raif de ablasının. Nimeta gülmeye başladı.

"Affedersin. Özel veya gizli bir şey yapmıyordun anladığım kadarıyla. Burnunu bile karıştırmıyordun, girdiğimde."

"Ama çok özel bir şey düşünüyordum," dedi Raif.

"Sana getirdiğim haberin hiç mi değeri yok?"

"Artık hiçbir şeyin hiçbir değeri yok, Nimeta," dedi Raif. "Biz yaşayan ölüleriz, hepimiz."

"Bu savaşma fikrinin seni yeniden hayata bağladığını düşünüyordum."

"Beni hayata filan bağlamadı. Konuşmayan bir ölüyken, konuşan bir ölü oldum, o kadar. Haftaya dağa çıktığımda, inşallah, Sırplar'ı geberten bir ölü olacağım."

Nimeta kardeşine yaklaşıp, kollarını boynuna doladı.

"Geçecek bunlar. Hepsi geçecek Raif," dedi. "Bir gün, çok acı görmüş insanlar olarak yaşlanacağız. Anılarımızın arasında, mut-

lu resimler de olacak, eminim. Hayattan vazgeçme. Sakın vazgeçme."

Raziyanım, oğlunun valizine, bir insana ömür boyu yetebilecekmiş hissi veren bollukta iç çamaşırı ve çorap doldurdu.

"Nereden buldun bunca donu ve atleti, anne?" diye sordu Nimeta.

"Babanın çeyizinden bile çamaşır var bunların arasında," dedi Raziyanım.

"Ne yapacak Raif, kırk yıl öncesinden kalan donları anne?"

"Kendi giymezse oradakilere verir. Sakla samanı gelir zamanı," dedi Raziyanım.

Hiçbir şeyi atmadan, sandıklarda saklamak Boşnaklar'ın vazgeçemedikleri alışkanlıklarından biriydi. Her an savaş yüzünden göçmeye, yerlerinden edilmeye alışmış bir kavmin alışkanlıkları... Bir gün lazım olur, bir gün muhtaç kalınır kaygısıyla tutumluluk, mal kıymeti bilmek! Osmanlı'dan beri kaç el değiştirmiş, kaç savaş görmüştü memleket. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan, Sırbistan Krallığı'na, cumhuriyetinden diktatörüne, Balkan Savaşı'ndan Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına savrulup durmuştu. Her bulduğunu sandığa atar, saklardı Boşnaklar, ne olur ne olmaz diye.

"Ya bu çantada neler var anne?" diye sordu Raif, başka bir çantayı işaret ederek.

"Onu sakın açma. Yerine vardığında açarsın."

"Ne koydun çantaya?"

Raziyanım soruyu geçiştirmeye çalıştı.

"Yemek mi var burada anne?"

"Sana kabak böreği yaptım oğlum."

"Pikniğe mi gidiyorum ben?" Raif çantanın içindeki torbanın sımsıkı bağlanmış ağzını çözmeye çalıştı.

"Yapma Raif," dedi Nimeta. "Yukarda çok makbule geçebilir annemin yemekleri."

"Rezil mi olayım istiyorsun Nimo? Alay mı ettireceksin benimle?"

"Yukardakilerin kimseyle alay edecek halleri yok Raif," dedi

Nimeta. "Bir fazla kişi katıldı mı aralarına bayram ediyorlar. Yemeklere de sevinirler, inan bana. Yukardakiler bizden daha aç. Hele Burhan ne özlemiştir kimbilir annemin yemeklerini."

Gözlerinde minnetle baktı Raziyanım kızına. Çarşıda gıda maddesi bulmak imkânsız hale gelmişti. Ama bahçeleri olan insanlar, bahçelerinde domates, kabak, patates yetiştiriyor ve bunları satıyorlardı. Raziyanımın bir arkadaşı da arka bahçesinde yetiştirdiği sebzeleri, markete götürmeden, insaflı fiyatlara veriyordu Raziyanım'a. Nimeta, annesinin becerileri karşısında şaşkındı. Yaşlı kadın, su bulmak için, taa Ciglane'den bira fabrikasına kadar bir el arabasıyla yürüyordu haftada iki kere. Şehrin öteki ucundaki bira fabrikasında bir su kaynağı vardı. Saraybosnalılar, ölümü göze alarak, saklana saklana bu kaynağa kadar gidip gelmeye mecburdular su ihtiyaçları için. Su, elektrik ve gaz şebekeleri bombalanmıştı. Bir damla su akmıyordu musluklardan. En iyi koşullarda 5-6 günde bir su verilebiliyordu kente. Bazen on-on iki güne de uzayabiliyordu bu süre. Su, ne elektriğe, ne gaza benziyordu. Susuz yaşamak mümkün değildi.

"Anne, su peşinde koşarken, hayatından olacaksın," demişti Nimeta bir keresinde.

"Susuz kalırsam yine hayatımdan olacağım. Üstelik bu sefer, insanlıktan çıkarak," demişti annesi. Haklıydı.

"Mektubumu yanına almayı unutma Raif," dedi Nimeta, "Mutlaka Burhan'ın eline geçsin o mektup. Mutlaka."

"Bak cebime yerleştirdim bile," diye, ceketinin iç cebini gösterdi Nimeta'ya Raif.

"Haydi, çok geç oldu. Gidin artık evinize, beni merakta bırakmayın," dedi Raziyanım.

"Sabah beşe doğru alacaklar seni, saatini kurdun mu?" dedi Nimeta.

"Ben nasılsa uyumam bütün gece," dedi Raziyanım. Oğlunun gidişine seviniyor mu üzülüyor mu belli değildi. Evladını savaşa yollayan hiçbir anne sevinemezdi ama, Raif'i hayata bu savaşma fikri döndürmüştü. Bunu kabul etmek zorundaydı yaşlı kadın.

"Anne, sakın mani olmaya kalkma gidişine," demişti Nimeta. "Bir kerecik sevginden fedakârlık et ve dağa çıkması için destekle

onu. Çocuklarını eteğinin dibinde istediğini biliyorum ama, bu kez yapma."

Beni asla affetmedi, diye düşünmüştü Raziyanım, hâlâ yirmi sene evvel olan bir hadise için suçluyor beni. Onu İstanbul'a yollamadığım için ölene kadar da bağışlamayacak. Aslında derin bir pişmanlık da duymuyor değildi. Kızı bir Türk'le evlenip, İstanbul'a yerleşmiş olsaydı, savaş rüzgârları esmeye başlar başlamaz, kızının yanına gidebilirlerdi çoluk çocuk. Şimdi gelini, torunu, hatta görümcesi hayatta olabilirdi. Raif evinin arka odasında ölmekle dağlarda ölmek arasında seçim yapmak zorunda kalmazdı.

Nimeta kollarını sımsıkı doladı kardeşinin boynuna.

"Kendine çok dikkat et Rafo'm," dedi. "Sakın tehlikelere atma kendini. Yaralanma, sağ salim dönüp gelin Burhan'la. Daha çok güzel günlerimiz olacak. İnan bana, bu acıların hepsini unutacağız."

"Allah kullarını bu dünyada sınar, oğlum," dedi Raziyanım, "Çileden geçmeyen kul yoktur, Nimeta doğru söylüyor. Kendine dikkat et de bana başka acı çektirme."

Yine kendi çekeceği acının pazarlığını yapıyor annem, diye düşündü Nimeta.

"Gel buraya yeğenim," dedi Raif, Fiko'ya. "Ayrılmadan önce, seninle biraz erkek erkeğe konuşalım içerde." Kadınları salonda bırakarak, Raif'in odasına geçtiler.

"Uzatmayın," diye seslendi Nimeta. "Hana'yı Azra'ya bıraktık. Çok geçe kalırsak ayıp olur."

"Bak görüyor musun anne," dedi Raziyanım'a, "eskiden olduğu gibi, yine dayılık etmeye başladı Fiko'ya. Bütün bunlar iyiye işaret. Savaşın içine girip de, ölümü burnunun dibinde görünce, o da diğerleri gibi can derdine düşecek ve geçmişte olanları unutacak. Yaşamın dışında hiçbir şeyin önemi olmadığını anlayacak."

"Sen öyle mi düşünüyorsun, kızım?" dedi Raziyanım.

"Sen öyle düşünmüyor musun?"

"Benim yaşıma vardığında, kendin karar verirsin neyin en önemli olduğuna," dedi Raziyanım.

Fiko, dayısı ile birlikte koridorun ucunda gözüktü. Son kez sa-

rıldı kardeşine, Nimeta. Ağlamamak için dişlerini sıktı. Raif hem Fiko'yu hem ablasını tekrar tekrar öptü.

"Anne, yarın iş çıkışı gelir alırım seni, bizde kalırsın istediğin kadar."

"Siz bu eve gelin," dedi Raziyanım.

"Anneciğim, bu eve dördümüz birden rahatça sığmayız. Üstelik çocukların okulları da bize çok yakın."

"Bunu yarın konuşursunuz," dedi Fiko. Eve gitmekte acele ediyordu nedense.

"Allaha emanet ol canım," dedi Nimeta, göz pınarlarında biriken yaşların akmasına daha fazla mani olamayarak. Çıktılar. Evlerine doğru koşmaya başladılar. Raziyanım bir süre, evlerini ayıran parkın çimenleri üzerinde ana oğulun yan yana koşarak uzaklaşmasını seyretti pencerede. Birkaç saat sonra da biricik oğlunun, sabah serinliğinde belki de ölüme doğru uzaklaşmasını seyredecekti aynı pencereden.

Eve vardıklarında, Hana komşunun balkonunda bekliyordu onları.

"Yatması için çok ısrar ettim ama yatmadı bir türlü," dedi Azra. "Eline bir defter geçirmiş, ha babam hatıralarını yazıyor."

"Zlata'ya özeniyor," dedi Nimeta. "Kendi okulunda bir kız hatıra defteri tutuyormuş, ondan öğrendi. Her gece bir şeyler karalıyor defterine."

"Gitti mi Raif?" diye sordu Azra.

"Sabah çok erken yola çıkacak," dedi Nimeta. "Allah yolunu açık etsin. Anneme onun acısını göstermesin."

Hana'yı alıp kendi dairelerine geçti. Fiko odasına kapanmıştı. Kapısını tıklattı. "Yattın mı oğlum?"

"Yatmak üzereyim anne."

Kapıyı araladı Nimeta. Oğlunun yastığının altına bir şey sokuşturduğunu gördü. Görmezliğe geldi. Suratı allak bullaktı Fiko'nun.

"Dayının gidişine üzüldüğünü biliyorum Fiko," dedi, "onu özleyeceğini de biliyorum. Ama onun için en doğrusu buydu. Ailesini kaybettikten sonra, tutunacak dalı kalmamıştı. Baban kollar onu. Bu saçma savaş da yakında biter inşallah, birlikte evlerine dönerler sağ salim."

Fiko yatağından çıktı, Nimeta'ya doğru yürüdü, sımsıkı kucakladı annesini. Bir tek annesi kalmıştı yanında ona kol kanat gerecek. Bir süre sarmaş dolaş kaldılar öyle.

"İyi geceler oğlum," dedi Nimeta, kapıyı çekip çıktı. Kendi odasına gitti. Hana yatağına girmiş, çarşafı boğazına kadar çekmiş annesine bakıyordu.

"Hayrola küçük hanım, yatağını mı şaşırdın?"

"Bu gece burada yatabilir miyim anne?"

"Yat bakalım," dedi Nimeta. "Ama Bozo'yu odaya sokmam, bilmiş ol!" Onun da yatağını paylaşacak bir kızı kalmıştı hayatta. Sarıldı çocuğun incecik bedenine, kâbuslarla bölünen kötü bir uykuya daldı.

Sabah gözlerini açtığında, saat neredeyse dokuza geliyordu. Yanında hâlâ bir melek gibi uyuyordu Hana. Gece yatarken saati kurmayı unutmuş olmalıydı. Çalmamıştı saat. Telaşla fırladı yataktan, mutfağa koşup o taş parçasına dönmüş ekmeği kesmeye uğraştı. Çay ibriğini alıp apartman girişine indi. Onlar uyuyakalmış oldukları için, komşular işlerini çoktan bitirip evlerine çekilmişlerdi. Sobanın önünde sabah kuyruğu yoktu bugün. Evlerin girişlerine kurulan sobalarda, şehrin sokaklarını süsleyen ağaçları kesip, yemek pişirmek için yakıyordu Saraybosnalılar. İbriği koydu sobanın üstüne. Su kaynayana kadar beklemedi, evine geri döndü. Hana için, bin bir eziyetle bir gün önce bulduğu sütü çıkardı işlemeyen buzdolabından. Bozulmuştu süt. Leş gibi bir koku geldi burnuna. Musluğa dökerken sütü içi cız etti. Tuvalette yüzüne annesinin bira fabrikasındaki kaynaktan getirdiği, şişedeki suyu çarptıktan sonra Fiko'nun kapısını tıklattı.

"Saat çalmadı nedense bu sabah, beleşten yarım saat daha uyudun Fiko," diye seslendi oğluna. Dün akşamın geriliminden sonra, o da kötü bir gece geçirmiş olmalıydı. Önce babası, sonra dayısı... Ailesindeki erkekleri teker teker kaybetmekte olan, ergenlik çağında, dal gibi bir genç çocuk. Yetebilecek miydi oğluna tek başına?

Mutfağa girip kahvaltı masasını kurdu. Birazdan aşağıdaki sobada kızartacağı kurumuş ekmeğe katık etmek için, biraz zeytin, buzdolabı çalışmadığı için vıcık vıcık olmuş yağ. Sofraya baktı.

Karı-koca, biz bunun için mi çalıştık yıllarca eşekler gibi, diye düşündü. Çocuklara daha iyi bir hayat yaşatmak... besin değeri yüksek gıdalarla beslemek onları... iyi yedirmek, iyi giydirmek... iyi bir eğitim vermek... bir yumru boğazına oturmuş öylece duruyordu. Fiko hâlâ yataktaydı.

"Fikooo," diye seslendi, "beni odana kadar getirtme, sonra bilirsin neler olacağını. Kalk haydi."

Fiko bilirdi neler olacağını. Oğlunun üstüne çıkar, onu bacaklarının arasına sıkıştırır, gıdıklamaya başlardı. Avaz avaz bağırırdı Fiko. O kadar çok gıdıklanır, öyle çok gülerdi ki, küçükken Raziyanım, çocuğu bayıltacaksın diye, müdahale ederdi her seferinde. Aynı evde yaşarlarken oğlunu gıdıklamasına bile rahatı yoktu kısacası.

Su fokurdamaya başlamış olmalıydı. Demliğe atmak için, bir tutam nane, biraz da çay koydu küçük bir fincana. Bir koşu aşağı inip, fincandakileri çaydanlığa boşalttı. Çaya da çay demeye bin şahit isterdi. Kahverengi, kokusuz bir ot! O idare ediyordu da, tiryakiler ne yapıyordu acaba?

Çaydanlığı alıp, ekmekleri dizdi sobanın üstüne.

Burhan'ı düşündü. Kaç kişi vurulacak, kaç kişi ölecekti acaba bugün. Kötü haberleri işe gider gitmez alıyordu her gün. Ölülerin arasında kocasının ve dostlarının adı yoksa, o günü kazanılmış bir gün sayıyordu, yaşamaya değer bir gün! Şimdi bir de kardeşinin adına kulak kesilecek, yeni kalp çarpıntıları içinde inceleyecekti listeleri bugünden itibaren.

Kızaran ekmekleri ve çaydanlığı alıp eve çıktı. Bozo ayaklarına sürtünüp duruyordu. Balkonun kapısını açtı, hayvan kutusuna gidebilsin diye.

"Haydi Fiko, çok oldun ama," diye bağırdı oğluna son kez. "Bak tuvalete giriyorum. Sonra şikâyet etmek yok. Kalkıyor musun?" Oğlandan ses gelmeyince girdi banyoya, kapısını kilitledi. Alışkanlıkla duşu açtı. Tıss diye bir ses geldi önce musluktan. Uzanıp su dolu şişeyi aldı eline. Soğuk su damla damla akmaya başladı bedenine. Damlaların gövdesinden yuvarlanmalarını seyretti. Raif şu anda ulaşmış mıydı yerine acaba? Normal şartlar altında iki, iki buçuk saat süren yol, bu koşullarda bazen dört saat

bile sürebiliyordu. Öyle demişti Esat. Onlar, mayın korkusundan dura kalka, Fiko ile üç saatte ancak ulaşabilmişlerdi karargâha.

Bornozu üstünde mutfağa girdiğinde Fiko'yu kahvaltı ederken bulacağını umuyordu. Ama oğlu hâlâ kalkmamıştı. Mutfakta sadece Bozo vardı. Kararlı adımlarla arşınladı koridoru, kapıyı tıklatmasıyla açması bir oldu. Fiko odada yoktu. Mutfağa geri döndü, oradan salona, yemek odasına, Hana'nın odasına koştu. Kendi odasına gitti. Hana yüzükoyun yatıyor, uyuyordu yatakta. Tekrar mutfağa ve Fiko'nun odasına gitti. Telaşından, bornozun cebi oğlunun oda kapısının koluna takılıp söküldü. Perdeleri açmadan, ışığı yaktı. Işık, yatağın yanında duran gece masasının üstündeki zarfa vurdu. Nimeta yatağa kadar eşyalara tutunarak ilerledi, oturdu, elleri titriyerek üstünde 'Anneme' yazan zarfı aldı, Fiko'nun defterinden koparılmış çizgili sayfayı çıkardı zarftan, okudu:

"Sevgili anneciğim,

"Sana daha önce söylemek istedim ama bana mani olmandan korktum. Ben de dayımla birlikte, babamın yanına Bosna için savaşmaya gidiyorum çünkü benim yaşımda birçok genç savaşıyor ve ben de onlardan biri olmak zorundayım. Babamı ziyarete gittiğimiz günden beri istiyordum bunu. Aklımı başka hiçbir şeye veremiyordum. Beni anlayacağını, affedeceğini biliyorum. Anneannemi, Hana'yı ve seni binlerce kere öperim. Benim için üzülmeyin ve merak etmeyin. Babam ve dayımla birlikte olacağım ne de olsa.

"Yakında, özgür Bosna'mızda, buluşmak üzere.

Seni çok seven oğlun,
Fiko"

Etnik Temizlik

1992 Yazı

Stefan Stefanoviç, Hırvatistan'a geçmek zorunda bırakılan Boşnak mültecilerle ilgili bir araştırma yapıp, bunu uluslararası kamuoyunun dikkatine sunmak istediğini belirttiğinde, gazete yönetimi hiç de sıcak bakmamıştı projesine. Hırvatistan, bir yıl önce, Sırp mezaliminden kaçan yüzlerce Hırvat'a zaten kapısını açmış bulunuyordu. Ülke tıklım tıklım göçmen doluydu ve hiç kimse 'göçmen' lafı duymak istemiyordu. Ama Nisan başından itibaren, zorlanarak, işkenceye tabi tutularak, kafalarına dayanmış namluların soğuk demirleri altında, yurtlarından göçmek zorunda bırakılan on binlerce Boşnak, Hırvatistan sınırına yığıldığında ve Avrupa devletleri bu durumu görmezliğe geldiğinde, bu zoraki sürgünün bir an önce uluslararası platforma taşınması şart oldu.

Stefan, projesini bir kez daha götürdü gazete yönetimine.

"Ne yazık ki dünyanın dikkatini ancak televizyon yoluyla çekebiliyoruz," dedi. "Bu konuda çarpıcı bir şeyler yapmazsak, ne sınırlarımızı zorlayan on binlerce insanı, ne de onların işkence görmüş olduklarını gündeme getiremeyeceğiz. Kimsenin umurunda değil, Müslümanlar'a Karadziç'in etnik temizlik uyguladığı."

"Doğrusunu istersen, benim umurumda da değil ama, bu konuda illa bir şeyler yapmak istiyorsan, dene bakalım," dedi Boris.

Stefan, "Karadziç, Nisan ayında Bosna'da kendi Sırp Cumhuriyeti'ni ilan ettiğinden beri kaç kişinin öldürüldüğünü veya yerinden edildiğini, biliyor musun, Boris?" diye sordu.

"Üç yüz bin civarında."

"Bu rakam Nisan için geçerliydi. Şimdi Haziran sonundayız ve bu sayı tam bir milyon yüz bine ulaşmış durumda."

"Vay canına," dedi Boris.

"Vicdanında ufak bir kıpırdanma oldu mu, Boris?"

"Ne dersen de, bu konuda senin kadar duyarlı olamam. Boşnaklar söz konusu olduğunda, senin vücudunda, vicdanının dışında başka kıpırdanmaların da olduğunu biliyorum, arkadaşım," dedi Boris.

"İşi sulandırıp, kafamın tasını attırma."

"Projeni onayladım. Daha ne istiyorsun? Benim vicdanımla uğraşacağına, git işini yap."

Stefan hemen çıktı. Boris bir yerde haklıydı, bir sürü iş onu bekliyordu. Öncelikle, kendine Bosna'daki Sırp Devleti'ne kolayca girip çıkışını sağlayacak bir Sırp kimliği edinmeliydi, sonra da kurbanların doldurildukları kampların bir listesini.

Kamplarda iki grup insan vardı. Birinci grubu, Saraybosna'dan ve diğer büyük şehirlerden kaçan ya da göçe zorlananlar teşkil ediyordu. Bir de büyük kentlerin dışında kalan köylerden, kasabalardan gelenler vardı. Müslüman Boşnaklar'ı taşradan sürmek, büyük kentleri boşaltmaktan çok daha kolay olmuştu. Birçok kasaba ve köyü, bir gecede veya yirmi dört saat içinde halledivermişlerdi Sırplar. Kendi terimleriye 'temizlemişler'di.

Yaz başlarında, ilk önce Bosna'nın kuzeyinde ve doğusunda yoğunlaştırmışlardı katliamlarını. Bu bölgelerdeki kentleri ve köyleri tamamen 'temizlemek' hiç de zor olmamıştı. Çoğu kez direnmemişti bile insanlar.

Örneğin, Bihaç'ın güneyindeki Oşarak yirmi dört saat içinde düşmüştü. Halkın elinde silahları yoktu, seslerini dünyaya taşıyacak medya imkânları yoktu. Sırp militanları ilçeyi kuşatmış, bütün insanları sokağa dökmüştü. Kadınlar ve çocukların üstündeki tüm ziynet eşyaları çekilip alındıktan ve her biri teker teker esaslı bir dayaktan geçirildikten sonra, Bihaç'a doğru kaçmalarına izin verilmişti. Geriye bakma cesareti bulan kadınlar evlerinin yağma edilip, sonra ateşe verildiğini görebiliyorlardı.

Erkekleri çok daha korkunç şeyler bekliyordu.

Bir Sırp askeri elinde bir liste ile gelmiş ve rasgele seçtiği birine,

listedeki insanları göstermesini emretmişti. İşaret edilen kişiler bir kamyona doldurulup götürülmüştü. Bunlar kasabanın belli başlı, hali vakti yerinde kişileriydi. Başlarına ne geldiğini hiç kimse bilmiyordu. Başlarına ne geldiği savaş sonrasında bile öğrenilemeyecekti.

6 Nisan'dan itibaren, 'etnik temizlik' Karadziç'in şevk ve zevkle uyguladığı bir oyun haline dönüştürülmüştü. Müslüman Boşnaklar'ın ileri gelenlerini; yani varlıklılarını, okumuşlarını, aydınlarını, sanatçılarını ve özellikle orduda görev yapmış olan asker kökenlilerini ayıklıyor, akıl almaz işkencelere tabi tuttuktan sonra, birbirlerine öldürttürüyorlardı. Ölüm, Müslüman Boşnaklar'a kurtuluş gibi geliyordu. Ama ölümü kolaylaştırmıyordu Sırplar. Öldürmeden önce, onlara karılarının kızlarının, kız kardeşlerinin ve annelerinin nasıl ırzlarına geçtiklerini anlatıyorlar, kadınların nasıl kıvrandığını, yalvardığını tarif ediyorlar, sonra daha da ileri boyutta bir manevi işkence tekniği uyguluyorlardı. Erkekleri soyuyor, silahlarının namlularını üstlerine doğrultuyor ve birbirleriyle cinsel ilişkiye girmeye zorluyorlardı. Kabul etmeyenlerin kollarını bacaklarını ve yumurtalıklarını kesiyor, ya da birbirlerine kestiriyorlardı. Ayakta duracak gücü kalanlar, kendilerine çevrili namluların gölgesinde mezarları kazıyor ve son gövdeyi çukura bıraktıklarında, kafalarına kurşunu yiyerek en son cesedi de kendilerinin oluşturacağının bilincinde, arkadaşlarını teker teker mezarlarına sürüklüyor ve kurtuluşu, yani ölümü bekliyorlardı.

Büyük şehirlerde katliam, köylerdeki kadar kolay ve eğlenceli olmuyordu. Banja Luka ve Drina vadisindeki halkın çoğunluğu Müslüman'dı. Yedi yüz bin kişiyi bir gecede 'temizlemek' kolay iş değildi ne de olsa. Ama çok genç ve güzel kadınlar, yakışıklı erkekler ve iştah kabartan gül yüzlü çocuklar vardı aralarında. Ve Sırp militanları, dünyaya cinsel tecavüz için gönderilmiş şehvet makineleri gibi çalışıyorlardı. Yedi yaşındaki çocuklardan, yetmiş yaşındaki ihtiyar ve felçli ninelere kadar, herkes alıyordu nasibini. Erkeklerin de kafalarına tabanca dayıyor, pantolonlarını aşağı indirip, organlarını ağızlarına zorluyorlardı. Çoğu ölümü seçiyordu. Ölüm korkusuna yenilenler, ölmediklerine pişman ediliyordu.

Köy ve kasabalara bir gecede yarasalar gibi inen Arkan'ın Kaplanları kısa sürede buraları yerle bir ederken, şehirler uzun ve ağır bir işkenceyle 'temizleniyorlardı'.

Kentlerde önce işlerinden atılmıştı Müslümanlar. Kendi işyeri olanların işyerleri bombalanmış, Boşnaklar yollarda yürürken saldırıya uğramaya başlamışlardı.

Priyedor yakınlarındaki Celinac'da Belediye Başkanı, bir bildiri yayınlayarak, Boşnaklar'ın uymak zorunda oldukları yasakları sıralamıştı. Araba kullanmaları yasaktı. Postane dışında, herhangi bir yerden telefon etmeleri yasaktı. Üçten fazla kişinin bir arada bulunması yasaktı. Şehir dışına çıkmaları yasaktı.

Her şeylerini, taşınır taşınmaz tüm mal varlıklarını, evlerini, arazilerini, arabalarını, evlerindeki ve işyerlerindeki bütün eşyalarını, banka hesaplarını ve mücevherlerini kayıtsız şartsız Sırplar'a devrettikleri takdirde, kentten ayrılmalarına izin veriliyordu. Bu şartları kabul edenler, pencerelerine beyaz bez bağlıyorlar, evlerinden alınarak 'Devir Teslim Büroları'na götürülüyorlar ve orada her şeylerinden vazgeçtiklerine dair imza atıyorlardı. İş o kadar çığrından çıkmıştı ki, çoğu kez, 'Devir Teslim Büroları'nda soyulmak için, rüşvet teklif etmek zorunda bırakılıyorlardı. Ve, ezilmiş onurlarından başka hiçbir şeyi kalmamış bu insanlar, ruhsuz ve bahtsız bedenlerini, ülkenin Hırvat idaresindeki bölgelerine sürüklüyorlardı.

Sırp çetelerinin terör eylemlerindeki en eğlenceli oyuncakları genç ve güzel kadınlardı... günde otuz-kırk erkeğin tecavüzüne uğrayan kızlar, kadınlar. Sırp askerleri onları ayırıp, genelev kampları diyebileceğimiz yerlere kapatıyorlardı... yani 'tecavüz ederek' öldürme kamplarına. Birçok otel ve restoran Müslüman Boşnak kadınların çile hücresine dönüştürülmüştü.

Stefan, Hırvatistan'daki göçmen kamplarına kapağı atabilmiş insanlardan almıştı bu bilgileri. Sonra 'Tresnyevka' örgütüne başvurmuştu. Bu örgüt, tecavüze uğrayan kadınların ve çocukların üzerine yoğunlaşmış, cinsel vahşet eylemleriyle ilgilenen bir örgüttü.

Stefan, bu örgüt sayesinde, birkaç kadınla görüşme olanağı bulmuştu. Kadınlar, anlattıklarına göre, götürüldükleri yerleri ta-

nımasınlar diye, gözleri birer bantla kapatılıyor, hapsedildikleri odalara girdikten sonra bantları çözülüyordu. Odalarda genellikle tek bir somyanın ve çıplak bir ampulün dışında hiçbir eşya bulunmuyordu. Hep hazır olmaları için, üstlerindeki giysiler de alınıyor ve art arda odaya giren Sırplar'ın tecavüzüne uğradıktan sonra önlerine bir tabak yemek atılıyordu. Aylar boyunca, kendilerine tecavüz eden Sırplar'ın dışında kimseyi görmeyenler olmuştu. Kimileri kapatıldıkları odada başka kadınların içler parçalayan çığlıklarını duymuşlardı. Bazıları da Sırp milislere yemek pişirmek ve çıplak hizmet etmek zorunda bırakılmışlardı... Karşı gelenlerin önce memeleri kesilmiş, sonra öldürülmüşlerdi, ibret olsun diye, diğerlerinin gözleri önünde...

Stefan'ın konuştuğu kadınların çoğu psikolojik tedavi altındaydı. Kimi hiç susmadan konuşuyor, kimi hiç durmadan yıkanıyor, kimi de ne yemek yiyebiliyor, ne konuşabiliyor ne de uyuyabiliyordu.

Çocuklar da bu vahşetten nasiplerini almışlardı. Örgüte sığınmış bir papaz, üç ve dört yaşlarında iki çocuğun, annelerinin gözü önünde çimento karıştırma makinesinin içine nasıl atıldığını anlatmıştı Stefan'a.

Trnopolye Kampı'nda ise başka öyküler dinlemişti. Bu kamp, evlerini Sırp ailelere bırakarak sürgüne zorlanan zavallı insanlarla doluydu. Hemen hemen herkes çok yaşlıydı. Gençler Bosna Ordusu'na katılarak savaşta ölmüşlerdi. Hiç değilse, vatanları için çarpışırken birer kurşunla şehit düşmüşler, işkence görmeden, gözleri oyulmadan, dişleri sökülmeden, birbirinden güzel ve genç cesetler olarak gömülmüşlerdi.

Geride kalan yaşlılar sağ kalmanın dayanılmaz utancıyla ve hafızalarından asla silemeyecekleri korkunç anılarıyla yaşamaya mahkûmdular.

Bir yaşlı kadın, başına geleni anlatırken, titrek elleriyle sımsıkı kollarına yapışmıştı Stefan'ın, ondan güç almak ister gibi. Göğsüne bastırdığı iki yaşındaki torununu zorla çekip almışlardı kollarından. Köprüden tek başına geçmesini söylemişlerdi. Çocuğun tek başına yürüyemeyecek kadar küçük olduğunu anlatmaya çalışmıştı ağlayarak. Bir asker çocuğu tuttuğu gibi nehire fırlatmıştı.

Kadın çocuğun nehre uçuşunu görmüştü. Gözlerini yummuştu sımsıkı. O da kendini köprüden aşağı bırakmaya çalışmıştı. Onu tutmuşlardı. Bir daha denerse başka bebekleri de nehire atabileceklerini söylemişlerdi. Yaşlı kadın sözlerini bitirdiğinde fenalaşıp kendinden geçmişti. Kadının ellerini güçlükle sökebilmişti Stefan kollarından. Parmak izleri mor çürükler bırakmıştı kollarında.

Ertesi gün, sahte kimlik için fiyat getiren adama, "Tamam," demişti. "Ne istiyorlarsa ver. Bir an önce istiyorum kimliği."

Stefan Stefanoviç, sahte kimliğinin çıkmasını beklerken, Hırvatistan kapılarını yeni göçlere kapıyor, Kuzey Bosna'da dağlarda mahsur kalan on binlerce insan Sırplar'ın eline düşüyor ve Bosna Cumhurbaşkanı İzetbegoviç ile Saraybosna halkı, Batı'nın onları kurtaracağı rüyasından şiddetli bir silkinmeyle yeni uyanıyorlardı.

Batı'nın; o insan hakları bayraktarı ve insan hakları baş savunucusu ülkelerin, asla yardımlarına koşmayacağını anlamışlardı sonunda.

Yardımlarına koşmayacaklardı, çünkü öldürülen ve işkence gören insanlar başka bir dine mensup oldukları için, Batı ülkelerinde yaşıyan halkların çoğunluğu büyük bir ilgi duymuyorlardı Bosna'da olup bitene.

Yardımlarına koşmayacaklardı, çünkü o uygar ülke liderlerinin menfaatlerini odaklayacakları petrol de fışkırmıyordu, bu başka dine mensup insanların topraklarında. Ve çünkü, herhangi bir çatışmada, kendi ordularından bir tek genç bile ölecek olsa, demokrasi denen rejimin, seçimlerde hesap soracağını ve onlara oy kaybettireceğini biliyordu liderler. Bu nedenle, Batı ülkelerinin liderleri, durmadan bir araya geliyor, bol bol ahkâm kesiyor, ve meseleye eğilmiş olmanın huzuru içinde ülkelerine geri dönüyorlardı.

Boşnaklar, Cumhurbaşkanları'yla birlikte, sonunda uyanmışlardı. Tatlı rüya bitmişti. Ne Batı ülkeleri, ne insan hakları örgütleri, ne Birleşmiş Milletler vardı onları kurtaracak. Yalnızdılar. Yapayalnızdılar. Yıllardan beri, sinsi sinsi hazırlanan düşmanları ile baş başa bırakılmışlardı.

Ve artık İzetbegoviç'in tek bir seçeneği kalmıştı: Bosna'yı haritadan sildirmemek için, ülke sınırları içinde mümkün olduğunca çok insan tutmak, Boşnaklar'ın ülkeden kaçışını önlemek.

Jovan Plaviç

Stefan Stefanoviç, aynanın önünde durdu ve inanamayarak baktı bir yerlerden tanır gibi olduğu aksine. Koyu renk saçları üç dört ton açılmıştı. Yıllardır kanıksadığı bıyığı artık yoktu. Burnu ile dudaklarının arası beş santim uzamış gibi geldi. Ve en tuhafı, sanki on yaş gençleşmişti. Kendini tanıyabilmesi için, gözlerine, burnuna ve çenesinin belirgin hattına dikkatli bakması gerekiyordu. Musluğun kenarında duran sıkılmış boya tüpü mü başarmıştı bu mucizeyi, yoksa lavaboya dökülmüş bıyık kırpıkları mı?

Saçlarını alışkanlıkla her zamanki gibi ayırmadan arkaya taradı. Sonra, kimliğine aracılık eden adamın sözlerini hatırladı. Ne olur ne olmaz, bir tanıyanı çıkar, başına iş açılırdı. Simasında gerekli değişimi yakalayabilmek için, saçlarını önce ortadan ayırdı. Bu modeli Hitler'in saçlarına benzettiği için vazgeçti, soldan ayırdı, öyle taradı. Saçlar sol yana yatmaya alışık olmadıkları için, horoz kuyruğu gibi dikildiler. Bu kez, sağdan ayırıp taramayı denedi. Yine olmadı. Jöleyle yapıştırmaya çalıştı. Kendini otuzlu yılların İtalyan zamparalarına benzettiği için, ondan da vazgeçti, kafasını yeni baştan ıslattı ve her zaman yaptığı gibi, elleriyle arkaya doğru yönlendirdi saçlarını. Bir süre yüzünü inceledi aynada, sonra aceleyle giyindi, koşar adımlarla indi merdivenleri, arabasına atladı ve Zagreb'in kuzey mahallelerinde hiç tanımadığı bir berberin dükkânına girdi, koltuğa oturdu, başında dikilen adama,

"Kes," dedi, "İki numara olsun."

Şimdi aynada askere giden erler gibi, diken diken saçları, alışık olmadığı bıyıksız yüzüyle, tanımadığı genç bir adam vardı.

"Doğrusu uzun saç daha yakışmıştı size," dedi berber.

"Uzun sürecek bir yolculuğa çıkıyorum," dedi Stefan, "böylesi daha pratik."

"Döndüğünüzde uzamış olur. Yine beklerim, güzel bir stil veririz."

"İnşallah," dedi Stefan.

Berber hayretle baktı yüzüne. İfadesi değişti. Nimeta'dan vazgeçmişti ama, ondan kaptığı sözlerden vazgeçemiyordu bir türlü. Tıpkı onu düşünmekten vazgeçemediği gibi. Ve bu gidişin arkasında, Boşnaklar'a yapılan soykırımını incelemek ve dünyaya duyurmak kadar, onu yine görebilme ihtimalinin dayanılmaz çekiciliği vardı. Ne kadar inkâr ederse etsin, Nimeta yüreğinin bir köşesinde ince ve keskin bir hançer yarası gibi duruyordu. Acısı dinmiş ama izi kalmıştı ve Stefan o izi, ölene kadar taşıyacağını biliyordu.

Saç kesiminin ücretini ödedi kasaya, bahşişi avucuna ayırıp, berbere vermek üzere döndü. Adam almak istemedi, eliyle itti parayı. Sinirlendi Stefan,

"Bir şey mi var?" diye sordu.

"Yok bir şey," dedi Berber.

"Bahşişi 'inşallah' dediğim için mi kabul etmiyorsunuz?"

"Evet."

"Neden?" Sesi sertti. Sinirleri gerilmiş, önünde duran önemli misyonu unutmuş, her türlü kavgaya girmeye hazır bir tavır içindeydi.

"Anneannem Müslüman'dı. Onun ölümünden beri duymamıştım bu sözü, içime bir sıcaklık bastı, siz söyleyince."

"O halde yarı Müslüman'sınız," dedi Stefan, biraz mahçup.

"Dörtte bir. Ama zaten Balkanlar'da kim kimin nesi içinden çıkmak kolay mı? Hepimiz karışıp gitmişşiz, asırlardır. Neyin kavgasını yapıyoruz, bir anlasam."

"Sapık adamların iktidar hırsından kaynaklanıyor kötülükler," dedi Stefan. "Hep böyle olmuyor mu? Bir deli çıkıyor, dünyayı karmakarışık ediyor."

"Ve bizler de peşinden sürükleniyoruz, koyun gibi," dedi berber.

"Dönüşte gelirim, saçlarım da uzamış olur," dedi Stefan, "laflarız yine." Gülerek ekledi: "İnşallah. Buralarda bir fotoğrafçı var mı?"

"Karşı sırada iki yüz metre sonra bir şipşakçı var. Siz de Müslüman mısınız?" diye sordu Berber.

"Dörtte bir."

"Ana tarafından mı, baba tarafından mı?"

"Bir kadın tarafından."

Dükkândan dışarı çıktığında, başını kaldırıp tabelaya baktı, berberin adını hatırlamak için. Adam güleç, şişman yüzüyle el salladı Stefan'a. Karşı kaldırıma geçip iki yüz metre yürüdü. Eliyle koymuş gibi buldu fotoğrafçıyı. Çok çabuk iki vesikalık istedi.

"On dakika bile sürmez ama, iki adet olmaz. Sekizlik almanız lazım," dedi fotoğrafçı.

Adamın, çenesini eliyle hafifçe yana döndürüşünü, başını sağa eğişini, resmini çekişini, arkasını dönüp birtakım işlemler yapışını ve sonra fotoğrafları makasla teker teker kesişini sabırla bekledi. Parasını ödedi, çıktı dükkândan. Resmine bakmadı bile. Berberin önüne bıraktığı arabasına yürüyüdü, biner binmez gazladı. Evine geldiğinde koşar adım çıktı merdivenleri, pasaportçu adamı aradı.

"Resimler hazır, gel al," dedi.

Ertesi sabah saat dokuzda elindeydi yeni kimliği. Baktı. Çok kısa kesilmiş açık kumral saçlı, burnu ile dudaklarının arası biraz fazla uzun, aydınlık yüzlü, genç bir adamdı. Gözlerinde ince bir hüzün vardı. Adı Jovan Plaviç'ti. Yayçe doğumluydu.

Jovan Plaviç, Bosna'ya, ne olur ne olmaz diye, Stefan Stefanoviç olduğu zamanlarda sık sık giriş çıkış yaptığı kuzey kapısından girmek istemedi. Hiç üşenmeden, memleketi yukardan aşağı katederek, güneye indi. Bu yolu seçmemiş olsaydı, Foça ve Višgrad'dan kovularak yollara düşmüş ve sarp dağları aşarken, Arkan'ın Kaplanları'na yem olmuş kader yolcularına hiç rastlamayabilirdi.

Split'e geçebilmek için, dağ yollarında, kızgın güneşin altında günlerce yol yürümüşlerdi. Zaman zaman otobüslerinden indirilip soyulmuşlar ve dövülmüşlerdi. Bazıları bu korkunç yolculukta can vermişti. Aralarında çok az sayıda seksen yaş civarında erkek vardı.

Bir gruba yaklaşıp, genç bir kadına, "Erkekleriniz nerde?" diye sorma budalalığını gösterdi. Sanki bilmiyordu.

"Yetmiş yaşın altındakilerin hiçbiri kurtulamadı," dedi kadın. "Onları ya öldürdüler ya da kamplara aldılar."

İşte, Jovan Plaviç'i bekleyen bu kampların esirleriydi. Onları görmeye, onlarla konuşmaya, durumlarını dünyaya ilan etmek için, seslerini duymaya gidiyordu. Belki Nimeta'ya da rastlayıverirdi bu arada.

Bir başka kadın yaklaştı yanına, "Siz Sırp değilsiniz değil mi?" dedi.

"Hayır."

"Hemen anladım bunu," dedi kadın.

Yanıtlayamadı Stefan. Adı ve yüzü değişmişti ama içindeki değişim henüz tamamlanamamıştı ve gözlerine de vuruyordu demek ki. Oysa, ona kimliğini getiren, "Başının belaya bulaşmasını istemiyorsan, Sırp gibi düşünmeye başla, açık verme," demişti. Ne olup olmadığını, bitkin bir yaşlı kadın bile anlayabiliyordu, bir bakışta. Bu kötüydü işte. Kadın fısıltılarla bir şeyler söylüyordu Stefan'a:

"Tanımadığınız kimselere böyle açılmanız doğru değil. Başınıza dert açabilirsiniz," diye uyardı Stefan.

"Ah nerde o günler. Ölümü iple çekiyorum," dedi kadın. "Keşke ölseydim de yapılanları görmeseydim. Önce kocalarımızın, oğullarımızın derilerini yüzdüler, sonra da intihar edemesinler diye ellerini ayaklarını kesip, ölmeye bıraktılar. Yaralarına sinekler, arılar kondu, kimi acıdan çıldırdı, kimi hemen öldü, kimi..."

"Heyy, sen! Ne konuşuyorsun bu karılarla?" Bir Sırp polisi dikiliyordu karşısında.

"Yollar nasıldı diye sordum."

"Geç şöyle! Geç!"

Stefan, sınırda kimlik kontrolü yapan Sırp polisinin kendine bir sorun çıkaracağını sanmıyordu ama, yanılmıştı.

"Herkes Bosna'dan kaçmaya bakıyor, sen neden ters yöne gidiyorsun?" diye sordu polis.

"Savaş başladığında Zagreb'de görevliydim. Ben Bosnalı'yım. Ailemin yanında olmak istiyorum," dedi Stefan.

"Nereye gideceksin?"

"Saraybosna'ya."

"Ne kadar kalacaksın."

"Kesin dönüş yapıyorum."

"Eşyaların bunlar mı?" Elindeki çantaya ve küçük valize bakıyordu polis.

"Evet."

"Kesin dönüş için, bütün eşyan bu mu?"

"Bekâr adamın eşyası ne olacak? Koltuk takımlarını taşıyacak halim yoktu ya."

"Zevzeklik etme," dedi polis. "İstersem seni hiç sokmam."

"Elbette ama bundan patronum hiç hoşlanmayacaktır," dedi Stefan.

"Patronun kimmiş bakalım."

"Miteviç."

"Nee?" Polis şaşırmıştı: "Miteviç senin nereden patronun oluyormuş?"

"Ben televizyoncuyum. Belgrad televizyonu için, Bosna'da çekimler yapacağım."

"Geç şurda bekle," dedi polis. Elinde kimlikle derme çatma barakaya girdi.

Stefan az ilerdeki banka oturdu. Güneşin altında beklerken her tarafı dökülen, toz içinde bir otobüs daha durdu az ilerde. İçinden yüzleri ifadesiz perişan insanlar döküldüler. Küçük bir çocuk ağlamaya başladı. Bir başka polis, çocuğun anasına, "Sustur şunu!" diye bağırdı. Kadın çocuğu kucağına aldı, salladı, öptü, kokladı, kulağına bir şeyler fısıldadı. Çocuk susmuyordu. Polis çocuğu kadının kolları arasından hızla çekerek aldı, parmaklarıyla burnunu sıktı, sıktı. Çocuğun nefesi kesildi. Annesi bacaklarının bağı kesilip yere düşerken, çocuk yine bağırmaya başladı. Polis çocuğu duvara doğru fırlattı. Çocuk duvara çarpıp yere düştü. Hiç sesi çıkmadı. Kimse kıpırdamıyordu. Kimse müdahale etmiyordu. Hepsi çok alışık oldukları bu sahneleri bir kez daha yaşıyorlardı o kadar. Anne yerde yatıyordu hâlâ. Bir başka kadın koşup başını dizlerinin üstüne çekti annenin. Kimse çocuğun yanına gitmeye cesaret edemiyordu. Stefan oturduğu yerden kalktı, çocuğa doğru yürümeye başladı.

"Plaviç," diye bir ses duyuldu. Hiç oralı olmadı Stefan, yürümeye devam etti.

"PLAAVİÇ. JOVAN PLAAVİÇ!"

Stefan döndü baktı. Demin onu sorguya çeken polis bağırıyordu avaz avaz.

"Plaviç! Kendi işinle mi ilgilenmek istiyorsun, Türk piçiyle mi? Ne bağırtıyorsun beni böyle?"

"Çocuk öldü mü diye bakacaktım," dedi Stefan.

"Öldüyse öldü. Sana ne?"

"Doğru, bana ne," dedi, geri döndü. Polis elinde kimlik, suratında hınzır bir ifade, öylece dikiliyordu.

"Miteviç, Türk piçleriyle ilgilenmeni istemedi senden herhalde."

"Alabilir miyim? Tamam mı işim?" Elini uzattı kimliği almak için.

"Acelen var galiba."

"Var," dedi Stefan.

"Al bakalım Jovan," dedi polis, yüzünde o yılışık ifadeyle.

Bir an karşı karşıya durdular. Yüreği ağzına geldi Stefan'ın. Elini uzattı, parmakları sert kartona değdi. Çekip aldı kimliği. Arkasını dönüp gitmeden önce, "O çocuk, o yerde yatan oğlan Türk değil," dedi. "Boşnak o."

Bosna'nın Sırp kuşatması altında olmayan bölgelerine geldiğinde, sol postalını ayağından çıkarıyor, postalın tabanındaki keçeyi kaldırıp, altından esas gazeteci kimliğini buluyor, onun yerine Jovan'ın kimliğini, üstüne de dikkatle keçeyi yerleştirip, postalı tekrar ayağına giyiyordu.

Saraybosna bir cehennemdi. Bazen nerede olduğunu bile anlayamıyordu Stefan. Bütün yollar barikatlarla kapalıydı. Sokakların ortasında devamlı bir şeyler yanıyordu. Yol kenarlarında cesetler yatıyordu. Her an bir silah patlıyor, bir bomba düşüyor, bir makineliden boşalan kurşunlar bir anda yağmur gibi yağıyor, sonra etrafa bir süre bir ölüm sessizliği siniyordu. Bir zamanlar Nimeta ile sevişirken oturduğu Ali Paşino Polye'deki bina delik deşikti. Hasar görmemiş tek bir yer yoktu. Buna rağmen yaşam devam ediyordu şehirde. İnsanlar sokaklardan koşar adım geçiyor, bir yerden bir yere gidiyor, artık raflarında çok az mal kalmış dükkânlara, sırf ya-

şama sarılmak için uğradıkları işyerlerine koşuşturuyorlardı. Gençler kahvelere barlara doluşup müzik dinliyorlardı. Aşk ise her zaman olduğu gibi, doludizgindi ve ölüme meydan okuyordu. Saçakların altına sığınan gencecik insanlar çoğu kez, sarmaş dolaş, el eleydiler.

Stefan, kan ve ölüm kokan sokaklardan geçip, duvarları delik deşik olmuş bir otelin kapısından içeri kendini attığında, içerdeki sıradanlığa gerçekten şaşırdı. Dışarının telaşından eser yoktu içerde. Uzaklarda bir yerden müzik sesi geliyordu. Sesin geldiği yöne yürüdü. Karanlık, izbe bir bardı burası ve piyanonun etrafına sıralanmış birkaç kişi ellerinde saksofonları, baterileri, trompetleriyle caz yapıyorlardı. Nimeta ile buraya hiç gelmişler miydi acaba? Hatırlayamadı. Bara gidip bir içki istedi. Fiyatı duyunca kulaklarına inanamadı ama olan olmuştu bir kere. Çaresiz ödedi fahiş fiyatı, yudumlamaya başladı bir daha içmeye o anda tövbe ettiği, yirmi beş dolarlık viskisini.

"Burada yenisiniz galiba?" dedi barmen.

"Evet."

"Gazeteci misiniz?"

"Bildiniz."

"Medyacılardan başka kim gelir ki buraya? İnsan kendi arzusuyla cehenneme gider mi hiç," dedi barmen.

"Haklısınız."

"Ne taraftansınız?"

"Zagreb." Konuşmak istemiyordu Stefan. Kısa, kesik yanıtlar veriyordu ama barmen sinek gibi yapışmıştı. Niyeti, müşterisine derdini döktürüp, bir içki daha içirtmekti belki. Adamdan kurtulmak için, "Tuvalet ne tarafta?" diye sordu.

"İlerde solda," dedi barmen. Stefan kalktı tuvalete yürüdü. Tuvalet boştu. Yine kimliğini değiştirmesi gerekiyordu. Eğildi postalının bağcığını çözdü, ayağını çıkardı içinden, keçeyi kaldırdı, kimliği aldı, yerine diğerini koydu tam doğrulurken arkasında bir çıtırtı işitti.

"Kıpırdama, kal öyle." Kalın bir sesti bu.

Öylece kaldı.

"Elinde ne var?"

"İnsanın tuvalette elinde ne olur?" dedi Stefan. Sustuğu anda kıçına bir tekme yedi ve öne doğru yuvarlanıp başını duvara çarptı. Düşerken kimliğini kemerinin kenarından pantolonunun içine doğru itti.

"Madem cevabın bu, elindekini şimdi sana yedireyim de gör," dedi kalın sesli kaba aksanlı adam. Düştüğü yerden, karşısında bir polis görmeyi bekleyerek doğruldu Stefan. Ama karşısında polis, milis ya da jandarma değil, siyahlar giymiş iri yarı bir herif vardı. Resmi bir kişiliği olmadığı belliydi.

"Ayakkabının içinde ne arıyordun?"

Yanıtlamadı Stefan.

"Paranı oraya sakladın değil mi, aptal herif?"

Şimdi karşı karşıya duruyorlardı ve Stefan bu ayıyı tepeleyebilir miyim diye hesap yapıyordu kafasında. Herifin, parasının peşinde bir serseri olduğunu anladığı anda, içi rahatlamıştı.

"Papucuna değil, kıçına saklasan, ben yine alırım paranın kokusunu," dedi adam, elinde bir sustalı ışıldadı. "Ve nerene sokarsan sok, o parayı almasını da bilirim. Uçlan bakalım. "

Stefan yan cebinden cüzdanını alıp, paralarını çıkarttı.

"Cebindekini değil, postalındaki paraları uçlan, ulan," dedi adam. Yerde duran postalı aldı ters çevirip silkeledi. İçinden kirlenmiş bir kimlik düştü postalın. Ayağının ucuyla çevirdi yerdeki kimliği.

"Vay vay vay, Hırp'mış beyimiz."

"Hırvat," dedi Stefan, Sırp zannedilmekten korkarak.

"Hırp, Sırvat, Sırp, Hırvat. Hepiniz aynı bokun soyusunuz ulan. Hiç farkınız yoktur birbirinizden."

Aslında doğru söylüyor ayı, diye geçirdi içinden.

"Çıkar öteki ayağını da postaldan."

Kurulmuş makine gibi aceleyle postalını çıkarıp adama uzattı Stefan. Sağ postaldan kimlik bile düşmedi. Kurbanının elindeki paraları çekip aldı ve cebine tıkıştırdı adam. Yerdeki kimliği de alıp helaya attı.

"Peşimden gelirsen geberirsin. On dakika içerde kal," dedi Stefan'a, kapıyı vurdu gitti. Stefan hemen helaya koştu, suların içinde yüzen kimliğini aldı. Kurulamak için bir havlu arandı. Bula-

madı. Tuvalet kâğıdı bile yoktu. Silkeledi durdu kimliği. Sonra postallarını giydi ayağına. Islak kimliği boş cüzdana, cüzdanı da cebine tıktı, çıktı tuvaletten.

Barda hâlâ caz çalıyordu müzisyenler.

Nimeta'yla birlikte sık sık dinledikleri bir parçayı çalıyorlardı. Acaba ne yapıyordu şimdi? Evde miydi, işte miydi?

Otelden çıktı. Yıkılmış, perişan şehirde bir süre daha başıboş dolaştı.

Sevgilisiyle sık sık gittikleri Holiday Inn, ön camları sürekli kırılmış olmasına rağmen, yabancı gazetecileri barındırdığı için, koruyabilmişti kendini. Tepeden bomba yememişti. Ama Bristol Oteli baştan aşağı yanmıştı. Saraybosna'nın meşhur Unis'i, mavi camlı ikiz gökdelenleri Momo ile Üzeyir de perişan haldeydiler. Kentin değişik kökenlerinin bir sembolü olan ikiz binalardan hangisinin Müslüman Üzeyir, hangisinin Hıristiyan Momo olduğunu çıkaramadıkları için Sırplar her ikisini de insafsızca bombalamışlardı. O güzelim Postane binası, müzeler, Hukuk Fakültesi, Tiyatro binası... Stefan boğazında bir yumru, hayalet gibi dolanıyordu enkazın içinde. Sonra, küçük bir ümidin peşinde, *Oslobodenje* gazetesinin bulunduğu gökdelenin hâlâ yerinde olması için dua ederek o yöne doğru gitti. Şanslıydı. Gazete çalışanları başka yere taşınmak zorunda kalmamışlardı. Binanın üst katları harabeye dönmüştü. Ama çalışanları yerin altına inmiş, çıkarmaya devam ediyorlardı gazetelerini.

Danışmadaki kişiye, Rasim'i görmek istediğini söyledi. Rasim'e yukarı çıkması için haber gönderildi. Biraz sonra, Rasim gözüktü. Kocaman göbeğinden eser kalmamıştı, avurtları çökmüştü.

"Buyrun," dedi Rasim. "Beni niye görmek istediniz?"

"Rasim, ben Stefan."

"Kim?"

"Stefan Stefanoviç. Stejo. Tanımadın mı?"

"Aaaa, Stejo! Bu ne hal böyle? Değişmişsin."

"Doğrusunu istersen sen de değişmişsin," dedi Stefan.

"Keşke senin gibi değişseydik, biz burada kalanlar," dedi Rasim. "Bizi savaş vurdu oğlum. Sen on yaş gençleşmişsin. Ne oldu, âşık mı oldun?"

"Ben Sırp oldum," dedi Stefan, hemen çömelip sol postalını çıkardı ayağından. Eline öteki kimliğini aldı. Rasim şaşkın şaşkın baktı kimliğe.

"Yürü," dedi, "orta yerde olmaz böyle işler, yürü aşağı inelim."

Akşam gazeteden ayrılırken, kendini çok iyi hissediyordu Stefan. Müslüman Boşnaklar'ın toplandığı temerküz kamplarına nasıl girebileceğine dair planları en ufak ayrıntısına kadar gözden geçirmişlerdi.

Tam zamanında gelmişti aslında, bundan iyi bir zamanlama olamazdı.

New York'ta basılan *Newsday* gazetesinden bir muhabir, bu kamplara gidip esirlerle görüşmek üzere Bosna'ya gelmişti ama izin alamamıştı. *Guardian* gazetesi de bir muhabir yollamıştı.

Birleşmiş Milletler genel sekreteri Butros-Butros Gali'ye Amerika'dan büyük bir baskı yapılmaktaydı. Butros Gali, ister istemez Sırplar'ı sıkıştırmaya başlamıştı. Bu kampların daha uzun bir süre gözlemcilerden gizlenmesi imkânsız bir hale geliyordu. Kampları gezmek için orada bulunan yabancı gazeteciler, belki de yanlarında bir Sırp gazeteci-çevirmenle birlikte başvururlarsa izin daha kolay çıkardı. Rasim gerekli tüm ipleri çekip bu işi kotaracağını söylüyordu.

"Bu işi başarabilecek misin Rasim?" diye sıkı sıkı sormuştu Stefan.

"Evet," demişti Rasim. "Seni Zlatko ile tanıştıracağım."

"O da kim?"

"Sana çok yardımı dokunacak biri, Saraybosnalı bir avukat. Aylardır kamplarla ilgili delil ve bilgi topluyor. Onun bugüne kadar edinebildiklerine, senin Sırp kimliğini de eklersek, çok başarılı bir çalışma başlatabiliriz. Yeterki sen gerçek kimliğini ortaya çıkarabilecek bir budalalıkta bulunmamaya söz ver. Biz, ne pahasına olursa olsun, seni hiç olmazsa bir iki kampa sokmayı başarırız."

Kimliğini ortaya çıkarabilecek budalalıktan uzak durmak, Nimeta'ya bulaşmamaktan geçiyordu. Stefan kararlıydı onu aramamaya. Ama ne zaman aynı kararla Bosna'ya veya Yugoslavya'nın bir başka cumhuriyetine gitse, kader ağlarını örüyor ve onları bir

araya getiriyordu. Son ayrılmalarında, "Biz ne dersek diyelim, bilmediğimiz bir güç bizi sürekli buluşturuyor," demişti Nimeta.

Stefan, Jovan kimliği ile, Sırp kuşatması altında olan bölgede, Müslüman bir ailenin boşaltmış olduğu bir dairenin arka odasına yerleşti. Rasim 'postal operasyonu'nu çok tehlikeli bulduğu için, gerçek kimliğini almıştı Stefan'ın elinden. "Bizim tarafa geçtiğinde, gelir kimliğini alırsın. Bunu evinde veya üstünde bulurlarsa, seni hemen gebertirler," demişti. "Sen şimdi Sırp tarafına geç ve başvurunu yap. Biz, hazır olunca, sana haber uçuracağız."

Stefan, sürekli yanan ve sürekli ölüp ölüp dirilen bir şehrin ortasında, kişiliksiz ve tedirgin bekledi. Yaklaşık bir on gün sonra geldi haber. Ekmek almaya gittiği fırında, fırıncı aldığı ekmeği elinden çekti, "Bu bayat, şunu alın," diyerek bir başka ekmek tutuşturdu eline. Koşa koşa evine döndü, ekmeğin sarıldığı gazetede bir not vardı.

"10 Temmuz için başvuru yap."

Hemen banyoya gitti. Başvuru yapmak üzere Basın Bürosu'na gitmek için tıraş olacak ve hazırlanacaktı. Aynaya bakınca, dondu kaldı. Saçları uzamaya başlamıştı ve dipler kendi renginde çıktığı için, kafası alacalı bulacalı bir renk almaktaydı. Başına böyle bir şey gelebileceğini hiç düşünmemişti. Saçını bir kere boyadı mı, hep öyle kalacağını zannetmişti. Şimdi eczanelere gidip, saç boyası mı alacaktı? Kim bilir onu ne zannederlerdi? Haydi, ne zannedeceklerine boş versin, saç boyası alması dikkati çekmez miydi? Neden yanında bir iki tüp boya getirmeyi akıl edememişti? Ama ya sınırda saç boyalarını bulsalardı torbasında?

"Ben çıldırıyorum," dedi aynadaki aksine, "paranoya geçirmeye başladım. Kendime gelmeliyim. Kimse benden şüphelenmiyor, saçımı boyamam kimsenin umurunda değil. Üstelik saç boyasını nereden bulacağım, ekmeğin zor bulunduğu şehirde? Şimdi bu saç işini hemen halledip, başvurumu yapmaya gitmeliyim."

Uzayan saçlarını makasla kırptı, kafasını sabunla güzelce köpürttü, kalan saçları usturayla kazıdı, duruladı. Yine aynaya baktığında, Yul Bryner'ın gençliği ile göz göze geldi. Aynadaki aksine göz kırptı ve, "Haydi bakalım Jovan Bryner Plaviç," dedi, "iş başına!" Sonra, sakin sakin küçük valizini topladı ve evini terk etti.

Rasim sözünü tutmuş, Zlatko ile iyi hazırlanmıştı. Yabancı gazetecilerin de kendilerine katılmalarını beklediler ve Stefan ilk ziyaretini 10 Temmuz'da Manyaka Kampı'na yaptı.

Bu kamptaki esirlerin elleri arkalarında zincire vurulmuştu. Sıskacık boyunlarının üstünde sıfır numara kazınmış kafaları, tarifsiz bir elem ve korkuyla bakan, yuvalarından fırlamış gözleri, teker teker sayılan kaburga kemikleri ile, tarih öncesi hayvan iskeletlerine benziyorlardı. Gardiyanlar ellerindeki lastik sopaları ara sıra avuçlarında şaklatarak ve sürekli sallayarak, her an dayak yemeye hazır olmalarının işaretini veriyorlardı âdeta.

Stefan, Sırp kimliği taşıdığı için, nöbetçiler onu rahat bırakmış, Amerikalı ve İngiliz gazetecilerin peşine düşmüşlerdi.

Stefan, öğrenebileceği her şeyi süratle öğrenmeye çalışıyordu. Ama bu insanlar öylesine korkuyorlardı ki, hiçbiri ona güvenemiyordu. Stefan'ı, durumlarından şikâyet edip etmeyeceklerini kontrol için yollanmış bir ajan sanıyorlardı. Ama, aralarından bir tanesi, "Baksana, biz zaten ölmüşüz," diye seslendi. "İstersen casus ol, umurumda değil. Gerçekleri mi istiyorsun, al işte, söylüyorum!" Hemen yanına seğirtti Stefan.

Buraya Banya Luka'dan sürülmüşlerdi. Hayvanların taşındığı davar vagonlarına kadın erkek, çoluk çocuk tıkış tıkış bindirilmişler, hayvan pisliklerinin üstünde aç susuz getirilmişlerdi. Kadınlara ve çocuklara ne olduğunu bilmiyordu. Bu kampta bulunan erkeklerin ellerindeki zincirler, uyurken bile çözülmüyordu. Geceleri beton zeminde, üst üste yatıyorlardı. Nispeten sağlam olanlar, romatizma sancıları çekenlerin ve kalp sorunu olanların altına yatıyorlardı geceleri, hastalar üşütmesin diye. Ama artık pek sağlam kalmamıştı aralarında. Hepsi bir deri bir kemiktiler.

Osmanlı'dan beri üç milletin; Boşnaklar'ın, Hırvatlar'ın ve Sırplar'ın iç içe yaşadığı bölgelerin Müslümanları, bir yığın insan iskeleti halinde, zincire vurulmuşlardı. Günde üç öğün yemek yer gibi, günde üç fasıl dayaktan geçiriliyorlardı.

Stefan, Manyaka'dan sonra Omarska ve Keratern kamplarına da girmeyi başardı.

Omarska Kampı'nda, Banya Luka'nın doğusuna düşen Priyedor kentinin tüm ileri gelenlerini, aydınlarını, entelektüellerini ve

sanatçılarını toplamıştı Sırplar. Onlara insan onuruna yakışmayacak davranışlarda bulunarak manevi işkence de uyguluyorlardı. Kamp yeri artık kullanılmayan bir maden işletmesiydi. Hayvanlar gibi mazgal demirlerinin arkasına yığılmış Boşnaklar, bulundukları yerde tuvalet olmadığı için, ihtiyaçlarını çaresizlikten oldukları yere yapmak zorundaydılar. Keskin bir asit kokusu, kampa yaklaşanların genzini yakıyordu. Demir parmaklıkların arasından dışkı ve sidik sızıyordu dışarı.

Keratern ise, eski bir seramik fabrikasıydı. Buraya tıkıştırılan esirler, her türlü işkenceyle birbirleri hakkında bilgi vermeye zorlanıyordu. Bosna halkının özellikle milis güçlerini destekleyenleri ve savunmada hizmet vermiş olanları seçilerek, akıl almaz işkencelere tabî tutulduktan sonra öldürüyorlardı.

Stefan, bazen canını tehlikeye atma pahasına gerçeği söyleyerek esirlerden her şeyi öğrenmeye çalışıyordu. Yanlarından ayrılmayan nöbetçileri uzaklaştırmak için bir yöntem geliştirmişti.

"Bakın kardeşim," diyordu, "siz yanımızdan ayrılmadıkça, bu yabancı gazeteciler esirlerin konuşmaya korktuklarını zannediyorlar. Şöyle biraz beri durun. Tercümanlık yapacak olan ben değil miyim, neticede? Nasıl olsa her söyledikleri şeyi çevirecek değilim. İdare edeceğim elbette. Bu bizim hepimizin davası, Büyük Sırbistan davamız bu."

Nöbetçiler az öteye gidiyorlardı. Ama esirler o kadar büyük bir korku içindeydiler ki ayakta zor duran kemik yığınlarıydılar. Sadece gözlerinden okunabiliyordu yaşamakta oldukları vahşet. Gerçeği anlatabilecek cesareti ya da gücü olan çok az çıkıyordu aralarından. Ona da razıydı Stefan.

Kamp ziyaretlerinden sonra üç gün iki gece, hemen hemen hiç uyumadan çalışmışlardı. Konuşmaları tercüme etmişler, çektikleri filmleri monte edip seslendirmişler, çeşitli ajanslara yollamışlardı.

Dünya, Cumhurbaşkanı İzetbegoviç'in, Birleşmiş Milletler'in Bosna Elçisi Mehmet Sacirbey'in çırpınmalarına kulaklarını tıkamış, dosyalanıp gönderilen delillere gözlerini yummuş gibiydi. Bu gidişe 'dur' diyebilecek yegâne güç olan Batı devletleri, inanılmaz bir umursamazlıkla, yanıbaşlarında olup biten insanlık dışı uygulamayı görmezden geliyordu.

Ama, bu kamplardan görüntüler uluslararası televizyonlarda gösterilmeye başladığı zaman, dünyada bir kıpırdanma oldu. Sanki dünya liderlerinin vicdanına giden tek yol, televizyon ekranlarından geçiyordu. Onca uyarıya, anlatmaya, yalvarmaya, dosyaya, delile kulaklarını tıkayan adamlar televizyon programlarını seyredince, olup biteni ilk defa duyuyormuş gibi şoka girdiler.

"Cumhurbaşkanlarının, elçilerin yapamadığını televizyon yayını yaptı Stefan. Hepinizin eline sağlık," dedi Rasim. "Miterrand, Bosna Cumhurbaşkanını makamında ziyaret etmeye karar vermiş. Sırplar ister istemez havaalanındaki kuşatmayı kaldırmak zorundalar şimdi."

Stefan, Nimeta'ya verdiği söze uzun bir süre sadık kaldı. Onu aramadı. Zaten Saraybosna'dan sonra, elindeki kimlikten dolayı Bosna'nın içinde, çeşitli yerlerde özel görevlere gitmeye başlamıştı. Kışı bir nevi casusluk yaparak geçirdi.

Bu işe başlarken, hiç aklına gelmemişti böyle şeylere bulaşacağı. Birkaç kampın içinde olup bitenleri öğrenmek istemişti o kadar. Ama yabancı gazeteciler, ellerindeki altın madenini keşfedince, aklına gelmeyen paraları ödemeye başlamışlardı, hizmetleri karşılığında. Onların giremediği yerlere, Sırp kimliği ile o giriyordu. Sadece Sırplar'a açık olan görüntüleri elde edebiliyordu.

Hırvatistan'da ülkesi için çarpışırken ölmek nasip olmamıştı, belki eceli Bosna'da, sevdiği kadının memleketinde yakalardı. Kaybedeceği nesi vardı ki? Ne karısı ne çocukları vardı. Sevdiği kadını yaşam, yaşam sevincini de savaş alıp götürmüştü. Bu toprakların insanları için, zaten umut değil elem vaat ediyordu gelecek.

Kışı bu tür işlerle geçirdikten sonra, kış sonunda, Zagreb'e dönmeye karar verdi. Yeteri kadar para kazanmıştı. Her gün kafasını sıfır numara tıraş etmekten ve köstebek gibi yaşamaktan usanmıştı. Evini, arkadaşlarını özlemişti. Rasim de artık bu işi çok uzattığını düşünüyordu. Başına bir iş gelmeden Hırvatistan'a dönmesini istiyordu Stefan'ın. Gorazde'deki son görevini de tamamladıktan sonra, toparlanıp gitmeliydi.

Stefan, şehirden ayrılmadan iki gün evvel, Nimeta'yı arayıp, hatırını sormak istedi. Nasılsa yakında dönüyordu, öyle uzun

boylu buluşmalarına imkân yoktu. Sadece yüzünü görür, sesini duyar, iyi olduğunu öğrenirdi. Belki de Boşnaklar için yaptıklarından haberi olsun istiyordu, için için. Gerçi onu aramayacağına söz vermişti ama, beş dakika görüşmek, sözünü tutmamak anlamına gelemezdi ki.

Telefonlar çalışmadığı için, evine gitti Nimeta'nın. Evde kimseler yoktu. Kapıyı hızlı hızlı vurup, gürültü çıkarınca, bir kadın kendi kapısından kafasını uzatıp, Nimeta'nın annesinin evine taşındığını söyledi.

"Neden?" diye sordu Stefan. Kadın cevap vermeden kapattı kapısını.

İşyerine uğramayı düşündü ama, bunun Nimeta'yı çok rahatsız edeceğini biliyordu.

Ertesi gün Rasim'in yanına gitti.

"Sen hâlâ burada mısın? Hani dün gece gidiyordun? Her geçen gün kendini daha fazla tehlikeye atıyorsun," dedi Rasim.

"Bir işim vardı halletmem gereken. Şu telefon hâlâ çalışmıyor mu?"

"Stejo, biliyorsun çalışmadığını. Ne yapacaksın telefonu?"

"Özel bir iş. Birini arayacağım. Baksana Rasim, Televizyon'daki telefon çalışıyor ama."

"O ayrı bir şebekeye bağlı. Tek çalışan telefon o. Bir de Cumhurbaşkanlığı'ndaki telefon çalışıyor. İstersen İzetbegoviç'e gidiver telefon etmek için. 'Özel bir işim var, sevgilimi arayacağım,' dersin, eminim anlayış gösterir."

"Kapat çeneni," dedi Stefan. Nimeta'nın neden evinden ayrıldığını öğrenmeden gidemeyeceğini biliyordu. Acaba kocasını mı kaybetmişti? Yoksa yaralı mıydı? Onu nasıl bulacaktı? Televizyona da gidemiyordu. Bir zamanlar işyerinden aramaması için o kadar çok tembih etmişti ki Nimeta.

"Birçok insan fark etmeye başladı Stejo. İş bahanesiyle bile, beni asla bürodan arama," demişti. Aradan onca zaman geçmişti ama, işyerini aramak istemiyordu yine de.

Suratının asıldığını görünce, "Her kimi arıyorsan, kalkıp evine gitsene Stejo?" dedi Rasim

"Gittim. Evinde yoktu."

"Sokağa çıkmıştır. Döner."

"Başka eve taşınmış."

"Taşındığı evin adresini öğren o zaman."

"İnsanı zor duruma sokma be," dedi Stefan. "O kadarını ben de biliyorum. Ama yeni adresini bulamıyorum işte."

"Savaş içindeyiz, unuttun mu? Belki de aradığın kişi ölmüştür."

Stefan'ın yüzü bembeyaz oldu. "Allah cezanı versin senin," dedi. Çıktı Rasim'in yanından. Merdivenleri koşarak tırmandı.

Gazetenin bulunduğu binadan çıkınca, karşı kaldırıma geçti, şehir istikametine yürüdü sniperlere hedef olduğuna aldırmadan. Az sonra televizyon binasındaydı. Resepsiyondaki adama, Nimeta'yı çağırmasını söyledi.

"Haso oğlum, git bak bakalım," dedi resepsiyon memuru gençten bir çocuğa. Çocuğun gitmesiyle gelmesi bir oldu.

"Yokmuş," dedi çocuk.

"Ne zaman gelir?" diye sordu.

"Bilemem."

"Git öğren."

Çocuk söylene söylene yine çıktı yukarı. Bu kez aşağı inmedi yukardan seslendi: "Bilmiyorlar."

"Yaa, öyle mi!... Mirsada orada mı?... O da mı yok? Ya Sonya, Sonya orada mı?"

Biraz bekledi.

"Beni kim arıyor aşağıda?" diye seslendi Sonya. Stefan, merdiven boşluğunda Sonya'nın sesini duyuyordu sadece.

"Sonya! Oh nihayet birinizi bulabildim," dedi sevinç içinde. "Ben Stefan'ım, Sonya... Stefan, Zagreb'den... Nimeta çalışmıyor mu artık orada?"

"Aaa Stefan. Nereden çıktın sen. Şu anda elimdeki işi bırakamıyorum, akşama buluşalım, konuşuruz. Çok şeyler oldu," diye seslendi Sonya.

"Çok şey mi oldu? Neler oldu?" Cebinden sigarasını çıkarıp dudaklarına iliştirdi. "Sonya daha evvel buluşalım. Akşamı bekletme bana. Öğlen tatili yapmıyor musun sen? Saat on ikide kapıdayım," dedi Stefan.

"Yarıma doğru gel bari," diye seslendi Sonya.

Stefan tekrar Rasim'in yanına döndü, koşa koşa.

"Oğlum, tehlikeli işler yapıyorsun. Hangi taraftan olursa olsun, bir kontrolda üstün arandı mıydı çifte kimlik bulacaklar. Ne halt edeceksin, o zaman? Senin bir an önce gitmen gerek. Bırak karı kız peşinde dolaşmayı," dedi Rasim.

"Bugün öğlende öğreneceğimi öğrenip, gideceğim. Şimdi bana bir Turko kahve söylesene Rasim," dedi Stefan.

"Ne Turko kahvesi? Ot gibi çay bulursan öp de başına koy," dedi Rasim. "Ben senin yerinde olsam, burada çay içeceğime bir kiliseye gider mum yakardım, Tanrı bu işi kazasız belasız atlatmama yardımcı olduğu için."

"Beni Tanrı'nın koruduğuna sahiden inanıyor musun, Rasim?" diye sordu Stefan.

"Ben Müslüman'ım oğlum, elbette inanıyorum. Sen Tanrı'ya inanmaz mısın? Nasıl Katolik'sin sen öyle?"

"Bana Katolik demek pek doğru olmaz aslında," dedi Stefan. "Biliyor musun Rasim, hiç kiliseye gitmem ben."

"Aaa! Ateist misin yoksa? Ben seni Katolik sanıyordum."

"Değilim. Dünyada en korkunç savaşların din yüzünden çıktığına, kanın en çok din uğruna aktığına inananlardanım."

"Dindar olmayan bir Hırvat'a ilk kez rastlıyorum. Annen bu yüzden saçını başını yolmuş olmalı."

"Biz ailece böyleyiz."

"Neden?"

"Uzun hikâye."

"İnsanın bir dini olmalı oğlum," dedi Rasim. "Sığınacağı, şefaat dileyeceği bir tanrısı olmalı."

"Acaba?" dedi Stefan. "Evet, belki de olmalı."

Saat on ikiyi on geçe dikildi Televizyon binasının kapısına. Tam yarımda geldi Sonya, etrafına bakınıp Stefan'ı aradı.

"Hişşt, Sonya."

Sonya, adını çağıran adama dönüp baktı: "Ne var? Sen de kimsin?"

"Sonya, ben Stefan. Tanımadın mı?"

"Haydi canım... Aaaa, Stefan... Aaaa, sahiden sensin. Bu ne

hal Stejo? Dünyada tanıyamazdım. Seni de kampa mı aldılar yoksa?"

Güldü Stefan. "Kampa girdim ama, esir olarak değil," dedi.

"Neden saçını, bıyığını kestin, birinden mi gizleniyorsun?"

"Öyle de diyebiliriz. Uzun hikâye, anlatırım. Nimeta neden evinden taşındı, Sonya. Bir şey mi oldu yoksa."

"O da uzun bir hikâye. Gel gidip bir yere oturalım."

"Hava çok güzel. Parka gidelim."

"Deli misin sen? Parka gidilir mi? Her an kafamıza bir kurşun yiyebiliriz açık yerlerde. İstersen bana gidelim. Çok yakına taşındım, işe gidip gelmek kolay olsun diye."

"Nimeta?"

"Anlatacağım."

"Şimdi söyle."

"Sabırsızlanma Stejo."

Stefan korktu. Bu, Sırp milisler tarafından sorguya çekilirken duyduğuna hiç benzemeyen yepyeni bir korkuydu. Bu kez, korku karnında değil, doğrudan yüreğinde başlıyordu. Bir demir pençe yüreğini sıkmaktaydı.

"Nimeta sağ mı?"

"Elbette sağ."

"Dur bir saniye," dedi Stefan. Derin bir nefesi, sıkışmış ciğerlerine doldurdu. Sonra, cebinden sigarasını çıkardı.

"Ay sen sigaraları nereden buldun, bana da ver," dedi Sonya, "Şöyle, soldan gideceğiz. Bak az ilerde, yeşil binaları görüyor musun, orada işte. Geldik sayılır."

Artık Sonya'yı dinlemiyordu Stefan. Açık yeşil bir binanın ikinci katına çıktılar yürüyerek. Sonya, anahtarını çıkarıp kapıyı açtı. Karanlık holden geçip, küçük ama aydınlık bir odaya girdiler. Bir yatak, bir portatif oyun masası ve iki sandalye.

"Şöyle buyur," dedi Sonya. İskemlelerden birine ilişti Stefan.

"Sana bir şeyler ikram etmek isterdim ama, sudan başka bir şey yok. İçer misin?"

"Hayır, teşekkür ederim."

"Bu savaş mahvetti hepimizi. Annemi ve kızımı İstanbul'a gönderdim. Kocaman güzelim evimizi, Amerikalı bir generale ki-

raladık. Paranın bir kısmını evsiz kalan Boşnaklar'a yardım için bir fona yolluyoruz. Öyle istedi annem. Geçici olarak ben buraya taşındım..."

Stefan bir an önce konuyu değiştirip, lafı Nimeta'ya getirmek istiyordu. Sonya'nın ise onu ilgilendirmeyen sürüyle anlatacakları vardı. Sonunda dayanamadı, "Ne olur Sonya," dedi. "Sen bana Nimeta nerede, onu söyle. Neden evinde yok?"

"Evinden çıktı o. Artık o evde oturmuyor. Aile dağıldı, darmaduman oldu, Stejo."

"Nasıl?" dedi Stefan.

"Burhan savaşmak için gönüllülere katıldı, dağa çıktı. Oğlu da peşinden gitti. Nimeta annesinin yanında kalıyor kızıyla."

"İşe devam ediyor mu?"

"Evet. Ama üç gündür yoktu. Tuzla'ya gitmişti. Bugün dönmesi gerekiyor."

"Hemen gidelim, belki dönmüştür," dedi Stefan.

"Nereye?" diye sordu Sonya.

"Annesine."

"Ben sana adresi vereyim, sen git," dedi Sonya.

"Sonya," dedi Stefan, "Senden bir ricam olacak. Ben böyle pat diye annesinin evine gidemem. Ayıp olur. Sen gider haber verir misin Nimeta'ya. Yarın Zagreb'e dönmem gerekiyor. Gitmeden önce onu görmek isterdim."

"Ancak işten sonra gidebilirim. Bu telefonların çalışmaması deli edecek beni," dedi Sonya, "kimi arıyorsak, bulunduğu yere kadar gitmemiz gerekiyor. Bu yüzden Mirsada'nın başına gelenleri de neden sonra öğrenebildik."

"Ne geldi Mirsada'nın başına" diye sordu Stefan.

"Bilmiyor musun?"

"Belgrad'a gitmişti. Savaş başlayınca geri gelmedi mi?"

Bembeyaz oldu Sonya'nın yüzü, "Demek duymadın, Stejo," dedi.

"Ne oldu, anlat."

"Mirsada öldü."

Yutkundu Stefan. Önce, coşkun bir ırmak gibi, kabına sığamayan, cıvıl cıvıl genç kadının ölmüş olabileceğini içine sindiremedi.

Sonra, Nimeta'yı düşündü. En yakın arkadaşını kaybedince nasıl perişan olmuştu kim bilir. Usulca sordu:

"Nasıl öldü? Kurşunlandı mı?"

Yanıtlamadı Sonya.

"Bomba mı?"

"Değil Stefan. Sorup durma, anlatmaya gücüm yetmiyor. Öldü işte. Öldürüldü. Sırplar öldürdü onu." Sonya'nın sesi giderek kısıldı, son söylediklerini anlayabilmek için, dudaklarını okumak zorunda kaldı Stefan.

"Onu öldürdüler. Ensesinden kurşunlayıp öldürdüler... bel kemiğini kırdılar... sonra da paramparça ettiler. Doğradılar... doğradılar Stefan."

Mart 1993

Saraybosna'dan Tuzla'ya kadar bir cipin içinde sarsılmaktan içi dışına çıktı Nimeta'nın. Doğru dürüst tek bir kilometre yol kalmamış gibiydi Bosna'da. Kaşları, kirpikleri toz içinde kaldı. Bozuk yolda hoplayıp zıplamaktan beli o kadar fena tutuldu ki, bir daha hiç ama hiç doğrulamayacağını düşündü. Ama aklına kocasını, kardeşini ve oğlunu getirdiği zaman, bütün sıkıntılarını unutuyordu.

Onlar, çok daha beter şartlar altında, ne zamandır dağlardaydılar. Bir cipin koltuğuna oturup, arkalarına dayanma lüksleri bile yoktu belki. Onları düşündüğünde, bir de kızgınlık oturuyordu yüreğine.

Nimeta'yı yapayalnız bırakıp gitmişlerdi. Onun, bir kız çocuğunun ve yaşlı bir annenin sorumluluğunu taşıyarak, tek başına, savaşın ortasında neler çekebileceğini hiç ama hiç düşünmemişlerdi. En çok da oğluna kızıyordu. Raif zaten dağa çıktığında aklını yarı yarıya yitirmiş sayılırdı. Şerefli bir ölüme koşmuştu, acılarından kurtuluş için. Burhan, karısının ihanetini öğrenmiş, kalbi kırılmıştı. Ama Fiko, sevgili Fiko'su neden gitmişti, bir veda bile etmeden? Ona karşı hiç ama hiçbir kusurda bulunmamıştı, Nimeta. Stefan'dan vazgeçme nedeninin altında, annesine düşkün bir erkek çocuğunun onurunu korumak vardı, oysa.

"Yarım saat sonra oradayız," dedi şoför.

Gözlerine biriken yaşları, elinin tersiyle sildi Nimeta. Yaşam devam ediyordu. O yüreği kırıldığı halde dağlara kaçamamıştı. Annesi ve Hana, onun kazandığı para ile doyuruyorlardı karınlarını. Kuru ekmek ve ara sıra karaborsadan bulabildikleri sardalya konserveleriyle ne kadar doyabiliyorlarsa artık.

Fiko'yla Burhan'ı görmeye dağa çıktıkları o gün, acaba doğru mu söylemişti Burhan, "Sen güçlüsün Nimeta," dediğinde. Kocası onu herkesten daha iyi tanıyor olabilir miydi?

Penny Mcgire başını, boynunun altına koyduğu çantasına dayamış, uyuyordu yanında. Bu İngiliz gazeteci, Tuzla'daki sığınma evinde tedavi gören, tecavüze uğramış dört yaşında bir kız çocuğunu görmeye gidiyordu. Nimeta, iki yıldır sürekli gâvurlara lanetler okuduğu için, biraz utanıyordu şimdi.

Evlerinden, yurtlarından edilerek göçmek zorunda bırakılan Boşnak kadınların ve çocukların doluştukları kamyonlara, taşlar atmış, kaynar sular dökmüştü pencerelerden Sırp kadınları. Bu sahnelere şahit olduğunda, Nimeta, Müslüman olduğuna şükretmişti. Hiçbir Müslüman'ın, en amansız düşmanına bile böyle davranamayacağına içtenlikle inanıyordu. Bir keresinde, "Utanmadan, Hıristiyan olmakla övünürler. Hani, sevgiye dayanan, sevgi ilham eden dindi onlarınki? Hani peygamberleri, 'sana tokat atana, öbür yanağını çevir' demişti? Bunlar mı sevgi dininin insanları?" diye sormuştu Azra'ya.

"Şunu hiç unutma, gâvur hain olur," demişti Azra. "Bakma Avrupalılar'ın öyle insan hakları havarisi kesilmelerine filan. Kendilerinden olmayana hiç merhametleri yoktur."

Ayıplamıştı Azra'yı. Her ikisinin de kaç tane çok yakın arkadaşı vardı Hırvat veya Sırp. Üstelik bir zamanlar deli gibi sevdiği adam da Hıristiyan değil miydi?

Sonra, bu konuşmanın üzerinden bir hafta bile geçmeden, Azra, ona söylediklerini kanıtlamak ister gibi, Ferhadiya'daki ekmek kuyruğunda(*) beklerken öldürülmüştü. Nimeta çalıştığı için, onun da aylık hakkı olan yarım kilo şekerle üç kilo unu ve kuru

(*) Saraybosna'daki üç ayrı çarşı katliamından ilki, ekmek kuyruğu katliamı.

ekmeklerini almak için sıraya girmiş, diğer kadınlarla birlikte bekleşirlerken bombalanmıştı. Tam yirmi altı kişi. Kolları bacakları havalarda uçuşmuştu. Kafaları bir tarafa gövdeleri bir başka tarafa savrulmuştu. Nimeta, arkadaşının cesedini bile bulamamıştı gömmek için. Akşam eve döndüğünde, Azra'nın kapısının önüne çökmüş, saatlerce kalmıştı orada. Ağlamadan, konuşmadan...

"Yalvarırım anneciğim, ne olur eve gir artık," demişti Hana. Kollarını boynuna dolamıştı annesinin. "Annem, n'olur eve gel artık."

Çocuk yıllar önce, annesinin yine böyle heykel gibi donup kaldığı bir günü hatırlıyor olabilir miydi? Sonra aylarca eve dönemediği bir günü. Onu evine sokmaya çalışan Hana'nın yüzüne baktığında, çocuğun gözlerindeki korkuyu görmüştü Nimeta. Silkinip doğrulmuştu.

"Haydi eve girelim ve eşyalarımızı toplayıp, kedimizi de alıp, anneannenin yanına taşınalım Hana," demişti. "Azra teyze yok artık. Biz de gidelim buradan."

"Kim öldürdü onu anne?"

"Gâvur."

Oysa, şu anda yanında uyuklayan gâvur kadın, bir Müslüman çocuğa Sırplar tarafından yapılanları dünyaya duyurmak üzere, canını dişine takmış, ölümü göze almış, belki de dönüşü olmayan bir yola düşmüştü. Nimeta, yıllarca yüreğinde bir gâvurun aşkını barındırmıştı. Karıncayı bile incitmeyeceğine emin olduğu bir gâvurun. Yine, karıncayı bile incitmeyeceğine emin olduğu kendi kocası aylardır dağlardaydı öldürmek için. Gencecik masum oğlu da! Gerçekten tuhaftı dünya.

Annesi telaşa kapılmasın, Hana'yı da heyecanlandırmasın diye, evine bildirmemişti gideceği yeri. Sadece iki gece eve dönemeyeceğini, sabaha kadar çalışmak zorunda kaldığını söylemişti. Raziyanım, Raif gittiğinden beri, büsbütün vesveseli olup çıkmıştı çünkü. Nimeta'nın Saraybosna dışına çıkması gerektiğinde çok fazla üzülüyordu.

İngiliz gazeteci kıpırdadı yanında.

"Gelmek üzereyiz, Penny. Uyan artık," dedi Nimeta. Kadın gözlerini açtı, tutulan boynunu ovuşturdu. Soluk bir güneş, Mart

ayazını kırmaya çalışıyordu. Her ikisi de üşüyorlardı. Dizlerinin üstünden yere kaymış kirli, yırtık battaniyeyi üstlerine çekti Nimeta. Az ilerde, Tuzla tabelasını gördüler. Birbirlerine fark ettirmeden, sağ salim gelebilmiş oldukları için, içlerinden şükrettiler. Bir de dönüş yolunu kazasız belasız atlatabilirlerse, cehennemde birkaç gün daha yaşamayı başarmış olacaklardı.

Ev, beyaz boyalı, kırmızı damlı ve iki katlıydı. Dışardan bakıldığında mutlu bir aileyi barındıran ferah, aydınlık bir ev görüntüsü veriyordu. Kim bilir belki de savaştan önce birkaç çocuklu, birbirini seven bir karı-kocaya aitti. İçinde büyükanne ve büyükbabanın da bir odası olduğu, sıcak bir yuvaydı.

Şimdi ise, civardaki ağır katliamdan artakalan kadınları ve çocukları barındırıyordu Tuzla'daki 'Kadın ve Çocuk Evi' Savaş yaralarını içlerinde taşıyan kadınları ve çocukları. Hiçbirinin görünürde bir sakatlıkları yoktu. Onların hastalıklarına savaş semptomları deniyordu. Uyuyamıyorlar, kâbus görüyorlar, başları, karınları, sırtları ağrıyor, sürekli mideleri bulanıyordu. Hatırlayamıyorlar ya da unutamıyorlardı. Konsantre olamıyor, diyalog kuramıyorlardı. Kalabalıktılar.

Çocuk, başının üstünde toplanan sarı bukleleri terden büsbütün kıvrılmış, kocaman mavi gözleriyle kendinden başka kimsenin görmediği bir şeye bakarak, masanın üstünde oturuyordu. Hep o şeye bakıyordu. Konuşmadan, acıkmadan, susamadan, bıkmadan usanmadan bakıyordu. Bir sorunu daha vardı; yutkunamıyordu. Yutkunamadığından dolayı, doktorların, hemşirelerin onu beslemek için çırpınmalarına rağmen, her gün biraz daha zayıflıyordu. Ona yedirmeye çalıştıkları sulandırılmış gıdaları öksürerek geri püskürtüyordu. Boğazında, yemek ve nefes borularında hiçbir hasar yoktu oysa.

Birkaç gün sonra, çaresiz hastaneye kaldırılacak ve beslenmek için seruma bağlanmak zorunda kalacaktı. Doktorlar, başına gelenlerden sonra, ona daha fazla korku ve acı vermemek için, bu işi geciktirmeye, çocuğu doğal yollardan beslemeye çalışıyorlardı.

Annesi, kapatıldıkları evde on-on beş Sırp'ın kendine arka arkaya tecavüz etmesinden ve çekip gitmesinden sonra, ayağa kalkacak gücü olmadığı için, boş odaları dört ayak sürünerek dolaşmış

ve onu mutfakta, büyük tahta masanın altında bulmuştu. Çocuk ağzından beyaz bir köpük, bacaklarının arasından kan sızarak, hareketsiz yatıyordu. Donu parçalanmış olarak başının yanında duruyordu. O gün bu gündür yutkunamıyordu.

Çocuk hiç kıpırdamamıştı. Bir hemşire ona lapa yedirmeye çalışıyordu. Doktorlar kızın şoku ne zaman ve nasıl atlatacağını bilmiyorlardı. Onca kişinin tecavüzünden sonra, vajinası yırtılmış, sidik torbası hasara uğramıştı. İç organları zaman içinde iyileşecekti, bu kesindi. Ruhu iyileşemeyebilirdi. Dört yaşındaydı çocuk. Başına gelenleri ömür boyu hatırlayabilecek yaştaydı, bu da kesindi.

Üst katta, oyun odasındaki oğlancık ise altı yaşındaydı. Başının etrafı ince yastık gibi bir kalın bezle sarılıydı. O da konuşmuyordu. Kum dolu masanın önünde ayakta duruyor, kurşun askerleriyle oynuyordu. Ara sıra bir koşu odanın ucuna gidiyor başını şiddetle duvara vurup geri geliyordu. Alnı bu yüzden mosmordu. Nimeta, "Aman Allahım, neden başını duvara vurmasına izin veriyorsunuz?" diye sorduğu zaman, hemşire, çocuğun içinde biriken kini bu yolla boşaltmaya çalıştığını anlatmıştı.

Nimeta evine dönüp zili çaldığında, telaşla kapıya koşturan annesine, hayatında hiç yapmadığı bir şeyi yaptı.

"Anne," dedi, "uzun bir müddet kimseyi görmek istemiyorum. Ne seni ne Hana'yı ne de bir başkasını. Ben odamdan çıkana kadar, asla içeri girmeyeceksin, yemek getirmeyeceksin ve soru sormayacaksın." Odasına girdi kapıyı kilitledi, başını yastığa gömüp ağlamaya başladı. Niye ağladığını, kim için ağladığını bilmiyordu.

Kapının hafif hafif vurulduğunu ancak uykusunda duydu Nimeta. Çoktan dalmıştı, kâbus görüyordu. Rüyasında, boynuzlu, koç kafalı adamlar Hana'yı bir tavuk kümesine sokmaya çalışıyorlardı. Hana bağırıyor ama sesi çıkmıyordu. Ağzının kenarından beyaz bir köpük sızıyordu. Sıçrayarak uyandı. Bir an toparlayamadı nerede olduğunu. Oda karanlıktı. Sabah olmuştu da annesi haber mi veriyordu kalkması için? Boğuk bir sesle:

"Ne var?" diye seslendi. "Sabah mı oldu?" El yordamıyla başu-

cundaki lambayı yaktı. Saat on buçuğa geliyordu. Fırladı yatağından, koşup perdeleri açtı. Kapkaranlıktı dışarısı. Üstünde giysileri vardı. Dehşete kapıldı. Kapıya koştu, kapı kilitliydi.

"Annee, anneee," diye bağırdı. Koşuşturmalar duydu koridorda.

"Ne var kızım?" dedi Raziyanım'ın endişeli sesi.

"Anne, kim kitledi beni buraya?"

"Ne kilidi? Ne diyorsun sen?" Annesinin kapıyı kurcaladığını duydu. Neden sonra anahtarın kapının üstünde olduğunu gördü. Anahtarı çevirdi, açıldı kapı.

Annesi şaşkın şaşkın bakıyordu kapının öte yanında.

"Ne var kızım? Ne oldu?"

"Yok bir şey anne. Dalmışım, birden uyanınca toparlayamadım kendimi," dedi. Yavaş yavaş normale dönüyordu nefesi. "Kapıyı sen mi vurdun?"

"Ah Nimo, isteyerek vurur muyum hiç. Sen tembih ettin ya bana, odaya girmemem için. Laf anlatamadım arkadaşına. Tutturdu, illa da seni görecek. 'Yorgun geldi, uyuduysa uyandırmayalım,' diye yalvardım, laf anlatamadım ki."

"Kime anne?"

"Arkadaşına. Sonya mıdır, nedir?"

"Sonya mı? Sonya burda mı?"

"İçerde," dedi Raziyanım, başıyla salonu işaret etti, "Sen soyun yat. Ben ona, 'Nimeta uyumuş, uyandıramadım,' derim. Hadi yat sen. Yorgunsun."

Kapıda dikilen annesini usulca itip, içeri koştu Nimeta.

"Sonya, hayrola? Bir şey mi oldu? Niye geldin bu saatte?"

"Asıl sana bir şey mi oldu, Nimo? Niye yattın erkenden? Bu kaçıncı uğrayışım. Annen uyuyorsun diye bir türlü bırakmadı beni odana."

"Tuzla yolu yorucuydu. İki gün boyunca korkunç şeyler gördüm, dinledim. Öylece uzanmıştım yatağa, uyuyakalmışım," dedi Nimeta. "Ne oldu, söylesene!"

"Seni görmek isteyen biri var."

"Kim?"

"Stefan."

Nimeta bir an nefesini tutup bekledi. Sonra sakin olmaya çalışarak sordu:

"Ne zaman geldi?"

"Bugün."

"Ne istiyormuş?"

"Onu kendin sor," dedi Sonya. "Saraybosna'dan seni görmeden ayrılmak istememiş. Yarın dönüyormuş Zagreb'e."

"Nerede şimdi o?"

"Holiday Inn'de, barda bekliyormuş."

"Yarın ofise gelsin," dedi Nimeta. "Orada hem beni hem arkadaşları görür."

"Ofise geldi. Arkadaşları gördü. O seni görmek istiyor, Nimeta."

"Bu saatte çıkamam Sonya," dedi Nimeta. "Çok yorgunum."

"Yarın dönüyor, ama."

Omuzlarını kaldırdı Nimeta, ne yapayım der gibi. "Sana bir şey ikram edemedim. Elma hoşafı vardı, annem yapmış, ister misin?"

Raziyanım adını duyar duymaz geldi yanlarına.

"Ne olmuş Nimeta, yeni bir haber mi var?" dedi.

"Bir şey yok, anne, Tuzla gezisinin nasıl geçtiğini öğrenmek istemişler."

"Tuzla'ya mı gittin?" dedi Raziyanım. "Hani sen Saraybosna dışına çıkmayacaktın?"

"Ben artık kaçayım," dedi Sonya. Nimeta kapıya kadar geçirdi onu.

"Ne diyeceğim Stefan'a ben şimdi."

"Yatmış, uyandıramadım, dersin," dedi Nimeta. "Buraya kadar zahmet ettin, sağol Sonya. Yarın işte görüşürüz." Sokak kapısını kapatıp salona geldi bir sigara içmek için.

"Demek Tuzla'ya gittin," dedi Raziyanım.

"Lütfen anne," dedi Nimeta.

Vazgeçti sigara içmekten. Arka tarafa yürüdü. Hana'nın odasının önünden geçerken, kapıyı araladı, uyuyan kızına baktı, kapattı kapıyı usulca, odasına girdi. Soyundu, geceliğini giydi, gözleri tavanda, elleri başının altında yatağa sırt üstü uzandı yine. Hiçbir

şey düşünmeden, öylece yattı bir süre. Uzun bir süre yattı. Sonra kalktı, geceliğini çıkardı, giyindi, saçını taradı, dudağına rujunu sürdü. Odasından çıktı. Salonda tıs yoktu, annesi de çoktan uyumuştu besbelli. Ayak uçlarına basarak usul usul sokak kapısına yürüdü, yavaşça açtı kapıyı, dışarı süzüldü. Sokakta hava çarpınca yüzüne, tokat yemiş gibi irkildi. Gecenin içinde, yokuş aşağı koşmaya başladı Holiday Inn'e doğru.

Üç ayrı noktada durdurdular Nimeta'yı. Gazeteci kimliğini çıkarıp gösterdi. Gecenin bu saatinde nereye, niçin gittiğini sordular. Tecavüze uğramış çocukları gördüğünden beri bulanıklaşmış zihni, gecenin serinliğinde açılmış gibiydi. İkna edici yanıtlar bulmayı başardı, Holiday Inn'de ona bazı bilgiler aktaracak bir meslektaşını göreceğini söyledi. Israrcı davrandı, bıraktılar.

Sonunda varabildi otele. Savaştan beri arka kapısından giriliyordu içeri. Ön kapı, Sırp ateşine açık olduğu için kullanılmıyordu. Önce doğru bara gitti. Kimseler yoktu barda, ışıkları sönüktü. Bar kapanmıştı. Mor koltuklara, kanepelere göz attı. Karanlıkta rüküş renkleri seçilmiyordu. Resepsiyonda uyuklayan adama doğru yürüdü.

"Stefanoviç?" dedi.

Adam gözlerini kırpıştırarak baktı Nimeta'ya.

"Stefanoviç. Stefan Stefanoviç hangi odada?"

Adam önce önünde duran deftere, sonra saatine baktı.

"Ben haberciyim," dedi Nimeta, cebinden kimliğini çıkardı.

"Tanıyorum sizi. Televizyonda gördüm," dedi adam. "Stefanoviç yüz beş numarada."

"Lütfen arar mısınız?"

"Şimdi mi?"

"Önemli bir iş çıktı da."

Adam telefona uzandı, çevirdi, bekledi.

"Yanıtlamıyor. Herhalde derin uykuda."

"Bir daha arayın."

Adam tekrar çevirdi oda numarasını, ahizeyi Nimeta'ya uzattı. Yirmi kere çaldırdı telefonu Nimeta, ahizeyi geri verdi.

"Acaba ayrıldı mı otelden?"

"Hayır, kaydı silinmemiş."

Nimeta tekrar gözleriyle taradı lobiyi, erkekler tuvaletine yürüdü, kapıyı itti. İçerde ışık bile yanmıyordu. Kentin bazı yerlerine yirmi vatlık elektrik bağlanabilmişti sonunda. İnsanları olduğundan da kederli gösteren sarı, cılız bir ışık, Holiday Inn'i, Cumhurbaşkanlığı'nı ve hastaneleri aydınlatmaktaydı bir süredir.

Otelin kapısından çıkarken seslendi resepsiyondaki adam, "Not bırakmayacak mısınız?"

"Hayır," dedi Nimeta. Çıktı. Koşarak geldiği caddede, Kranjceviça'da ters istikamete doğru, ağır ağır yürümeye başladı. Bir zamanlar kocasının bürosunun bulunduğu Momo ve Üzeyir'in önünden geçerken, niye geldim buraya? diye sordu kendi kendine. Neden önce hayır dedim Sonya'ya ve sonra kalktım geldim? Ne için? Ne söylemek için?

Stefan şu anda Sonya'nın yatağında uyuyor olabilirdi. İncecik bir sızı yokladı yüreğini. Boğazı, gözleri yandı. Hiçbir hakkı yoktu Stefan'ın üzerinde. Eskiden çok sevmiş olduğu biriydi, o kadar. Kiminle isterse, onunla yatardı. Hızlandı. Üşümeye başlamıştı. Başı önünde koşar adım giderken, bir karaltı dikildi önüne. Küçük bir çığlık koptu boğazından. Bir adam, yolunu kesmek ister gibi, iki kolunu yanlara açmış, önünde duruyordu.

"Çekilin, lütfen," dedi Nimeta sert bir sesle.

"Nimeta!"

Boş boş baktı Nimeta.

"Nimeta ne arıyorsun sokaklarda bu saatte?"

"Kimsiniz?"

Başına yün bir bere giymiş, uzun boylu biriydi. Sesi çok tanıdıktı. Nimeta'nın tanıyamadığını görünce, başındaki bereyi sıyırdı, cascavlak kafası çıktı ortaya.

"Siz... Siz... Karanlıkta tanımak zor da..."

"Ben Stejo, Nimeta, tanımadın mı hâlâ? Ben, Stefan!"

"Aaaa! Stefan! Sensin! Ne oldu saçlarına, bıyığına?"

"Anlatırım, ama Nimeta, sen neden sokaktasın bu saatte?"

"Ya sen?"

"Otelime dönüyorum."

"Ben sana geldim," dedi Nimeta. Buz gibi olmuş ellerini tuttu Stefan.

"Sonya gelmeyeceğini söyledi. Niye bu kadar geç kaldın?" dedi. Ellerini avuçlarında ovuşturarak ısıtmaya çalışıyordu.

"Gel, otele gidelim."

"Hayır, hayır. Otele gitmeyelim."

"Merak etme, istemediğin hiçbir..."

"Otele gitmeyelim Stefan."

"Sen otelden gelmiyor musun zaten?"

"Seni alıp dışarı çıkacaktım."

"İyi, o zaman parka gidelim. Ben de Veliki Park'ta dolaştım, uyku tutmayınca. Yürü, orada bir yere otururuz," dedi Stefan. "Neler oldu arada, bana anlatırsın. O kadar uzun zaman oldu ki görüşmeyeli." Nimeta'nın alnına düşen saçlarını eliyle geriye itti, yüzünü avuçlarının içine alıp, usulca öptü yanaklarından. Kol kola parka doğru yürüdüler karanlıkta.

Nimeta evine girdiğinde aydınlanmıştı etraf. Raziyanım ve Hana henüz uyanmamışlardı. Ayaklarına dolanan kediyi itekledi, odasına gitti. Tam soyunacakken vazgeçti. Bu saatte yatmanın bir anlamı yoktu. Annesinin mutfağa koyduğu mangalda, acele bir su ısıtıp, içine limon sıktı, sıcak sıcak içti. Ne zamandır çay da bulunmaz olmuştu.

Burnu akıyor, arka arkaya hapşırıyor, boğazı da biraz ağrıyordu. Yine de uzun zamandan beri bu kadar iyi hissetmemişti kendini. Stefan'la konuştuktan sonra kuş gibi hafiflemişti.

Stefan'a, Zvornik katliamından başlayarak, başlarına gelen her şeyi teker teker anlatmıştı. Önce Burhan'ın sonra da Raif ile Fiko'nun gönüllülere katılmalarını, Azra'nın ekmek kuyruğunda bombalanmasını, kızıyla annesinin evine taşınmalarını, Mirsada'nın ölüm haberini alışını. Sadece Burhan'la yaşadıkları son gecede, Stefan'la ilgili kısmı saklamıştı.

"Savaşmak için, bu çılgın şehirde seni yapayalnız mı bıraktı Burhan?" diye sormuştu Stefan.

"Stejo, ben zaten çoğu zaman yalnız olurdum, unuttun mu?"

"Ama o sırada savaş yoktu," demişti Stefan. Burhan'ın evini, kendi yüzünden terk ettiğini hiç bilmeyecekti.

Başından geçenleri donuk bir sesle makine gibi anlatan Nime-

ta, sıra Mirsada'ya geldiğinde hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlamıştı. Stefan bir çocuğu kucaklar, pışpışlar gibi, şefkatle sarılmıştı ona. Başını göğsüne gömüp avaz avaz, burnunu çeke çeke ağlamasının durulmasını beklemişti. O kadar uzun zamandır içinde taşıyordu ki isyanlarını, kendi de şaşmıştı acılarının sel suları gibi aniden taşıp boşalmasına, Nimeta. Gecenin kuytu güvenliğinde, kendine kalan tek sadık dostunun kollarında, tüm zehrini akıtmıştı içinin. Çok üşüdüğünü bile fark edememişti o duygu selinin girdabında. Sonra kalkıp yürümüşlerdi parkın içinde. Mirsada'nın ölüm haberini nasıl aldığını bir kez daha anlatmıştı. Altı yaşından beri onu en iyi tanıyan, ona en iyi gelen, her şeyini paylaştığı can arkadaşı, sırdaşı, Mirso'su yoktu artık. Telefonu açıp, "Ne oldu, biliyor musun," diye lafa başlayacağı, içini dökeceği dostu yoktu. Tekrar tekrar anlatıyordu Nimeta. Anlattığını unutuyor, yeni baştan anlatıyordu. Sabırla dinliyordu Stefan. Saçlarını okşuyor, kolunu sırtına doluyor, ellerini tutuyor, dinliyordu. "Bunları birkaç kez anlattın, Nimeta," demiyordu.

Mezar taşlarının üzerine oturmuş konuşurlarken iki milis bitmişti yanlarında. Haberci kimliklerini, gece izinlerini göstermişlerdi.

"Sizin eviniz yok mu?" diye sormuştu biri.

"Kaç kişinin evi kaldı ki?" demişti Nimeta. Adamlar kadının yüzündeki acıyı, gözpınarlarında parlayan yaşları görünce, gitmişlerdi.

Nimeta anlatırken, parkın içine serpili, kim bilir kaç yüz yıllık kavuk biçimi, kararmış taşların yanı sıra, gencecik ölülerin bembeyaz mezar taşları da öyküsünü dinliyorlar ve acısını paylaşıyorlardı sanki Mirsada'nın. Saraybosnalılar, savaş başladığından beri, yamaçlardaki mezarlıklar Sırp ateşi altında olduğu için, ölülerini parklara, bahçelere camilerin ve evlerin avlularına gömmeye başlamışlardı. Her adım başında bir mezara rastlamak mümkündü. Şehir, açık mezarlık görünümündeydi, ne zamandır.

"Çok uzun zaman bilemedik ne olduğunu, Stejo. Telefonu cevap vermiyordu. İşten ayrılmıştı. Petar'ı da bulamıyorduk. Ölüm hiç mi hiç gelmedi aklıma. Savaşta olduğumuzu unutmuştum sanki. Üç aylık yeğenim bile ölmüştü savaş yüzünden ama ben bir

başka kurbanın da Mirsada olabileceğini, niye düşünemiyordum acaba? Biraz da benim yüzümden oldu araştırıp soruşturmamamız. Son konuşmalarımızın birinde, bir hafta izin alıp, Belgrad'dan uzaklaşmak istediğini anlatmıştı. Petar'ın akrabaları varmış Niş'de, birlikte Niş'e gidebileceklerini söylemişti bir süre için. Ben herkesi yanılttım. Ömrüm boyunca, hep nerede olduğumun izlenmesinden bıktığım için, aramayın yahu, neredeyse nerede, size ne dedim."

Yaşlar art arda iniyordu yanaklarına.

"Dememiş olsan bile... ölmüş işte... Ne yapabilirdin ki?"

"Belki yaralı bulunur, kurtarılırdı."

"Sırplar, insanı yaralı bırakmaz Nimeta. Hele Boşnak ve gazeteciyse. Öldüğüne emin olmadan çıkmamışlardır evinden."

"Ona işkence etmişler. Sadece öldürmekle kalmamışlar ki, neler yapmışlar ona."

"Keşke işler çığrından çıkmadan döneydi Bosna'ya."

"Ben de çok söyledim bunu. Hepimiz söyledik. İvan bile, gelsin, bir şeyler yaparız, diye haber yolladı. Ama o Petar yok mu, o Petar! Bırakmadı Mirso'yu. Kimliğinde sahtekârlık yapmak da onun başının altından çıktı. Yok Sırp asıllıymış da, yok eski kocasından dolayı adı Efendiç'miş de. Başına bunlar gelmeyebilirdi. Büsbütün kızdırdı Sırp kasaplarını bu yalanlar."

"Sen Sırplar'ın öldürmek için bahane aradıklarını mı zannediyorsun Nimo?" diye sormuştu Stefan. "Onların tek bir gayeleri var: Boşnaklar'ın gözünü öylesine korkutmak ki, kazara sağ kalanları bir an önce bu topraklardan kaçırtmak ve asla geri dönmemelerini sağlamak. Bu nedenle, özellikle işkence ediyorlar insanlara. Kendilerinden başka, Balkanlar'da yaşayan herkesi kaçırtacaklar. Planları, politikaları bu işte!"

İşkence lafını duyunca, Nimeta yine Tuzla'daki çocuğu hatırlamıştı. İfadesiz gözlerle boşluğa bakan, sekiz kişinin art arda ırzına geçtiği, dört yaşındaki çocuğu. Tekrar ağlamaya başlamıştı. Onu, susana kadar yine kollarında avutmuştu Stefan. Hâlâ arkadaşı için ağladığını zannediyordu.

"Mirsada şimdi huzur içinde uyuyor. Kurtuldu o. Belki de biz yaşayanlardan daha şanslı," demişti usulca.

Ne Nimeta ile Stefan, ne de diğerleri biliyordu Mirsada'nın ölümündeki esrarı. Dört Sırp komandonun dışında, Mirsada'nın öldüğü gün, orada, onun evinde olanları bilen yoktu.

Petar uzun sürecek bir yolculuktaydı. Medya çalışanları sık sık yolculuk yaptıkları için, önce hiçbir şeyden kuşkulanmamıştı Mirsada. Ama sonra gelişen olaylar bir soru işareti uyandırmıştı kafasında. Mirsada'ya ay sonunda işine son verileceğini bildiren mektup, Petar yokken konmuştu masasının üstüne. Akşam eve dönünce, geç saatlere kadar Petar'ı aramış, bulamamıştı. Herhangi bir girişimde bulunmadan ona danışmak istiyordu.

Ertesi gün, sevgilisine danışamamış olmanın gerginliği içinde, müdüre çıkıp hesap sormuştu. Neden işine son veriliyordu? Bir hata mı yapmıştı? Özellikle son günlerde herkesten fazla mesai yapıyordu. İngilizce ve Almanca tüm yayınları o tarıyor ve tercüme ediyordu. Ondan istenen araştırmayı, zamanından önce bitirip teslim etmemiş miydi? İki hafta önce yaptığı röportajları ses getirmemiş miydi? Niye son veriliyordu işine?

Kadro küçültüyoruz, demişti Müdür. Kadroda ondan önce gitmesi gereken kişiler vardı. Hiçbir işe yaramadığını herkesin bildiği o torpilli kız, bir milletvekilinin şımarık yeğeni, Mitoviç'in yakını olduğunu söylenen o rüküş karı ve tepsi suratlı kekeme muhabir. Adamın kekeleyerek röportaj yapacağı düşüncesine hepsi gülmüştü ama, Georg, "O gazeteci filan değil, sadece muhbir," demişti. Mirsada muhbir'i muhabir anlayıp:

"Nasıl bir muhaberat yapacak?" diye sormuştu.

"Onun işi muhaberat değil, istihbarat," demişti Georg.

"Neden?"

"Çünkü biz bir polis devletiyiz, Miza."

Miza! Önceleri kendini irkilten bu isme tam da yavaş yavaş alışırken konmuştu kapının önüne yine. Petar boşuna zahmet etmişti ona yeni bir kimlik bulmak için. Nimeta'nın hakkı vardı, çalışmak istiyorsa, Bosna'ya dönmeliydi. Ama o, sadece Petar'ı istiyordu.

Akşam saat sekize doğru çalmışlardı kapıyı. Mirsada banyoda olduğu için, hemen duymamıştı. Tekme seslerini duyunca, koşarak gelmişti. Kapı kırılmadan, yetişip açmıştı.

"Adın?" demişti içlerinden biri.

"Miza."

"Esas adın?"

"Söyledim ya," demişti Mirsada. Islak saçlarına bir havlu sarılıydı.

"Bu adı sana âşığın mı taktı?"

Yanıtlamamıştı Mirsada. "Soyadın?"

"Efendiç."

"Efendiç'sin ha?" demişti bir diğeri. "Petar Miragoslav isimli vatan haininin orospususun aynı zamanda."

"Efendiç, benim boşandığım kocamın adı. Petar da vatan haini değil, en az sizin kadar vatansever," demişti Mirsada.

"Sen bizimle vatan tartışmasına girme de, esas kimliğini söyle bakalım, Boşnak karısı."

"Ben Bosna doğumluyum." Son derece soğukkanlıydı Mirsada.

"Müslümansın yani."

"Değilim. Ama ne fark eder? Bosnalı olduğuma göre, Müslüman da olabilirdim."

Yanakları kızarmıştı yalan söylediği için. İlk kez kimliğini inkâr ediyordu ve Petar'a uyduğu için bin kere pişmandı. Adamların biri yanında kalmış, diğer üçü arka odalara geçmişlerdi. Çok kısa bir sürede bütün evi talan etmişlerdi. Çekmeceleri, dolapları açmış, evrak, kimlik, mektup aramışlardı.

"Kimliğini göster."

"Çalındı. On gün kadar önce, bir akşam eve dönerken soyuldum. Yeni kimliğimi çıkaramadım daha."

"En güzel kimlik, kara gözlerin, Müslüman orospusu," demişti en uzun boylusu. "Kara gözlü Sırp gördün mü sen hiç."

"Çook. İstersen adlarını sayayım."

Bir tokat patlamıştı yüzünde. Bir diğeri, sabahlığının kuşağını çekip, önünü açmıştı. Göğüsleri gözükmüştü. Önünü kapatmak isterken, uzun boylusu, ellerini arkasında tutmuştu. Esmer memeleri iyice ortadaydı artık.

"Sevgilin öyle demedi ama. Senin bir Müslüman Boşnak orospusu olduğunu söyledi."

"Söyleyemez, çünkü doğru değil."

"Belki bilhassa yalan söylemiştir," dedi çıyana benzeyen, "kendi geberirken, seni de yanına istediği için, cehennemde."

"ONU ÖLDÜRDÜNÜZ MÜ?" Sesi hiç beklemediği kadar gür çıkmıştı Mirsada'nın.

"Müslüman köpeklerle işbirliği yapan hainleri yaşatmayız."

Mirsada dizlerinin üstüne düşmüştü.

"Boşnak karısı, asıl adını söyleyecek misin?"

Çabuk pes etmişti Mirsada. Onu hayata bağlayan tek kişinin, kendisi yüzünden öldüğünü öğrendiğinde, gerçekten de çıyan suratın dediği gibi, Petar'ın yanına gitmek istemişti. Bir an evvel.

"Adım Mirsada Efendiç."

Başındaki havluyu çekip, ıslak saçlarından tutarak ayağa kaldırmıştı Mirsada'yı uzun boylusu.

"Şimdi bize, tüm arkadaşlarının adını vereceksin. Senin gibi köpeklerle arkadaşlık eden gazetecilerin, medyacıların, komşularının. Herkesin adını vereceksin."

"Hiçbir şey vermeyeceğim size," demişti Mirsada ve anında bir tokat daha yemişti suratına. Ağzının kenarından kan sızıyordu şimdi.

"Öyle bir vereceksin ki. Ama daha önce, bir şey daha vereceksin, hem de hepimize. Müslüman karıların tadı nasıl olur, deneyip göreceğiz. Eh, senin de keyfin yerine geldiğinde, güzel güzel cevaplarsın sorularımızı."

Çıyan surat bir eliyle kemerini çözüyor, diğeriyle Mirsada'nın memelerini mıncıklıyordu.

"Önce ben," demişti, uzun boylusu. Pantolonunu indirip, önünde durmuştu Mirsada'nın.

"Diz çök!"

Mirsada kımıldamayınca, arkasında duranlar, üstüne çullanıp zorla diz çöktürmüşlerdi... Ellerini hâlâ arkasında tutuyorlardı ve hâlâ kan sızıyordu ağzının kenarından.

"Memeleri de hiç fena değilmiş, karının."

Mirsada'nın dolgun, esmer memelerinin ortasına doğru, uzun boylu Sırp'ın kabarmış organı uzanıyordu. Adam Mirsada'nın başını, saçlarından hoyratça çekerek, kendine yaklaştırmıştı. Gözlerini kapamıştı Mirsada.

"Çabuk! Nazlanma, ağzına al!"

Mirsada açmıştı gözlerini. Önce Sırp'ın çenesinde, dudaklarında, yanaklarında gezdirdiği, seğiren organına bakmış, sonra ağzını açabildiği kadar açmış, organın tümünü ağzına almış ve bütün gücüyle ısırmıştı.

Adamın gırtlağından, hayvan inlemesini andıran bir böğürtü kopmuştu. Ne olduğunu şaşıran çıyan surat, arkasında tuttuğu ellerini bırakıvermişti Mirsada'nın. Elleri boşta kalan Mirsada, can havliyle adamın hayalarına tırnaklarını geçirmiş ve tüm gücüyle sıkmaya başlamıştı. Sırp o kadar çok haykırıyordu ki, sıralarını bekleyen, pantolonları dizlerine düşmüş diğerleri, iki büklüm kıvranan arkadaşlarının başına üşüşmüşler ve ancak o zaman idrak edebilmişlerdi neler olduğunu. İkisi Mirsada'yı saçlarından kavrayıp geri çekmeye çalışırken, çıyan surat da kendini kadının sivri dişlerine kaptırmış olan arkadaşını, belinden tutmuş çekiştiriyordu. Adam artık yere çökmüştü. Mirsada da onunla beraber yatmıştı yere ve ne bir timsah gibi adama geçirdiği dişlerini, ne de hayalarına kilitlenmiş ellerini çözüyordu. Sırp'ın bacaklarının arasındaki siyah saçlarını tüm güçleriyle çekiyorlardı Mirsada'nın. Ama kadının dişleri kenetlenmişti sanki. Onlar Mirsada'yı çektikce, yerde kıvranan adam daha büyük bir acıyla böğürüyordu. Birden oluk oluk kan akmaya başlamıştı Mirsada'nın ağzının kenarından. Sırp'ın böğürtüsü de aniden kesilmişti. İşte tam o anda, Mirsada belinin ortasına korkunç bir tekme yemişti. Gözü kararmıştı, kulakları uğuldamıştı ve birden bir kuş gibi hafiflemişti. Ne saçlarının, ne belinin acısını duyuyordu, ne de ağzına dolan, adama ait kanın tadını.

Ensesine dayanan tabancanın namlusunu bile hissedememişti... Ama elleri hâlâ, şimdi yerde sessiz yatan Sırp'ın hayalarındaydı sımsıkı. Çıyan surat, Mirsada'yı vurduktan sonra, tırnaklarını arkadaşının etinden sökebilmek için uğraşmak zorunda kalmıştı. Aralarından birinin, bir 'Müslüman karı' tarafından öldürülmesi, hem de bu şekilde öldürülmesi, çılgına çevirmişti Sırplar'ı. Gözleri dönmüştü. Mutfaktan ekmek bıçağını alıp gelmişti çıyan surat. Ne var ki, Mirsada'ya acı vermeleri mümkün değildi artık.

Uzun zamandan beri ilk defa huzur içinde olduğunu fark etti Nimeta. İçini dökmüştü. Mirsada için dökemediği, gözpınarlarında, yüreğinde biriktirdiği bütün gözyaşlarını dökmüştü. Burhan'ın, Raif'in ve Fiko'nun gidişlerinden beri, ilk kez yalnızlık çekmemişti birkaç saat için. Onu anlayan, onu dinleyen Stefan vardı. O hep vardı aslında. Nimeta'yı korkutan da bu değil miydi? Stefan'ın hayatının kendininkiyle birlikte örülmüş olması. Ne kadar kaçarsa kaçsın, sonunda karanlık ve ıssız bir sokakta bile, çıkıveriyordu karşısına. Kurtuluş yoktu Stefan'dan.

Stefan da kendi serüvenini anlatmıştı Nimeta'ya. Saraybosna'ya geliş nedenlerini ve neden işini bitirdiğinde çıkıp gidemediğini. Nimeta'yı bir kere olsun görmeden gitmesinin mümkün olamadığını.

Nimeta'nın kapısına geldiklerinde, ayrılmadan önce, yüzünü yine avuçlarının içine almıştı Stefan.

"Nimeta, ne sırası ne de yeri ama sana bir şey söylemek istiyorum," demişti. "Kocana, çocuklarına olan bağlılığına anlayış göstermeye çalıştım yıllardır. Ama eğer savaş bazı durumları değiştirirse, bizim için bir umut doğabilir mi? Kimseye kötü bir şey olsun istemiyorum ama... eğer... eğer..."

Elini dudaklarına götürüp susturmuştu onu Nimeta. "Sus Stejo, sus. Sakın düşüncelerini sesli söyleme," demişti. "Savaş bitsin. Bu uğursuz, anlamsız savaş bitsin, önce."

Sımsıkı sarılmıştı Stefan'a, sonra evine girmişti. Tan ağarmak üzereydi.

Ev karanlık ve soğuktu. Annesinin holdeki sobada yakmış olduğu odunlar çoktan sönmüştü.

"Bu hangi ağaç, biliyor musun Nimeta?" demişti annesi bir keresinde sobayı tutuştururken, "hani senin yatak odandan gözüken bir meşe vardı..."

İçi sızlamıştı Nimeta'nın. Tüm şehrin ağaçları teker teker kesilip yakacak olarak kullanılmaya başlandığında, bu eylemi protesto eden bir program yapmalarını önermişti İvan'a.

"Kışın ayazında donsun mu insanlar, Nimeta?" demişti İvan. "Yemeklerini nasıl pişirsinler? Savaşta olduğumuzu unutuyorsun!"

Ne kadar budala olabiliyordu bazen. Şu anda o kadar çok üşüyordu ki, Veliki Park'ın asırlık çınarlarını bile yakabilirdi. Bir fin-

can sıcak su hazırladı kendine. Tam mutfaktan çıkmak üzereyken, masanın üzerindeki defter ilişti gözüne. Hana hazırladığı ev ödevlerini bazen annesi bir göz atsın diye, ortada bırakırdı. Çocuk mutfakta unutmuş olmalıydı ödevini. Tabağa biraz yağ akıtıp fitili yaktı, solgun ışıkta karıştırdı defteri.

"Aaaa, bir günlük bu!" dedi kendi kendine. Hana'nın arkadaşına özenerek bir hatıra defteri tutmaya başladığını biliyordu ama, doğrusu hiç görmemişti kızının yazdıklarını. Günlüğe bir göz atmakla onu hiç ellememek arasında bir tereddüt geçirdi. Bir ömür boyu, kendi annesini her işine burnunu sokmakla suçladıktan sonra, doğru muydu şimdi Hana'nın defterini karıştırması? Defteri önce yerine bıraktı. Sonra yine aldı eline. Rasgele bir sayfa açtı, ışığı yaklaştırdı, okudu.

"2 Temmuz, 1992

Babamdan sonra dayım ve Fiko da orduya katılmak üzere gittiler. Annemle ve Bozo'yla yapayalnız kaldık. Fiko'dan kurtulduğum için çok sevineceğimi sanıyordum ama onu inanılmaz özlüyorum. Tıpkı babamı özlediğim gibi... hatta daha çok. Çok çok çok özlüyorum. Annem ve anneannem onu benden daha çok seviyorlar diye onu kıskandığıma öyle pişmanım ki. Keşke burada olsa da beni hep kızdırsa, saçlarımı çekse, ukalalık yapsa ve onu benden çok sevseler. Hepsine razıyım. En kötü şey yalnızlık! Tanrım ne olur Fiko'yu koru. Onun ölmesine, yaralanmasına izin verme."

Nimeta daha fazla okuyamadı. Günlüğü göğsüne bastırdı, ışığı ve suyunu da alarak oturma odasına geçti, koltuğa oturdu. Kızının ağabeyini kıskandığını hiç fark etmemişti. Hana, annesinin oğlunu daha fazla sevdiğini zannediyordu demek. Tıpkı hayatı boyunca kendi annesinin Raif'i daha fazla sevdiğini sanması gibi. Başka bir sayfa açtı.

"Azra teyzeyi çarşı katliamında kaybedeli günler oldu ama ben hâlâ geceleri ağlıyorum. O benim tek 'büyük' arkadaşımdı. Beni adam yerine koyan tek büyüğümdü. Bana hep kocaman bir kızmı-

şım gibi davranırdı. İçimi ona dökerdim, annemle Fiko'yu, anneannemi hep ona şikâyet ederdim. Tanrım, bu acıya nasıl dayanacağım? Onu ne çok seviyor muşum meğer. Üzüntümü anneme de belli edemiyorum. Çünkü onun öldüğü gün, o kadar feci oldu ki, annemin yine hastalanmasından korktum. Onu alıp bir kere daha yaptıkları gibi, uzaklara götürecekler diye çok korktum. Ona da bir şey olursa, ben ne yaparım? Yarın anneannemin evine taşınıyoruz. Artık üç kadın bir arada yaşayacağız. Üç kadın ve bir kedi. Annem bundan böyle evimizin erkeğinin Bozo olduğunu söylüyor. Anneannemden Bozo'ya saygılı davranmasını isteyeceğim."

Nimeta "Ah Hana," dedi yavaşça. "Hana, minicik sevgili kızım benim, sakın korkma, seni asla yalnız bırakmayacağım. Asla." İyi ki bulmuştu bu defteri. Okudukça kızının iç dünyasında geziniyor, ona karşı duyarsızlıkları, haksızlıkları bir tokat gibi çarpıyordu suratına. Hana'nın ilgiye, sevgiye en muhtaç olduğu yaşlarda, Stefan'a âşık olmuştu. Keşke zamanı durdurabilseydi. Keşke yaşamını bir film şeridi gibi başa sarıp, yeniden yaşayabilseydi. Keşke... Keşke... Gözlerine biriken yaşları elinin tersiyle silip, yeni bir sayfa açtı.

"7 Mart, 1993

Yasna, elbiselerine sığamayan bir leyleğe benzemeye başladı. Bütün giysileri ona küçük geliyor. Pantolonları, kazakları, etekleri, öyle komik duruyor ki üstünde! Annesi bu yoklukta nasıl böyle uzayabildiğine şaşıyormuş. İyi ki ben onun gibi uzamıyorum. Çünkü annem yeni giysiler alacak paramız olmadığını söylüyor hep. Yiyecekler o kadar pahalıymış ki, paramız ancak gıdamıza yetebiliyormuş."

Nimeta, savaşa rağmen büyüyor çocuklar, diye düşündü. Hana da büyüyor muydu acaba? Her gün gözünün önünde olan birinin boy attığını, geliştiğini ya da yaşlandığını göremiyordu insan. Hana'nın uzadığını ancak pantolonları, etekleri kısa, kazakları dar gelmeye başladığında fark edebiliyordu. Henüz giysilerinden şikâyet etmemişti çocuk. Acaba ağzına etin, taze meyvanın zerresi gi-

remediği için gelişemiyor muydu? Raziyanım meyve ve sebze bulmak için ne zamandır şehrin güneyindeki bahçelere gitmez olmuştu. Çünkü, havan toplarından, sniperlerden kurtulabilenlerin de işini görmek için, her tarafa rasgele mayın döşemişti Sırplar.

Annesinin dikkatini çekmişti Hana'nın sıskalığı...

"Bu çocuk gıdasız kalıyor Nimeta, geçenlerde Lamia Hanım diyordu ki, kuşlar..."

"Hayır... hayır anne, böyle bir şeyi düşünme bile. Sakın ha!" demişti Nimeta. Saraybosnalılar açlıktan ve çaresizlikten kuşları da avlamaya başlamışlardı. Tüm itirazlarına rağmen, sırf Hana'nın boğazına bir parça protein girsin diye annesinin kuş suyuna çorba yapacağından adı gibi emindi. Kızının giysileri daralmıyordu. Beslenemediği için serpilemiyordu çocuk. Annesine mani olduğu için pişmandı şimdi. Raziyanım'ın öyle bir şey yaptığını fark etse bile, anlamamazlığa gelmeye karar verdi Nimeta.

Defteri bıraktı, suyundan bir yudum içti. Birden arka arkaya hapşırmaya başladı. Elindeki fincan sallanınca, limonlu su döküldü yere. Mutfağa koştu bir bez aldı geldi, yeri silmek için. Doğrulduğunda Raziyanım, başına dikilmiş, ona bakıyordu.

"Ne oldu Nimeta? Niye bu kadar erken kalktın?"

"Uykum kaçtı anne."

"Ne yapıyorsun, yerde?"

"Su döküldü de."

"Niye giyindin kızım, bu saatte. Haydi sen git yatağına uzan, ben silerim," dedi annesi. "Dün çok yorulmuştun. Biraz daha uyu, ben seni sekize doğru kaldırırım."

Nimeta birkaç kez daha hapşırdı arka arkaya.

"Nezle mi oldun sen?" Elini kızının alnına dayadı Raziyanım.

"Aaaa, senin ateşin var, kızım. Yanıyorsun sen."

"Abartma anne. Biraz nezlem var, o kadar."

Odasına koştu Raziyanım, elinde bir dereceyle döndü, "Koy şunu ağzına."

"İstemem anne. Biraz uyur, düzelirim."

"Koy, koy." Raziyanım Nimeta'ya uzatıyordu dereceyi. Nimeta, kurtuluşu olmadığını bildiği için, dereceyi alıp, dilinin altına yerleştirdi. Bir de titreme gelmişti aniden. Demek çok üşütmüştü

dün gece farkına varmadan. Raziyanım, başına dikilip, bekledi. İki dakika sonra, derecesine baktı Nimeta.

"Kaç?" diye sordu annesi.

Yalan söylemenin anlamı yoktu, "Otuz dokuz," dedi Nimeta.

"Nereden çıktı bu Tuzla anlamıyorum. Ne işin vardı oralarda?" dedi Raziyanım. "Haydi doğru yatağına git. Sana bir ıhlamur kaynatacağım. Saat sekiz olsun, evine kadar gider, Selçukoviç'i alır gelirim."

İtiraz etmedi Nimeta. Soyundu, yatağına girip yattı.

Selçukoviç, kapısına kadar gelen Raziyanım'ın ısrarı üzerine, saat ona doğru evlerine uğradığında, Nimeta'nın ateşi kırka çıkmıştı. Annesi alnına sirkeli bir bez sarmış, kolonya ile kollarını, şakaklarını ovuyordu kızının. Doktor, Nimeta'yı uykusunda sayıklarken bulunca, sabahın köründe kapısına dayanan yaşlı kadına inanmadığı ve biraz da sitem ettiği için, vicdan azabı duydu.

"İlahi Raziyanım, Saraybosna acil bakıma muhtaç yaralılarla doluyken, sen beni bir soğuk algınlığı için, evine mi çağırıyorsun?" demişti, "Söyle Nimeta'ya bir ara hastaneye uğrayıversin."

Yine de, Raziyanım'ın yalvarmalarına dayanamayarak, gelmişti. Çok eski ahbaptılar. Rahmetli kocasıyla çocuklukları birlikte geçmişti. Kıramamıştı eski dostunun eşini. Ama doğrusu, Nimeta'yı ateşler içinde bulacağını ummuyordu.

Sırtını, göğsünü dinledi, boğazına baktı Nimeta'nın.

"Nerede üşüttün böyle kızım? Çok fena soğuk almışsın."

Hemen atıldı annesi, "Tuzla'ya gittiydi. Orada kim bilir ne şartlarda kaldılar iki gün boyunca. Kendine bakmayı bilmez ki. Bilseydim gideceğini, yanına yün hırkasıyla battaniyesini de verirdim."

Selçukoviç göz kırptı Nimeta'ya. "Biberonunu da hazır ediyor mu her sabah, annen?"

Gülümsedi Nimeta, konuşacak hali yoktu. Göğsündeki hırıltı bir iki saat içinde iyice artmıştı.

"Sana hastaneden antibiyotik getireceğim akşama. Reçete yazacak olsam, hiçbir yerde ilaç bulamazsınız."

"Ben hastaneye kadar gelir alırım. Akşamı beklemeyelim," dedi Raziyanım.

"Sen kızının başında kal, Raziyanım," dedi Selçukoviç. "Ona sürekli likit içireceksin. Evde aspirin bulunuyorsa, hemen ver iki tane... Akşamı beklemem, bizim hademelerden biriyle yollarım ilacı. Akşam eve dönerken de uğrarım."

Doktor gittikten sonra, Raziyanım yine bir süre söylendi ama, derin bir uykuya daldığı için, dediklerini duymadı Nimeta.

Raziyanım, çocuklarından biri hastalandığı zaman, illa nedenini bulmak isterdi. Hastanın nerede üşüttüğünü, kimden nezle kaptığını, kimin evinde abur cubur yiyerek ishal olduğunu öğrenmeden bir türlü rahat edemezdi.

Nimeta, birkaç saat sonra, gözlerini açtığında, annesini elinde bol limonlu bir şehriye çorbasıyla, baş ucunda otururken buldu.

"Güzel kızım, Selçukoviç ilacını yollamış, çorbanı hemen iç de ilacı tok karnına al. Bir de bana söz vereceksin, bir daha Tuzla muzla yok," dedi Raziyanım. Bir tasın içine sirkeli su ve tülbent hazırlamıştı.

Nimeta, kendini beş altı yaşlarında olduğu gibi, tamamen annesinin ellerine bıraktı bir on gün boyunca. O ne pişirdiyse yedi, ne dediyse yaptı. Ateşi o kadar yüksekti ki, hiçbir şeye itiraz edecek hali yoktu.

Yatakta ateşler içinde yattığı günlerde, hayal meyal Sonya'nın gelip gittiğini, Hana'nın da pıtır pıtır çevresinde dolaştığını duyuyordu.

Günler sonra, ilk kez yataktan kalktı, oturma odasına kadar yürüdü. Her gün ziyaretine gelen, ama halsizlikten konuşamadığı Sonya'yı, bu kez yatağında değil, oturma odasında ağırlamak istemişti. Ateşi bir-iki gün önce düşmüştü ama, müthiş halsizdi ve ayağa kalktığında başı dönüyordu.

"Senin işlerini de bize yükledi İvan. Dört gözle dönüşünü bekliyoruz," dedi Sonya, "Son yaptığın Tuzla röportajları bir harikaydı. Keşke onları kendin sunabilseydin."

Nimeta gümbür gümbür öksürdü, annesi bir fincan ıhlamur koydu önüne. Bu ıhlamuru bulmak için, her şeyi göze alıp yine kentin öteki ucunda bahçeli bir evde oturan arkadaşını ziyarete gitmişti yaşlı kadın. Nimeta'nın ateşi düştükten sonra, iyice göğsüne inmişti. Üç gündür öksürüyordu keçi gibi. Sonya, gözleriyle

yalnız kalmak istediğini anlatmaya çalıştı arkadaşına. Ihlamurundan bir yudum aldıktan sonra, annesinin gözlerinin içine baktı Nimeta.

"Bir şey mi istedin kızım?" dedi Raziyanım.

"Anne, Sonya ile işle ilgili şeyler konuşacağız. Sen sıkılma diye yani..."

Raziyanım, Nimeta'nın dizlerine örttüğü battaniyeyi düzeltip, çıktı odadan.

"Tuzla'dan döndüğün akşam, çok yorgun olduğunu söylediğinde, sana inanmamıştım. Meğer sen hakikaten hasta oluyormuşun, Nimo," dedi Sonya. "Stefan ziyaretine gelmek için izin istiyor. Ne zaman gelsin?"

"St-öhöö-fan mı?" Az daha ıhlamur boğazında kalıyordu Nimeta'nın.

"Daha gitmedi mi o?"

"Hayır."

"Hani gidiyordu ertesi gün? Hani, taa Tuzla'dan döndüğüm akşamın ertesinde?"

"İşi uzamış, kalmış," dedi Sonya. "Bu hafta içinde seni görmeye gelsin mi?"

"Gelmesin," dedi Nimeta telaşla. "Ben birkaç güne kadar dönerim işe. Ararım onu."

"Gelmek istediğini söyledi, seni çok merak etmiş."

"Annemle başımı belaya sokmasın benim," dedi yavaşça.

"Aaa, neden?"

Bir an ne diyeceğini bilemedi Nimeta. "Annem, Hırvat savaşı sırasında Hırvatlar'a çok kızmıştı, bizi arkadan vurmaya kalktıkları için. Yaşlıdır, saati saatine uymuyor, bakarsın münasebetsiz bir laf ediverir."

"Stefan aldırmaz. Anlayışlıdır."

Nimeta, o gece parklarda gezerlerken üşütmüş olduğu için, Stefan'ın kendini suçlu hissettiğini tahmin edebiliyordu. Herhalde dönmek için, iyileşmesini beklemişti.

"Ben ona bir not yazayım da iletiver olur mu Sonya," dedi. "Sağolsun, ilgilendiği için. Ama eve kadar zahmet etmesin."

Halsizdi. Öksürüyordu. Annesini artık var olmayan bir ilişki

için, başına musallat etmek ve lüzumsuz münakaşalara girmek istemiyordu. Ya Stefan, hastalandığı gece parklarda sabaha kadar dolaştıklarını kaçırıverirse ağzından, Raziyanım'ın dilinden hiç kurtulamazdı artık.

Sonya, bir iki evrak bırakıp kalktı. İvan, kendini iyi hissederse, bir göz atıversin Nimeta, demişmiş. Nimeta, bütün iyi niyetiyle kâğıtları dizlerine yaydı, okumaya çalıştı. Ama harfler sanki gözlerinin önünde dans ediyorlardı.

"Gitti mi arkadaşın?" dedi Raziyanım. "Ambargo kalktıysa gelebilir miyim?" Elinde Nimeta'nın çorbası kapıda dikiliyordu.

Nimeta oturduğu yerden, kapının yanında hayali fener gibi duran annesine baktı. Yaşlı kadın, ateşli hastalığı kendi geçirmiş gibi zayıflamış, avurtları çökmüştü. Gözlerinin altı mor, yüzü sapsarıydı. Birden müthiş bir acıma duygusu kapladı içini.

Bir ömür boyu, Raif ve o, her yaptığına, her söylediğine kızmışlardı annelerinin. Aşırı sevgisinden, çocuklarına düşkünlüğünden bunalmış, haklarında her şeyi bilme, öğrenme merakına kızmış, sürekli yemek pişirip onlara yedirme arzusunu küçümsemişlerdi. Ne yapsa yaranamamıştı Raziyanım çocuklarına. Yine de hep bir şeyler yapıp durmuştu. Takdir görmemesine karşın, hep o bitmez tükenmez iyi niyetiyle çırpınmıştı. Evlerine su getirebilmek için bu yaşta taa bira fabrikasına kadar kilometrelerce yol tepiyor, ölümü göze alıp çarşı pazarda yemek kuyruklarında bekliyor, onları ısıtabilmek için ağaç kütüklerini el arabasıyla eve kadar taşıyordu. Üstelik, en sevgili torunu Fiko ile gözünün bebeği Raif'i onu, bir teşekkürü bile çok gören cadı kızıyla baş başa bırakıp gitmişlerdi.

"O nasıl söz, anne," dedi Nimeta. "İstiyorsan otursaydın keşke. Ben, sen sıkılırsın diye..." Öksürük lafını böldü.

"O kız çok yordu seni," dedi annesi. "Hasta ziyareti de bu kadar uzun tutulmaz ki a canım. Bak yine öksürmeye başladın, işte." Tepsiyi getirip dizlerine koymak istedi Nimeta'nın. Nimeta'nın yüreğini bir an için kaplayan sevecenlik kısa sürdü.

"Ne olur arkadaşlarımla bozma, anne," dedi bıkkın bir sesle.

"Çorbanı iç," dedi Raziyanım. "Et suyu koydum içine. Et suyunu nasıl bulduğumu da hiç sorma. Hastalandın, kuvetten düş-

tün diye yapmadığım kalmadı iki yüz gram et bulana kadar. Ziyan etme de iç bari..."

"Eline sağlık anne," dedi Nimeta gücünü toplayıp. "Yaptıklarına değmiştir, eminim çok güzel olmuştur. Biraz da Hana'ya ayır olur mu?"

Dizlerinin üstündeki kâğıtları kenara koydu, tepsiyi almak için. Bir öksürük nöbetine daha tutulduğundan, hemen başlayamadı çorbasına.

Ne gariptir, onu çok sevmesine karşın en büyük zararı da, farkına bile varmadan Stefan veriyordu Nimeta'ya. Onun yüzünden, ikinci hastalanışıydı bu. Doktor, kendine dikkat etmezse, hastalığın zatülcenbe çevirebileceğini söylemişti. Zatülcenbin sonu belliydi. Kanı donmuştu Nimeta'nın. Savaşın ortasında verem olmak! Hem de annesi ve Hana onun avucuna bakarlarken.

Burhan da şu anda Stefan'ın yüzünden savaştaydı, hatta Fiko bile. Öldüren aşk! Lanetli aşk!

Bir kaşık çorba içti, içi ısındı. Kötü huylu olmaya başladım, diye düşündü, kabahati başkasında arıyorum. Parkta sabaha kadar dolaşmak isteyen de kendisiydi, Stefan'a âşık olan da.

Nimeta'nın evdeki nekahat günleri uzadı. Sandığı gibi, ateşi düştükten sonra, bir iki gün içinde toparlanıp, dönemedi işine. Raziyanım, kızını güçlendireceğine inandığı yemekleri pişirip, pişirip getirdi önüne. Bir hafta sonra, kendini daha iyi hissetti Nimeta.

Pazar akşamı, evlerine uğrayan Selçukoviç'ten de izin alınca, ertesi gün işbaşı yapmak üzere hazırlandı.

Ne tuhaftı şu hayat. Yıllardır işe gider gelirdi. Kendi başta olmak üzere, tüm ailesi söylenir dururlardı, çalıştığı için. Kısa bir aradan sonra, yeniden işe gitmek çok özlenen, çok mutluluk veren bir şeymiş gibi sanki, şimdi de evcek heyecan içindeydiler. Hana bile kaptırmıştı kendini bu heyecana. Annesinin yarın ne giyeceğini o seçmek istemişti.

"Rengim çok soluk, sakın yarın bana bej tayyörümü giydirmeye kalkma, Hana," dedi Nimeta.

"Ne giyersen giy, yeter ki kalın olsun. Yeniden üşütme," dedi Raziyanım.

Hana, annesinin dik yakalı kırmızı kazağını ve lacivert eteğini serdi yatağın üstüne. Bir süredir müthiş bir giyim kuşam merakına kapılmıştı. Ne yazık ki küçük kızın bu merakı, alışveriş etmenin mümkün olamadığı bir döneme rastlıyordu.

"O kazak çok kalın, terletir beni," dedi Nimeta.

"Ama kırmızı sana yakışıyor, anne" dedi kızı. "Bence bunu giymelisin."

Nimeta, kazağı önüne tutup, aynaya baktı. Canlı renk, büsbütün soldurdu yüzünü. Kilo da vermişti, bir hortlağı andırıyordu. Ama giyim kuşam münakaşası yapacak hali de hiç yoktu. Kısacası, her zaman olduğu gibi, sadece onu ilgilendiren bir ayrıntıda bile, yine onun değil, ailesinden birinin istediği olacaktı.

Güldü kendi kendine, "Tamam evladım, hatırın için yarın bunları giyeceğim. Haydi şimdi git yat, geç oluyor," dedi.

Kazakla eteği dolaba kaldırmadı. Eline o günün gazetelerini alıp, yatağa girdi.

Yarın yeni bir gündü. İşe gidecekti, muhtemelen Stefan'ı görecekti.

Eve dönmeden önce çarşıdan geçip alışverişi o yapardı belki. Annesini çok yormuştu günlerdir. Hana'ya Zlata'sını eve davet etmesi için izin verecekti. Kaç zamandır tasarruf yapabilmek için, eve arkadaş getirmesini istemiyordu kızının. Ama yatakta yattığı sürece düşünmüş, zavallı çocuktan normal bir yaşamı esirgememeye karar vermişti. Gazetelerini okurken, daldı gitti.

Kapının vurulduğunu önce uykusunda duydu. Rüyasında kapı vuruluyordu, koşup açıyordu kapıyı ve babası çıkıyordu karşısına. Kollarına atlayıp ağlamaya başlıyordu babasının, "Babacığım, seni çok ama çok özledim. Nerelerdeydin?" diyordu. Babası öldüğü yaşta değil, kırk yaşlarındaydı. Genç ve yakışıklıydı.

Rüyanın etkisiyle uyanıp, yatağında dikildiğinde, kapının gerçekten vurulduğunu anlayınca irkildi. Baş ucundaki lambayı yakmaya çalıştı. Yanmadı lamba. Uyku sersemi olduğu zamanlarda hep unutuyordu nedense elektriklerin kesik olduğunu.

Bu saatte kim gelebilirdi? "Aman Allahım," dedi, "Aman Allahım." Terliklerini giymeden koştu. Annesi koridorun kapısını ka-

pamıştı. Karanlıkta büyük bir gürültüyle kapıya çarptı. Küfür savurarak, sokak kapısına yürüdü, el yordamıyla, hole bıraktıkları mumu ve kibriti buldu. "Kim o?" diye seslendi, kapıyı vurana. Mum ışığı, çenesinin altından yüzüne vuruyor, korkudan büyümüş gözleri, dağınık saçlarıyla, bakımsız bir azizeyi andırıyordu. Raziyanım ve Hana da odalarından koridora çıkmış, bembeyaz suratlarıyla bekliyorlardı.

"Nimeta hanım orada mı?"

"Kimsiniz?" dedi Nimeta. O kadar çok dinlemişti ki eve girerek bütün ailenin ırzına geçen Sırp milislerini. Mirsada'nın örneği daha taptazeydi belleğinde. Dizleri titremeye başladı. "Kimsiniz, ne istiyorsunuz?"

"Burhan komutandan haber getirdik."

Nimeta, üstünde sadece bir gecelik olduğunu bir anda unutup açtı kapıyı.

Karşısında siyah giysili iki adam vardı.

"Korkmayın yenge, bizi Burhan komutan gönderdi."

"Kızım, git üstüne bir şey giy," dedi Raziyanım. Nimeta'nın kımıldamadığını görünce, sabahlığını getirmek üzere içeri koştu. Hana annesinin arkasında, eteğine yapışmış titriyordu.

"Ne oldu? Burhan'a bir şey mi oldu?"

"Oğlunuz yaralanmış," dedi adam.

Raziyanım geri döndüğünde, kızını yere çökmüş buldu. Sırtına sabahlığını örttü. Adamlar Nimeta'nın koluna girip, onu yerden kaldırdılar, en yakındaki iskemleye oturttular.

"Komutan size haber yollattı. Yarın erkenden indiriyor oğlunu. Mutlaka hastanede bir yatak temin etmenizi istiyor."

"Nesi var oğlumun? Vuruldu mu? Bomba mı? Kendinde mi, baygın mı? Yarası ağır mı?"

"Korkmayın, yenge," dedi genç olanı. "Bacağından yaralandı. Ama yukarda halledebileceğimiz bir durum değil. Tam teçhizatlı hastane gerekebilir."

"Ne zaman geliyorlar?"

"Bilemem. Gün ışırken çıkacaklardı yola. Sabaha mutlaka burada olurlar. Bir aksilik çıkarsa, size haber ederiz." Selam çaktılar ve çıkıp gittiler.

Nimeta, annesi ve kızı bir müddet hiç kıpırdayamadan donmuş gibi kaldılar oldukları yerde. Hiçbiri konuşamadı. Sanki dilleri tutulmuştu. İlk konuşan Raziyanım oldu:

"Selçukoviç'e hemen haber salalım," diyebildi. Nimeta annesinin sesiyle kendine geldi, elinde mumu, odasına koştu, Hana'nın yatmadan önce hazırladığı giysileri geçirdi üstüne. Aceleden çoraplarını giymeyi unuttu, paltosunu sırtına aldı, kapıdan çıkarken annesi haykırdı arkasından: "Dur. Allahaşkına dur, gece karanlığında nereye gidiyorsun tek başına? Beni bekle."

Nimeta merdivenlerden ikişer üçer atlayarak koşarken, annesinin sesini ve kızının ağlamasını duyuyordu.

Sabah yedide, Fiko için gerekli her türlü yardımı hazır etmiş olarak evine döndü.

"Selçukoviç'i..."

"Buldum anne. Her şeyi hazırladı eksik olmasın. O olmasa ne yapardım acaba? Hastaneler tıklım tıklım dolu. İnsanlar ikişer üçer yatıyor yataklarda. Ne iyi insanın bir doktor dostu olması, Kranjceviça'da baş hekimin odasının arkasında bir bölüm varmış, orayı hazır ettirdi. Ne de olsa yılların profesörü, hatırını sayıyorlar..." Daha anlatacaktı ama, bir öksürük nöbeti kesti lafını.

"Aaaa, ayağında çorap yok senin!" dedi Raziyanım. "Deli mi edeceksin beni, böyle mi çıktın sokağa sen?" Kızına çorap getirmek için odasına koşuşturdu.

Saat on bire kadar sakin beklediler. Hana o sabah dersanesine gitmedi. Nimeta, bir battaniyenin altında, pencerenin önünde oturuyordu. Saat on bire doğru elektrikçiler geldi yirmi vatlık elektriği Nimeta'nın da evine bağlamak için. Haberci olduğundan dolayı bazı torpilleri olabiliyordu böyle. İşi yavaştan alıp, yarım saate yakın oyalandılar. Raziyanım, kızı için kaynattığı ıhlamurdan ikram etti onlara. Ihlamurlarını içip gittiler.

Nimeta pencerenin önünde hâlâ bekliyordu.

On ikide sabrı taşmaya başladı. Kimi nasıl arayabileceğini bilmiyordu. Dört dönüyordu evin içinde. Annesinin odasına girdi. Raziyanım, eline Kuran'ını almış, kısık sesle Kuran okuyordu odasında.

"Kuran okumak dara düşünce aklına geldiğine göre, Allah'ı büsbütün kızdırmayasın, anne," dedi.

"Allah'ı, her dakika ona rahat vermeyenler kızdırır asıl, Nimeta," dedi annesi. "Allah, ihtiyacımız olduğu zaman ona sığınmamızı ister. Çek kapıyı, rahat bırak beni."

Nimeta kendi tavrını annesinde görünce biraz bozuldu. Kapısını kapattı Raziyanım'ın, oturma odasına geldi. Koltuğun üzerine kurulmuş kediyi itiştirip yere attı. Kedi takla atıp dört ayak indi yere, şaşkın şaşkın baktı. Hana pilli radyosunda cazır cuzur istasyon arıyordu.

"Kapat şunu," diye bağırdı kızına. "Haydi sen derse git."

"Öğlen oldu anne. Dersler paydos," dedi Hana.

"Zlata'ya Mlata'ya birine git."

"Hiçbir yere gitmeyeceğim," dedi çocuk. Küs küs odasına yürüdü.

Sakin olmalıyım, dedi içinden Nimeta, sakin ve cesur olmalıyım, Tanrım bana yardım et.

Saat bire doğru kapı vuruldu. Nimeta fırladı yerinden, dizlerinden kayan battaniyeye takılarak az daha düşüyordu. Kapıya koştu. Raziyanım ve Hana da aynı anda koşuştular. Kapıda parkalı, güneş yanığı bir adam vardı. Nimeta, pencerenin önüne mıhlandığı için, apartmana birinin girdiğini görmüştü ama, gelenin Burhan'la ilgili olabileceğini düşünememişti.

"Oğlumdan haber mi getirdiniz?" dedi Nimeta, adamın konuşmasına fırsat vermeden.

"Evet."

"Nerede kaldılar?"

"Sırplar iki ayrı yere barikat kurmuş. Ambulans ile barikatı yarmak mümkün değil. Ben, ormana dalarak arkadan dolaşıp geldim. Hastayı ormanda sedye ile taşıyamayız."

"Şimdi ne olacak?" diye bağırdı Nimeta. "Söyleyin ne olacak şimdi?" Raziyanım sendeledi ve duvara yaslandı.

"Ne olacak şimdi?" dedi Nimeta. Sesi insan sesine benzemiyordu.

"Ancak doğuya doğru giderlerse, Hırvat bölgesinden geçerek girebilirler şehre. Onu yapabilmek için de bir sürü belge, izin mizin gerekiyor. Bir de, akşamı beklemek var, şansımızı denemek için."

"Yani, Sırp barikatlarını yaracağınızı mı sanıyorsunuz?"

"Başka yapacak bir şey kalmaz ise..."

"Hırvat bölgesinden geçin."

"Eğer geçirmezlerse, boşu boşuna hastayı sarsalamış ve zaman kaybetmiş oluruz. Her neyse, Burhan komutan size haber iletmemi istedi. Medyacı olduğunuz için, belki bir yardımda bulunabilirsiniz, geçiş belgesi filan... Yoksa o yolu denemek boşuna olur. Siz o işleri yapıp... "

"İçeri girer misiniz lütfen," dedi Nimeta.

"Uzun sürmez değil mi? Fazla zamanım yok."

"İçeri girin. Aklıma bir şey geldi. Lütfen, biraz zaman tanıyın bana."

Adam çekine çekine girdi, bir köşeye ilişti. Hana ve Raziyanım hiç konuşmuyorlardı. Raziyanım ilk defa evine gelen birine ikramda kusur ediyordu. "Ne içersiniz?" diye sormuyordu. Nimeta paltosunu giymiş olarak geldi.

"Size hemen belge bulmaya gidiyorum. Bekleyin beni," dedi.

"Uzun sürmesin," dedi adam.

Kapıdan fırladı, merdivenleri üçer beşer atlayarak indi. Arka sokaklardan deliler gibi koştu yokuş aşağı. Holiday Inn'in arka kapısından girip resepsiyona gitti. Nefes nefeseydi. Taranmamış saçlarıyla yorgun bir cadıyı andırıyordu.

"Stefan Stefanoviç kaç numaradaydı?"

"Bir hafta önce ayrıldı," dedi memur.

"Adres bıraktı mı?"

Adam bir defter karıştırdı, "Hayır, bırakmamış," dedi sakin sakin.

Nimeta çıktı otelden, koşacak gücü kalmadığı için hızlı hızlı yürüdü bu kez. Arka yola çıktı. Otobüsler savaş başladığından beri ana caddelerden değil barikatların arkasında kalan ara sokaklardan geçiyordu. Yoldan geçen otobüsü el kol sallayarak durdurdu. Televizyona yaklaşınca, "Duurr!" diye bağırdı şoföre. Kendini otobüsten aşağı attı.

Televizyon binasından içeri rüzgâr gibi girdi. Sonya'yı yakaladı.

"Bana çabuk Stefan'ı bul, Sonya," dedi.

"Aman Allahım, bu suratının hali ne? Ne oldu Nimeta?"

"Şimdi anlatamam. Çok çok mühim. Ölüm kalım meselesi. Onu bul ve hemen evime yolla."

"Hani evine gelmesini istemiyordun? Annen..."

"Boş ver annemi filan. Sana çok acil diyorum, anlamıyor musun? Sen üşeniyorsan, yerini söyle bana. Otelden çıktığını söylemiştin..."

"İvan seni merak etti bu sabah. İşbaşı yapacaktın Nimeta."

Nimeta iki eliyle yakasına yapıştı Sonya'nın, "Sonya, elini ayağını öpeyim soru sorma. Fırla ve bana Stefan'ı bul. Hemen. HEMEN! ANLADIN MI?"

Nimeta'nın saçları diken diken, suratı bembeyazdı.

"Tamam," dedi Sonya. "Ona ne diyeyim?"

"Ne mi de? Nimeta ölüyormuş, son nefesini veriyormuş, de... Hemen gelsin."

İskemlenin arkasına astığı kabanını aldı Sonya. "Sen nereye?" diye sordu.

"Ben evdeki adamı tutmak için eve dönmek zorundayım," dedi Nimeta.

"Hangi adamı? N'oluyor Allah aşkına?"

"Sonya, zaman kaybediyorsun. Git şimdi. Sonra anlatırım," dedi Nimeta. Sonya'yı iteleye kakalaya merdivenlere sürükledi. Diğerleri şaşkın şaşkın bakıyorlardı ne olduğunu anlamadan.

Televizyonun avlusuna bırakılmış bisikletlerden birine atladı. Bekçi kulübesindeki nöbetçiye, "Akşama geri getireceğim, acil bir iş çıktı," diye seslendi. Adamın cevabını beklemeden bariyerin yanından sıyrılıp hızla geçip gitti.

Evine girdiğinde, annesini mutfakta, Hana'yı ve adamı yanyana pencereden dışarısını seyrederlerken buldu. Adama, "Bekliyeceğiz," dedi.

"Ne kadar?"

"Bilmiyorum. Aradığım kişi bulunana kadar."

"Ben burada saatlerce kalamam. Yapılacak başka işlerim var. Kaç saat sonra geri gelmem gerekiyorsa..."

"Bilmiyorum. Biraz bekleyeceksiniz. Aradığım kişi hemen de bulunabilir, birkaç saat da sürebilir."

"Bekleyemem. Ben gider, sonra gelirim."

"Durum acil dememiş miydiniz?"

"Dedim ama, siz ne kadar bekleneceğini bilmiyorsunuz ki."

"Bir dakika o zaman," dedi Nimeta koşa koşa içeri gitti. Geri geldiğinde elinde kocaman bir tüfek vardı. Babasının Nuh Nebi'den kalma av tüfeği. Raziyanım, Hana ve adam, hayretler içinde Nimeta'ya baktılar.

"Ne kadar beklememiz gerekiyorsa, o kadar bekleyeceğiz," dedi Nimeta. "Bu odada hiç kimse kımıldamayacak yerinden."

Adam ayağa kalktı. Kapıya yürüyecek oldu. Bir kurşun vınlayarak sağ kulağının yanından geçti, duvara saplandı.

"Sen resmen delisin," diye bağırdı Raziyanım. Hana ağlamaya başladı.

"Zırlamayı kes!" diye bağırdı kızına Nimeta.

Adam olduğu yerde durdu. Yavaşça geri döndü, kalktığı yere oturdu.

"Adın ne?"

"Nusret."

"Buradan ayrılmadan önce, beni öldürmen gerekiyor," dedi adama. "Ya ben ya da sen, ikimizden biri ölecek. Veya, bekleyeceğiz. Anladın mı Nusret?"

Nimeta'nın gözlerinde öyle korkunç bir ifade vardı ki, adam cevap vermedi. Avını hem parçalamaya hazırlanan bir pars, hem son nefesinde, her şeyi yapmaya hazır yaralı ve çaresiz bir hayvan gibiydi kadın.

Nimeta elini uzattı, en yakındaki iskemleyi çekti altına, tüfeği adama doğrultup yerleşti.

"Kızım ben içeri..." diyecek oldu Raziyanım.

"Kimse kımıldamayacak," dedi Nimeta.

Esirlerinin yerlerinden kalkmalarına izin vermedi, elinde tüfek, bir saate yakın bekledi öksürerek.

Saat ikiye doğru kapı vuruldu. "Git kapıyı aç, Hana," dedi Nimeta. Küçük kız anneannesinin kanatları altından fırladı kapıya koştu. Stefan ve Sonya ile birlikte geri geldi. Sonya, oturma odasındaki manzarayı görünce, bir an Nimeta'nın delirmiş olabileceğini düşündü.

"Nimo, tamam Nimo, her şey yolunda, sakin ol canım," dedi, en tatlı sesiyle.

"Saçmalama Sonya, hiçbir şey yolunda değil," dedi Nimeta, sonra adama döndü. "Sabrın sonu selamet derler, Nusret. Bekleyiş bitti."

"Sizin bu evde ne işiniz var?" diye sordu Raziyanım Stefan'a.

"Sus anne!" dedi Nimeta.

"Tuvalete gitmem lazım," dedi Nusret. Nimeta, elinde ne zamandır tuttuğu silahı indirdi, başıyla koridoru işaret etti. Adam koşar adım odadan çıkınca, "Kim bu adam?" diye sordu Stefan, "Size bir kötülük mü yaptı yoksa?"

"Stefan," dedi Nimeta, "senden bir şey istiyorum. Yalvarırım oğlumu kurtar."

"Fiko'yu mu?" diye sordu Stefan. Şaşkındı.

"Fiko yaralı. Acele bir hastaneye ulaştırılması lazım. Sırplar yeni barikatlar kurmuşlar. Ambulans geçemiyormuş. Senin hem Sırp hem de Hırvat kimliğin var. Fiko'yu ya buraya geçir, ya Hırvat tarafına. Ama acele et, çünkü ağır yaralı."

"Nerede o şimdi?" diye sordu Stefan.

Adam geri gelmişti tuvaletten.

"Nusret seni ona götürecek," dedi Nimeta. "Acele edin."

"Kaldığım yere uğramam gerekiyor," dedi Stefan. "Haydi, hemen çıkalım Nusret."

"Beni de alın, ben de geliyorum, bir dakika," dedi Nimeta.

"Sizi geri getiremeyiz," dedi adam. "Hem iki kişi daha kolay olur işimiz. Bize vakit kaybettirmeyin. Zaten yeteri kadar geciktim ben."

"Geleceğim."

Adam kıç cebinden bir silah çıkarttı, "Bakın, sizi etkisiz hale getirebilirdim, isteseydim. Ama acınızı anladığım için, oturup bekledim. Şimdi size 'gelmeyin,' diyorum. Beni uğraştırmayın, istemediğim şeyleri yapmaya zorlamayın," dedi.

Kapıdan çıkarlarken, sımsıkı ellerine yapıştı Stefan'ın Nimeta. Ellerini dudaklarına götürüp öptü, "Allah senden razı olsun, Stejo," dedi. "Allah senden razı olsun."

Stefan ve Nusret gittikten sonra, Nimeta, annesinin odasına

gidip, Raziyanım'ın sehpanın üzerine bıraktığı Kuran'ını aldı, pencerenin önüne geldi, başını göğe kaldırdı:

"Allahım, oğlumu kurtar," diye yalvardı. Kuran'ı pencerenin pervazına koydu, sağ elini Kuran'a bastı sıkıca. "Allahım, bak sana kitap üstüne yemin ediyorum. Oğlumu kurtar, onu bana sağ sağlim geri getir; bir daha Stefan'ı hiç ama hiç görmeyeceğim. Şartlar ne olursa olsun görmeyeceğim onu."

Trebeviç-Mart 1993

Burhan, önünde uzanan, sağa sola sapan tüm yollara, patikalara ve geçitlere girip çıktıktan, her şeyi denedikten sonra, yine Nusret'i indirdiği yere gelip durmuştu. Kararlaştırdıkları gibi, ilerleyebiliyorsa gidecek, başaramadığı takdirde geriye, tam bu noktaya dönecekti. Nusret'le bu noktada buluşacaklardı.

Büyük bir ihtimalle, Nimeta bütün kapıları zorlayarak bir çıkış yolu bulmuş olacaktı, Fiko'yu bir an önce Hırvatistan'a sokabilmek için. Karısı da çaresiz kalmışsa, yeniden düşünecekti Burhan. Çok vakti olmadığını biliyordu. Oğlu, gecikirlerse bacağını, daha da gecikirlerse hayatını kaybedebilirdi. Çocuğu sırtına vurup, Nusret'in yaptığı gibi ağaçların, çalıların arasından aşağı inmeyi de düşünmüştü. Ama bu büsbütün tehlikeye atmak olurdu Fiko'nun hayatını. Tek çare, biraz daha beklemekti. Nimeta, bir mucize yaratabilmişse ne âlâ, olmadı, ölümü göze alıp, yarmaya çalışacaktı barikatları. Fiko, hastaneye yetiştirilemediği takdirde, nasılsa ölecekti. Kaybedecek bir şeyi olmadığına göre, deneyecekti şansını. Ama şimdi, bir ümitle beklemeyi tercih ediyordu. Paniğe kapılmadan, sakin sakin, dua ederek, ümitle beklemeyi.

Burhan ambulansın kapısını açmıştı. Kapı açılınca içeri dolan serinlik iyi gelmiş gibiydi Fiko'ya. Oğlunu kucağına çekerek, biraz yükseltmişti başını. Yaralı bacağını, kat kat edip dizdiği parkaların üstünde mümkün olduğunca yükseğe uzatmıştı. Doktorun yanlarına verdiği morfini, bir de kanama durdurucu iğneyi vurmuştu biraz evvel. Susadıkça su veriyordu Fiko'ya.

Ambulansın dışında volta vurup duran Raif, saygı ve hayretle seyrediyordu eniştesini.

Ablasıyla evli olduğu yıllar boyunca, işine çok düşkün ve fazla ciddi bulduğu eniştesinin, hiç bilmediği taraflarını keşfetmişti, dağa çıktığından beri. Burhan'da çok az insanda rastlanan bir tevekkül vardı. Başına gelebilecek her şeye çok önceden hazırlanmış gibiydi. Hiçbir şeye fazla şaşmıyor, fazla sevinmiyor, çok üzülmüyor ve kolay kolay yıkılmıyordu. Soğukkanlı ve ileri görüşlüydü. Her şeyi ince ince hesap ettiği, her ihtimali düşünme yeteneğine sahip olduğu için, askerler arasında çok saygı görüyordu. Raif, eniştesini yakından tanıdıkça, bulundukları tepenin, diğer karargâhlara göre neden çok daha başarılı savunulduğunu anlıyordu.

Fiko yaralandığında da paniğe kapılmamıştı. Çadırına girmiş, başını elleri arasına almış, bir beş dakika müddetle düşünmüştü. Önce doktorla sonra oğluyla konuşmuş ve çocuktan, bacağı kesilirse, ölmeyi tercih edebileceğini öğrenmişti.

"Enişte, o daha çocuk. Onun lafıyla nasıl karar alabiliyorsun?" demişti Raif. "Fiko yaşında binlerce genç kolsuz ve bacaksız kaldı bu savaşta. Yaşasın da, bir bacağı olmasın."

"Onun lafıyla karar almıyorum. Bir bacak kaybetmenin onun için önemini öğrenmek istedim," demişti. "Bana, 'beni kurtarın, hemen kesin bacağımı, yaşamak istiyorum' da diyebilirdi. Demedi."

"Şimdi ne olacak?"

"Şimdi bacağını kurtarmaya çalışacağım. Son ana kadar. Yoksa bacak gidecek."

"Burada mı kesecekler?"

"Sorun işte orada Raif. Bu şartlarda bacağını kesmeye kalksalar, septisemi olma ihtimali çok fazlaymış. Onu bir hastaneye indirebilmek için elimden geleni yapacağım."

"Ben de sizinle geleyim."

"İyi olur," demişti Burhan. Ambulansı Nusret kullanıyordu. Barikatları fark ettikleri zaman, hemen geri dönmüşlerdi ve dağ içi yollarını çok iyi bilen komando, Nimeta'ya haber iletmek üzere ayrılmıştı onlardan.

Şimdi bekliyorlardı.

Fiko, babasının kollarında, aşağıda uzaktan gözüken Milaçka'ya bakıyordu. Nehir, ufukta yeni beliren güneşin etkisiyle kıpkızıldı.

"Bak baba, şuraya bak," dedi Fiko, "Milaçka kıpkırmızı."

"Boşnaklar'ın asırlardır akıttıkları kanın hatırına, gün doğarken bu rengi alır Milaçka, oğlum," dedi Burhan.

"Hiç duymamıştım bunu."

Oğlunun saçlarını, içi titreyerek şefkatle okşadı, Burhan. "Çok eski bir deyiştir bu, Kulin kadar eskidir(*). Sen duymadın, çünkü senin kuşağının vuruşmayacağını, savaşı tarihte bıraktığımızı sanıyorduk biz. Artık Boşnak kanı akmayacak sanıyorduk. Yanılmışız," dedi.

Vadide alevden bir yılan gibi, kıvrıla büküle, kıvrıla büküle uzanıyor ve Bosna Nehri'ne ulaşıyordu Milaçka.

Fiko, babası ve dayısı kurtuluşu bekliyorlardı... Sabırla... Boşnaklar beklemeye talimliydiler.

(*) Çok eskiyi anlatmak için kullanılan, 'Nuh Nebi'den kalma' anlamına gelen Boşnakça bir deyim.

Boşnaklar

Yangın kavmindeniz
ne giysek alev
HULKİ AKTUNÇ

Yayçe, 1180-1190

Tvrtko, üstünden süzülen suları kurutabilmek için, küçük bir köpek gibi silkelenip durdu bir süre. Nehir, sabahın ilk ışıklarının şavkıyla kıpkırmızıydı. Ama bu renk, birkaç dakika içinde giderek açılacak, kan kırmızıdan açık kırmızıya, pembeye, sonra sarıya dönüşecekti. Güneşin gökyüzünde iyice yükseldiği saatlerde ise, nehir boyunca uzanan ağaçların rengi vurduğu için suya, uzun bir süre yemyeşil akardı Vrbas. Bosna Nehri'nin birçok kolundan biriydi ve çocuk sürekli rengi değişen bu nehrin tutkunuydu. Ama en çok, sabahın ilk ışıklarının boyadığı al rengini severdi.

Birkaç yıl önce, hayatının ilk avına çıktığında, babasıyla yine böyle çok erken bir saatte gelmişlerdi nehir kenarına ve sularının rengini görünce, şaşırıp kalmıştı.

"Baba, baba, şuraya bak! Sular kıpkırmızı."

"Elbette oğlum. Bosna'ya yıllar boyunca Boşnaklar'ın kanı aktı. Her sabah güneş doğarken, Bosna Nehri bütün kollarıyla, bir an için tüm o savaş kahramanlarının hatırına, bu rengi alır."

Oğlunun üzgün yüzüne bakıp gülümsemişti.

"Ama, artık hiç kimsenin kanı dökülmeyecek ne Vrbas'a ne de başka ırmağa. Savaş bitti. Bundan böyle barış içinde yaşayacağız. Sizler ve çocuklarınız tahta geçtiğinde, her yeni günün doğuşunda, ölenler adına kızarmaktan vazgeçecek nehir."

"O mümkün değil baba, çünkü bu topraklarda birilerinin gö-

zü hep olacak," demişti Stefan. Ağabeyi her zaman ukalalık ederdi böyle.

"Ben umudumu yitirmeyeceğim Stejo. Boşnaklar'ın kılıç darbeleriyle savaş meydanlarında değil, uzun uzun yaşayıp kocayarak, yataklarında ölmelerini sağlayacağım. Sen de bir gün benim yerime geçtiğin zaman, kendini benim gibi barışa adayacaksın. Toprağımızın altında ve üstünde öylesine bir zenginlik var ki oğlum, savaştan uzak kalabilirsek, halkımız ebede kadar refah ve mutluluk içinde yaşar. Gerçek liderlik de budur zaten, halkını mutlu kılmaktır," demişti babası.

Birkaç gün sonra Tvrtko, Dyed'e(*) aktarmıştı babasıyla aralarında geçen konuşmayı. Bütün sırlarını, dertlerini, düşüncelerini Dyed'le paylaşırdı kendini bildi bileli.

"Nehir, savaşmasak bile, her sabah kıpkırmızı olacak Tvrtko, çünkü güneş, insanlar yaşadıkça, her sabah doğmaya devam edecek ve ışıkları suyu o renge boyayacak," demişti Dyed.

Bir çuvalı andıran kahverengi giysisini, dünyanın en görkemli üniformasını giyiyormuşçasına, dimdik ve gururla taşıyan bu yaşlı adam, babasının yanı sıra en güvendiği insandı dünyada. Doğduğu günden beri, en yakın çevresinde, aile fertlerinin arasındaydı hep. Uzun süre akrabası zannetmişti Dyed'i çocuk. Bir gün halasının kızı Mijda, "Dyed senin akraban değil. Sadece bir rahip o," demişti. Altı yaşındaydı Tvrtko. Kelimelere yüklenen anlamları irdeleme çağındaydı.

"Nasıl yani? Akrabamız değilse neden 'dede' diyoruz ve neden bu kadar sık geliyor evimize?"

"Çünkü baban ona çok güveniyor. Babanın yol göstericisi, o."

Stefan atılmıştı, "Babam kendi yolunu kendi çizer. Kimsenin rehberliğine ihtiyacı yok." Stefan, hep böyle insanın ağzına laf tıkardı nedense.

"Annem söyledi, senin babanın ruhunun yol göstericisi Dyed'miş işte," diye yanıtlamıştı Mijda.

"O bir rahip. Rahiplerin işi öte dünyalar için yol göstermektir, bu dünya için değil."

(*) Din adamı, din büyüğü, dede.

"Öte dünyada yolumuzu biz kendimiz bulamaz mıyız?" diye sormuştu Tvrtko. Karmaşık çalılıklarda, ağaçlarla kaplı arazilerde, küçücük yaşına rağmen iz sürmede, yol bulmada ustaydı.

"Hayır. Öte dünyada yolumuzu bulup Tanrı'ya ulaşmamız için, Dyed'in elimizden tutması şart. Yoksa kayboluruz, Tvrtko." Stefan kendinden çok emin bir tonda konuşuyordu.

"Madem o kadar önemli bir görevi var, neden o çirkin çuval gibi şeyi giyiyor. Bizim papazımız mor atlas kaftanıyla, ne kadar şık." Mijda'nın sesinin şımarık tonlamasına karşın, Stefan'ın sesi tok ve kesindi:

"Tanrı'nın gözünde, üstündeki giysilerin hiç önemi yoktur da ondan. Tanrı kullarının üstündekileri değil, yüreğindekileri görür," demişti Stefan. Tvrtko, bu son cümleyi Dyed'den de duyduğunu hatırlıyordu ama olsun, bir kere daha hayran kalmıştı ağabeyinin hazırcevaplığına. Zaten Mijda, her konuda yenik düşerdi, kuzeni Stefan'a.

Mijda, Hum Dükü Miroslav ile evli olan halalarının kızıydı. Her yaz başı, annesiyle birlikte, Bosna'ya akrabalarını ziyarete gelir ve Yayçe'de sarayda kalırdı.

Stefan ile Mijda, sık sık papaz-dyed kavgası yaparlardı. Mijda, kendi babasının çok önem verdiği süslü kilisesinin mor kaftanlı papazını över, Stefan ise, içinde tahta bankolar ve çıplak bir mihrabın dışında, hiçbir eşya bulunmayan Bosna Kilisesi'ni savunurdu.

Aile içinde, dini konular açıldığında, Hum Dükü olan enişteleri, Ortodoks mezhebini övücü sözler sarfeder, iyi Hıristiyanlar'ın cennette en mutena köşeleri kapacağını iddia ederdi ama babası, bu konuda enişteşi gibi fazla konuşmazdı.

Büyük oğluna, insanların Tanrı ile olan bağlarına kimsenin karışmasının doğru olmadığını söylemişti bir keresinde.

"Siz bir Ban'sınız baba. Her şeye karışma hakkınız var," demişti Stefan.

"Ben, Boşnaklar'ın bu dünyadaki liderleriyim. Ölüm ötesine ancak Tanrı karışır," demişti Ban Kulin. "Tanrı'nın işlerine insanlar burunlarını fazlaca soktuklarında, Tanrı da kullarını, savaşlar ve felaketlerle cezalandırmıştır her seferinde."

Stefan, babasının 'Haçlı Seferleri'nden söz ettiğini anlamıştı.

Stefan, babasıyla eniştesinin arasında, kilise konusunda, söze dökülmemiş bir anlaşmazlığın varolduğunu biliyordu. Hum Dükü'yle bir arada oldukları zaman, din konularında herkes temkinli davranırdı. Oldukça hassas bir konuydu bu. Aile içinde kimse eşelemek istemezdi 'kilise' meselesini.

Boşnaklar'ın etrafı değişik kiliselere ait halklarla çevriliydi. Macarlar, Hırvatlar, Romalılar Katolik mezhebindeydiler. Doğuda yaşayan halklar, örneğin Sırplar ayrıca Karadağ ve Hum halkı Bizans kilisesine bağlı oldukları için Ortodoks'tular.

Oysa Boşnaklar'ın kendilerine özgü bir mezhepleri, din ve ahlak anlayışları vardı. Kiliseleri, diğer kiliseler gibi zengin değildi, her türlü süsten arındırılmış yerlerdi. Papazların önünde diz çöküp haç çıkartmazlardı. Günah, asla çıkartmazlardı. Vaftiz edilmezlerdi. Pazar ayinlerine gitmezlerdi. Yılın yalnızca belirli birkaç gününde yapılan ayinlerde, şarap içilmez, ancak ekmeğin bölünerek herkese dağıtıldığı bir tören yapılırdı. Ortadoğu dinlerinden izler taşıyan, bazı pagan seremonileri ve değişik anlayışları olan bir tarikattı bu. Bu tarikata gönül verenlere Bogomil deniyordu. Din büyüklerine 'dede' karşılığı bir kelime olan 'dyed' diye hitap ediyorlardı. Bogomil inançlarına göre, içinde yaşadığımız dünya ve dünyevi zenginlikler şeytanın bir aldatmacasıydı. Bu nedenle rahipleri, üstünde çok sade bir urbayla dolaşırdı. Tanrı egemenliğinin, ancak manevi alanda varolduğuna inandıkları için, Boşnaklar'ın gözünde iç disiplin, doğruluk, dürüstlük, verilen sözün tutulması, iyilik ve şefkat çok büyük önem taşırdı. Dinlerine bağlı sofular, disiplinlerini kaybetmemek için, asla içki içmezlerdi. Çok dindarları et bile yemezdi. Belli zamanlarda oruç tutarlardı. Bir Hıristiyan tarikatı olmalarına, İsa'yı peygamber kabul etmelerine rağmen, mucizelere ve İsa Peygamber'in Allah'ın oğlu olduğuna inanmıyorlardı. Bu inançlarından vazgeçmedikleri için de, yıllar boyunca, Katolikler'den ve Ortodokslar'dan çekmedikleri kalmamıştı. Aynı tarihlerde, Anadolu'da yayılmakta olan hoşgörülü, sevecen, insancıl nitelikleriyle Arap İslamiyeti'nden ayrılan Anadolu Müslümanları'nın tasavvuf felsefesini ve Aleviler'in Tanrı'ya yaklaşımını andıran bir din

anlayışı idi bu. Tıpkı onlar gibi, Zerdüşt'den etkiler taşıyan, şekilsel teferruattan çok, içsel derinliğe önem veren bir yol tutmuş-
 lardı.

Bogomilizm, 10. yüzyılda Bizans'da ve Bulgaristan'da özellikle soylu aileler arasında yaygındı. Daha sonraları, Balkanlar'ın batısına doğru yayılmaya başlamıştı. Bosna'da önce soylular, sonra da alt tabaka tarafından süratle benimsenmişti. Bizans'da, Ortodoks Kilisesi içinde kokuşmakta oldukları iyice su yüzüne çıkan yüksek rütbeli din adamlarına bir başkaldırı olarak başlayan bu reformist akım, ahlak anlayışları karmaşık olmayan, dürüst ve sadelikten hoşlanan Boşnaklar'ın arasında hızla yayılıyordu.

Boşnaklar'ın başına geçen 'Ban'lar Katolik olmakla beraber, 'Bosna Kilisesi' olarak tanınan kiliselerinin kendine özgü öğretisini, Boşnaklar'a dair bir öz-kimlik oluşturduğu için, asla engellemiyorlardı. 'Bosna Kilisesi', Boşnaklar'ın; bölgede Sırbistan ve Hırvatistan Krallıkları'ndan apayrı bir topluluk, ayrı bir 'devlet' olduklarının canlı simgesi gibiydi.

Ban Kulin de, kendinden önce, Bizans, Macaristan veya Sırbistan tarafından atanarak Bosna'yı idare etmiş diğer prensler gibi, resmen vaftiz edilmiş bir Katolik'ti. Ama ulusal kimliklerinin, Bosna Kilisesi'nin onlara verdiği alt kimlikten güç aldığını çok iyi biliyordu. Ban Kulin acele etmiyor, Bosna Devleti'nden sonra, Kilisesi'nin de bağımsızlığını ilan edebilmek için, doğru zamanı bekliyordu. Önce ülkeye refah getirecek, orduyu güçlendirecekti. Gereksiz çatışmalara yol açmayacaktı. İlerde... bir gün oğlu Stefan iyice sağlamlaştırılmış temeller üstünde tahta geçtiğinde, Bosna Kilisesi'nin bağımsızlığının ilan edilmesi hayalden gerçeğe dönüşecekti. Elbette gerçekleşecekti bu rüya... hatta belki o bile hayattayken.

Her zaman uzlaşmadan yana olmuştu Ban Kulin. Halkını uyum ve barış içinde yaşatmayı temel amacı olarak görmüştü. Slavlar'ın kanında varolan o atak, heyecanlı, kavgacı ve küfürbaz genden, onun kanında eser yoktu. Barışı, gereğinde ödünler de vermek pahasına gerçekleştiriyordu adım adım. Batı kanadından gelebilecek saldırıları önlemek ve o kanadı iyice emniyete almak için, kız kardeşini, Hum Dükü ile evlendirmiş, doğudaki komşu-

su Sırbistan Zupanı(*) ile de çok yakın ve dostane ilişkiler kurmuştu. 1189 yılında yaptığı özel ticaret anlaşmaları ile, Ragusalılar'a (Dubrovnikliler), Bosna'daki madenleri çıkarma izni vermişti. Asillerden oluşturulan 'Stanak'ta(**), Ragusa'ya tanınan bu imtiyazlara itiraz sesleri yükselmişti önce. Zaman içinde, Stanak'taki asilleri de ikna etmeyi başarmıştı Kulin.

Ve şimdi nihayet, çok özledikleri barış sürecinin tadını çıkarıyordu Boşnaklar.

Bosna, bölgede 'en çok ticaret yapan, en müreffeh halka sahip olan devlet' diye isim yapmaya başlamıştı.

Romalılar zamanından kalma ticaret yollarında kervanlar, sürekli maden ve kereste taşıyorlardı komşu devletlere. Kuzeydeki mısır ve buğday tarlalarından ve Yayçe civarındaki ekili arazilerden mahsul fışkırıyordu. Çarşılar, kadınların işledikleri rengârenk geometrik desenli örtüler ve gömleklerle, ustaların döktükleri pırıl pırıl bakır ve gümüş güğümler, taslar, kaplarla, pazarlar ise taptaze mevsim meyveleri, sebzeleriyle dolup taşıyordu. Şehirler, malını tezgâhlayan tacirlerle, alışveriş eden Boşnaklar'la ve Belgrad'dan, Raska'dan, Zeta'dan gelip, Ragusa'ya geçmek isteyen gezginlerle kıpır kıpırdı.

Yüzyıllardır hasretini çektikleri bir bolluk ve bereket dönemi yaşıyordu Boşnaklar. Eğer Macaristan'ın ve hep Macaristan'ın dümen suyunda giden Zeta'nın huzur kaçırıcı eylemleri olmasaydı, üstlerine barışın rehaveti çökmüş bile denebilirdi.

Boşnaklar, kimsenin toprağında gözleri, dini inanışlarında zorlamaları olmadığı halde, Balkanlar'da varoluşlarından beri, barış yüzü görmemişlerdi. Çok zengin madenleri, gümüş, kurşun gibi yeraltı kaynakları ve bugüne dek dünya yüzündeki en iyi kemanlara hammadesini veren akağaç, meşe ve çam ormanlarıyla, asırlar boyunca, komşularının haris isteklerinin hedefi olmuştu Bosna. Osmanlılar'ın bile, Bosna'ya göz dikmelerinin nedenleri arasında, gemilerinin karkasını inşa ettikleri sağlam tahtanın elde edildiği ormanların önemi rivayet olunurdu.

(*) Sırbistan liderlerine verilen ad. Ban'ın Sırbistan'daki karşılığı.
(**) Asiller meclisi

Kimdi Boşnaklar? Nereden gelmişti bu çilesi hiç bitmeyen kavim?

Balkanlar'a yerleşen ilk insanların, İliryalı oldukları söylenirdi. İliryalılar, zaman içinde güneyden gelen Romalılar, kuzeyden gelen Gotlar, doğudan gelen Hunlar, Alanlar ve Avarlar'la karışmışlardı.

Slavlar ise, Oder ve Dinyeper arasında kalan ovalıklardan ancak altıncı yüzyılda gelmişlerdi Balkanlar'a, bölgede yaşamakta olan diğer kavimlerle karışmışlardı.

Slavlar, tarımla uğraşan aile birlikleri içinde kalmayıp, klanlar ve kabileler oluşturmuş, toprağı işleyip, boylar kurarak, kendilerini komşu topluluklardan bağımsız kılmışlardı.

Kaba çizgilerle anlatılacak olursa, aynı dili konuşan Slavlar'ın doğuda yaşayanları kendilerini Sırp olarak tanımlamış, kuzeybatı bölgesine ve Adriyatik sahiline yerleşenlere Hırvat denmişti. Boşnak ise, Bosna nehrinin adını taşıyan dağlık ve ormanlık bölgenin halkına verilen isimdi. Boşnaklar Travnik, Yayçe, Srebrnica ve Sarayevo'yu kapsayan Bosna bölgesinde yaşıyorlardı. Kuzey komşuları Hırvatlar'dı. Güneylerinde Sırbistan ve Karadağ vardı. Adriyatik Denizi'ne paralel inen Dalmaçya batıda kalıyordu.

Önceleri çoktanrılı dinlere itibar eden Slavlar, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabulünden sonra, Hıristiyan olmuşlardı. Varoluşlarından itibaren, sürekli olarak, Roma ve Bizans İmparatorlukları'nın, Macaristan ve Bulgaristan Krallıkları'nın boyunduruğu altına girip çıkan Slavlar, aynı zamanda durmaksızın birbirleriyle de savaşmışlardı.

Sekizinci yüzyıla gelindiğinde, Hırvat topraklarının büyük bir kısmı ve Bosna'nın kuzeybatı bölgeleri, Şarlman'ın Frenk askerleri tarafından zaptedilmişti. Bir asır boyunca Frenkler'in etkisinde kalan bu yöreler, o güne kadar benimsemiş oldukları aşiret sisteminden, batı Avrupa'da yaygın olan feodalizme geçmeye başlayarak, bir aşama yapmışlardı. Bu siyasi oluşumun yanı sıra, Boşnaklar ve Hırvatlar, Frenk etkisi altında kalarak Katolik mezhebine girmişlerdi.

Frenk işgaline uğramayan Sırbistan, Doğu-Roma İmparatorlu-

ğu'nun başkenti Bizans'taki Ortodoks Kilisesi'ne bağlıydı ve bir 'Zupan' tarafından idare ediliyordu.

12. yüzyıl, Balkanlar'da yaşayan Boşnaklar için bir dönüm noktası oldu. Macarlar, Hersek'i zaptettikleri zaman, kralları Kolomon'u Macaristan ve Hersek Kralı ilan ettiler ve Bosna'yı da bu Krala bağladılar.

Bosna uzaktaydı. Sarp dağların ötesindeydi. Macaristan'dan idare edilmesi imkânsız görülüyordu. Sonuçta, Bosna'nın idaresi, Macar Kralı'na bağlı, Bosnalı bir Ban'a verildi. 'Ban', Hırvatça bir kelimeydi. Büyük Macaristan Krallığı'nın, Slav asıllı valilerine verdiği 'Prenslik' unvanıydı.

İlk Bosna Banı Stefan, bu makama 1081 yılında Macar Kralı Kolomon tarafından atandı.

Bosna Banları, yıllar içinde giderek bağımsızlaşacak ve Macar Kralı Kolomon'un ölümünden yetmiş yıl sonra, Boşnaklar, o sırada bağlı oldukları Sırbistan Zupan'ına başkaldırarak, bağımsızlıklarını ilan edeceklerdi.

Boşnaklar, nihayet özgür bir devlet olarak tarihte yerlerini aldıklarında başlarında Ban Kulin vardı.

Ban Kulin, halkını özgürlüğe savaşarak kavuşturmuştu ama, savaştan nefret eden bir liderdi. Kırk yılı aşan idaresi boyunca, Bosna'nın üzerinden hiç eksik olmayan savaş rüzgârlarını, siyasi manevralarla barış meltemlerine dönüştürecekti.

Beş yüz yıllık bir kavgadan sonra, Bosna vadisinde gelincikler ilk defa asker cesetleriyle ezilmiyor, baharda erik ve elma dalları pembe beyaz çiçekler açıyordu, Boşnak kızları başlarına taç yapsınlar diye.

Tvrtko, bu sabah ağabeyi de onunla nehre girmeye gelsin istemişti. Uyandığında doğru Stefan'ın yanına koşmuş, onu yatağından kaldırmaya çalışmıştı. Her zaman oyunbaz olan ve kardeşiyle şakalaşmaktan hoşlanan Stejo, "Çekil başımdan, beni rahat bırak," diye avaz avaz bağırmıştı Tvrtko'ya.

Zaten ne zamandır, eskisi gibi ilgilenmiyordu kardeşiyle, sorularına yanıt vermiyor, onu terkisine alıp at üstünde gezintilere çıkmıyor, oyun oynamıyordu. Üstüne bir durgunluk gelmişti.

"Hasta mısın Stejo, niye böyle bir tuhafsın?" diye sormuştu bir

keresinde, Tvrtko. Dadısının onlara özel olarak hazırladığı karpuz reçeline bata çıka kahvaltı ediyorlardı bahçede.

Dadısı hemen atılıp, "Ağabeyin büyüyor. O artık senin gibi küçük bir oğlancık değil. Stejo delikanlı oldu. Belki biraz da âşık. Durgunluğu ondandır," demişti.

Stefan, elindeki reçelli ekmeği tabağa fırlatıp, kalkıp gitmişti masadan.

"Heyy, nereye gidiyorsun Stejo? Beni bekle..." Ağzına yeni doldurduğu karpuz reçelinin yeşil parçacıklarını tabağa alelacele tükürüp, koşmuştu peşinden. Ama çoktan atının üzerindeydi, tozu dumana katarak uzaklaşmaktaydı Stefan.

"Gel Tvrtko gel, otur şuraya da kahvaltını bitir." Dadı için dünyadaki en önemli şey yaptığı yemeklerin son lokmaya kadar bitirilmesiydi.

"Nehre gidecektik beraber. Söz vermişti bana."

"Ağabeyinin eteğinden düş küçüğüm, artık o sana zaman ayıramaz."

"Nehre bensiz gitti," dudakları titriyordu Tvrtko'nun.

"O nehre değil, Rujiça'ya gitti. Oraya da seni götürecek değil elbette," demişti dadı.

Tvrtko, o anda, nehir kenarında değil de sarayda olması gerektiğini çok iyi biliyordu. Ne zamandır heyecanla hazırlandıkları tören öğleye doğru başlayacaktı ve Tvrtko, kiliseden saraya kadar, babasıyla annesinin hemen gerisinde, ağabeyi Stefan ile kız kardeşi Doriça'nın arasında yürüyecekti. Günlerden beri, bu nedenle gözüne uyku girmiyordu Tvrtko'nun.

İlk kez kalabalıkların önünden bir 'Ban' oğlu olarak geçecekti. İlk kez dere kenarında itiş kakış oynaştığı, dövüştüğü, ormanlarda ağaçlara tırmandığı arkadaşlarından çok ayrı bir platformda bulunacaktı. Onların önünden, giymek zorunda olduğu kenarları işlemeli beyaz pelerininin eteklerini yerlerde sürüyerek yürürken de yerlerin dibine geçecekti.

Bundan böyle hayatı değişecek miydi acaba? En yakın dostları Haris ve Kresmin onu o tuhaf giysiler içinde gördüklerinde alay ederler miydi? Kendini diğer çocuklardan ayrıcalıklı kılacak bu törenden sonra, yine aralarına karışıp oynayabilecek miydi arka-

daşlarıyla? Sırlarını paylaşabilecek, kızlar hakkında ileri geri konuşabilecek, küfür edebilecek miydi?

On iki yaşında bir oğlancık için taşıması zor bir ağırlıktı Ulu Ban'ın oğlu olmak. Allah'tan ki ailenin en küçüğü idi o. Ban Kulin, beklentilerini Stefan'a odaklamış, tüm gücüyle büyük oğluna devlet idaresinin püf noktalarını öğretmeye, onu yetiştirmeye çalışıyordu. Tvrtko'nun yetiştirilmesinde ise, onu diğer arkadaşlarından ayrıştıran hiçbir özellik yoktu. Buna güvenerek, törene katılmamak için izin istemişti babasından.

"Bu törende ailemin tüm fertleri yanımda olacak," demişti babası. "Hem sen de artık büyüyorsun Tvrtko, bir prens gibi davranma zamanın çoktan gelmedi mi?"

Hayır 'o zaman' daha gelmemişti. 'O zaman'ı elinden geldiğince ertelemeye çalışan sadece kendisi de değildi üstelik. Annesi, kız kardeşi, dadısı ve büyükanneleri ona sürekli küçük sevimli hayvancıkların adıyla hitap ediyor, severken hâlâ kucaklarına oturtup sıkıştırmaya çalışıyor ve hiç de bir erişkine yakışır biçimde davranmıyorlardı. Babası daha geçen günlerin birinde, evdeki kadınları, "Bu çocuğu yirmi yaşına geldiği zaman bile şımartacağa benziyorsunuz. Büyümesine müsaade etmiyorsunuz," diye azarlamıştı.

Yine de bu törenden sonra, kendi için pek çok şeyin değişebileceğinin farkındaydı Tvrtko.

Sabah erkenden uyandığında nehir kenarına koşması ve kendini, belki de son kez çırılçıplak, serin sulara atarak, kolları yana açılmış, başı kulaklarına kadar suyun içinde bir ceset gibi hareketsiz, elleri ve ayakları donana kadar sırt üstü yatması bundandı. Çocukluğa, oyunbazlığa, umursamazlığa ve nehirde çıplak yüzmeye bir nevi veda töreniydi bu.

Güneşin ilk ışıklarıyla uyanıp, nehre atlamak için evden sıvışırken, annesine yakalanmıştı.

"Artık hareketlerine dikkat etmek zorundasın Maço(*)," demişti annesi. "Sen herhangi bir çocuk değilsin, ama boyun ne yazık ki aklından daha hızlı büyüyor. Nehre sakın çıplak gireyim deme. Bugünden itibaren, bir erişkin gibi davranmaya başla."

(*) Kedicik

"O zaman sen de bana Maço demekten vazgeç, anne."

"İstemiyorsan demem ama, ne kadar büyürsen büyü, sen hep benim Maçom olarak kalacaksın."

"Neden bütün hayvan isimleri bana takılıyor da onun adı hep Stefan?"

"Çünkü o bir gün babanın yerine geçecek. Ciddiyete çok küçük yaşta alıştırması lazım kendini. Ama sen...benim küçük kediciğimsin işte."

"Kediciklerin giysisi olmazki anne," diye bağırmıştı merdivenlerden inerken, "onların sadece tüyleri vardır."

Şimdi suyun üzerinde sırt üstü yatarken, başını hafifçe kaldırmış, bir süredir inanılmaz bir hızla, bir kedi gibi tüylenmekte olan vücudunu seyrediyordu hayretle. Haklıydı annesi, ailenin 'bebeği' ve 'kediciği' olarak damgalanmış da olsa, Tvrtko büyüyordu.

Yanına havlu almadan çıkmıştı evden. Islak gövdesine geçirdiği giysilerinin içinde, sabah serinliğinde ürpererek kente doğru koşmaya başladı. Daha yeni yeni uyanıyordu Yayçe kenti. Sokaklarda kimseler yoktu. Kepenklerin hepsi kapalıydı. Bir saate kalmaz hareketlenme başlardı şehirde. Öğlen saatlerinden evvel tüm sokaklar ve özellikle Saray'ın çevresi tertemiz yıkanacak, her tarafa, ağaçlara, direklere, balkonlara bayraklar asılacaktı. Sonra, herkes en şık en renkli giysilerini giyecek, kadınlar takılarını takacak, aylardır evlerinde hazırladıkları bayrakları ve flamaları, bayramlıklarını giydirdikleri çocuklarının ellerine verip, Kilise meydanında toplanacaklardı. Tören, güneşin gökte yükseldiği öğlen saatlerinde başlayacak, ama şenlikler gün batımına kadar devam edecekti.

Boşnaklar bugün, 1163'te Sırbistan'a bağlı tahta oturan ve 1180'de Bosna'nın bağımsızlığını ilan eden Ban Kulin'in idaresinde, tarihe özgür bir devlet olarak geçmelerinin, onuncu yıl törenlerinde, dans etmeye, şarkı söylemeye ve çılgınca eğlenmeye hazırlanıyorlardı.

Bu törende ayrıca, Ban Kulin'e Boşnak halkının ona olan bağlılığının ve sevgisinin bir simgesi olan 'Ulu' sıfatı verilecekti. Bu sıfatı sadece ülkenin bağımsızlığını kazandığı için değil, halkını on yıldır barış ve refah içinde yaşatmış olduğu için de hak ediyordu Ban Kulin.

Çocuk yüreği tanımlayamadığı duygularla doluydu Tvrtko'nun. Tören yürüyüşünde yer alacağı için, bir taraftan heyecandan ölüyor, diğer yandan dehşete kapılıyordu. Acaba Doriça, her zaman olduğu gibi, tören sırasında da onu güldürmeye kalkar mıydı? Annesi tören sırasında arsızlık yapmamaları için sıkı sıkı tembihler etmişti. Ama kız kardeşiyle birlikteyken arsızlık yapmaması mümkün değildi. Herkese ve her şeye gülmeye alışıktılar...

Bunları düşünerek yürürken, yol üstündeki evlerin birinden ince uzun bir erkek siluetinin dışarı süzülüp, koşmaya başladığını gördü. Yan sokaklardan birine dalan erkeğin üstündekiler hiç de yabancı gelmemişti Tvrtko'ya. Acaba? Hızlandı, o da aynı sokağa saptı. Bir süre, peşpeşe koştular aynı istikamete doğru. Sonra, öndeki birden durdu ve Tvrtko'ya doğru döndü. Tvrtko, şaşırmış gibi yaptı.

"Stejo! Önümde koşan sen miydin? Madem erken kalkacaktın, neden benimle yüzmeye gelmedin?"

"Başka işim vardı?"

"Sabahın bu saatinde ne işin vardı, Stejo."

"Sana ne?"

"Ben de anneme sorarım, o bana söyler."

"Sakın ha!"

"O zaman sen söyle."

"Sen Allah'ın bir belası olmaya başladın, biliyor musun Tvrtko."

"Hani biz sırdaştık, ağabey."

Şimdi artık saraya doğru, yan yana birlikte koşuyorlardı.

"Sen daha küçüksün, anlamazsın."

"Rujiça'yı mı görmeye gittin?"

"Kim söyledi bunu sana?"

"Dadı bile biliyor, Stejo. Âşık mısın ona? Evlenecek misin onunla?"

"İsterdim ama, herhalde mümkün olmayacak, kardeşim. Babam benim siyasi bir evlilik yapmamın uygun olduğu görüşünde. Ona karşı gelemem."

"Aşk için bile mi?"

"Aşk için bile. İstiklalimiz her şeyden üstün. Onu korumak için fedakârlıklar gerekiyor."

"Peki, bu satte ne yaptın Rujiça ile."

"Törenden önce, onu son kez görmek istedim. Uzun bir süre görüşemeyebiliriz, çünkü babam artık benim de Stanak toplantılarına da katılmamı istiyor."

"Sadece görmek mi istedin?"

"Öpmek de istedim. Tamam mı, tatmin oldun mu?"

Adımları yavaşladı iki kardeşin. Tekrar ana yola çıktılar. Saray uzaktan gözüktü.

"Sorarlarsa, birlikte yüzdüğümüzü söyle," dedi Stefan. Gözleri hülyalıydı. Ağzında hâlâ Rujiça'nın dudaklarının bal tadı olduğu için, yalanıp duruyordu.

"Ama sen kupkurusun Stejo."

"Olsun, sen öyle söyle."

Tvrtko, ağabeyinden tamamen koptuğunu zannederken, kısa bir aradan sonra, yine Stefan'ın sırdaşı olmayı başarmıştı. Hem de bu kez, erişkin iki erkek gibi paylaşacaklardı sırlarını.

Öpüşmek! Stejo kızlarla öpüşüyordu demek. Nasıl bir duygu olmalıydı kızları öpmek. Arkadaşları Haris ile Kresmin de hiç öpüşmemişlerdi daha. Mijda'ya yalvarsa, acaba izin verir miydi onu bir kerecik öpmesine. Düşüncesinden utandı. Ama içinin bir tuhaf olmasını da önleyemiyordu.

Nefes nefese odasına girdiğinde, ilk işi aynanın önünde soyunmak oldu ve bir kez daha inceledi nemli, çıplak gövdesini. Tvrtko, bir gün önceki çocuk değildi. Her şey büyük bir süratle değişiyordu, ve her gün bir başka yenilik oluyordu hayatında... Hele o gün! Özellikle o gün, Tvrtko için, ilklerin yaşandığı bir gündü. Öğleden sonraki törene, ilk kez genç bir prens olarak katılacaktı. Stejo, ona ilk kez kızlara dair bir sırrını vermişti. Bedenindeki değişiklikleri, ilk kez derede yüzerken fark etmişti. Ya yüreğindeki değişimler? Hiçbir anlam veremediği duyguları? Aynaya bir göz daha attı ve hafifçe kızardı. Evet, büyüyordu.

Ban Kulin, sağında karısı, solunda büyük oğlu ve hemen arkasında kızı ve küçük oğluyla, Dyed'in önünde dimdik duruyordu

iç avluda. Dyed hariç hepsinin üzerinde, sarı, yeşil ve mavi ipek ipliklerle nakışlanmış, beyaz tören giysileri vardı. Kulin, tacını elinde tutuyordu.

Dyed, sakin ve alçak sesiyle, tıpkı taşıdığı giysi gibi yalın ve süsten arındırılmış kelimelerle konuşuyordu:

"Birazdan giyeceğin taç, sana halkının ihsanıdır. Onun kıymetini bil ama, değerini abartma. Şu anda sen, Tanrı'nın değil, Şeytan'ın hükümran olduğu bir mekândasın. Sen ve ailen, bu dünya nimetlerinin getireceği itibara kanarak kibir ve gurura kapılırsanız, Tanrı'nın hükümran olduğu mekâna kavuşma şansınızı yitirirsiniz. Doğruluktan, iyilikten ve alçakgönüllülükten sakın ola ki sapmayın. Boşnaklar'ın kralı olabilirsin ama hiçbir zaman Tanrı'nın kulu olduğunu unutma oğlum."

"Unutmayacağım, Dyed," dedi Ban Kulin. Karısı ve çocukları tekrarladılar.

"Kibire ve gurura kapılmayacağız. Bu dünyanın geçici olduğunu asla unutmayacağız."

Dyed, tacı elinden alıp, Kulin'in başına koydu.

"Yolunuz ve şansınız açık olsun evlatlarım."

"Dyed, bilin ki, bugün Kilise'deki ayinde sizi görebilmeyi her şeyden çok isterdim," dedi Ban Kulin.

"Yüreğim ve dualarım yanınızda olacak oğlum. Ama inançlarıma ihanet edemem, bağışla beni," dedi Dyed.

"Yakında, çok kısa bir zaman sonra, daha da güçlendiğimiz zaman kimsenin vesayetini kabul etmek zorunda kalmayacağız. Kilisemiz de devletimiz gibi, tamamen bağımsız olacak, Dyed. Söz veriyorum," dedi Kulin.

Bir an için, göz göze geldi Dyed'le Tvrtko. Dyed'in gözlerinde çok tuhaf bir ifade vardı. Kuzularını kurtların önüne salan bir çobanı andırıyordu bakışlarındaki ifade.

Trampetlerin sesi giderek yükseliyordu. Boşnaklar'ın coşkulu gürültüsü arasında, ona işaret verecek notayı duymaya çalıştı Ban Kulin. Sonra, başıyla işaret verdi muhafızlarına. Muhafızlar, borularından flamalar sarkan borazanlarını dudaklarına götürüp iki sıra halinde dış avluya doğru yavaş yavaş yürümeye başladılar.

Tvrtko'nun yüreği öyle hızlı atıyordu ki, göğsünden fırlayıp, yere düşecek sanıyordu. Oysa ağabeyi sakin sakin, gözlerini bir noktaya dikmiş, sabahtan beri yaptığı gibi dudaklarını yalayıp duruyordu, önünde. Tvrtko, kız kardeşinin eline dokundu yavaşça. Kız sımsıkı tuttu elini. İki kardeş, anne-babalarının bir adım gerisindeki ağabeylerinin peşi sıra, uygun adım yürüdüler saray bahçesinin ana caddeye açılan kapısına doğru.

Ulu Ban Kulin, ülkesinin refah düzeyini artırmaya ve halkını barış içinde yaşatmaya devam etti. Ragusalılar'a verilen imtiyazlarla, Sarayevo bir madencilik merkezi haline gelmişti. Çıkartılan cevherlerin satışından ve kullanımından kazanılan para su gibi akıyordu Bosna'ya. Üstelik maden işçilerinin çokluğu, ailelerini getirmiş olmaları, satış için gidip gelen tüccarlar da bölgeye her alanda katkıda bulunuyorlardı. Her türlü ticaretin hacmi artmıştı. Seyyah bolluğundan dolayı, han işletmeciliği bile çok para kazandıran bir iş kolu olmuştu.

Boşnak soyluları, yaklaşık yüz yıl önce bölüştükleri bereketli toprakların üstünde, artık birbirleriyle itişip kakışmadan, yönetimdeki banın yerine kendi yandaşları bir başka ban oturtmak için entrikalar çevirmeden huzur içinde yaşıyorlardı. Toprak da üzerinde süregelen barışçıl düzenin farkına varmış gibi, yıllardır vermediği kadar iyi mahsul veriyordu. Soylular memnundu, köylü memnundu. Halk ozanları 'Ulu Ban'larının devrini ve yönetimini öven türküler söylüyorlar, ezgiler çalıyorlardı.

Komşuları Sırbıstan ile Hırvatistan'ın ve hatta Bizans'ın gözleri uzun bir süredir, Boşnak topraklarına dikili değildi. Sırbistan ve Hırvatistan, sınır komşularında esen refah rüzgârından etkilenmişe benziyorlardı.

Sırbistan Zupanı Stephen Nemanja da Ban Kulin gibi, ülkesini kalkındırmaya yönelmişti o dönemde. Kafasındaki 'Büyük Sırbistan' hayalini gerçekleştirmek için, o da komşusu gibi ekonomik sorunlarını halletmeye öncelik vermişti.

Bizans ise, doğudan gelmekte olan bir tehlikeye, Türk tehlikesine odaklanmış, bir süredir kendini savunmaya çekmişti. Kimseyle uğraşacak hali yoktu.

Hum Dükalığı, yakın akraba ilişkileri içinde, Bosna'ya karşı yumuşakbaşlı davranıyordu.

Ama Macaristan rahat duramadı ve Ban Kulin, Boşnaklar'ın ona sunduğu 'Ulu' payesinin keyfini ancak altı ay sürebildi.

Macarlar, Boşnaklar'la askeri yönden başa çıkamayacaklarını anlayınca, başka bir oyuna başvurdular. Bu kez de kiliseler arasında sürdürdükleri yazışmalarla siyasi bir savaş başlattılar.

Boşnak Kilisesi, Ragusa Başpiskoposu'nun bölgesi içindeydi. Coğrafi uzaklıktan dolayı, Ragusa Başpiskoposu, Bosna'ya atama yapamıyordu. Bosna Kilisesi'nin başında, Boşnaklar'ın seçtiği ama Ragusa'ya bağlı bir Piskopos bulunuyordu.

Macarlar, 1190 yılında, Bosna Kilisesi'nin, Ragusa'ya değil de, kendi etki alanları içinde olan, Split Başpiskoposluk bölgesine dahil edilmesini talep eden, bıktırıcı bir kampanya başlattılar. Roma'ya mektup üstüne mektup ve haberci yolluyor, Ban Kulin ve ailesinin dinden dönmüş 'sapkınlar' olduğunu şikâyet ediyor ve Papa'dan bu işe el koymasını istiyorlardı. Niyetleri, idaresini elden kaçırdıkları Bosna'yı, hiç olmazsa dini idare açısından, kendi nüfuz alanlarının içine çekmekti.

Bosna'da, huzur bozulmuştu.

Ban Kulin, büyük oğlunu, durumun vahametini özel olarak Hum Dükü olan eniştesine iletmesi ve ondan destek istemesi için, Hum'a yollamaya karar verdi. Stefan'a, Stanak'tan iki asil ve Bosna Kilisesi'nin önde gelen din adamları eşlik edeceklerdi. Macaristan'ın Papalığa yaptığı başvurudan vazgeçmesi için görüşmeler yapılacak, siyasi önlemler alınacaktı. Genç Stefan için, çok heyecan verici bir yolculuk ve bir sınav olacaktı bu.

"Beni de yolla baba, Mijda'yı çok özledim," dedi Tvrtko.

"Yazı bekle, Mijda nasılsa her yaz halanla birlikte geliyor Bosna'ya," dedi babası.

Tvrtko ilk kez ağabeyini kıskandığını hissetti. Aklı Mijda'daydı.

"Mijda'yı da öper misin, Rujiça'yı öptüğün gibi Stejo?" diye sordu.

"Sen deli misin? O benim kuzenim."

"Kuzenler öpülmez mi?"

"Öpülür ama öyle değil."

"Nasıl öpülür?"

"Her zaman öptüğümüz gibi, yanaklarından. Mijda'yı ağzından öpemezsin!"

"Ben Mijda'yı öyle öpmek istiyorum ama."

"Olmaz. Hele bir öp, seni bir güzel döverim," dedi Stefan. Yola gitmek için son hazırlıklarını yapıyordu. Dadının yeni yıkadığı işlemeli gömlekler sakız gibi bembeyaz, yatağın üzerine dizilmişlerdi. Onlardan birini çekti aldı.

"Yola giyme bunları Stejo," dedi dadı. "Bu gömleklere öyle bir göz nuru akıtıldı ki, yolda giyersen yazık olur. Oraya varınca, sarayda giyersin."

Stefan duymamış gibi geçirdi gömleği üstüne, bağcıklarını bağladı.

Telaşlı görünüyordu.

"Beni duymadın mı oğlum?"

"Duydum dadı. Yola çıkmadan değiştiririm üstümü. Daha yola çok zaman var. Piskopos, diğer rahipler ve babam toplantı halindeler yukarda."

"Sen burada ne arıyorsun, öyleyse?"

Duymamazlığa geldi delikanlı. "Sen torbamı hazırlarsın değil mi dadı?" diye sordu. "Benim bir işim var görülecek." Alelacele çizmelerini geçirdi ayaklarına.

"Ne işi bu, Stejo?"

"Özel bir iş!"

"Ben senin ne işe gittiğini biliyorum serseri," dedi dadı. "Sakın geç kalayım deme."

Stefan koşar adımlarla indi merdivenleri. Tvrtko, ahıra giden ağabeyinin peşinden yürüdü. Stefan'ın atına atladığını gördü. Saman yığınının arkasında bekledi bir süre, sonra o da kendi atını çözdü, eyerledi.

"Nereye böyle, bu kadar erken, küçük Prens?" diye sordu yaşlı seyis.

"Özel bir iş," dedi Tvrtko, hayvana binerken. Stefan'ın atını sürdüğü istikamete doğru uzaklaştı.

Dere kenarına geldiğinde, indi atından, hayvanı bir ağaca bağ-

ladı. Yeşilliğin yoğunlaştığı iç taraflara doğru yürüdü gürültü çıkarmadan. Ağaçların arasından ilerledi. Biraz ötede, Stefan'ın atını gördü. Rüzgâr da bir ağaca bağlanmıştı, eşeleyip duruyordu toprağı. Nefesini tutup, aranmaya başladı Tvrtko. Ağabeyinin Rujiça'yla buluşacağını anlamıştı. Onları öpüşürken görmek istiyordu. Kızların ağızlarından nasıl öpüldüklerini mutlaka ama mutlaka öğrenmeliydi. Stefan kızarsa kızsın, yazın geldiğinde, Mijda'yı dudaklarından öpmeyi kafasına koymuştu. Stejo'nun, Rujiça'yı öptüğünü söylediği o günden beri, kafasında sadece bu vardı.

Parmak uçlarına basa basa yürürken, birden bir inilti duydu. Ağrı çekermiş gibi acılı, tuhaf, ince bir sesti bu. Biri, tilki tuzağına mı yakalanmıştı acaba? Sesin geldiği yöne yürüdü. Birden yüzüne bir şey çarptı. Dala asılmış bir yelek! Bu... bu Stejo'nun biraz önce evden çıkarken giydiği yelekti. İlerledi. Sesler çoğalmıştı. Bir başka ağacı siper edip, baktı. Az ilerde, meşenin dibinde, Stefan yüzükoyun, bir kızın üstünde yatıyordu. Kızın açılmış eteklerinden çıkan çıplak bacakları, ağabeyinin beline dolanmıştı.

İnleyen işte bu kızdı. Kızın yüzünü göremiyordu ama, yere saçılmış sarı saçlarından kim olduğunu tahmin edebiliyordu.

"Sevgilim benim, aşkım, birtanem," diyordu Stefan, boğuk bir sesle, "Bu dünyada yalnız seni... bir tek seni seviyorum... Hep seveceğim..."

Tvrtko, kıskançlığın bir demir pençe gibi yüreğini sıktığını, gözlerine yaşların dolduğunu hissetti. "Stejo... Yalancı Stejo, hani sen en çok beni seviyordun bu dünyada? Doriça'dan ve annemden bile çok seviyordun. Hani ben senin dünyaya değişmeyeceğin kardeşindim?"

Stefan kızın üstünde gidip gelirken sürdürüyordu konuşmasını,

"Kiminle evlenirsem evleneyim, kalbim hep seninle dolu olacak. Ben sadece seni seviyorum."

"Beni de seviyorsun Stejo," diyordu Tvrtko, "Bana hep öyle söyledin." Bir yaş tanesi yanaklarına doğru yuvarlanıyordu.

Stefan, kızı kollarına alıp çevirdi. Şimdi kız da yüzükoyundu toprağın üstünde. Bir süre iki genç, hiç kımıldamadan öylece üst üste yattılar. Sonra Stefan, kızı belinden çekerek dizlerinin üzerinde yükseltti. Kız dizlerinin üzerinde, kollarıyla abanıyordu yere.

Omuzlarına indirilmiş bluzundan diri memeleri dışarı fırlamıştı. Üstüne abanmış Stefanın gidiş gelişleriyle sarsılırken, daldaki şeftaliler gibi sarkan pembe memeleri, birbirine çarpıyordu Rujiça'nın. Yüzündeki ifadeden Tvrtko, kız acı mı çekiyor, yoksa hoşnut mu, anlayamıyordu bir türlü. Ağabeyi kızın uzun saçlarını arasıra çekiştiriyor, yüzünü kendine çevirip, dudaklarını, boynunu öpüyordu. Her ikisi de birbirlerini âdeta hırpalayarak seviyorlardı.

Tvrtko'nun, bu manzara karşısında dili tutulmuştu. Bir an önceki kıskançlık duyguları, yerini o güne kadar hiç bilmediği başka duygulara bırakıyordu. O da bedenini, ağabeyinin kıza yaptığı gibi, bir yerlere sürtmek, yaslamak için çılgın bir arzu duyuyordu. Siper ettiği ağacın gövdesini delip, öte yana geçmek ister gibi, sımsıkı yapıştırmıştı kendini ağaca. Sonra, bedeninde bir değişim fark etti, vücudundaki tüylenmenin de ötesinde bir değişim.

Birkaç gün önce, Kremsin ve Haris'le, dere kenarında, pantolonlarını indirip, kiminkinin daha büyük olduğuna bakmışlardı. Ne yazık ki, o gün caka satmak Haris'e nasip olmuştu. Haris, şimdi görmeliydi onu! Keyifle siper aldığı ağaca tırmandı ve ağabeyi ile sevgilisini kuş bakışı dikizlemeye başladı.

Stefan da Rujiça gibi sesler çıkarmaya başladığında, Tvrtko bulunduğu dalın üstünde, biraz daha öne eğildi ve kırılan dalla birlikte paldır kültür yere, kurumuş otların üstüne düştü. Önce, "Kim var orada," diye gürleyen sesini duydu, sonra, havada uçarken gördü Stefan'ı, çocuk. Stefan inanılmaz bir hızla indiriyordu yumrukları Tvrtko'nun suratına. Debelene debelene ayağa fırlayıp kaçmaya çalıştığında, dizlerine düşmüş pantolonuna takılıp yeniden yere yuvarlandı.

Bu kez acımasızca tekmelemeye başladı Stefan, yerde top gibi kıvrılmış bedenini. Tvrtko, kendini kaybederken, uzaktan uzağa kızın sesini duydu,

"Ne yapıyorsun Stejo, öldüreceksin... Dur!... Allahaşkına dur... Aaaa, Tvrtko bu!"

Tvrtko, uzun süre yataktan kalkamadı. Kaburgaları zedelenmiş, burnu davul gibi şişmişti. Kaşının üstündeki yumrudan dolayı, sağ gözünü açamıyordu. Dadıyla annesi sabahtan akşama ka-

dar, soğuk su doldurdukları keselerin birini koyup, ötekini kaldırıyorlardı yüzüne.

Dyed, özel hazırladığı bulamaçlarla sırtını ve başını ovdurtuyordu günde iki kere.

"Kim yapar bunu el kadar bir çocuğa? Hem de Ban'ın oğluna? Kim cesaret edebilir buna?" diyordu annesi durmadan.

Pek çok kişi, bu işin bir Sırp ya da Macar tarafından yapıldığına emindi.

Ban Kulin, dere kenarında yaşayan, balık avlayan pek çok köylüyü sorguya çektirmiş, hiçbir sonuca varamamıştı. Allah'tan, Stefan'ın yola çıkmadan önce, son kez dere kenarına ineceği tutmuş ve kardeşini bu vaziyette bulup, kollarında taşıya taşıya Saraya getirmişti. Yola hemen çıkması gerektiği için, fazla ayrıntı da veremeden gitmişti.

Herkes günlerce Tvrtko'nun neden ve kimler tarafından dövüldüğünü konuşup durdu. Bir tek dadının ağzını bıçaklar açmıyordu. Bir keresinde, Tvrtko'nun sırtına merhemini sürerken, "Şeytan, kadın kılığına büründü müydü, kardeşlerin bile arasını açar," demişti, hepsi bu.

Tvrtko, yavaş yavaş iyileşiyor ve yediği dayağa rağmen çok özlüyordu ağabeyini. Ona ağacın üzerinde neden çıktığını, aslında meraktan öte kötü bir niyeti olmadığını anlatamadan gitmişti Stefan. Her tarafı ağrıyor, yine de kızamıyordu Stefan'a. Yüreğinden gelen bir ses, o anda, orada bulunmakla çok ama çok yanlış bir iş yapmış olduğunu söylemekteydi. Stefan burada olsaydı, ne çok şey soracaktı, o güne ve kendine dair. Rujiça'ya neler yaptığını, kızın niye inlediğini, kendine olanları... Durmadan yorganını kaldırıyor ve esefle bacaklarının arasına bakıyordu. Ne yazık! O mucize sadece birkaç dakika sürmüştü, Stefan üzerine çullanana kadar.

Tvrtko'ya, o gün dere kenarında yanlış bir iş yaptığını söyleyen iç sesi, bir şey daha fısıldamaktaydı kulağına. "Stefan'ın başı dertte," diyordu bu ses.

Nedenini bilmiyordu ama, ağabeyinin, o burada çürükler içinde yatarken, kendinden daha iyi bir durumda olmadığını hissediyordu âdeta.

Stefan'ı Ragusa'da bir sürpriz bekliyordu. Hum Dükü, Ban Kulin'in Papalık makamıyla arasını düzeltmesi için, Stefan'ın Roma'da yüksek rütbeli kilise mensuplarından birinin yeğeni ile evlenmesinin uygun olacağını düşünmüştü. Bosna Prensi'nin oğlu, böyle bir evlilik yaparsa, hele yarın öbür gün tahta geçtiğinde, Macaristan yanlısı Split Başpiskoposu'na karşı, Bosna ve Hum, birlikte daha güçlü olabilirlerdi.

Dük Miroslav, lafı dolandırmadan, açıkça söylemişti Stefan'a.

"Bu evlilik babana büyük bir rahatlama sağlayacak Stefan," demişti. "Sen bu izdivaca evet dersen, Roma'da çok önemli bir destek sağlanacak ve Macar Kralı'nın oyunları böylece suya düşecek."

Stefan allak bullaktı. Yüreğinde gençlik ateşinin tutuşturduğu ilk aşkı, vicdanında ise bir prens olarak görevleri vardı. Enişte sine hak veriyor, ama yanıt veremiyordu.

"Bizler dünya yüzüne belli görevlerle yollanırız, Stefan. Halklarımızın çobanı, tahtlarımızın bekçisiyiz bizler. Kendi isteklerimiz, kendi tercihlerimiz yoktur. Olmamalıdır. Her şey ama her şey, devletimizin bekası içindir."

"Babamdan çok dinledim bunları. Kısacası en büyük esirler bizleriz, enişte. Karımızı seçme hakkımız bile yok."

"Olaya böyle bakma. Ben de halanla siyasi nedenlere dayanan bir evlilik yaptım. Dünyada hiçbir başka kadın, beni halan kadar mutlu edemezdi, inan bana. Bize bu görevleri yükleyen Tanrı, mükâfatlarımızı da birlikte veriyor."

"Karar vermeden önce, kızı görmek isterim."

"Yarın akşam yemeğinde burada olacaklar. Amcası ile birlikte geliyor. Amcası, Roma Kilisesi'nde, büyük senyör. Bunun önemini kavrıyorsun değil mi?"

"Evet, enişte," dedi Stefan. Demir bir pençe yüreğini sıkıyordu. Zaten, günlerdir kardeşini bir anlık hırsına kapılıp, öldüresiye dövmüş olduğu için çektiği vicdan azabı ve Rujiça'ya duyduğu içini yakan özlemle perişan haldeydi.

Önce Monsenyör ile tanıştı Stefan. Üzerindeki görkemli giysileri gururla taşıyan, zayıf, orta boylu, esmer bir adamdı. Kor gibi

delici bakışları vardı. Stefan, ömründe hiç bu kadar siyah bir çift göz görmediğini düşündü. Monsenyör, sanki Stefan'ın kafasının, yüreğinin taa içini görmek istermiş gibi bakıyordu gözlerine. Âdeta küstah bir ifade ile.

Dük Miroslav ile birlikte şatonun girişindeki büyük odada bir süre görüştüler. Stefan, babasının yollamış olduğu evrakları gösterdi. Monsenyör, yazılanları inceledi. Sorular sordu. Stefan, Bosna'nın komşuları ile olan ticaret anlaşmalarından ve yeraltı zenginliklerinden bahsetti. Monsenyör, Stefan'ın anlattıklarına pek ilgi göstermiyor, lafı döndürüp dolaştırıp, kiliselere getiriyordu hep. Bosna'daki Katolik Kilisesi'nin tamire ihtiyacı vardı. Bu tamirat yapılırken, ek bir inşaat söz konusu olabilir miydi? Roma'dan bir grup din adamı göndermeyi düşünüyorlardı.

Bir ikinci önemli konu da, Split Başpiskoposu tarafından aforoz edilerek, Split ve Trogir şehirlerinden sürülmüş insanların, Ban Kulin tarafından Bosna'ya kabul edilmiş olmalarıydı. Monsenyör, bu kişilerin acilen Bosna sınırları dışına atılmaları gerektiğini söylüyordu... Yoksa, 'Ulu Ban' Roma'ya gönülden bağlı bir Katolik değil miydi?

Stefan, Bosna Kilisesi'nin özgürlüğü konusunda babasının ne kadar hassas davrandığını biliyordu. Roma'ya bağlı olmakla birlikte kiliselerinde Bosnalı papazlar görev yapardı. Roma'dan gönderilecek din adamları ne için geleceklerdi Yayçe'ye?

Aforoz edilen zevatın inancı ise önemli değildi babası için. O adamlar, işlerini çok iyi bilen tüccarlardı. Bir kıyı halkı olmayan Boşnaklar'ın, sahil ticaretini incelikleriyle kavrayabilmeleri için, onların bilgisine ihtiyaçları vardı. Çünkü Bosna ticaret hacmini genişletiyor, madenlerini uzaklara pazarlamak istiyordu. Stefan ile bu konularda tartışırlarken, birdenbire, özel bir soruya geçti Monsenyör.

"Ne sıklıkta günah çıkarıyorsunuz oğlum?" diye sordu. Stefan şaşırdı. Bu soruya doğru yanıt vermesi imkânsızdı. Boşnak alışkanlıklarının dışında bir uygulamaydı bu. Macaristan'ın Bosna'yı Roma'ya şikâyetinde, günah ve haç çıkartmak gibi, onlara saçma gelen uygulamalara itibar etmemeleri yatıyordu zaten.

"Ben sık günah işlemiyorum, efendim," dedi.

"Yine de her pazar, kutsal damın altında, günahlarınızdan temizlenerek, ruhunuzu yıkamanız gerekmez mi?"

Stefan, Dyed'in sözlerini anımsadı, "Ruhunu da bedenin gibi, en iyi nehirde yıkarsın oğlum," demişti bir keresinde, "Vrbas'ın serin suyuna kendini bıraktığında, doğa ile bütünleştiğini hissedersin. Ağaçların ve dağın gölgesinin vurduğu suda, kendi varlığının da tabiatın bir parçası olduğunu anlarsın. Ruhunun kalıcı, bedenin gelip geçici olduğunun ayırıma varırsın."

"Öyle gerekmez mi, sayın Prens?" Israrla tekrarladı sorusunu Monsenyör.

"Gerekir efendim."

"En son ne zaman günah çıkarttınız, Prens?"

"Buraya gelmek üzere Bosna'dan ayrılmadan önce." Stefan, bunu söylerken, kilisede günah çıkarmayı değil, nehirde yıkanmayı kastediyordu. Aslında, Rujiça ile seviştikten sonra, eve dönmeden suya atlamaya niyetliydi, ama Tvrtko ile olan olaydan dolayı, değil nehre girmesi, doğru dürüst sevişmesi bile mümkün olamamıştı.

Stefan, babası gibi duygularını kontrol edebilen biri değildi. Öfkeye kapılarak hemen parlayan, ama öfkesi çabuk geçen insanlardandı. Bu manasız sorgulamadan dolayı yavaş yavaş sinirlenmeye başladığını hissediyordu.

"Yarın sabah sarayın kilisesine uğrayıp, günah çıkartmak istemez misiniz? Ben de orada olacağım."

Hum Dükü Stefan'ın imdadına yetişti.

"Yarının programını yemekten sonra görüşürüz, Monsenyör," dedi, "şimdi müsaade ederseniz yukarı çıkalım ve yeğeninizle tanışalım."

Üst kattaki salona geçtiler. Salonda, halasıyla Mijda'nın yanı sıra üç kadın daha vardı. Bir tanesi orta yaşlıydı. Diğer ikisi, hemen hemen aynı yaşlardaydılar. Stefan kalbi çarparak bekledi. Monsenyör, kızlardan bordo elbiselisini elinden tutarak Stefan'ın önüne getirdi. Kız eğildi, gözleri yerde, Stefan'ı selamladı. Stefan da eğilerek selam verdi.

Yelena Marguerita'nın görünüşte Rujiça ile yakından uzaktan ilişkisi yoktu. Slav kızının belleğinde kalan duru beyazlığının yanında, buğday teni olduğundan da esmer gözükmüştü Stefan'a.

Koyu kumral gür saçları topuz yapılarak, ensesinde toplanmıştı. Saçları incilerle süslenmişti. Kahverengi gözleri, iri dudakları, büyükçe burnuyla tipik bir Akdeniz kadınıydı. Bordo kadife elbisesi de incilerle süslüydü ve ufak tefek bedeninin dolgun hatlarını gizleyemiyordu. Göğüsleri dekoltesinden öylesine taşmıştı ki, kolunu kıpırdatsa fırlayacakmış hissi veriyordu. Ama ne yemek boyunca, ne de sonradan bahçede gezerlerken, Stefan'ın beklediği gibi fırlayıvermediler.

Tanışmanın ilk heyecanı geçtikten sonra, yemekte yan yana otururlarken, Stefan az bildiği İtalyancasıyla, elinden geldiği kadar sohbet etmeye gayret etti. Kızın gözlerinde ve dudak kıvrımlarında, alaycı bir tebessüm vardı hep. Biraz boğuk sesiyle, Stefan'ın sorularını yanıtlarken, aynı alaycı tınıyı sesinde de yakalayıveriyordu Stefan. Tatlılarını yerlerken, Yelena birdenbire Slavca konuşmaya başladı. Stefan'ın lokması ağzından düşüyordu.

"Siz bu dili nerede öğrendiniz?"

"Anneannem Zadarlı'dır."

"Neden Slavca bildiğinizi daha önce söylemediniz" diye sordu.

"Sizin İtalyancanızı duymak istedim, Prens."

"Sınavı geçtim mi?"

"Öyle diyebiliriz."

"Buna memnun oldum," dedi Stefan.

"Neden? Geçmeseydiniz de bir şey değişmeyecekti ki!"

"Sizin de fikrinizi sormadılar değil mi?"

"Hayır Prens. Sadece durumu bildirdiler."

"Bu, evliliğe istekli olmadığınız anlamına mı geliyor, Sinyorina?"

"Ya siz? Benim fikrimi sormadıkları gibi, sizinkini de sorduklarını sanmıyorum."

"Hayır sormadılar. Ama istemezsek kabul etmeyebiliriz, öyle değil mi?"

"Birçok sorun çıkarır bu," dedi Yelena, dudaklarında hep o muzip ifadeyle, "ben şimdiye kadar üç kişi reddettim, red hakkım doldu."

"Buna memnun oldum. Ayrıca, dilimi konuşmanız da beni çok sevindirdi."

"Bu, kendi red hakkınızı kullanmayacağınız anlamına mı geliyor?"

Stefan, yemek boyunca, ilk bakışta hiç güzel bulmadığı kızın kalın dudaklarında, hafif baygın bakan gözlerinde ve dolgun göğüslerinin esmer parlaklığında depdeğişik bir lezzet olabileceği ihtimalini düşünür olmuştu.

"Red hakkımı kullanmamaya beni ikna edin Yelena," dedi yavaşça.

"Yemekten sonra, bahçeye gelin." Yelena'nın fısıltısını sadece o duydu...

Ay ışığı gümüşten bir örtü gibi dökülüyordu havuzdaki suya. O kadar güzel bir geceydi ki, Stefan, müziğin ve içtiği şarapların etkisinde, Rujiça'nın duru beyaz teninin ve mis kokusunun özleminin bir an için azalır gibi olduğunu sandı. Havuza inen taş merdivenlere oturup bekledi. Yelena belki çok güzel değildi, ama akıllı ve eğlenceliydi. Rujiça'ya tutkun olmasa, güzel bile bulabilirdi onu Stefan. Ama Slav kızının beyaz bir zambak kadar narin ve duru güzelliğini, bal rengi gözlerini, ışıklar saçan sarı saçlarını hatırladıkça, içi eziliyordu. Keşke bir prens olacağına, Bosna'da çarşı içinde gümüşçülük yapan bir esnaf veya tarlasını süren bir köylü olsaydı. Keşke Rujiça ile evlenip, her gece sevişse ve bir sürü çocuk doğurtsaydı ona. Keşke kendini omuzlarına yüklenen bunca sorumluluktan kurtarıp, hayatını istediği gibi yaşayabilseydi.

Omuzunda yumuşak bir temas hissetti. Başını çevirince, Yelena'nın bordo eteğini gördü. Hemen ayağa fırladı.

"Geldiğinizi duymadım Sinyorina."

"Çok dalgındınız Prens. Neler düşünüyordunuz?"

"Düşüncelerimle sizi sıkmak istemem."

Yelena merdivenlere otururken, Stefan'ın elinden tutarak onu da yanına çekti.

"Bence düşüncelerinizin hepsini açın bana."

"Haklısınız. Birbirimizi tanımamız lazım," dedi Stefan. Kızdan yasemin kokusunu andıran çok hoş bir koku yayılıyordu. Kokuyu çiçek koklar gibi içine çekti. Kız göğsünden bir mendil çıkardı. "Yasemin esansı, sizi rahatsız mı etti?" diye sordu.

"Aksine, çok beğendim."

Kız mendili göğüslerinin arasına geri koydu. Hareketleri son derece serbestti ve doğaldı.

"Bosna'da yaşamaya istekli misiniz, Sinyorina. Roma'dan sonra çok yavan gelebilir benim ülkem size."

"Yarı Slav olduğumu unutmayın Prens. Çocukluğum Zadar'da geçti sayılır. Hem beni her yıl ara sıra ailemin yanına da yollarsınız herhalde."

"Babanızın vefatından sonra, anneniz yalnız yaşıyormuş. O da sizinle gelmek istemez mi?" diye sordu Stefan.

"Sorun annem değil. Amcam bana çok düşkündür. Babamın ölümünden sonra, beni o büyüttü," dedi Yelena. "Beni özler sanıyorum."

Yanıtlamadı Stefan. Kapkara delici bakışlarıyla, şefkatli bir babaya pek benzemeyen asabi görünüşlü Monsenyör'ü düşündü.

Bir süre konuşmadan oturdular. Yelena yanında oturan genç erkeğin muntazam profiline baktı. Ay ışığı, Stefan'ın gür sarı saçlarını altın bir taç gibi parlatmıştı. Kız elini yavaşça Stefan'ın elinin üstüne koydu. Hareketleri bir kedininki gibi yumuşak ve zarifti. Stefan kıza döndüğünde kızın hafif aralanmış dudaklarını ve parlayan dişlerini gördü. Yüzünü ona doğru kaldırmıştı ve gözleri kapalıydı. Dolgun dudaklarını ağzına aldı Stefan. Bir an her şeyi unuttu. Kızı belinden kavrayarak kendine çekti. Yumuşak gövdesini sımsıkı bastırdı kendi bedenine. Sonra dudakları boynunda gezindi, dekoltesine, yasemin kokusunun kaynağına doğru indi. Kız hiç direnmeden, yumuşacık duruyordu kollarının arasında. Rujiça'nın taze bahar güzelliğine, pembe beyazlığına inat, esmerliği gizemli bir gece gibiydi.

"Bağışlayın beni Yelena, bir an kendimi kaybettim."

"Önemli değil Prens. İstediğiniz takdirde, zaten sizin sayılırım."

"Yelena, evliliğimiz bir buyruktur ama, her ikimizin de kabul etmeme hakkı var. Siz üç red kullanmış olabilirsiniz. Ben henüz hakkımı kullanmadım. Benimle sırf amcanızın arzusu için evleniyorsanız ve evlenmemeyi tercih ediyorsanız, ben kendi hakkımı sizin için kullanırım."

"Benden kurtulmaya çalışıyorsunuz Prens. Bir sevdiğiniz mi var?"

Stefan irkildi. "Nereden çıkardınız bunu?"

"Beni öperken sanki aklınız başka yerdeydi."

"Kaç yaşındasınız Yelena?" diye sordu Stefan. Bu kız olgun bir kadın tecrübesine sahipmiş gibi davranıyordu.

"Yirmi ikiye yeni bastım."

Kız, Stefan'dan birkaç yaş büyüktü. Stefan gerçek aşkı tatmış olduğuna göre, mutlaka o da gönül düşürmüş olmalıydı birilerine.

"Ya sizin sevdiğiniz biri var mı? Sizi benden önce öpmüş olan biri?"

"Amcamın buna izin vereceğini mi sanıyorsunuz. Bir din adamı o, bu tür ilişkilere asla izin vermez," dedi Yelena.

"Bana cevap vermediniz. Amcanızın izni dışında, gönlünüz kaymadı mı kimseye?"

"Bu soruşturmayı neden yapıyorsunuz?"

"Benimle mecburiyet karşısında mı, yoksa..."

Yelena sözünü kesti Stefan'ın, "Red hakkınızı benim için kullanmayın. Ben sizinle evlenmekten şeref duyacağım," dedi.

"Teşekkür ederim," dedi Stefan. Ne düşüneceğini bilemiyordu. Kız bir kedi gibi sokulgan ve dişiydi. Rujiça ile evlenmesine babası asla izin vermeyecekti. Yelena'yı istemese, Boşnak soylularının iri kemikli, koca ayaklı kızlarından biri de kalabilirdi başına.

"Amcam beni merak etmeden, içeri girelim," dedi Yelena. Ay iyice yükselmişti gök yüzünde, hafif bir ayaz çıkmıştı.

"Yarın bütün gün, önce Hum Dükü ile, sonra da Katolik Kilisesi'nin sözcüleriyle toplantı halindeyiz. Ama öbür sabah erken, ata bineceğim. Benimle birlikte..."

"Ben ata binmesini bilmiyorum," diye kesti kız. "Ama ata binmek yerine beni ziyaret etmek isterseniz, biz amcamla kilisenin bahçesindeki küçük köşkte kalıyoruz."

"Atımı her sabah bir süre koşturmam gerekiyor. Yarın hiç vaktim olmayacağı için, öbür sabah kesinlikle Rüzgâr'a binmeliyim."

"Sizin yerinize seyisler koşturabilir."

"Rüzgâr, üstüne benden başka kimseyi bindirmez," dedi Stefan. O anda evlenmenin eşiğinde bir genç adamdan çok, ergenlik çağındaki şımarık bir oğlana benziyordu.

"Nasıl isterseniz." Kızın sesinde hayal kırıklığı seziliyordu... Stefan, Yelena'nın ellerini tuttu. Bu eller, Rujiça'nın elleri gibi güçlü ve uzun parmaklı değillerdi. İki küçük tombul kuş gibi, yumuşacık duruyorlardı avuçlarında.

"Belki öğleden sonra uğrarım," dedi Stefan.

"Öbür gün, öğleden sonra," dedi Yelena.

Stefan, Rüzgâr'ı bir saate yakın koşturduktan sonra, Saray'a geri döndü. Yelena'nın davetini kabul etmediğini, annesi duysa, ne derdi acaba? Bir hanım onu davet etmiş, o ise atını koşturacağını söylemişti. Düşüncesizliği aklına geldikçe, yüzü kızarıyordu.

Yelena yaralı bir kuş gibi bakmıştı yüzüne kocaman kara gözleriyle. Atını koşturacakmış! Bir kız, hele at binmeyen bir kız, hiç anlayamazdı atların her gün gezdirilmesi gerektiğini. Rujiça olsaydı belki anlardı, çünkü birlikte ata binerlerdi çocukluklarından beri... Rujiça'yı düşününce büsbütün sıkıldı canı.

Bir gün önce, görüşmelerin yoğunluğundan hiç binememişti Rüzgâr'a. Bu sabah hayvan onu gördüğünde, hatta ahıra yaklaşmakta olduğunu sezdiğinde, arka ayakları üstüne dikilip uzun uzun kişnemişti, "Nerelerdeydin, beni niye ihmal ediyorsun?" demişti âdeta. Üzerine atlayıp, dörtnala sürmüştü Rüzgâr'ı göz alabildiğine uzanan ovada. Ama gerektiği gibi koşturamamıştı hayvanı. Kafasında hep ayıp ettiğine dair bir soru takılı olduğu için, Saray'a geri dönüyordu.

Atını ahıra bırakacak, odasına gidip yıkanacak, üstünü değiştirip, Yelena'yı ziyarete gidecekti. Öğleden sonra yerine, ziyarete davet edildiği saatte, sabah giderek, yaptığı kabalığı bağışlatmayı düşünüyordu.

Bu işe en çok eniştesi sevinecekti. Dük Miroslav, bir gece önce, konuklar gittikten sonra, Stefan'ı odasına çağırmış ve uzun uzun konuşmuştu. Babasının sayesinde giderek güçlenen Bosna devletinin krallığa dönüşmesi için, bazı siyasi yapılanmalara ihtiyacı vardı. İlerde bir gün, Bosna-Hersek olarak, bölgede birlikte geniş bir etki alanı oluşturabilirlerdi. Stefan, hazır mıydı kendine düşeni yapmaya?

Stefan, kendine düşenin Yelena olduğunu biliyordu.

"Enişte, yarın öğleden sonra onu görmeye gideceğim. Bu konuyu akşama konuşalım," demişti.

"Oğlum, siyasi evlilikler, çoğu kez, eşler birbirlerini görmeden gerçekleşir. Sen ne kadar şanslısın ki Yelena'yı gördün. Çok çirkin biri de çıkabilirdi şansına."

"Yarın akşam konuşalım..."

"Hangi akşam olmasının önemi yok. Nasılsa, 'yeğenimiz Prens Stefan, kızınızı beğenmemiş,' diyemeyiz."

Aniden bir sıkıntı basmıştı Stefan'a. "Enişte, bu izdivacı kabul etmezsem ne olur, savaş mı çıkar?" diye sormuştu.

"Hayır ama, ilerde bir savaş çıktığında baban çok yalnız kalır, oğlum," demişti Dük Miroslav, "Çok geçerli bir nedenin yoksa, öyle bir şey yapmanı tavsiye etmem."

Gülmüştü Stefan, "Endişelenmenize gerek yok, sorumluluğumu biliyorum," demişti. Babasına ve Bosna'ya karşı, görevini yapacaktı. O, bir prensti, ilk aşkını unutup, iki gece önce tanıdığı bu kara kızla evlenecekti. Allah'tan, akıllı ve sevimliydi kız ve iştahını kabartan bir yanı vardı. Acaba kalın dudaklı ağzı mı yoksa, sedef gibi pürüzsüz esmer teni mi çekmişti onu?

Dadının eliyle hazırladığı tiril tiril keten gömleklerden birini geçirdi sırtına. İki gündür yeteri kadar koşamadığı için, yerinde duramayan Rüzgâr'a atladı, aheste revan, hiç acele etmeden koyuldu yola. Dadı, çok terlediği zamanlar, "Yine keçi peyniri gibi koktun, Stejo," derdi. Atı, dörtnala koşturup, keçi peyniri gibi kokmak istemiyordu.

Kentin ana yolundan ayrılıp yemyeşil bir vadide gitti bir süre. Şatonun hemen yanındaki ve kentin içindeki kiliseler Ortodoks kiliseleriydi. Katoliklerin devam ettiği kiliseye varmak için, ana yoldan ayrılmak gerekiyordu. Bahar erken gelmişti bu yıl. Coşkulu doğanın içinde, yeni çiçeğe durmuş ağaçların arasında ilerledi. Önce kilisenin çan kulesi göründü. Kilise ağaçlardan hemen gözükmüyordu. Az ilersinde iki katlı bir ev daha vardı. Yelena'nın amcasıyla kaldıklarını söylediği köşk, bu olmalıydı. Ortalarda pek kimseler yoktu. Atını kilisenin arkasındaki ahıra götürüp bağladı. Kiliseye girdi.

Bosna Kilisesi'nden çok daha görkemli bir binaydı bu. Mihra-

bın önü uzun beyaz, taze çiçeklerle süslenmişti. Duvarlarda altın yaldızlı ikonalar asılıydı. Sandal ağacının iç bayıltan kokusu sinmişti her yere. Bir zangoç, pirinç şamdanları parlatıyordu. Yelena ile amcasını sordu, zangoça. Kilisenin az ilersindeki evi işaret etti adam. Yavaş yavaş yürüdü eve doğru. Kapıyı vurdu, biraz bekledi, açılmayınca evin arka tarafına dolandı Stefan. Tekrar ön tarafa geldi, kapının önünde biraz oyalandı ve demir tokmağın ipini tuttu, tokmağı vurmadan önce. İpini daha çekmeden açılıverdi kapı. İçeri girdi. Geniş taş holde sağına soluna bakındı. Kimseler yoktu. Salon olduğunu tahmin ettiği odaya doğru gitti. Salonun kapısı aralıktı. Kafasını uzattı içeri. Birtakım sesler geliyordu. Tuhaf bir inilti... derinden gelen soluma sesleri... Bir terslik olabileceğini düşünerek, seslerin geldiği yöne doğru yavaş yavaş ilerledi. Perdeleri sımsıkı kapalı loş salonda, önce hiçbir şey göremedi. Bir an sonra, gözleri karanlığa alışınca ilerde, koltukta oturan Monsenyör'ü ve kucağındaki kadını gördü. Olduğu yerde, ne yapacağını bilemeden, heykel gibi kaldı Stefan. Kıpırdarsa, fark edileceğinden korktuğu için, nefesini tutup bekledi.

Monsenyör ve kucağındaki, kendilerinden öylesine geçmişlerdi ki, içerde başka birinin olduğunu fark etmediler.

Bir gece evvel, kendine din ve ahlak nutukları çeken, günah çıkarıp çıkarmadığını sorgulayan yaşlı başlı saygın Monsenyör'ü bu durumda yakaladığı için şaşkındı ve odaya girmiş olduğu için de çok pişmandı.

Kadın Monsenyör'ün kucağına eteklerini sıyırıp, yüzü ona dönük, ata biner gibi oturmuştu ve tıpkı at biner gibi inip kalkıyordu adamın dizlerinin üstünde. Monsenyör de kendi eteklerini sıvamıştı, kilise giysilerinin altından kıllı çıplak bacakları görünüyordu. Kafasını kadının göğsüne daldırmış olduğu için, farkında bile değildi Stefan'ın. Her ikisi de o kadar kaptırmışlardı ki kendilerini sevişmenin coşkusuna, odaya birinin girdiğini duymamışlardı. Kadının beline kadar inen uzun siyah saçları yüzünü örtüyordu. Adam göğüslerini dişledikçe kesik çığlıklar atıyor, boğuk bir sesle "daha... daha" diye inliyor, başını şiddetle bir o yana bir bu yana sallıyor, gür saçları ipek püsküller gibi sağdan sola savruluyordu.

Stefan durduğu yerde çakılıp kalmış, görmek istemediği bir

gösteriyi seyre mahkûm edilmiş bir mahpus gibi, karmakarışık duygular içinde, ne yapacağını bilemeden bir müddet bekledi. Kıpırdamaktan korkuyordu, ama orada daha fazla da kalamazdı. Kapıya doğru, yavaşça, parmaklarının ucunda geri geri gittiğinde, ayağının altındaki tahta yer döşemeleri gıcırdadı. Telaşa kapılarak hızlanmasaydı, masaya çarpmayabilirdi. Ama, çarptı ve Monsenyör'le sevişen yosma, başını yana çevirip, ondan tarafa baktı. Stefan, yüzünü örten siyah saçlarının arasında, Yelena'nın kara gözlerinin, loş odada bir an kedi gözleri gibi parlayıp söndüğünü gördü.

"Yelena!" Kendi sesi, bir başkasının sesi gibi çıktı gırtlağından.

Arkasını dönüp hızla odadan, holden ve kapıdan çıktı, ahıra koşup, atını çözdü, üstüne atladı ve Rüzgâr'ı mahmuzlayarak, dörtnala koşturdu, koşturdu... Vadideki insanlar, bir atlının fırtına gibi geçip gittiğini gördüler.

Üç saat sonra, Saray'a geri döndüğünde, keçi peyniri gibi kokuyordu Stefan. Koşa koşa Prens Miroslav'ın çalışma odasına girdi ve nefes nefese:

"Enişte," dedi, "kararım isterse bir savaşa yol açsın, o kızla asla evlenmeyeceğim."

Geceyi gözünü kırpmadan, odasını arşınlayarak geçirdi. Uyku tutmamıştı hiç. Gözlerini her kapadığında, evlenmeyi planladığı kızın, yaşlı amcasının kucağında kendini şehvete bırakışı geliyordu aklına. Monsenyör'ün dili göğüslerinde gezindikçe, boynu, dudakları dişlendikçe Yelena'nın kesik çığlıkları kulağında çınlıyordu. Birkaç dakikalık bir zaman diliminde, yaşadığı sürece unutamayacağı, iğrenç bir şehvete şahit olmuştu. Hem düşünmemek istiyor, hem de o sahneden kopamıyordu. Tan ağarmaya başladığında, uykusuzluktan kan çanağına dönmüş gözleriyle, Rüzgâr'a binmek için ahıra indi.

Dük Miroslav, anlamakta zorluk çekiyordu yeğenindeki bu değişikliği. Daha bir gece önce, uzun uzadıya konuştuklarında, ne kadar anlayışlıydı Stefan. Hatta Yelena'nın Bosna'ya onlarla birlikte giderek, annesi ve babasıyla tanışma olasılığını konuşmuşlardı. Stefan, fikir değiştirdiği günün sabahında bile, olumlu bakı-

yordu bu evliliğe. Ne olmuştu yarım günün içinde de, bu kadar şiddetle karşı çıkmıştı genç çocuk?

Dük Miroslav'ın ısrarları fayda etmeyince, halası girmişti araya. Stefan'ın annesine düşkün olduğunu bildiği için, babasıyla bu yüzden arası açılırsa annesinin ne kadar çok üzülebileceğini anlatmıştı, Stefan'a. Nuh diyor, peygamber demiyordu yeğeni. Geri dönmek için hazırlıklara başlamıştı. Onu kalmaya ikna edemeyeceklerini anlayınca, çaresiz kabullenmişlerdi durumu. Ama, Hum Dükü, Yelena ile evlenmek istemese bile, Stefan'ın terbiye icabı, veda için Monsenyör'e gitmesinde o kadar ısrarcı olmuştu ki, sonunda baş eğmişti genç Prens.

Dük Miroslav'ın şövalyeleri ile birlikte, altı kişilik bir heyet halinde, Katolik Kilisesi'ne vedaya gitmişlerdi. Onları bir karış suratla karşılamıştı Monsenyör. Yelena ortalıkta görünmüyordu. Bu işe hiç şaşmamıştı Hum Dükü. Yeğeninin evliliğe önce olumlu bakması, hatta kızı akşam havuz kenarında, sıkıştırıp öpmesi, (hiçbir şey gizli kalmazdı saraylarda) sonra da fikir değiştirmesi affedilir gibi değildi.

Kısa ve net cümlelerle, Stefan, Bosna'ya erken dönmesi gerektiğini söylemişti.

"Anlıyorum," demekle yetinmişti, kara bakışlı Monsenyör. Tam ayrılacakları sırada, bir ara ikisi yan yana düştüğünde ve hiç kimse yakınlarında değilken, Stefan'a bir eve izinsiz girmenin terbiye kurallarına sığmadığını söyleyivermişti.

Stefan sağ elinin işaretparmağını adamın yüzüne doğru uzatmış ve, "Sakın ola ki, hayatınız boyunca hiçbir Boşnak'a neyin doğru, neyin yanlış olduğunu öğretmeye kalkmayın. Hele Kilisemize karışacak olursanız, sizi pişman ederim," demişti. Sesinde, görmüş geçirmiş yaşlı bir bilgenin tınısı vardı. Kendi kulağına bile yabancı gelmişti Stefan'ın. Tanıştıkları andan itibaren, bakmaktan huzursuzluk duyduğu karanlık gözlerine, kendi berrak bakışlarını ilk kez korkusuzca dikmişti. Dürüstlüğün ve saflığın, şeytana meydan okumasıydı sanki, o bir saniyelik an.

Bosna'da zor günler, zor aylar hatta zor yıllar bekliyordu genç Prensi.

Ban Kulin, oğlunun bu kaprisini asla bağışlamayacağını ifade etmişti.

"Devletimizin güçlenmesine katkını esirgedin. Şimdi dediğimi yapacak ve hiç itiraz etmeden, Dumişiçlerin ortanca kızı ile evleneceksin Stefan!"

"Emredersiniz," demişti Stephan.

"Madem emirlerime boyun eğmeyi biliyordun, Yelena Marguerita ile evlenmeyi neden kabul etmedin? Katolik Kilisesi ile aramızın düzelmesi..."

"Sizin emirleriniz benim için kutsaldır, sevgili babam. Ama Katolik Kilisesi ile aramızın düzelmesi umurumda değil, efendim. Kendi Kilisemizin ahlak düzeyi, inanın diğer kiliselerinkinden çok daha yüksek. Ben Bosna Kilisesi'nin üstünde hiçbir kurum kabul etmek istemiyorum. Hele Katolik Kilisesini, asla!"

"Oğlum, bunu gerçekleştirmek için, önce daha güçlenmemiz gerekiyor. Böyle olmasını ben de senin kadar arzu ediyorum ama, devlet idare etmek, sadece arzu etmekle olmuyor. Uzun vadeli planlar yapmalıyız. Bu planlarda, Katolikler'le iyi geçinmemiz de önemli bir yer tutuyor," demişti babası.

Annesi ve dadı da çok sıkıştırdıkları halde, ağzından hiçbir şey alamamışlardı Stefan'ın. Neden Yelena Marguerita ile evliliğe başta olumlu bakıp bir anda vazgeçtiğini öğrenememişlerdi.

Tvrtko, Stephan'ın dönüşüne kadar ancak iyileşmişti. Yüzünün şişlikleri geçmiş, tekrar normal yaşama dönmüştü. Ağabeyi ile ilk kez dönüşünün ertesi günü öğlen yemeğinde karşılaşmışlardı. Yemek boyunca, herkes gergindi. Kimse konuşmamıştı. Stefan'ın âdeta bir skandal yaratarak dönmüş olmasını hazmetmeye çalışıyordu ailesi. Tvrtko, bir kere olsun göz göze gelmemişti ağabeyi ile. Yemekten hemen sonra Ban Kulin, Stanak üyeleri ve Stefan ile toplantı yapmak için, aşağı kata inmiş ve hiç kimse iki kardeşin arasındaki alışılmamış iletişimsizliği fark etmemişti.

Sonra, o gece Tvrtko yatağında uyurken, Stefan odasına gelmiş ve onu her zaman yaptığı gibi, gıdıklayarak uyandırmıştı. Ağabeyinin boynuna atılmıştı Tvrtko.

"Bir daha beni dikizlersen öldürürüm seni, bilmiş ol, yumurcak," demişti ağabeyi.

"Seni ele vermedim, Stejo. Beni haramiler dövdü zannediyorlar."

Barıştıkları için o kadar mutluydu ki, Hum yolculuğuna ait bir sürü soru soruyordu art arda. Sonunda, dilinin altındakini de çıkarmış, dadının öğrenmesi için sıkı sıkı tembihlediği konuyu açmıştı.

"O kızla neden evlenmeyi kabul etmedin Stejo. Rujiça'yı sevdiğin için mi?" diye sormuştu.

"Hayır, kesinlikle hayır. Tvrtko, bana bir söz vermeni istiyorum," demişti Stefan. Ay ışığında, yüzünü iyice göremiyordu ama, ağabeyinin ses tonundan çok ciddi bir şey söylemek üzere olduğunu sezmişti Tvrtko.

"Eğer bana bir şey olur da, tahta sen çıkacak olursan..."

Tvrtko eliyle ağzını kapatmıştı ağabeyinin, "Asla, asla Stejo."

"Dinle beni, eğer öyle bir şey olursa, Bosna Kilisemizin öğretilerini resmi dinimiz kılmak için elinden geleni yap, emi. Asla Katolik olma. Çocuklarımızın Katolik olmalarına asla müsaade etme."

"Sana niye bir şey olsun Stejo?"

"Söz ver bana Tvrtko, söz ver."

"Tahta sen geçeceksin..."

"Tvrtko, senden bir söz istedim."

"Söz veriyorum. Stefan, ben sen ne dersen onu yaparım. Katolik olmayacağım. Çocuklarımızın da Katolik olmasına asla müsaade etmeyeceğim."

Sesinde, küçük kardeşlerin o yaşlarda, ağabeylerine duydukları sonsuz hayranlık ve güven titreşiyordu. Stefan sevgiyle sarılmıştı kardeşine. İnce çocuk gövdesini sımsıkı bağrına basmıştı. Birkaç yıl içinde, Tvrtko da bir delikanlı olduğunda, her şeyi paylaşabileceği çok sadık bir dostu olacaktı. Belki o zaman, Yelena ile neden evlenmediğini anlatırdı Tvrtko'ya. Birine anlatacaksa eğer, bu sadece Tvrtko olacaktı şüphesiz.

Dumişiçlerin ortanca kızı, Stefan ile birlikte büyümüş, gösterişsiz, ama temiz huylu, iyi yetişmiş bir kızdı. Bosna'nın, sayısı onu geçmeyen, asil ailelerinden birine mensuptu. Zaten Bosna bu

sekiz-on asil ailenin bölüştüğü topraklar üzerine kuruluydu. Çengiçler, Dumişiçler, Başagiçler, Ciniçler, Kulenoviçler bunlardan başlıcalarıydı.

Stefan ile Marina'nın düğün törenleri Bosna Kilisesi'nde yapıldı. Dyed tarafından kutsandılar. Evlilikleri, Saray bahçesinde ve Saray'ı çevreleyen sokaklarda kutlandı. Hum, Zeta, Raska asillerinin de davetli olduğu düğün üç gün sürdü. Halk büyük bir coşku içinde, genç prenslerinin evlenme törenine katkıda bulundu. Köylerden, kasabalardan, üzerlerinde en güzel elbiseleri, çalgıları ve armağanlarıyla akın akın geldi Boşnaklar. Armağanlarını Saray bahçesinin kapısına yığdılar. Hevenk hevenk üzümler, karpuzlar, besili tavuklar, keçiler... Tüm armağanlar saray aşçıları tarafından değerlendirilip, yeniden halka sunuldu. Bosnalılar, kırmızı zemin üzerine sırma bezekli, koyu mavi kısa abalarını, desenli çarıklarını giyip, püsküllerle süslenmiş pelerinlerini sırtlarına alıp geldiler düğün yerine. Kadınlar, yan yatırdıkları püsküllü başlıkları, çedik denen yumuşacık potinleri, rengârenk ipliklerle işlenmiş beyaz dekolte bluzlarıyla eşlik ediyorlardı erkeklere. Üç gün boyunca, çalgı çalıp dans ettiler, horon teptiler, şarkılar söylediler.

Tvrtko bir ara, Kremsin ve Mijda ile bahçe kapısından dışarı süzülüp halkın arasına karıştı. Halka olmuş horon tepen gençlerle birlikte zıplayarak dönmeye başladı.

Pazar yerinde kocaman bir ateş yakılmıştı, birçok genç çift, önce bir dua okuyor, sonra birlikte, el ele ateşin üstünden atlıyorlardı. Orta Asya'dan Balkanlar'a taşınmış şaman alışkanlıkları hâlâ sürdürülüyordu Boşnaklar'ın arasında.

Düğünleri prensin düğünü ile aynı tarihe düşen gençler, büyük bir coşku ile, kendi evliliklerini de kutluyorlardı bu mutlu günde. Dyed, tam yirmi bir genci evlendirmişti aynı gün.

"Gel biz de atlayalım ateşin üstünden Mijda," dedi Tvrtko.

"Deli misin sen? Biz evlenmedik ki, Tvrtko."

"Atlarsak, evleniriz belki ilerde."

"Aptal! Biz evlenemeyiz çünkü çok yakın akrabayız, bu bir. İkincisi, benim kiminle evleneceğim şimdiden belli."

Bir hançer saplandı Tvrtko'nun yüreğine. "Sen daha on üç yaşındasın, nereden bilebilirsin ilerde kiminle evleneceğini?"

"Ben ilerde, on altı yaşıma basınca, Sırbistan Zupanı Stefan Nemenja'nın en küçük oğlu Slobodan ile evleneceğim."

"Yaa!" dedi Tvrtko. Kızın elini bıraktı, horon teperek dönüp duran halkanın dışına çıktı. İçinden ağlamak, avaz avaz bağırmak geliyordu. Kalabalığı itiştirerek ilerlemeye başladı. Az ilerde, duvar dibinde, boynu ondan daha bükük birini gördü. Rujiça, hüzünlü yüzü, kırık yüreği ile duvarın dibine çökmüş, etrafında dönüp duran kalabalığa bakıyordu boş gözlerle. Tvrtko yanına gitti kızın, elini tuttu.

"Nasılsın Rujiça, eğleniyor musun?"

"Eğlenmiyorum Tvrtko. Ben iyi değilim ama, sen de pek iyi gözükmüyorsun, neyin var?" diye sordu.

"Kalbim kırıldı."

"Benim de öyle."

"Rujiça, Stefan'ın asıl seni sevdiğini biliyorum ben. Ama o, babamın seçtiği kızla evlenmeye mecbur."

"Bunu ben de biliyorum." Bir yaş tanesi süzüldü gözlerinden.

"Ne olur ağlama Rujiça," dedi Tvrtko, "Dadım diyor ki, insan birçok kez âşık olabilirmiş yaşadıkça."

"Bu benim için kolay olmayacak."

"Benim için de kolay olmayacak ama, Mijda'yı unutmaya kesin karar verdim. O başkası ile evlenecekmiş."

"Sen ona mı âşıksın? O senin halanın kızı Tvrtko."

"Ama ben âşık olmak için başka kız tanımıyorum ki."

Gülmeye başladı Rujiça. "Sen daha küçüksün, Tvrtko. Bir sürü kız tanıyacaksın zamanla," dedi. Başka şeyler de söyleyecekti ama, birden öğürmeye başlayınca susmak zorunda kaldı. Tvrtko çok telaşlanmıştı. Rujiça, öğürüp duruyor ama bir türlü kusamıyordu.

"Sen hastasın Rujiça, evine git yat," dedi Tvrtko.

"Evet, eve dönsem iyi olacak," dedi kız. Tvrtko bırakmadı Rujiça'yı. Evine kadar onunla birlikte yürüdü. Eve gidene kadar birkaç öğürtü krizi daha geçirdi Rujiça. Evin kapısında, "Tvrtko, önemli bir şeyim yok. Sabah yediklerim dokunmuş olacak. Sakın kimseye öğürdüğümü söyleme. Hele Stefan'a katiyen söyleme," diye sıkı sıkı tembih etti.

Bütün keyfi kaçmıştı Tvrtko'nun. İnsanların coşku içinde eğlendikleri sokaklardan hızlı hızlı yürüyerek Saray'a döndü.

Stefan, kutlamaların sonunda, akşam gerdek odasına girdiğinde, Marina'yı gelinliğini çıkarmış, üstünde gümüş simlerle işli mavi ipek geceliği ile onu beklerken buldu. Topuzu çözülmüş, uzun kumral saçları omuzlarına dökülmüştü. Yatağın kenarına oturmuş, geniş yüzünde parlayan ela gözleriyle ona bakıyordu. Kapının eşiğinde, bir an ne yapacağını bilemeden durdu Stefan. Çocukluklarında birçok kez birlikte oynadığı, büyürken birlikte ata bindiği bu kıza karşı hiçbir şey hissetmiyordu yüreğinde. Yelena'yı suç üstü yakalamamış olmayı çok isterdi. O kızda, Rujiça'ya duyduğu sevgiyi hafifletebilen bir şeyler vardı. Arsız görünüşlü, kalın dudaklı ağzı, esmer teni sevişme arzusu uyandırmıştı Stefan'da. Oysa Marina, yüzünün ve teninin bembeyazlığı, ince dudaklarıyla ancak bir melek olabilirdi. Sevilmek için değil, sayılmak için bu dünyaya yollanmış bir melek! Ve şu anda Stefan, bu saygıdeğer meleği odada tek başına bırakıp, sevgilisinin kollarına koşmak istiyordu.

"Yanıma gel, Stefan," dedi Marina, eliyle, yanını işaret etti.

Yürüdü Stefan, kızın gösterdiği yere oturdu. Sırf bir şey söylemiş olmak için, "Çok yorgun olmalısın. Dinlenmek ister misin?" diye sordu.

"Yorgunum ama görevimi yapamayacak kadar değil," dedi Marina, "sana söylemek istediğim bazı şeyler var Stefan. Beni dinler misin lütfen?"

Kız son derece sakin ve kendinden emin bir tonda konuşuyordu.

"Elbette," dedi Stefan.

"Bana âşık olmadığını biliyorum Stefan. Bir kızı sevdiğini duydum."

Stefan irkildi. "Yok öyle bir şey," diye mırıldandı.

"Dediklerime kızma sakın Stefan. Yayçe'de hiçbir şey gizli, saklı kalmaz. Çocukluğumuzdan beri birlikte oynadığımız, saray hizmetkârlarından birinin torununu sevmişsin. Çok doğal bir şey bu. Belki de biz, aynı şey başlarına gelmesin de ilerde üzülmesin-

ler diye, kendi çocuklarımızın hizmetkâr çocuklarıyla oynamalarına izin vermemeliyiz büyürlerken."

Stefan hayretle baktı Marina'ya. Kız son derece sakin görünüyordu.

"Evlenmen gereken o Katolik İtalyan kızını neden istemediğini bilmiyorum ama benimle evlenmeyi kabul ettiğin için çok mutlu oldum, çünkü ben seni hep sevdim Stefan. Hiçbir karşılık beklemeden, çocukluğumdan beri sevdim seni. Tanrı bana senin karın olmayı ihsan ettiği için de, ömrüm boyunca sana çok iyi bir eş olmaya çalışacağım. Umarım zaman içinde sen de beni seversin."

Stefan içinde bir eziklik hissetti. Babası yine en doğru seçimi yapmıştı onun için. Acaba bu iyi huylu, duru beyaz, ela gözlü, geniş yüzlü kızı zaman içinde sevebilecek miydi? Marina'nın elini tutup dudaklarına götürdü. Omuzlarına ipek yığını gibi dökülen saçlarını okşadı. Kız bir kuğu gibi uzattı boynunu kocasına öpülmek için. Gözlerini yumup, Rujiça'yı düşünmeye çalıştı. Olmuyordu. Hiç olmuyordu.

"Bugün her ikimiz de çok yorulduk Marina," dedi usulca. "Bu gece seni yalnız bırakmamı ister misin?"

"Sen bilirsin Stefan. Ama, odamızdan çıkman doğru olmaz. Şu divanda uzanıp uyumak ister misin?"

Hayranlıkla baktı Marina'ya. Ne kadar akıllıydı bu kız. Bir sürü dedikoduyu önlerdi geceyi karısı ile birlikte geçirmiş olması.

Babasının bir lafını hatırladı. "Sadece Saray'a girecek insanların değil, atların, köpeklerin bile soyunu araştırmalısın oğlum. Köklü terbiyenin, görgünün yerini hiçbir şey tutmaz. Eşini soylu bir aileden seçmekle, isabetli bir şey yapmış oluyorsun," demişti, sanki eşini kendi değil de Stefan seçmiş gibi.

Marina'yı geniş yatakta tek başına bırakıp, yatağın ayak ucundaki dar divana uzandı, giysileriyle. O kadar çok şarap içmişti ki, başı zonkluyordu. Ellerini başının altına koydu, tavanın süslemelerine bakarak düşünürken, derin bir uykuya daldı gitti.

Rüyasında, Rujiça, iç gömleğinin bağcıklarını çözüyordu usul usul. Her çözdüğü bağcıkta, açıkta kalan tenini öpüyor, sonra bir bağcık daha çözüyordu. Sevgilisinin sarı saçları yüzüne, boynuna, göğsüne sürünüyordu. Rujiça'nın, özlediği, zambak kokusu bur-

nuna doluyor, genzini yakıyordu. Rujiça, pantolonunu çekip çıkarıyordu, yumuşacık hareketlerle. Sımsıkı sarılıyordu kıza. Sonra dolgun diri gövdesini kucaklayıp geniş yatağa taşıyordu. Ormanda, çıtır çıtır kuru çam dallarının üstünde, ya da dere kenarında yaptıkları gibi, kenetleniyorlardı birbirlerine. Rujiça beyaz bacaklarını Stefan'ın beline sarıyordu. Göğüsleri Stefan'ın ağzına doluyordu. Dudakları Stefan'ın boynunda, gövdesinde, her yerinde dolaşıyordu. Stefan kızın göğüslerini dişliyordu, Monsenyör'ün Yelena'ya yaptığı gibi. Rujiça bir ara Yelena'ya dönüşüyordu. Üstünde tıpkı Monsenyör'ünki gibi siyah bir pelerin vardı ve arzulu çığlıklarıyla büsbütün coşturuyordu Stefan'ı. Yelena ve Rujiça ikisi birden pelerinin içinde bir kayboluyor bir görünüveriyorlardı. Her ikisine de yetişebilmek için kendini aşan bir gayret sarf ediyordu Stefan. Ve Yelena, Rujiça'ya dönüştüğü bir anda, Rujiça'yı her sevdiğinde olduğu gibi, o dayanılmaz hazza teslim oluyordu. "Sevgilim, bir tanem, seni çok seviyorum," diyordu, nefes nefese. Solukları birbirine karışıyordu. Bedenleri birbirine kilitleniyordu. Rujiça, bu gece Stefan'ın hiç tanık olmadığı ölçüde bir coşkuyla sevişiyordu.

Tekrar tekrar yeni baştan yaşıyorlardı aşkı. Gece hiç bitmiyordu. Ne Stefan ne Rujiça hiç tükenmiyorlardı. Belki de o gece, hayatında hiç içmediği kadar çok içmiş olduğu için, rüyaların en güzelini görüyordu ve ayılmak istemiyordu Stefan.

Güneşin kepenklerden sızan güçlü ışıklarıyla nihayet uyandığında, Stefan kendini geniş yatakta Marina'nın yanında buldu. O, dün gece divanda yatmamış mıydı? Dehşetle dikilip oturdu yatakta. Marina, sırtı ona dönük, uzun saçları yastığa serili, huzur içinde uyuyordu. Yorganın dışında kalan omuzları çıplaktı. Loş odada güneş ışıktan çizgiler çizmişti sanki. Bir ışık huzmesi, Marina'nın boynunun ve çıplak omzunun üzerinden geçiyor ona ulaşıyor, onun da çıplak göğsünün... çıplaktı Stefan! Bakışlarıyla odayı taradı. Dün gece karısının giydiği mavi gecelik ve kendi giysileri, özensizce üzerinde uykuya daldığı divana atılmıştı. Neler olduğunu anlayamadı. Yataktan sessizce süzülmeye çalışırken, Marina ona doğru döndü ve gözlerini açtı. Kaçarken yakalanıveren bir hırsız gibi, hareketini tamamlayamadan olduğu yerde kaldı Stefan.

"İyi sabahlar," dedi karısı, yüzünde tatlı bir gülümsemeyle.

"İyi sabahlar Marina... Ben dün divanda yatmamış mıydım?"

"Daha rahat edesin diye... sen uyurken seni soymaya çalıştım da..." dedi Marina.

"Sen beni soymaya mı... ben uyumuştum... ben divanda yatıyordum."

"Ama sonra yatağa geldin. Birlikte yatağa döndük."

Stefan çıkmak üzere olduğu yatağa geri girdi, bir tehlikeden korunmak ister gibi boğazına kadar çekti yorganı. Tuhaf duygular içindeydi. Sanki biri onun onayını almadan iplerini çekmeye başlamıştı. Ne demişti dadısı ona, bir zamanlar çok yaramazlık yapıp söz dinlemediğinde, "Kadınlar en azgın kralları bile dize getirir, Stejo, senin de hakkından bir gün bir kadın gelecek," demişti.

Stefan, düğünden sonra, uzun bir süre Tvrtko'yu göremedi. Artık o evli barklı bir prens, bir devlet adamı olmuştu. Babası oğlunun hem Stanak toplantılarında, hem de ordu ile yaptığı oturumlarda bulunmasını istiyordu.

Zor zamanlardan geçiyordu Boşnaklar. Macaristan'ın artan baskıları, Ban Kulin'i iyice rahatsız etmeye başlamıştı. Stefan, ilişkileri sağlamlaştırmak için öngörülen izdivacı reddettikten sonra, Katolik Kilisesi'nin desteğini kaybetmişlerdi. Macaristan'ın verdiği sıkıntılar yetmiyor gibi, dost olduğunu sandığı Sırbistan Kralı da, Ortodoks Kilisesi'nin önde gelenleriyle bir divan toplamış ve Bosna topraklarında sürdürülmekte olan dini uygulamaları etkileyecek kararlar aldırtmıştı.

Ban Kulin, kendine her iki Kiliseden de bir emri vaki yapılmadan önce, Bosna Kilisesi'nin özerkliğini ilan etmeyi ciddi şekilde düşünmeye başlamıştı. Başını kaşıyacak vakti yoktu Stefan'ın. Bu yüzden, uzun bir aradan sonra, kardeşiyle birlikte nihayet, sabahın çok erken saatlerinde at koştururlarken, oldukça keyifliydi. Tvrtko'yu devlet işlerinde yetiştirme görevini, evlendiğinden beri Stefan'a vermişti babası.

"Ben seni yetiştirerek sıramı savdım oğlum. Kardeşinin devlet işlerinde tecrübe edinmesini sana bırakıyorum. Böylece ilerde

kendi çocuklarını da tahta hazırlamak için tecrübe kazanmış olursun," demişti.

"Bugün öğleden sonraki toplantıya sen de gel, yanımda otur ve neler konuşuluyor dinle, Tvrtko," dedi Stefan.

"Ah, öğleden sonra gelemem, Rujiça'yı görmeye gideceğim," dedi Tvrtko.

"Bu da nereden çıktı? Sana ne Rujiça'dan?" diye sordu Stefan.

"Senin düğün gecende çok hastalandı. Onu evine kadar ben götürdüm. Sonra bir türlü gidip bakamadım nasıl oldu diye. Bugün gidecektim..."

"Nesi vardı?"

"Midesi bulanıyordu. Öğürüp duruyordu. Kusturmaya çalıştım ama, kusamıyordu nedense. Rengi de bembeyazdı," dedi Tvrtko.

"Kimseye bir şey söyledin mi, hastalığı hakkında?"

"Dadıya sormayı düşündüm. O her şeyin çaresini bilir ya, hangi otun kaynatılacağını filan..."

"Sordun mu dadıya?" Telaşlıydı Stefan'ın sesi.

"Hayır. Rujiça o kadar ısrar etti ki, kimseye bir şey söylememem için, soramadım," dedi Tvrtko.

Hiç konuşmadan bir süre at bindiler. Sonra Stefan, tane tane konuştu,

"Tvrtko, sen benim kardeşimsin. Sırlarımı ancak seninle paylaşabilirim, öyle değil mi?"

Yüreği sevinçle doldu Tvrtko'nun. "Elbette Stejo."

"Sana bir görev vereceğim. Bugün Rujiça'yı görmeye gittiğinde, ona söyle güneş batar batmaz, dereye gelsin, her zamanki yere."

"Söylerim. Ama hastaysa gelemez ki."

"Hasta bile olsa, gelsin," dedi Stefan. "Ve bundan kimseye bahsetme kardeşim, dadıya bile. Bu ikimizin arasında bir sır olarak kalacak."

"Böyle şey dadıya söylenir mi? Bu bizim sırrımız, ağabey, elbette ikimizin arasında kalacak," dedi Tvrtko.

Stefan yan gözle kardeşine baktı. Onun kısa sürede ne kadar gelişmiş olduğunu ilk kez fark etti. Gerçekten de hızla büyüyordu küçük kardeşi.

Rujiça, dere kenarına hava henüz kararmadan indi. Stefan ile birlikte gezdikleri dere boyunca yürüdü. Ağaçların altında dolaştı. Gövdesine çakıyla kocaman bir yürek şekli oyulmuş akağacı buldu. Stefan ilk kez onu bu ağacın altında öpmüştü. Sonra da dakikalarca uğraşarak bir yürek çizmişti ağacın gövdesine. Bir başka ağacın altında kavga etmişlerdi. On iki, on üç yaşlarındaydılar. Stefan onun püsküllü başlığını suya fırlatmıştı. Rujiça da bir kozalak fırlatmıştı Stefan'ın kafasına. Yüzünü çevirince kozalak gözünün kenarına çarpmış ve kan içinde kalmıştı Stefan. O ağacın gövdesine bir 'K' kazımışlardı, kozalağın anısına. Ağacın adını 'kavga ağacı' takmışlardı.

Yıllar sonra, akşam rüzgârında nazlı bir yelpaze gibi sallanan bir ulu çamın altında ilk defa sevişmişlerdi. Bu kez adlarının baş harflerini kazımıştı Stefan ağaca. Ama çamın gövdesi müsaade etmediği için, hemen yandaki komşu ağacın gövdesine kazımıştı harfleri. Sonraları hep bu ağacın altında buluşmuşlardı. Çoğunlukla bu ağacın altında sevişmişlerdi. Rujiça, mutluluğu hiç bitmeyecek sanmıştı. Evlenmelerinin mümkün olmadığını bildiği halde, içinden bir ses, çok güçlü bir bağın onları ölünceye kadar birbirlerine bağlayacağını söylüyordu.

Şimdi aralarında bir kadın vardı; Stefan'ın karısı...

Önce Stefan'ın bir İtalyan kontesiyle evleneceği haberleri yayılmıştı Bosna'da. Kıskançlıktan çıldırmıştı Rujiça. Sonra, Stefan gittiği yerlerden yalnız dönmüştü ve aceleye getirilen bir hazırlık döneminden sonra, o İtalyan'la değil Bosna asillerinden birinin kızıyla nişanlanmıştı. Kızı tanıyordu Rujiça. Çocukluğunda büyükbabasıyla Saray'a gittiğinde defalarca birlikte oynamışlardı, bahçede. Tepsi suratlı, sarışın bir kızdı. Hiç de güzel değildi. Bir İtalyan kadınının gizeminden de yoksundu, kuşkusuz. Bu kız hakkında tek anımsıyabildiği, çok hızlı koştuğu ve saklambaç oynadıkları zaman, en akla gelmez köşelere saklanıp, oyunu hep kazandığı idi. Stefan'ı, bu tepsi suratlı kızla sevişirken düşünemiyordu bile. İçindeki kıskançlık duyguları, yerlerini adlandıramadığı başka duygulara bırakıyordu yavaş yavaş. Kaderine isyan etmek gibi, o güne dek tanımadığı birtakım duygulara.

Rujiça, R ve S harflerinin kazılı olduğu ağacın altına oturup, uzaklara baktı. Uzaklara baktığında, ya Stefan'la birlikte geçen çocukluk anılarına geri dönüyordu ya da korku dolduyordu içini. Geleceğe dair sadece korku vardı yüreğinde. Ürperdi. Çamların arasında, siyah pelerinli birini seçer gibi oldu. Stefan hiç siyah pelerin giymezdi, hem de havanın kararmasına daha hayli zaman vardı. Hava kararırken gelsin diye haber yollamamış mıydı ona? Bu gelen Stefan olamazdı.

Yerinde kalmakla, kaçıp gitmek arasında bocaladı bir an, sonra sevgilisinin sesini duydu,

"Rujiça'm sen de mi erken geldin benim gibi?"

Ayağa fırlayıp koştu, Stefan'ın kollarına atıldı. Ne kadar çok özlemişti onu. Görüşmeyeli nerdeyse üç ay olacaktı. Tvrtko'nun onları dikizlerken ağaçtan düştüğü günden beri görememişlerdi birbirlerini. Stefan, pelerininin içine aldı kızı, sımsıkı sarıldı. Çok uzun bir süre birbirlerinin kollarında kaldılar. Sonra yürüyüp ağaçlarının altına oturdular. Anlatacak çok şeyleri vardı. Uzun uzun konuştular. Birbirlerini son gördüklerinden bu yana neler yaptıklarını anlattılar. Stefan, evliliğinden kısa cümlelerle söz etti. Babasının arzusu üstüne evlenmişti. Karısı iyi bir kadındı. Hayır, ona âşık değildi. Yüreği başka birine aitken, nasıl sevebilirdi karısını?

Rujiça, evliliğine dair bitmez tükenmez sorular sordu. Stefan birçok soruyu yanıtlamaktan kaçındı. İstediği kadar karısına âşık olmadığını söylesin, yine de onu üzmekten korkuyor olduğu belliydi. Yoksa tanınmamak için, tepeden tırnağa bir kara pelerine bürünür müydü böyle? Rujiça onu ne kadar özlediğini, büyükbabasının yaşlandığı için Saray'daki işinden ayrıldığını, eve yardım etmek için, kendisinin de annesi gibi çarşıda satılmak üzere nakışlar işlediğini anlattı.

Her ikisi de birbirlerine muhabbet kuşları gibi sokulup, el ele, dizdize oturdukları halde sevişmekten kaçındılar. Rujiça, ilk adımın Stefan'dan gelmesini bekledi. Stefan onu büyük bir şefkatle öpüp, saçlarını, ellerini okşadığı halde, daha ileri gitmedi. Rujiça, sevmese bile onun artık başka bir kadına, karısına ait olduğunu hissetti. Acı ve kıskançlık doldu yüreğine. Duygularını belli etmemeye çalıştı.

Stefan, aklını kurcalayan konuyu dile getirmesi için, Rujiça'ya birçok fırsat yarattı. Sağlığından söz etti. Tvrtko'nun onu düğün gününde hastalandığı için evine götürdüğünü bildiğini söyledi. Hiç açık vermiyordu Rujiça.

Sonunda dayanamadı, "Rujiça, hamile misin?" diye sordu açık açık.

Rujiça ne diyeceğini bilemeden bir süre sustu, sonra gözlerini yere indirdi, "Evet," dedi.

Stefan, kızı kollarıyla sarıp bağrına bastı. Sonra başı ellerinin arasında, suskun oturdu. Kafasındakileri nasıl anlatacağını bilemeyen bir hali vardı. Nihayet, "Ne kadar?" diye sordu

"Üç buçuk aylık," dedi Rujiça.

"Rujiça, çocuğumuza babalık etmeyi çok istediğimi biliyorsun, değil mi?"

"Biliyorum Stefan."

"Bunu sen de ister miydin?"

"Her şeyden çok isterdim."

"Sen istersen, ona babalık edebilirim Rujiça."

"Nasıl?"

"Onu doğduğunda bana verirsen, sarayda bir prens veya prenses olarak büyür. Hiçbir şeyi esirgemem ondan. Doğacak çocuklarımdan ayrı tutmam."

"Ya ben Stefan, ben ne olacağım?"

Stefan yanıtlanmadı bu soruyu. Gerçekten o anda kendi de bilemiyordu cevabı.

"Senden bana kalan tek şey bu çocuk olacak Stefan. Onu kimseye vermem. Sana bile," dedi Rujiça.

"Çocuktan vazgeçersen hayatına daha kolay devam edersin. Evlenirsin. Başka çocukların olur."

"Asla!"

"Rujiça, makul ol. Kucağında bir çocukla kim alır seni?"

"Stefan ben evlenmek filan istemiyorum, bunu bil," dedi Rujiça, "Hayatımdaki tek erkek sen olacaksın. Ölünceye kadar yalnız seni seveceğim."

"Sen de şunu bil," dedi Stefan, "Ben bu evliliği mecbur oldu-

ğum için yaptım. Sen de benim hayatımda sevdiğim tek kadın olacaksın. Ben de ölünceye yalnız seni seveceğim. Bir daha hiç görüşmesek bile, sadece seni seveceğim."

"Stefan... Stefan... keşke..." Ağlamaya başladı Rujiça. Stefan'ın kollarında uzun müddet hıçkırdı. Bir çocuk avutur gibi, usul usul saçlarını, yüzünü okşuyordu Stefan.

"Sevgilim, sen de benim gibi, ister istemez bir düzen kurmaya mecbur olacaksın sonunda. Ne olur çocuğu bana vermeyi kabul et."

"Hayır," dedi Rujiça. Ayağa kalktı, yavaş yavaş ormanın içine doğru yürümeye başladı.

"Heyy, dur. Nereye gidiyorsun Daha konuşacaklarımız var."

Yerden bir kozalak alıp, tüm hızıyla fırlattı Stefan'a kız.

"Allah belanı versin Stefan," diye bağırdı. Stefan'ın yüzü bir anda kan içinde kaldı. Gözünün hemen yanında açılan bir derin sıyrıktan, kan sızıyordu. Rujiça yaptığını görünce geri geldi, eteğini yaranın üzerine bastırdı.

"Stejo, biliyor musun nereye oturmuşuz?" dedi. "Kavga ağacımızın altına oturmuşuz Stejo."

Stefan, yüzüne çok yakın duran kızın kiraz dudaklarını aldı ağzına, uzun uzun öptü. Yanakları yaşlarla sırılsıklamdı Rujiça'nın.

"Çocuğumu sana veremem. O benim olacak Stefan," dedi, "Ama sana söz veriyorum, erkek olursa senin adını taşıyacak. Stefan olacak adı ve soyu devam ettikçe, aşkımızın bir kanıtı gibi, bu ad da devam edecek. Kuşaklar boyunca bu adı sürdürmesini vasiyet edeceğim çocuğuma. Torunlarım, onların çocukları, büyük bir aşktan üreditklerini hep bilsinler diye."

Doğruldu, üstünü başını silkeledi, koruya birdenbire inen akşam karanlığının içinde, beyaz bir kuğu gibi ağır ağır süzülerek uzaklaştı. "Sana yine haber yollayacağım, Rujiça," diye seslendi Stefan. "Fikrini değiştirirsen sen de bana haber yolla."

Stefan, sırtı ağaca dayalı bekledi kız gözden kaybolana kadar, sonra yüzünü ellerinin içine gömerek, sessizce uzun uzun ağladı. Üzerine K harfi kazılı kavga ağaçları, bundan böyle ayrılık ağacıydı artık.

Rujiça'dan uzun bir müddet ses çıkmadı. Stefan'ın aklı, devlet işleriyle uğraşmadığı zamanlarda, hep Rujiça'ya takılıyordu. Tvrtko sık sık haber getiriyordu kızdan. İyiydi, ara sıra dere kenarında yürürken görülüyordu. Şişmanlamıştı biraz. Sonraları evinden çıkmamaya başladı kız.

Stefan, Rujiça hamileliğinin yedinci ayını doldurduğu sıralarda, çocuk konusunu Marina'ya açmaya karar verdi. Karısı, evlendikleri günden beri hiçbir falso yapmamıştı. Hep güleryüzlü ve sabırlıydı Stefan'a karşı. Akıllı ve çalışkandı. Özellikle kayınvalidesinin gözüne öylesine girmişti ki, Prenses, oğlu İtalyan kızıyla evlenmediği için, ne kadar üzüldüğünü hatırladıkça, âdeta utanıyordu.

Marina, evlendikleri gece, kocasına söz vermiş olduğu gibi, son derece iyi bir eş olmuştu. Ama o akşam yaşamış oldukları aşk gecesini bir daha yaşayamamışlardı. Stefan hiç o kadar çok içip, küp gibi sarhoş olmamıştı. Kendinden hiç geçmemişti. O geceyi takip eden başka gecelerde, karısını ihmal etmiyor ama, bir vazife ifa eder gibi, coşkusuz ve heyecansız yaklaşıyordu Marina'ya. Marina hiçbir şeyden şikâyet etmiyordu. Kocasının kollarına kendini bırakıyor, Stefan ne kadar sevgi verirse, o kadarla yetiniyordu. Zifaf gecesinde yaşadıklarının gerçekten de bir rüya olabileceğini düşünmeye başlamıştı Stefan.

Bir akşam odalarına çekildiklerinde, "Marina, sana bir şey söylemek istiyorum," dedi karısına.

"Söyle Stefan."

"Nasıl söyleyeceğimi bilemiyorum. Kabul etmeyebilirsin. Ama sana sormam gerekiyor, benim için çok önemli bir konu var."

"Senin için önemli olan bir konu benim içinde öyledir," dedi Marina, Stefan'ın yanına gelip oturdu, elini tuttu.

"Kabul etmeyebilirsin."

"Stefan kabulüm eğer seni mutlu kılacaksa, her ne olursa olsun, kabul ederim."

Stefan, karısının elini tutarak, ama onun yüzüne hiç bakmadan, kısık bir sesle anlattı. Sözlerini bitirdiğinde,

"Çocuğu kendi çocuğum gibi büyütürüm Stefan," dedi Marina, "O bebek seninse, benim de sayılır. Ama bir şartım var. Çocu-

ğun annesini görmesini istemem. Anne diye beni bilmeli. O kadın, buradan uzaklaşmayı kabul eder mi?"

"Çocuğumun en iyi şartlarda büyümesi için, bu fedakârlığı yapmasını isteyeceğim ondan," dedi Stefan. "Ona yalvaracağım, ne isterse vereceğim."

O akşam, karısına yine şehvetle değil ama derin bir sevgi ve minnetle sarıldı, yattıklarında. Evlendikleri geceden beri ilk kez, uyumadan önce, arkasını dönmedi, kollarında uykuya daldı Marina'nın. Deliksiz uyudu.

Ertesi gün Tvrtko'yu yolladı Rujiça'ya. Hava kararınca, dere kenarına mutlaka gelmesini tembihledi.

Çok önemli bir toplantı yapıyorlardı Saray'daki büyük salonda. Bütün soylu ailelerin temsilcileri, Stanak mensupları, Bosna Kilisesi'nin ileri gelenleri, hatta Bosna eşrafından hatırı sayılır tüccarlar, Yayçe'nin iki ünlü doktoru, birkaç saygı değer hocası ve Dyed... Uzun süredir yeşerttikleri umutlarını gerçeğe dönüştürmek üzereydiler. Yaklaşık iki yüz yıldır baskı yüzünden açığa çıkaramadıkları mezheplerini, Kiliselerini bağımsızlaştırarak, resmi dinleri olarak ilan etmeyi tartışıyorlardı. Ban Kulin, Kiliselerinin Katolik Kilisesi'nden ayrılmasını yürekten destekleyen oğlunu yanına oturtmuştu.

"Macaristan, Dubrovnik merkezli Başpiskoposluk'tan ayrılıp, kendi egemen olduğu merkeze bağlanmamız için süre tanımıştı. Süre doldu. Cevabımızı hemen vermeliyiz." Ban Kulin, orada bulunanların teker teker gözlerinin içine baktı. "Bu durum, kendi Kilisemizi, hiçbir merkeze bağlamadan, kendi inançlarımızın doğrultusunda, bağımsız kılmak için bir fırsat yaratıyor bize. Şimdi burada bulunan herkes, açıkça düşüncesini söylesin," dedi.

Stefan, bulundukları odayı holden ayıran perdenin arasından, Tvrtko'nun başını uzattığını gördü. Herhalde, Rujiça'ya haber verdiğini anlatmaya çalışıyordu. Göz kaş işaretleriyle uzaklaşmasını anlatmaya çalıştı. Ama bir türlü gitmiyordu kardeşi. Sonunda kalktı, perdenin ayırdığı bölüme yürüdü.

"Ne var Tvrtko, sana deminden beri, git diye işaret ediyorum. Çok önemli bir toplantıdayız, anlamıyor musun?" dedi sinirli sinirli.

"Stejo, Rujiça'yı bulamadım..."

"Sonra yine gider bakarsın. Sakın gelme bir daha buraya."

"Ne dediğimi anlamadın, Rujiça yok."

"Tamam Tvrtko, hadi git artık."

"Rujiça yok, gitmiş," dedi Tvrtko.

"Çarşıya gitmiştir, döner," dedi Stefan.

"Ağabey, Rujiça gitmiş. Günler önce, büyükbabasıyla gitmiş. Kimse nereye gittiğini bilmiyor."

Stefan'ın dizlerinin bağı çözülür gibi oldu. "Nereye gitmiş?" diyebildi sonunda.

"Dedim ya, kimse bilmiyor. Sana bir haber bırakmış, çocuk benim ama adı hep senin olacak, diye. Ne demek bu Stejo?"

Stefan, holde duran bankolardan birinin üstüne yığılır gibi oturdu. Henüz doğmamış çocuğunu ve Rujiça'yı bir daha göremeyeceğini yüreğinin derinliklerinde, ince bir sızı gibi hissediyordu.

Toplantıya geri döndüğünde, yüzü sapsarıydı. Ban Kulin'in gözünden kaçmadı oğlunun perişan hali. Çok yürekli bir karar almakta oldukları için, Stefan'ın fazla heyecanlanmış olabileceğini düşündü.

Kendi kiliselerini, Vatikan ve Bizans'dan bağımsız kılmakla, tehlikeli bir yola girdiklerini biliyorlardı. Ama, Bosna Kilisesi, sadece dini inançları açısından değil, siyasi açıdan da Boşnaklar'ın özgür ve bağımsız bir devlet olduğunu sembolize edecekti. Ve ne kadar tehlikeli olursa olsun, Bosna sınırları içinde ister soylu, ister köylü, tek bir Boşnak'ın dahi, bu davadan vazgeçmeye niyeti yoktu.

Osmanlı'nın gelişine kadar, yaklaşık iki yüz elli sene boyunca, üzerlerine gönderilen haçlı seferlerine, binlerce kişinin ölümü ile sonuçlanan kıyımlara, diri diri yakılmalara, işkencelere, maddi ve manevi eziyetlere rağmen, Bogomilizm mezhebi, Bosna topraklarında yaşayan insanların, içtenlikle bağlanacakları bir inanç olarak kalacaktı.

Prens Stefan, mektubu okumakta olan babasının ellerinin titrediğini fark edince, anladı durumu. Yaşlı adamın yüzü, bembeyazdı. Çok sıkıldığı zamanlarda yaptığı gibi, alt dudağını ısırıyordu ve sağ şakağı seğiriyordu.

İçine bir sıkıntı bastı. Yıllar evvel, yine bu odada toplantı halindelerken, sıkıntıdan boğulduğu, acıdan kavrulduğu bir başka günü hatırladı.

On yıl kadar önce, bu salonda çok önemli bir karar almışlardı. Bosna Kilisesi'ni özerkleştirmişlerdi. Kıvançlı olması gereken o gün, Stefan'ın sevinci kursağında kalmıştı. Tüm Bosna mutluluktan sarhoş haldeyken, Stefan, Rujiça'yı ve doğmamış çocuğunu tamamen yitiriyordu. Akşam, Bosna halkı kutlamalardayken, o Rujiça'yı, çocuğunu almak için baskı yaparak kaçırdığını düşünüyor, pişmanlık duyguları içinde kendini yiyordu. Boşnaklar'ın coşkulu sevincini yürekten paylaşamamıştı bu yüzden.

Ban Kulin, mektubu bir kenara koyup ağzının içine bakan Stanak üyelerine döndü, "Beyler," dedi. "Hayatım boyunca sadece savaştan korktum ben. Savaş bütün kötülüklerin anasıdır. İnsanın içinde vahşi ve kötü ne varsa ortaya dökülmesinden başka hiçbir işe yaramaz. Hiçbir topluma hayır getirmemiştir bugüne kadar. Şeytan işidir savaş. Ama korkarım bizim için artık kaçınılmaz oldu."

Herkes bir ağızdan konuşmaya başladı. Kimseyle dalaşmayan bu devleti kim savaşa sürükleyebilirdi? Yıllardır huzur, barış ve refah içinde yaşayan Boşnaklar şimdi neden bir savaşa girsinlerdi?

Ban Kulin, köşeleri armalarla, haçlarla süslü beratı masaya yaydı. Acı dolu bir sesle, "Papa Üçüncü Innocent, Bosna'ya bir Haçlı Ordusu yola çıkarmış," dedi.

Herkes sustu. Odaya bir ölüm sessizliği çöktü. Stanak üyesi Çengiç tane tane konuştu, "Papa, bir Hıristiyan toplumunun üzerine Haçlı seferi mi yolluyor?"

"Bizim Kilisemizi Hıristiyan Kilisesi olarak kabul etmiyor," dedi Ban Kulin.

"Hıristiyan değilse, ne Kilisesi bu?" diye sordu Stefan. "Müslüman ya da Yahudi Kilisesi mi?"

"Roma'nın gözünde, onun uygulamalarını en ince ayrıntılarına kadar kabul etmeyen her Hıristiyan, dinden sapmış kabul ediliyor," dedi Ban Kulin.

"İşte bu yüzden biz de kendi kilisemizi ayırdık ya," dedi Stefan, "Piskoposlar o kadar şekilci oldular ki, manevi değerleri tamamen unuttular, Roma'da."

"Ne yapacağız şimdi?" diye sordu Dumişiç. Sesi titriyordu.

Ban Kulin, sakin ve kendinden emin bir tonla yanıtladı: "Önce her türlü tedbiri alacağız, sonra Papa Üçüncü Innocent'i ikna etmeye çalışacağız, Roma'yı mantıklı olmaya davet edeceğiz."

Stefan, "Haçlıları Kotor üzerinden yollayabilirler, oraya bir öncü güç gönderelim," dedi.

"Dubrovnik üzerinden de gelebilirler," dedi Ban Kulin. "Şüpheli noktaların hepsine haberciler yerleştirilsin."

Stefan, devlet idaresinde, babasının sağ kolu haline gelmişti. Artık kocaman bir delikanlı olan Tvrtko da Bosna Ordusu'nda Batı komutanıydı. Yapısı itibariyle, bir askerden çok bir bilim adamı kişiliği taşıyordu. Hatta, Mijda'nın evlendiği yaz, din adamı olmak için çok ısrar etmişti babasına ama, Ban Kulin, her iki oğlunu da Bosna Ordusu'nun başında görmek istemişti. Doğu ve Batı komutanlıklarını iki oğlu arasında paylaştırmıştı. Bosna Ordusu savaşmayan sembolik bir ordu olduğu için, her iki Prens de ilgi alanlarına vakit ayırabiliyorlardı. Stefan, bürokrasi ve devlet işleriyle ilgileniyor, Tvrtko ise hem kendi dilinde, hem de İtalyanca ve Latince din, felsefe ve edebiyat kitapları okuyordu. Ama bu gidişat, değişeceğe benziyordu yakında. Askeri tatbikatları sadece talim için yapmaktan gurur duyan orduya savaş, adım adım yaklaşıyordu.

"Tvrtko'nun batı bölgesinde bazı hazırlıklar yapması gerekecek," dedi Ban Kulin. "Bir öncü kol batıda, bir başka öncü kol da güneyde incelemelerde bulunmak üzere hemen yola çıkmalı."

Stanak'ta başka kararlar da alındı. Bir çanağı andıran Bosna'nın dağlarını aşıp ovaya inmek kolay değildi. Bu yüzden, Haçlıların hangi kapıları aşarak geleceklerini az çok tahmin edebili-

yorlardı. Halkı korumak için alarm vermek, her ihtimale karşı ambarları doldurmak, madenleri özel korumalar altına almak gerekecekti.

Tvrtko, iki gün sonra, kumandasındaki atlılarla batıya doğru yola çıktı.

İki gün boyunca yol üstündeki hanlarda konaklayarak ilerlediler. Gittikleri yerlerde herhangi bir savaş hazırlığı yoktu. Halk sakin sakin gündelik yaşantısına devam etmekteydi. Mostar yakınlarına vardıklarında, köylerin bazılarında savaşın yaklaşmakta olduğuna dair ipuçlarına rastladılar. Köylünün mahsulunü istifleyen yabancılar, savaş talimleri yapan birtakım silahlı adamlar...

Tvrtko, Mostar yakınlarında bir handa bir süre konaklama kararı aldı. Casusları olup biteni öğrenene kadar, o ve arkadaşları, handa, tüccar kimlikleriyle kalacak ve bazı temaslarda bulunacaklardı.

Yolcu hanı kalabalıktı. Dubrovnik'e mal yüklemeye giden, ya da Bosna'ya doğru yol çıkmış tacirlerle, maden işçileriyle doluydu. Akşam yemeğinde, herkes içkiden nasibini bolca aldıktan sonra, Tvrtko, batıdan gelenlerden daha fazla bilgi edinebileceğini düşünüyordu.

Haris ve diğerleri sağa sola dağılınca, Tvrtko yatakhanenin bulunduğu üst kata çıktı, dengini bir kenara yığdı ve yatakların serilmesine yardımcı olan küçük oğlana seslendi:

"Heyy, bakar mısın yavrum, adın ne senin?"

"Stejo," dedi çocuk. Yataklara teker teker elindeki battaniyeleri bırakıyordu. Döndü Tvrtko'ya baktı. Alnına dökülen sarı saçlarının altında kocaman mavi gözleri pırıl pırıldı. Tvrtko bir an için kanının damarlarında donduğunu hissetti. Ağzından bir ad fırladı: "Stejo!"

"Efendim." Çocuk adını bu kadar duyarlılıkla söyleyen yabancıya biraz hayretle baktı.

"Stejo..." Boğazını temizledi yabancı. "Gel buraya oğlum."

Çocuk yaklaştı. Yabancı elini başının üstüne koydu, saçlarının okşadı, gözlerinde tarifi imkânsız bir özlemle, yüzüne baktı çocuğun uzun uzun.

"Annen burada mı senin?"

"Mutfakta çalışıyor."

"Baban?"

"Benim babam yok. Ben çok küçükken ölmüş."

Tvrtko, sevgili ağabeyinin, ona en hayran olduğu on-on iki yaşlarındaki haliyle karşısında duran hayaline bakıyordu, inanamayarak. Sanki Stefan birden onu elinden tutup çekecek, "Koş peşimden Tvrtko, dereye gidelim, sana yüzme öğreteceğim," diyecekti. O, kendinden hayli büyük olduğu için taparcasına sevdiği ve her şeyine özendiği ağabeyinin peşinde, küçük bir keçi yavrusu gibi atlayıp zıplayarak koşacaktı, yemyeşil çamların, meşelerin arasında.

"Su ister misiniz?" diye sordu çocuk. "Yatağınızın başına su koyayım mı?" Kendini yabancının ellerinden kurtardı, aşağı inmek için arkasını döndü. İki adımda bir zıplayarak... ormanda ceylan yürüyüşü... Stejo önde, Tvrtko arkada... iki adım düz, bir adım zıplayarak... gitti.

"Evet, su getir. Hemen!" diye seslendi Tvrtko.

Yatağa oturdu. Çocukluğu geri dönmüştü. Ona yüzmeyi, ağaçlara tırmanmayı, sapanla kuş vurmayı öğreten Stejo'su değil miydi bir an önce karşısında duran?

Birazdan çocuk bakır bir güğümle döndü.

"Stejo," dedi Tvrtko. "İşin yoksa, beni gezdirir misin civarda?"

"Anneme yardım edecektim. Kızar yoksa."

"Birlikte gidip izin alalım annenden."

"Annem yabancılarla gezmeme izin vermez."

"Ben yabancı sayılmam," dedi Tvrtko. "Senin babanın çok yakınıyım ben."

"Babamın arkadaşı mıydınız?" diye sordu çocuk.

"Evet."

Çocuğun peşinden merdivenlere yürüdü. Birlikte aşağı indiler. Bahçede çardağın altındaki büyük tahta masaya çinko tabakları diziyordu bir kadın. Arkası dönük olduğu için, Tvrtko onun beline kadar inen kalın sarı örgüsünü görebiliyordu sadece.

"Rujiça!" dedi. Sesi, Tanrı'ya dua eder gibi çıkmıştı. Döndü kadın. Bal rengi gözlerini kısarak baktı, adını bilen yabancıya.

Tvrtko nefesini tutup bekledi. Bir an sonra, o çok iyi tanıdığı ışık parladı gözlerinde kadının, ona doğru koştu. Şimdi birbirlerinin kollarındaydılar. Tvrtko sımsıkı bastırıyordu çocukluğunun anılarını, rengini, kokusunu, hasretini göğsüne.

"Ne kadar büyümüşsün Tvrtko! Ne kadar yakışıklı olmuşsun!" dedi Rujiça titreyen sesiyle.

"Sen hiç değişmemişsin oysa. Her zamanki gibi çok çok güzelsin," dedi Tvrtko. Aslında çok değişmişti Rujiça. Kalınlaşmıştı, yıpranmıştı. Teni eskisi gibi yasemin ve defne kokmuyordu. Uzun parmaklı güzel elleri, iş yapmaktan kızarmış, bozulmuşlardı. Ama sesindeki ve gözlerindeki ışık, hiç azalmamıştı. Rujiça'dan taşan sıcaklık, Tvrtko'ya uzakta kalan çocukluğunun bütün renklerini iletebiliyordu.

"Stejo, bize içerden ayran getir bir bakraç," dedi Rujiça oğluna. Masanın başına çöktüler. Tvrtko elini uzatıp Rujiça'nın yanağını okşadı.

"Evlendin mi Rujiça?" diye sordu.

"Hayır Tvrtko," dedi Rujiça. "Stefan'a sadık kaldım. Kolay olmadı hayat. Stejo buradan uzaklarda doğdu. Buraya sonra gelip yerleştik. Önce hayvancılık yapmayı denedik, beceremedik. Hastalık geldi, hayvanlarımızı öldürdü. Büyükbabam bir başka iş denedi. Yol üstünde olduğumuz için, yolcular evimizde konaklamaya başlayınca, evi büyüttük, hana dönüştürdük. Çok çalıştık, çok. Ben ve annem yemek yapar, yolculara hizmet ederdik. Annem iki yıl önce öldü. Şimdi bütün işler bana ve büyükbabama kaldı. Allahtan Stejo büyüdü de yardımcı olmaya başladı..."

Tvrtko, Rujiça'nın güneş vuran yüzünde, zor yılların izini daha iyi görebiliyordu şimdi.

"Benimle Bosna'ya dönün, size bakmak için elimden geleni yaparım," dedi.

"Olmaz, Tvrtkocuk. Stefan çocuğumu almaya kalkar. Bunca eziyeti neden çektim yıllardır? Küçük Stejo'yu kimseye kaptırmamak için."

"Rujiça," dedi Tvrtko. "Stefan seni üzecek bir şeyi asla yapmaz. Hayatta yalnız seni sevdi o. Üstelik kendi çocukları da var artık. Matey adında bir oğlu, iki de kızı var."

Rujiça'nın yüzüne bir gölge düştü. Demek çocukları olmuştu Stefan'ın. O yıllardan beri, ilk aşkının hayaliyle yaşar, doyar, nefes alırken, Stefan tepsi suratlı karısıyla defalarca sevişmişti. Ondan çocuklar yapmıştı.

"Oğlu, Stefan'a benziyor mu?" diye sordu.

"Senin oğlunu görene kadar, Matey'in babasına benzediğini sanıyordum, Rujiça. Matey de sarışın, ince bir oğlan. Ama Stejo'yu görünce..."

Stejo'nun yanlarına gelmesiyle sustular.

"Bu bey, babanın eski bir arkadaşı Stejo," dedi Rujiça, "civarı görmek istiyor, haydi, atını hazırla da rehberlik et ona."

Stejo'nun ince parmaklı elini tuttu Tvrtko. Bu temasla, içindeki sevgi ırmağı çağlayarak aktı küçük oğlana doğru. Kocaman mavi gözlerini Tvrtko'ya dikti Stejo, "Bayım," dedi, "madem tanıyordunuz, yolda bana babamı anlatır mısınız lütfen?"

Stejo ve Tvrtko, ancak zirvede durup vadiye baktıklarında görebildiler tozu dumana katarak ilerleyen atlıları. Güneş, gümüş rengi zırhlarına vurdukça, başka bir gezegenden gelmiş dünya dışı yaratıklar gibi, göz kamaştırarak parıldıyorlardı. Çocuk şaşkınlık ve hayranlıkla izliyordu aşağı patikada bir ışık rüzgârı gibi esen atlıları.

"Gizlenecek bir yer biliyor musun buralarda?" diye sordu Tvrtko.

"Var," dedi oğlan. "Arkadaşlarımla keşfettiğimiz bir mağaramız var, şu arkadaki dağın orada. Götüreyim mi sizi?"

"Önce annene ulaşmamız lazım. Kestirme yolu da biliyor olmalısın Stejo."

"Elbette," dedi çocuk. Tvrtko ve Stefan, Bosna kıyılarını, Bosna ormanlarını nasıl adım adım, ağaç ağaç biliyorlarsa, çocuk da buraları avucunun içi gibi biliyor olmalıydı.

"Hemen o kestirme yola götür beni. Annene bir an önce ulaşalım."

"Aşağıdaki atlılar..."

"Onlar Haçlıların öncüleri," dedi Tvrtko. "Stejo, onlardan bir an evvel kaçmalıyız. Onlar dokundukları her şeyi yerle bir ederler."

"Ama çok güzeller," dedi çocuk, "zırhları pırıl pırıl parlıyor."

"Tanrı, kullarını sınamak için yaratmadı mı şeytanı?" diye sordu Tvrtko.

"Ben hiç şeytan görmedim, henüz."

"Dilerim hiç görmezsin. Görmemen için kaçıyoruz ya Haçlılardan."

"Haçlılar şeytan mı?" diye sordu Stejo.

"Allah'ın adını kullanarak, insanlara Allah adına eziyet ve kıyım yapan herkes şeytandır," dedi Tvrtko. "Bunu böyle bil oğlum." Sonra çocuğun gösterdiği istikamete doğru sürdü atını.

Rujiça, bulaşık yıkıyordu hana vardıklarında. Mutfağa telaş içinde dalan oğlunu görünce şaşırdı.

"Misafirimiz nerede?" diye sordu.

"Eşyalarını toplamaya, arkadaşlarını bulmaya koştu. Sana da haber yolladı hemen hazırlanman için. Haçlılar geliyormuş."

Bembeyaz oldu Rujiça'nın yüzü. "Koş dedene haber ver," dedi, "arka çardakta uyuyordu, söyle hemen kalksın."

Tvrtko atıyla gözüktü, çocuk arka bahçeye giderken. "Rujiça, kıymetli eşyalarını al, atını hazırla, gidiyoruz," dedi.

"Ben gelemem Tvrtko, büyükbabam yaşlı, işimiz burada bizim..."

"Rujiça, sana anlatmama gerek yok, buraya uğrarlarsa başına gelecekleri biliyorsun. Büyükbabanı da al, hemen gidelim. Bosna'ya onlardan önce ulaşalım ki sizi koruyabileyim. Çabuk hazırlan, ben birliğimdeki arkadaşlarımı aramaya çıkıyorum. Hemen döneceğim," dedi Tvrtko. Atına atladı, mahmuzladı hayvanı.

Tvrtko yalnız döndü. Arkadaşları yanında yoktu. Rujiça büyükbabasıyla hararetli bir münakaşanın ortasında olduğu için, Tvrtko'nun ne kadar bitkin gözüktüğünü hemen fark edemedi.

"Arkadaşlarımın üçünü bulabildim ancak," dedi Tvrtko, "Sadece gövdeleri vardı. Başlarını uçurmuşlar." Yüzü bembeyazdı, elleri titriyordu.

"Benimle uğraşmayı bırak ve hemen git," dedi torununa yaşlı adam. "İçerdeki müşterilere ben bakarım."

"Büyükbaba, biz burada canımızı kurtarmaktan söz ediyoruz, sen müşterilerini düşünüyorsun," dedi Rujiça.

"Bu yaştan sonra ben at üzerinde günlerce gidemem. Gelir de öldürürlerse, öldürürler, umurumda bile değil. Zaten öleceğim, bir iki yıl içinde. Kızım, oğlunu ve kendini kurtar, git Prens'le. O sizi benden iyi korur," dedi.

"Rujiça, lütfen acele et," dedi Tvrtko.

Küçük oğlan sımsıkı sarılmıştı dedesine. Tvrtko oğlanın ince kollarını zorla çözmek zorunda kaldı dedesinin boynundan. Rujiça'nın gözlerinden yaşlar ip gibi iniyordu. Büyükbabasını birkaç kez üst üste kucakladı. Atlarına bindiler.

"Haçlıların gelmekte olduğunu yolculara bildirin," dedi Tvrtko, "aralarında Hıristiyan olmayanlar bulunabilir."

"Haçlı bir yerden geçmeye görsün, her şeyi, herkesi talan eder, din iman tanımaz," dedi yaşlı adam. "Ama ben yine de onlara bildireceğim."

"Büyükbaba, kendine çok dikkat et. Atlılar uzaklaşınca, hemen geri döneceğiz," dedi Rujiça.

"Beni merak etme yavrum. Onlara hizmet edeceğim için, bana dokunmazlar. Dokunsalar ne fark eder, zaten şurda iki günlük ömrüm kalmış. Siz kendi canınızı kurtarın bir an evvel."

"Askerlerim uğrayacak olurlarsa, nehir boyunca kuzeye doğru ilerleyeceğiz. Beni mutlaka bulsunlar," dedi Tvrtko.

Arkalarında bağı, bahçeyi, taş hanı, hamaklara serilmiş yolcuları, çardağın altında onlara el sallayan ihtiyarı bırakıp kuzeye doğru ilerlediler.

"Nereye götürüyorsun bizi?" diye sordu çocuk.

"Seni ve anneni ana vatanınıza götürüyorum," dedi Tvrtko.

Bosna'ya vardıklarında Rujiça ve oğluyla ne yapacağını şu anda hiç bilmiyordu. Onları Saray'a sokması imkânsızdı. Ama, geçici olarak bir hana yerleşebilirlerdi. Dyed'e başvurup, ondan yardım isterdi. O, mutlaka bir yolunu bulurdu Rujiça'yı barındırmanın. Bu yaşa geldi geleli, Tvrtko onun herhangi bir derde deva olamadığını görmemişti daha. Çok yaşlanmış olmasına karşın hâlâ dinçti, kafası hâlâ çalışıyordu ve babası bile her başı sıkıştığında ona danışmaya devam ediyordu.

Bunları düşünürken, bir taraftan da dörtnala at sürüyordu Tvrtko. Rujiça ve çocuk ona yetişmekte zorlanıyorlardı. Ağaçların

seyreldiği düzlüğe geldiklerinde, atı birden kişneyerek şaha kalktı. Dizginlere tüm gücüyle asılmasa az daha atın üstünden fırlayıp ileri uçacaktı. Hayvan bir şeyden ürkmüşe benziyordu. Etrafına bakındı ve az ilerdeki ağacın dallarında sallanan cesetleri gördü. Bir an gözlerine inanamadı. Onun askerleri... onun çocukluk arkadaşları... kuzeye doğru at sürüp, onu mutlaka bulmaları için haber bıraktığı yoldaşları... armut gibi sallanıyorlardı bir ulu çınarın dallarında. Haçlılar geçmişti buradan.

"Rujiça," dedi, "dostlarımı gömmeme yardım eder misin? Onları bu halde bırakamam."

"Elbette ederim ama, zaman kazanmak isteyen sendin, Tvrtko," dedi Rujiça. Küçük oğlan atından indi, yere yattı ve kulağını toprağa dayadı.

"Nal sesleri var," dedi ayağa kalktığında. "Bana bunu handa kalan bir Türk öğretti. Sen de denemek ister misin?"

"Hayır, sana inanıyorum. Bizi hemen o gizli mağarana götür, Stejo," dedi Tvrtko. Stejo, tekrar atına bindi, o önde, annesi ve babasını tanıyan yabancı arkada dağlara doğru ilerlemeye başladılar.

"Stejo haç çıkartmasını biliyor mu Rujiça?" diye sordu Tvrtko.

"Hayır."

"Ne olur ne olmaz, ona bir an evvel öğretsen iyi edersin," dedi Tvrtko.

"Ben Bogomil'im. Haç çıkartmayız biz," dedi çocuk.

"Ne olduğunu biliyorum oğlum. Ama ukalalık etmenin hiç sırası değil," dedi Tvrtko, elini göğsünün üstünde soldan sağa, yukardan aşağı gezdirdi. "Bak, yakalanırsak böyle yapacaksın. Vaftiz edildiğini de söylersin emi. Bu belayı atlatana kadar, koyu bir Katoliksin sen."

"Ben ne haç çıkartırım ne de yalan söylerim," dedi çocuk.

"Babanın burnundan düşmüşsün Stejo," dedi Tvrtko. "O dik kafalı, inatçı, düşünmeden konuşuveren Stefan'ın oğlusun sen."

Yabancının sesi o kadar sevecendi ki, çocuk iltifat mı işitiyor yoksa azar mı, içinden çıkamadı.

Tvrtko, Rujiça ve küçük Stejo'nun dağlardaki maceraları tahminlerinden çok daha uzun sürdü. Haçlılar, kışı geçirmek için

Bosna'ya uzanan yolun üzerindeki Hum köylerine yerleşmişlerdi. Mahsul bol, hava ılımlı, kızlar ve kadınlar güzeldi. Köylüler, sevgili dinlerinin bekası için yola düşmüş bu askerlere her türlü misafirperverliği gösteriyordu. Doğuda yayılmakta olduğunu bildikleri başka bir inancın aralarına sızmasını, kendi topraklarına yayılmasını önlemek için savaşacak olan bu kutsal ordunun askerlerine ikram ve saygıda kusur etmiyorlardı. Ama, birkaç gün süren bir ağırlamadan sonra, işin gerçek yüzü yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlıyordu. Askerler önce mahsule el koyuyorlardı sonra da kızlara ve kadınlara. İtiraz edenler, din adına öldürülüyordu. Katolik mezhebinden olmayan Ortodokslar'a, ölüm çok daha çabuk geliyordu. Ama Katolikler de alıyorlardı talan, tecavüz ve şiddetten nasiplerini. Bir köyü soyup sovana çevirdikten sonra, ikinci köye gidiyorlardı. Aralarında ahlak ve izan sahibi pek az komutan çıkıyordu. En iyi niyetli, en cesur komutanlar bile, şarapları içtikten sonra sarhoşlayıp azan askerlerine söz geçirmekte zorlanıyorlardı. Balkan topraklarında, 'Haçlı' asker gördüğünde tit tir titremeyen köylü kalmamıştı.

Tvrtko, Rujiça ve küçük Stejo, dağların tepelerinde kurulu, keçi besleyen birkaç evden meydana gelmiş küçük köylerde barındılar bir kış boyu. Tvrtko, üzerinde taşıdığı kıymetli eşyalarını, altın yüzüğünü, ucunda Kraliyet arması bulunan kösteğini, sırma işli iç gömleğini, evlerinde kalma karşılığı köylülere armağan etti. Üçü birden kış boyunca çalıştılar. Tvrtko ve Stejo bütün kış dağlarda odun kestiler. Rujiça köylü kadınlara bilmedikleri yemekleri pişirdi, hamurlar açtı, dikiş ve nakış öğretti, hastalarına baktı.

Bahar gelip karlar eriyince, Haçlıların gidecekleri yerlere varmış olabileceklerini düşünerek, tekrar yola koyuldular. Yanılmışlardı. Haçlılar, münbit toprakları kolay kolay bırakacağa benzemiyorlardı. Ama onların peşinde değil, önlerindeydiler, Allah'tan. Tvrtko, korumasına aldığı kadın ve çocukla, onların talan edip geçtikleri yerlere bir iki gün sonra ulaşarak, emanetlerinin canlarını korumayı başarabiliyordu.

Bin bir cefa ve güçlükten sonra, Bosna topraklarına vardıklarında, ilk yola çıktıkları güne göre her üçü de çok değişmişti. Bir yıla uzayan eziyetli yolculuğun sonunda, Stejo zamanından evvel

genç bir delikanlıya, Rujiça büsbütün yıpranarak orta yaşlı bir kadına dönüşmüştü. Tvrtko ise olgunlaşmıştı. Yurduna, ailesine ulaşma isteğinin yanı sıra, iki kişinin sorumluluğunu da yüklenmiş olduğu için, hızlı hareket edememişti. Rujiça'yı ve yeğenini sağ salim Bosna'ya ulaştırabilmek için, yollarda bunca zaman kaybetmişti. Hiç tehlikeye atılmamıştı. Zaten dövüşmekten oldum olası hoşlanmamıştı Tvrtko. O, ağabeyi gibi atak, dövüşken değildi. Onun yerinde Stefan olsa, çoktan varmış olurdu menziline. Ama Tvrtko, ağır ağır, sorumluluğundaki kadını ve çocuğu hiçbir tehlikeye atmadan yol almayı tercih etmişti. O zaman içinde ise, hep düşünmüştü. Yanında getirdiği ve gözü gibi sakladığı bir iki kitabı, baştan sona defalarca okumuş, yine düşünmüştü. İnsanoğlunun sırrını çözmeye çalışmıştı.

Neydi acaba insanı böylesine aç gözlü, şiddet yanlısı ve dövüşken yapan? Etrafına sadece sevgi ve şefkat ilham etmiş bir peygamberin getirdiği din adına, gökten indirilmiş melekler gibi parlayan şövalyeler bir yıldır talan ediyorlardı Balkanlar'ı. Bağları bahçeleri dağıtıyor, kadınların ırzına geçiyor, erkekleri öldürüyorlardı. Allah adına yapıyorlardı bu işleri. Tvrtko hep düşünüyor ama çözüm veya yanıt bulamıyordu. Ara sıra Dyed'in sözleri takılıyordu aklına, "Güç ve para, süsler, mücevherler, zengin giysiler, ağır yemekler insanı ruhundan, Tanrısından koparıp şeytanın mekânına çeker. Dünya nimetleri şeytan işidir. Allah'a yakın olmak istiyorsan, sakin ve sade ol."

Pırıl pırıl üniformaları, gümüş gibi parlayan miğferleri, süslü ve besili atları ile Haçlı ordusu, şeytanı temsil eder hale geldiğine göre, bir doğruluk payı olmalıydı dediklerinde.

Ruhunun derinliklerine indikçe, büsbütün çıkmaza giriyordu Tvrtko. Yanıtsız kalan soruları giderek çoğalıyordu.

Sonunda, sevgili şehrinin surlarına vardığında, üstü başı perişan, ruhu, yüreği ve özellikle de karnı çok çok açtı. Önce ailesine kavuşmak, bir güzel yıkanmak ve rahat bir yatakta uyku çekmek, uyanınca artık sadece yemek pişirmekle ilgilenen yaşlı dadısının onun için hazırlayacağı nefis böreklerini yemek, sonra da Dyed ile uzun uzun konuşmak istiyordu. Çok şey vardı söyleyeceği. Rujiça ve Stejo hakkında da konuşacaktı Dyed'le.

Tvrtko hayal ettiklerinin hiçbirini yapamadı. Şehir kuşatma altındaydı. Haçlılar çepeçevre sarmışlardı surları. Şehire girip çıkan köylülerinden bir şeyler öğrenmeyi umdu. Ama şehire ne giren vardı ne çıkan. Rujiça ile oğlunu emin bir yerde bırakıp, şehire tek başına girmeyi denedi. Kapılarda Haçlı muhafızları vardı. Kimliğini onlara açıklayamazdı. Madene doğru sürdü atını. Orada çalışan amelelerle konuşabilirdi. Doğru düşünmüştü. Maden işlemeye devam ediyordu. Havanın kararmasını, nöbetçilerin azalmasını bekledi. Madenden çıkıp, köyüne yollanan bir ameleye yaklaştı, şehirde neler olduğunu sordu.

"Papa'nın askerleri kenti muhasara altında tutuyor," dedi amele, "Bosna köylerinde çok kıyım yaptılar. Çok kişiyi öldürdüler. Ban Kulin, daha fazla kan akmasını önlemek için, bugün anlaşma imzalayacakmış. Papa'ya boyun eğecekmiş. Bosna Kilisesi'ni, Split Papazları'na bağlayacaklarmış. Ulu Ban günah ve haç çıkartacak, iyi bir Katolik olduğunu ispat edecekmiş. Ne günlere kaldık!"

Rujiça ve Stejo, yaşlı bir çınarın gölgesinde dinleniyorlardı. Uzaktan bir atlının tozu dumana katarak geldiğini gördüler.

"Aaa, bu gelen Tvrtko," dedi Rujiça. "Kötü bir şey var galiba, bu gelişi beğenmedim."

Tvrtko, yanlarına geldiğinde atından inmedi.

"Geri dönüyoruz," dedi. "Babam Kilisemizi Papa'nın Kilisesi'ne bağlıyormuş yeni baştan. Haçlıların bir yıldır yaptıklarını yakından gördükten sonra, yaşadığım sürece, kimse bana haç çıkarttıramaz. Sevgili babamın hatırına bile yapamam bunu."

"Biz de seninle döneriz," dedi Rujiça.

"Evet, siz de benimle geleceksiniz. Yıllar öncesinden ağabeyime verilmiş bir sözüm var, Rujiça," dedi Tvrtko. "Ona verdiğim sözü tutmak zorundayım. Çocuklarımızın asla Katolik olmayacaklarına dair ona söz verdim ben."

"Ya Stefan'ın çocukları, Matey ve kızlar?" diye sordu Rujiça.

"Onlar Stefan'ın sorumluluğu altındalar. Ama Stejo'dan ben mesulum. Yaşadığım sürece, kimse sizin kılınıza bile dokunmayacak, ve inancınızı değiştiremeyecek. Söz veriyorum," dedi Tvrtko,

"Sen ve oğlun, benim korumam altındasınız artık. Geldiğimiz yere dönüyoruz."

Atının üstünde, yüksek tepelerden Vrbas'a baktığında, güneş batmak üzereydi. Sabahın ilk ışıklarında hep olduğu gibi, yine kıpkızıldı nehir, Boşnaklar için kan ağlıyordu.

İki küçük oğlanın, nehrin kırmızı sularına dalıp çıktıklarını, güle eğlene itiştiklerini görür gibi oldu bir an.

"Elveda benim güzel Bosnam," dedi Tvrtko. "Elveda sevgili yurdum, sevgili ailem. Elveda cefakâr Boşnak kardeşlerim. Elveda."

Trebeviç

Ah, gamlı kış güneşi, aydınlığın
Bütün suçlarını kalbimde taşırım
Görerek ah görerek, bilerek bir yığın
Karanlık gündüzün üstünde yaşarım

C. A. KANSU

Mart 1993

Dürbünle baktığında, taa yokuşun en dibinde, bir toz dumanı görür gibi oldu Burhan. "Tanrım ne olur, bu gelen Nusret olsa, Nimeta bir çözüm bulmuş olsa," diye dua etti içinden.

Toz dumanı yoğunlaşarak yaklaşıyordu. Her an umutları biraz daha artıyordu Burhan'ın. Bu bej bulutun arkasında, belki de oğlunu yaşama bağlayacak mucize geliyordu. Nimeta'nın, bulup buluşturduğu geçiş izinleri, kimlikler, belgeler, bir şeyler geliyordu. Bu hayale inanmak istiyordu Burhan. Dünyada bugüne kadar istediği her şeyden fazla istiyordu döne döne yokuş yukarı tırmanan yolda onlara yaklaşmakta olan vasıtanın, oğluna umut taşımasını.

Saatlerdir, Fiko'nun başı dizlerindeydi. Çocuk yaralı bacağını üst üste konan parkalara uzatmış, babasının kucağında yatıyordu. Ağrı kesici iğnenin etkisi bir süre sonra azalmaya yüz tutmuş, Fiko hafif hafif inlemeye başlamıştı. Burhan, çocuğun dikkatini yaralı bacağından alıp, başka şeylere çekmek için ne yapacağını bilememişti.

Bir ara Fiko'ya Milaçka kırmızıya dönüştüğü için, "Nehir yine Boşnaklar için kan ağlıyor," dediğinde, oğlu bu sözü ilk kez işittiğini söylemişti babasına...

"Oysa bu deyim, Kulin kadar eskidir," demişti Burhan.

"Baba, bu 'Kulin kadar eski' lafı nereden çıkmış, Allah aşkına?"

diye sormuştu çocuk. Kendi soyadına da atıfta bulunan bu benzetmeyi ne zaman duysa, irkilirdi Fiko. Nedense kendini eski püskü eşyaların satıldığı bir tozlu eskici dükkânındaki eprimiş, solmuş, yer yer yırtık bir işlemeli bohça gibi hissederdi. Anneannesinin sandığında bolca bulunan o hiçbir işe yaramaz, naftalin kokulu bohçalardan biri gibi.

Burhan biraz da oğlunu oyalamak için, bu sözün nereden çıktığını anlatmaya koyulmuştu. Fiko o kadar ilgiyle dinlemeye başlamıştı ki okul kitaplarında olmayan bu bilgileri, inlemeleri azalmış, dikkati Burhan'ın ona özetlediği Boşnak tarihi üzerine yoğunlaşmıştı.

Fiko da her çocuk gibi, Tito'dan sonra yazılan resmi tarihi okumuştu okulda. Oysa, şimdi bir ambulansta, babasının kucağında, hayatı pamuk ipliğine bağlı, ağrılar içinde beklerken, ülkesinin tarihine dair ne varsa öğrenmek istiyordu.

Çocuğun ilgisini çeken bir konu yakalayabildiği için sevinmişti Burhan. Hiç olmazsa, dayanılması zor bekleyişi kolaylaştırıyordu oğlu için. Bir masal anlatır gibi anlatmaya başlamıştı, Boşnakların serüvenini.

"Bir varmış bir yokmuş, altıncı, yedinci yüz yıllarda Bosna topraklarını, sayısı onu geçmeyen derebeyleri aralarında paylaşmış, geçinip giderlermiş. Avrupa'nın en güçlü, en bağımsız derebeyleriymiş onlar. Bağlı oldukları krallıklara karşı görevlerini yerine getiremedikleri zamanlarda bile, diğer feodal sistemlerde olduğu gibi, topraklarını kaybetmezlermiş. Yıllar akıp gitmiş. 1082 yılında, Macaristan Kralı, Bosna topraklarını işgal edince, Stefan adındaki soyluyu, kendine bağlı bir 'Ban' olarak atamış Bosna'ya ki, Stefan, onun adına idare etsin işleri. Yani, Macaristan Kralı için vergileri toplasın ve asker yetiştirsin. İşte o zamandan sonra, birbirlerinin topraklarında gözü olmayan derebeyleri, sık sık 'Ban' olabilmek birbirleriyle de savaşır olmuşlar.

Ortaçağlarda üç güçlü 'Ban' vurmuş damgasını Bosna'nın tarihine. Bu prenslerden ilki, 1180 yılında, Boşnaklar'ı Sırbistan'ın egemenliğinden kurtararak, tarihe Bosna'yı ilk kez özgür bir dev-

let olarak yazdıran, Ban Kulin'miş. Daha sonra, Ban Kulin, Bosna Kilisesi'ni de özgürleştirmiş. Bogomil mezhebini Boşnaklar'ın resmi dini ilan etmiş. Ne çare ki yıllar sonra, halkının Papa'nın Haçlı orduları tarafından diri diri yakılmasını önlemek için, 1203'te Katolikliği kabul etmek zorunda kalmış. Bir yıl sonra da kederinden ölmüş."

"Ya ötekiler?"

"Bosna tarihinde çok önemli iki Ban daha varmış, oğlum. İsimleri, Kotromaniç ve Tvrtko'ymuş. Prens Kotromaniç, 1322 yılında tahta çıkmış. Onun zamanında Hersek de Bosna devletinin sınırlarına dahil edilmiş. O da Bogomil olduğu için, Papa'nın Haçlıları tarafından işkenceyle Katolik olmaya zorlanmış. Tvrtko ise, 1353'te tahta geçmiş. Sınırlarını Dalmaçya kıyılarına kadar genişletmiş ve unvanını 'Ban'dan 'Kral'a değiştirmiş. Bosna Krallığı onun zamanında en geniş sınırlarına ulaşmış. Ama gelmiş geçmiş on sekiz adet Bosna Banı ve Kralı arasında, efsanevi bir kimliğe sahip olmak sadece Ban Kulin'e nasip olmuş. Boşnaklar onun adına şiirler ve şarkılar düzmüşler. Devrinden 'bereketli altın yıllar' diye söz etmişler ve herhangi bir şeyin zaman içindeki eskiliğini anlatmak için de, bildiğin gibi, 'Kulin kadar eski' deyimini kullanır olmuşlar."

Burhan, gözleri kapalı olduğu için, uyuyor sanmıştı oğlunu, susmuştu. Başı önüne düşmüş, bir süre onun da içi geçmiş, bir rüyanın tam ortasında Fiko'nun, "Baba, biz madem Hıristiyan'dık, neden sonra Müslüman olmuşuz?" diyen sesiyle irkilip, kendine gelmişti.

Oğlunun kuruyan dudaklarını ıslatmıştı matarasındaki suyla. Ayağındaki yarayı kontrol etmiş, sargı bezini incelemişti. Kanama durmuş gibiydi. Ambulansa sinmiş kan kokusuna burnu biraz alışmıştı Burhan'ın.

"Biraz uyumak ister misin?" diye sormuştu.

"Baba, biz niye Müslüman olduk?" diye yinelemişti çocuk. "Hıristiyanken niye döndük?"

"Şimdi bunu öğrenmek istiyor musun gerçekten?"

Güneş gökyüzünde yükselmeye başladığından beri, ambulansın içi ısınmış, kan kokusu Burhan'ı yeniden tutmaya başlamıştı. Nusret bir türlü dönmüyordu. Zamana karşı bir sabır savaşı ver-

mekteydiler ve Boşnaklar'ın neden Müslüman oldukları şu anda umurunda bile değildi Burhan'ın. Olmasalardı, belki de başlarına bu işlerin gelmeyeceğini düşünüyordu. O zaman bu Sırp kasapları ya da kalleş Hırvatlar ne bahane bulacaklardı acaba onları yerlerinden etmek için?

"Boşnaklar aslında pek de 'dönmüş' sayılmaz, Fiko," demişti Raif. "Bogomil inançlarına çok yakın bir dindi Müslümanlık. Anadolu denen topraklarda, Osmanlı İmparatorluğu kurulmuştu, biliyorsun. Türkler akınlar düzenlerken, ufak ufak göç de etmeye başlamışlar Balkanlar'a. Bu göçler meğer Osmanlılar'ın fetih propagandalarıymış. Fethetmeyi düşündükleri topraklara, önceden Anadolu dervişlerini gönderip, gönül kazanırlarmış."

"Bir nevi halkla ilişkiler, yani," demişti Burhan.

"Aynen öyle."

Burhan'ın gözü Fiko'nun bacağındaydı. Sargının üzerine taze kan çıktığını fark etmişti ama, oğlunu ürkütmek istemiyordu. Raif, Burhan'ın ilaç çantasını karıştırmaya başladığını görünce, Fiko'yu oyalamak için, o sürdürmüştü anlatmayı.

"Ortaçağ, Hıristiyanlığın en karanlık dönemi. Papa, Roma'ya bağlı Katolik Kilisesi adına, Patrik de, Bizans'a bağlı Ortodoks Kilisesi adına canına okuyor Bogomiller'in. Onlara yapılan eziyetin haddi hesabı yok. Boşnaklar inatçı adamlar. Kıyımlara, işkencelere, eziyetlere rağmen vazgeçmiyorlar inançlarından."

"Bu Bogomiller de Hıristiyan değil mi zaten, alıp veremedikleri neymiş?" Fiko ilgileniyordu konuyla. Burhan, çantadan bir enjektör çıkarmıştı.

"Yine mi iğne yapacaksın baba?" Bıkkındı Fiko'nun sesi.

"Boşver benim ne yaptığıma oğlum, sen dayını dinle," demişti Burhan.

"Evet dayı, anlat! Gider ayak tarihimi öğreniyorum işte, ben de. Neden acaba bunları hiç konuşmamışız daha önceleri?"

"Nereye gidiyorsun yeğen?" diye sormuştu Raif. Aynı anda, bir ağızdan Fiko, "Öbür tarafa", babası da, "En yakındaki hastaneye," demişlerdi.

Burhan oğlunun sözünü kendi lafı bittikten sonra algılamıştı. Tekrar konuşmaya başladığında sesi titriyordu,

"Fiko, öbür tarafa gitmiyorsun oğlum. Daha çok çok gençsin. Önünde uzun ve mutlu bir yaşam olacak. Buna bütün kalbinle inan. Annen biraz sonra bir çözümle bize ulaştığında, bu kâbus bitecek. Her şeyin yolunda gitmesi için, umutlu olmalıyız. Tek çaremiz bu."

Raif, bu çok hassas konuyu bir an önce kapatmak için, gevezeliğe başlamıştı yine.

"Nerede kalmıştık? Haa, hiç konuşmazdık bunları, sahi. Çünkü biz artık tek bir millet olmuştuk. Farklılıklarımızı ön plana çıkartmak istemiyorduk. Öyle veya böyle, Yugoslavlar'dık işte!" Yüzünde çok tuhaf bir gülümseme vardı Raif'in biraz tükürür, biraz ağlar gibi. Müslüman olmalarını kimsenin gözüne sokmadıkları halde, başlarına neler gelmişti.

"Bu Bogomiller de Hıristiyandı ama, haç çıkarmaya, vaftiz edilmeye ve İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna inanmıyorlardı, Fiko. İsa, sadece bir peygamberdi onların gözünde. Kiliseye gitmeyi de sevmezlerdi. Ama içleri sevgi dolu ve tertemizdi. Dünya nimetlerinden uzak kalarak Tanrı'ya ulaşacaklarına inanıyorlardı. Çünkü dünya şeytanın cirit attığı yerdi, cennetse Tanrı'ya aitti. Gerek köylüler olsun gerekse Boşnak Beyleri, o sırada Balkanlar'a yayılmakta olan Bektaşi dervişleri ile bir gönül bağı kurmaya başlamışlar, inançlarında benzerlikler de olduğu için. Biliyor musun, Anadolu Müslümanları'nın da Bogomiller gibi Zerdüşt'ten etkilendiklerini, şamanist izler taşıdıklarını okumuştum, bir zamanlar."

"Kafamı karıştırıyorsun, dayı."

"Kafa karıştıracak bir şey yok ki burada. Kendi kiliselerinden çekmedikleri kalmayan Bogomiller, inançları arasında da bu kadar benzerlik olduğuna göre..."

"Çaresiz Müslüman olmuşlar, desene dayı."

"Çaresizlikten değil." Raif, Fiko'nun bir şeyi iyi anlamasını istiyordu. "Katolikliği seçselerdi, Osmanlı'ya hiç fark etmezdi. Din baskısı yapmıyordu Osmanlı, onun derdi vergisini toplamaktı. İbadetlerinde serbest kalmak şartıyla, Osmanlı defterlerine Müslüman olarak geçmeleri teklif edilmiş. Hıristiyan olarak kaydedildikleri takdirde, yine Katolik ya da Ortodoks kiliselerinin baskısı altında kalacaklarını düşünen Boşnaklar, bu teklifi kabul etmişler. İslam-

laşma bir gecede olmamış, Fiko. Yüzyıllara yayılmış. On beşinci yüzyılın sonlarına doğru, Bosna'da Müslümanlar'ın sayısı Hıristiyanlar'ın sekizde biriyken, on altıncı yüzyılın ortalarına gelindiğinde, bir de bakıyorsun Boşnaklar'ın yarısı Müslüman olmuş."

Burhan bir meterjin iğnesi daha yapmaya hazırlanıyordu oğluna. "Tarih dersine bir dakika ara verin," demişti, oğlunun kalçasına iğneyi batırırken.

"Baba, sen iğne vurmayı ne zaman öğrendin?" diye sormuştu Fiko.

"Savaş insana her şeyi öğretir. Bir de barış içinde yaşamayı öğretse, keşke."

Burhan, iğneyi yaptıktan sonra, Raif'e dönmüştü. "Yahu ben senin tarihe bu kadar meraklı olduğunu hiç bilmiyordum," demişti.

"Enişte, hepimizin bir gizli yönünü ortaya çıkardı bu savaş öyle değil mi? Ben de sende saklı bunca cevheri görememişim yıllardır."

Gülmüştü Burhan, "Keşke..." demiş ve susmuştu. Raif düşünmüştü, bu cümle nasıl tamamlanırdı diye, "Keşke savaş olmasaydı da, sen bendeki cevheri görmeseydin," mi, yoksa "Keşke bendeki cevheri Nimeta da görebilseydi," mi? Burhan'ı bu kadar yakından tanıyalı beri, ablasını ne zaman düşünse, ince bir sıkıntı kaplıyordu içini. Bu kez de kendi sıkıntısından kurtulmak için, yine Fiko'ya dönmüş, tarih dersine devam etmişti.

Çocuğun ateşi çıkmaya başlamıştı. Önce hafif bir titreme gelmişti. Burhan parkalardan birini bacağının altından alıp, üstüne örtmüştü. Sonra, uyku ile uyanıklık arasında gidip gelmeye başlamıştı Fiko.

Uyanık olduğu zamanlarda, "Anlat, dayı," diyordu. Geceyi kazasız belasız sona erdirmeye çalışan Şehrazad gibi, masalını uzata uzata, ayrıntılarla süsleye süsleye anlatıyordu Raif. O yorulduğunda, Burhan başlıyordu anlatmaya. Sanki susarlarsa, anlatacakları biterse, Fiko da bitecekti. Sanki her üçünün arasında, Bosna tarihine ilişkin bir büyü oluşmuştu. "Anlat, dayı... anlat, baba..." Onlar anlattıkça, sesleriyle hayata bağlanıyor gibiydi çocuk. Onlar anlattıkça, ecel ambulansın kapısından içeri uzatamıyordu başını.

Hep anlatıyorlardı. Fiko, yarı uyku yarı baygınlık içinde, tarihin labirentlerinde gidip geliyordu.

Osmanlı akıncıları at koşturuyordu Balkanlar'da. 1350'lerden itibaren, Trakya'yı, Bulgaristan'ı aşıp geliyorlardı akın akın. Sırplar, Boşnaklar, Macarlar, Hırvatlar karşı koymaya çalışıyordu akıncılara. Gidiyor ama her bahar daha da güçlenerek geri dönüyorlardı. Fiko çekiyordu orduların başını. Kılıcı elinde, atının üstünde dörtnala koşuyor, koşuyordu Kosova'da. Kâh o tarafta, kâh bu tarafta savaşıyordu. Bosna toprakları, Vişbosna dolayları, bir Macarlar'ın bir Osmanlılar'ın eline geçiyordu. Boşnaklar, Macarlar'la Osmanlılar'ın arasında bunalıyordu. Yalın kılıç Osmanlı akıncıları, birden gümüş miğferleri, çelikten örülmüş zırhlarıyla Haçlı ordularına dönüşüyordu. Yine savaşıyordu Fiko. Bu kez de Haçlılar'a karşı savaşıyordu. Savaş hiç bitmiyordu. Durmaksızın akıyordu kan. O kadar çok akıyordu ki, Milaçka önce pembeye dönüşüyor, sonra kıpkızıl oluyordu.

Burhan sigara tabakasına sardığı gazlı bezi, tüm gücüyle bastırıyordu yarasına oğlunun. Raif fanilasını çıkartıp mataradaki suyla ıslatıyordu Fiko'nun ateşten yanan alnına koymak için.

Fiko elinde kılıcı, atını koşturuyordu. "Anlat dayı... anlat baba..."

Raif anlatıyordu. Anlatırken gözyaşları yanaklarından sessizce yuvarlanıp ağzına giriyordu. Tuzun tadını alınca fark ediyordu ağladığını, ama susmuyor, anlatmaya devam ediyordu Raif.

"Son Boşnak Kralı Stefan Tomaşeviç, Papa'ya mektup üstüne mektup yazıyor, Osmanlılar'ı durdurmak için Venedik'ten yardım talep ediyordu. Mezhep ayrılığının önemsiz ayrıntıları yüzünden üstlerine defalarca yollanan Haçlı orduları, bu kez hiç gönderilmiyordu. Kral her gün dua ediyordu Kilise'nin mihrabında, kendini Osmanlı'dan kurtaracak nal seslerini duymak için. Stefan Tomaşeviç, hiç gelmeyecek orduları bekliyordu. Boşuna."

Burhan'ın dudakları kıpır kıpırdı. Oğlunu kurtarması için, Tanrı'ya sessizce dua ediyordu içinden.

Fatih Sultan Mehmet'in askerleri, 20 Mayıs 1463'te, Bobovaç'da Boşnak Kalesi'ni aldıktan sonra, Boşnak Kralı kuzeye doğ-

ru kaçarken, ellerini göğe kaldırmış dua ediyorlardı bir ağızdan. Sesleri gökyüzüne ilahi bir koro gibi yükseliyordu.

Bir çığır açılıyordu Bosna'da. Kilisenin mezaliminden illallah demiş Boşnaklar, sevecen, hoşgörülü, filozof dervişleri bağırlarına basıyordu.

Dini inançları yüzünden öldürülmek, kesilmek, yağma edilmek, işkence yoktu. İnanamıyorlardı duyduklarına... Osmanlı Sultanı dinlerine karışmayacaktı... Vergilerini versinlerdi... Osmanlı ordusuna asker yetiştirsinlerdi... Bosna Nehri'nin tüm kolları pırıl pırıl parıldıyordu güneşin ışınlarıyla, altın gibi. Fiko, Milaçka'nın altın rengi sularında hiç durmadan yüzüyordu. O kulaç atarken sularda, Anadolu akın akın iniyordu Balkanlar'a. Karaman beyliği yörelerinden, Tokat'tan, Mardin'den, Konya'dan geliyorlardı... Konyarlar... Akkoyunlular... Karadeniz'in kuzeyinden Peçenekler...

Balkan toprakları, İliryalılar'dan sonra, Slav ve Macar ırkının yanı sıra, Anadolu Türkü'yle de hercümerç oluyordu.

"Dört yüz yıl içinde tam iki yüz kırk Osmanlı valisi, düşün hele, yeğen," diyordu Raif.

Fiko ateşler içinde, düşünüyordu. Önce Osmanlı'nın kulu, sonra bir tür efendisi olan ve sonunda Osmanlı'nın eliyle boğulan Boşnak yeniçerileri düşünüyordu.

Müslüman Boşnak Beyleri dillerini, geleneklerini, yazılarını değiştirmiyorlardı. Osmanlı'nın yolladığı paşaların Osmanlı tarafından kurulan Bosna Saray'da yaşamalarına bile izin vermez oluyorlardı. Sadece haftada bir gece, tek bir gece misafir ediyorlardı Bosna Saray'da valilerini ve sonra seksen kilometre uzaktaki Travnik'e yolluyorlardı, hiçbir işlerine karışmadan uzakta oturmaları için. Efelenmeye, itiraz etmeye kalkanlar, ya da idareyi eline almaya yeltenenler, hemen Sultan'a şikâyet edilip geri yollanıyordu. Boşnaklar kimseden emir almıyorlardı. Yeniçeri ocağının kaldırılmasını kabul etmiyor, isyan üstüne isyan çıkarıyorlardı. Üçüncü Selim'in ve İkinci Mahmut'un reform hareketlerine karşı çıkıyor, modernleştirilen ordunun üniformalarını giymeyi reddediyorlardı.

Fiko inliyordu uykusunda. Tüm Avrupa'da feodal sistem çökerken, yüzyılların içinde, efendilerinin efendisi konumuna gel-

miş Boşnak Beyleri direniyordu. Yeniçeriler ve Boşnak soyluları karşı koyuyordu her türlü yeniliğe ve Sultan'a... İsyanlar çıkıyordu. Bir onların, bir Sultan'ın orduları heder oluyordu... Yeniliyordu Yeniçeriler... kırmızı, sarı, siyah çizmeleri, bol mavi şalvarları bir tarafa, cennet kuşları işlenmiş uzun keçe külahları öte yana düşüyordu... ocaklarını vermemek için başlarını veriyorlardı. Birkaç ay sonra, 1828 yılının Temmuzu'nda, yine toparlanıp ayaklanıyorlardı... Üç gün üç gece kıyım yapıyorlardı gafil avlanan düşmanlarına... İntikamları öylesine korkunçtu ki, 1850 yılına kadar sürüyordu dehşeti... Bir süre yaprak kımıldamıyordu Bosna'da. Ve sonunda, onu baş tacı yapan, ona en büyük imtiyazları tanıyan, en geniş hakları veren Osmanlı'nın eliyle silinirken tarihten, efendisini de bitiriyordu Bosna kendiyle birlikte... Bosna ve Osmanlılar, birbirinin kucağında can çekişen iki sevgili gibi art arda tükeniyordu.

"Raif... Çocuk kendinde değil. Sus artık."

Çocuk kendinde değildi. Çocuk gidiyordu. Burhan ne yapacağını bilemez haldeydi. Ambulanstan inmiş, ilaç çantasını olduğu gibi, yere, toprağa boşaltmış, karıştırıp durmuş, birini alıp, ötekini bırakmıştı ilaç kutularının. Üstlerini okuyup okuyup fırlatıp atmıştı. Hepsini tek tek elden geçirip, yapacak bir şey olmadığını gördükten sonra, yine ambulansa binmiş, oğlunun başını dizlerine çekip oturmuştu. Kafasını cama dayamış, Fiko'nun ateş gibi yanan alnını, saçlarını okşarken, bir taraftan da yaşamı sorguluyordu.

Kendilerine sunulan yetmiş, seksen yıllık ömrün ilk ve son onar yılı, çocukluğun bilinçsizliği ve yaşlılığın çaresizliği içinde geçtiğine göre, ellerine kalan elli yılı, itişip kakışarak, dövüşerek, sonra da dövüşmenin getireceği yıkıntılara ve kayıplara hayıflanarak heba etmek için mi dünyaya yollanmıştı insanoğlu? Bogomil, Hıristiyan, Musevi ya da Müslüman, ne olursa olsun, ne biçim bir kaderdi insanoğlununki?

Sonra başka şeyler düşünmüştü. Uzun süren bir suskunluktan sonra, nihayet konuştuğunda:

"Biliyor musun Raif," demişti Burhan. "Bu çaresizliğe bir son vermemiz lazım."

"Fiko'yu akşamı beklemeden, ormandan geçirelim mi diyorsun?"

"Yok, şu andan söz etmiyorum ben. Demin halimizi düşünürken, bir şimşek çaktı kafamda... Abluka altındaki şehirden bir çıkış yolu bulunamaz mı?"

"Herifler dağlara hâkimler, enişte. Yolda yürüyeni sniperle vuruyorlar."

"Yerin üstünde evet, ama yeraltına inilirse..."

"Ne demek istiyorsun?"

"Bir tünel... bir tünel kazılacak olursa, tek çıkış noktamıza doğru, o zaman gıda ve ilaç sevkiyatı yapılabileceği gibi, yaralılarımızı da kurtarabilirdik."

"Şimdi tünel mi kazalım enişte?"

"Şu andan söz etmiyorum ben. Bu tünel fikrini geliştirmek lazım."

Raif, Burhan'ın oğlunu bu badireden çıkarabilmek için canını vermeye hazır olduğunu biliyordu. Soğukkanlılığını kaybetmemesi şartıyla belki mümkün olabilirdi kurtuluş. Ama adam, gücünü yitirmiş, saçmalamaya başlamıştı. Tünelmiş! Cevap bile vermemişti.

Bir süre önce gördüklerini sandıkları araç yaklaşıyordu... Başını doğrultmuştu dayadığı yerden, kıvrıla kıvrıla yükselen yolun taa en aşağılarındaki toz bulutunun bir hayal değil de gerçek olduğunu görmek için.

"O araç tırmanıyor yukarıya, enişte," demişti Raif. "Sanırım bir cip bu, çok da hızlı geliyor olmalı, bu kadar toz çıkardığına göre..."

Nefeslerini tutup beklemişlerdi. Fiko acıyla buruşturmuştu yüzünü. Kımıldanmıştı babasının kucağında.

Fiko'nun alnına koydukları fanilayı yeniden ıslatmış, şakaklarını ovmuştu Raif.

"Ateşi düşürebilseydik... ," demişti Burhan. Yüzü bembeyazdı. Şeytanla pazarlığa hazırdı oğlunun hayatı için. Ama bu dağ başına şeytan bile uğramıyordu nicedir. Şeytan aşağıdaydı, Saraybosna'ya giden yolları tutmuştu.

"Kanamayı durdurmak daha da önemliydi, bak onu başardık enişte."

Homurtu giderek yaklaşıyordu. Bir korna sesi duyduğunu sandı Burhan. Bib-biib-bib-biib. Sanki biri, gelişini müjdeliyordu onlara. Oğlunu sarsmamak için kımıldayamıyordu.

"Raif, inip baksana," dedi.

Raif de eniştesi gibi, duyduğunun, ümit ettiğinin hayal olmasından korktuğu için, kımıldayamamıştı yerinden. Burhan öyle söyleyince, fırladı.

Camdan bakınca, Raif'in sevinçle ellerini kollarını salladığını gördü Burhan. Hayal görmemişlerdi, bir cipti gelen. Demek Nimeta başarmıştı. Oğlunu selamete götürecek bir şeyler ayarlamıştı. Saatine baktı. Şaşırdı. Ona yüzyıllarca sürmüş gibi gelen zaman dilimi sadece birkaç saatti topu topu. Boşnaklar'ın tarihini bir baştan bir başa yaşarlarken ambulansın içinde, yarım gün ancak geçmişti.

Raif yokuş aşağı koşuyordu şimdi. Gözlerini yumdu, kımıldamadan bekledi. Az sonra Nusret'in sesini duydu. "Komutanım," diyordu. "Başardık komutanım. Yenge, Fiko'yu kolayca Hırvat tarafına geçirecek birini buldu."

"Şuradaki çantayı versene," dedi Burhan, ön koltukta duran çantayı işaret etti. Nusret'in uzattığı çantayı alıp, oğlunun başının altına, kendi dizinin durduğu yere yerleştirdi. İndi ambulanstan. Cipteki yabancı da inmiş, ona doğru geliyordu. Karşısındaki sivil giyimli, başı tıraşlı adama baktı. Bu yüzü bir yerlerden hatırlar gibiydi ama çıkaramıyordu.

"Dilerim geç kalmadım. Fiko'yu götürmeye geldim," dedi adam, elini uzattı Burhan'a. "Burhan, ben Stefan, hatırladınız mı beni?" Burhan'ın adama uzattığı eli, bu adı duyunca havada kaldı. Stefan! STEFAN! OLAMAZ!

"Zagreb televizyonundan... Nimeta'nın arkadaşı. Hani bizi tanıştırmıştı, taa Zagreb'de..."

Kulakları uğulduyordu Burhan'ın. Dizleri titriyordu. Oğlunun hayatı için pazarlık yapacağı şeytanı kendi değil miydi isteyen? O kadar istemişti ki gelmesini, gelmişti işte. Gelmiş, karşısında durmuş, "Oğlunu ver," diyordu. Burhan artık pazarlık yapmak istemiyordu şeytanla. Sadece öldürmek istiyordu onu.

"Herkes işini kaybederken, Knin'deki işinden niye atılmadığını sanıyorsun, sen" diyordu kaba bir ses, "karını beceren o Hırvat televizyoncunun torpili olmasaydı, sen de çoktan bizim saflarımıza katılmıştın. Görürdük seni o zaman, savaştan ve Hırvatlar'ı öldürmekten yana mısın, değil misin? Sen, şirketinle ilişkilerin mühendislik dehan yüzünden sürüyor sanıyordun, değil mi?"

Burhan kulaklarını kapatıyordu eliyle, ama yine de duyuyordu adamın sesini. Oysa adam yoktu. Adam yediği yumruktan bir tane daha yememek için, kırılan burnu avuçlarının içinde, çoktan kaçıp gitmişti. Ama sesi hiç durmadan yankılanıyordu Burhan'ın kulaklarında, "Karını beceren o Hırvat'ın torpili... Ka-rı-nı bece-ren- o-Hır-vat..."

Eli, farkında olmadan belindeki tabancaya gitti.

"Enişte!"

Raif'in sesiyle kendine geldi. Nusret ve Raif şaşkınlık içinde ona bakıyorlardı. Yüzünden kan çekilmişti Burhan'ın.

"Ne var?" diyebildi. "Ne istiyorsunuz?"

"Çocuğu almaya geldim. Fiko'yu. Stup üzerinden Saraybosna'ya geçirecektim ama, şimdi Raif'in dediğine göre, zamanımız çok dar. Onu bir an evvel, bizim tarafta tam teşekküllü bir hastaneye yetiştireceğim. Biraz acele etsek."

"Nereden çıktınız siz?... Kim yolladı sizi?..."

"Bana Nimeta haber yolladı. Benim her iki tarafa da geçiş belgelerim olduğu için... Şans eseri bulabildi beni, Sonya. Yarım saat sonra arasaydı gitmiş olacaktım. Aslında çok önceden ayrılacaktım Saraybosna'dan... Sonra bir işim çıktı, kaldım. Kısmet işte."

Fiko'nun uykusunda inlediğini duydu Burhan. Oğlu on yedi yaşındaydı. Yaşamalıydı. Hiçbir şeyin önemi yoktu, Fiko'nun hayatı karşısında. Şeytanla pazarlığa oturacaktı çaresiz.

"Evet, kısmet!" dedi. Her şeyin oluşumunda bir neden olduğuna inanırdı. Nimeta'ya daha önce söylediği gibi, mutlaka hesabı yanlışlıkla ona yazılmış bir günahı ödüyordu Burhan.

"Kaç saatte gideriz?" diye sordu.

"Sizi de o tarafa geçiremem, Burhan. Çocuğun girişi de tehli-

keye düşer sonra. Ama hastanede, onu doktorlara teslim eder etmez haber yollarım size."

"Beni sokamazsanız, Fiko'yu nasıl sokacaksınız sınırdan?" diye sordu Burhan.

"Söyledim ya, benim geçiş belgelerim var. Fiko ise daha çocuk sayılır. Oğlum veya yeğenim diyeceğim onun için. Üstelik ağır yaralı. Acil bir durum var... onu sokmayı başaracağıma eminim."

İki adam ayakta karşı karşıya duruyorlardı. Burhan, "Önce karımı aldın, şimdi de oğlumu alıyorsun benden," diye düşünüyordu. Dudaklarını öylesine sıkmıştı ki, ince bir hançeri andırıyordu ağzı. Birbirine kenetlediği dişleri acıyordu.

Stefan tahmin ediyordu Burhan'ın aklından geçenleri. Burhan'ın yüz ifadesini gördüğü an, bildiğini anlamıştı. Şu anda belindeki silahı çekip kendine doğrultsa, onu vurabilirdi. Şakağında bir damar seğiriyordu Burhan'ın. Gözleri iki derin kuyuydu. Renkleri solmuş, sadece acı kalmıştı yuvalarında. Koyu ve derin bir acı. Bosna'nın asırlardır biriken kini, onun yüreğini yakıyordu ve onun gözlerinde yansıyordu. Bir kapana sıkışmıştı Burhan. Başka çözümü, başka kurtuluşu yoktu. Stefan'a oğlunu teslim edecekti, çaresiz. Yeter ki Fiko dayanabilsin hastaneye kadar.

Birkaç saniyelik bir zaman dilimi içinde, Burhan bir on yaş daha ihtiyarladı. Hızla aktı seneler. Asırlar öncesinden gelen anılar ona çarptılar, sarsaladılar onu. Yüzyıllardır kâh sarmaş dolaş yaşadıkları, kâh birbirlerinin gözlerini oydukları komşu toprakların adamına baktı.

Ne tuhaf, çocuğunu kurtarmaya karar verdiği anda, içini kavuran o kızgınlıktan, o yakıcı hırstan eser kalmamış gibiydi yüreğinde. Karşısındaki adamı, çok uzun zamandır tanıyormuş gibi bir duyguya kapılmıştı.

Oğlunun tek kurtuluş çaresi o olduğu için mi?

Can verdiği bir hayatın sürmesine dair umudu, şu anda sadece o mümkün kılabildiği için mi?

Arkasını dönüp ambulansa yürüdü. Fiko yine sayıklıyordu uykusunda. Alnındaki fanilayı, matarasındaki son damlalarla ıslatıp, yeniden yerleştirdi başına. Geri geldi.

"Çocuğu sarsalamak istemiyorum, ambulansı alır mısınız?" diye sordu.

"Elbette," dedi Stefan.

"Fiko'yu doktora teslim edince, televizyona telefon edin, biliyorsunuz o telefon çalışıyor," dedi Burhan. "İlaç çantasında fazla bir şey kalmadı ama, gazlı bezler orada... yolda kanama olursa, yaranın üstüne bastırırsınız."

"Tamam. İlk yardım işlemlerini bilirim zaten. Ama gerek kalmayacak. Kestirmeden gideceğim ve hastaneye varır varmaz size hemen haber yollatacağım," dedi Stefan. "Fiko'ya..." Tam, 'oğlum gibi' diyecekken sustu. Daha fazla yaralamaya hakkı yoktu Burhan'ı. " öz kardeşim gibi, en yakınım gibi bakacağım. Sakın merak etmeyin," dedi.

Burhan ambulansa girdi yine. Oğlunun ateş gibi yanan elini avcuna aldı, yüreğine bastırdı.

"Güle güle git sevgili oğlum. Güle güle git, iyileş ve bize sağ salim dön," dedi, "Allah'a emanet ol." Dudaklarını değdirdi çocuğun solgun yüzüne. İndi ambulanstan, Stefan'ın önünde dikildi. Bu kez o uzattı elini önce. İki adam elleri birbirlerine kenetli kaldılar bir an.

Aynı ırktan, kim bilir belki de aynı soydan geliyorlardı. Aynı yaşlarda, aynı boylardaydılar. Aynı kadını sevmişlerdi. Ataları aynı Tanrı'ya ayrı yollardan ulaşmak istedikleri için, biri Boşnak diğeri Hırvat'tı. Bunu kendileri seçmemişlerdi, savaşmayı ve kaderlerini de seçmedikleri gibi. Ve ambulanstaki çocuğu kurtarmanın dışında, beklentileri yoktu yarınlar için.

Yarınlar, kurşun, havan topu ve bombaydı, kandı. Ama her ikisi de farkına bile varmadan 'daha güzel günleri' bekliyorlardı. İnsanlar, değişik inançlarla ve hırslarıyla ne kadar karıştırırlarsa karıştırsınlar, kana, acıya, şiddete bulaştırsınlar bu muhteşem dünyayı, yaşam bir umuttu sonuçta. Hiç bitmeyen bir umuttu.

Sarsıla sarsıla giden ambulansta, Fiko gözlerini açtı bir ara. Bir yabancının yanında, Hırvat bölgesine doğru yol almakta olduğunu öğrenince, yüreği sıkıştı.

"Ben yabancı sayılmam Fiko," dedi Stefan, "annenin çok yakın

bir dostuyum, meslektaşıyım. Seni az sonra bir hastaneye ulaştıracağım. Sakın korkma, pansumanın, tedavin yapıldıktan, ateşin düştükten sonra kararını vereceksin, evine veya İstanbul'daki akrabalarının yanına dönmek için."

"İstanbul'da ne işim var?" dedi Fiko. "İyileşebilirsem, Saraybosna'ya geri dönerim."

"Savaş bitene kadar emniyet içinde yaşamak istersen... Neyse, hastaneden çıktığın zaman verirsin kararını."

"Eğer yaşarsam."

"Yaşayacaksın," dedi Stefan, bir emir verir gibi kesindi ses tonu.

Yattığı yerden sadece mavi göğü ve yol boyunca sıralanmış ağaçların yapraklarını görebiliyordu çocuk.

"Sınıra çok var mı?" diye sordu.

"On beş dakika kadar sonra sınırdayız."

Az daha gittiler. Hırvat bölgesini belirleyen barikatlara yaklaşınca yavaşladı Stefan. "Fiko, sen gözlerini kapat ve uyur gibi yap. Senin kendinde olmadığını söyleyeceğim polislere. Sakın beni yalancı çıkartma emi," dedi.

Fiko, son kez baktı yattığı yerden, kendi yurdunun semalarındaki beyaz bulutlara. Sonra sımsıkı yumdu gözlerini.

"Elveda benim güzel Bosnam," dedi içinden. "Elveda doğduğum toprak, sevgili memleketim, sevgili ailem. Elveda."

Bosna, kahraman, cefakâr ve çileli Bosna, bir evladını daha bekliyordu şimdi, geri dönmesi için. Umutla.

Sonsöz

Nimeta'nın öyküsünün son bulduğu 1993 Martı'ndan sonra, Saraybosnalılar, havameydanının altına bir tünel kazmayı akıl ettiler. Bir metre altmış santim yüksekliğinde ve yedi yüz altmış metre boyunda olan bu tünel, çuvallarla patates ve yumurtanın sırtlarda iki büklüm taşınarak şehre sokulmasına imkân vererek, açlıktan ölme noktasına gelmiş olan Boşnaklar'ın hayatını kurtardı. Tünel ayrıca hastaların ve yaralıların şehrin dışına çıkartılabilmelerine ve kente ilaç sevkiyatına yaradığı gibi, Saraybosna'nın durumunu incelemek için gelen yabancı politikacıların da şehre girip çıkabilmelerini mümkün kıldı.

Boşnaklar'ın, 5 Nisan 1992 yılında Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da başlayan savaşı 26 Şubat 1996 yılına kadar sürdü. Saraybosna şehri tam 1.395 gün kuşatma altında kaldı.

1.600'ünü çocukların oluşturduğu 10.600 Boşnak hayatını yitirdikten sonra, savaşan taraflara Dayton anlaşması kabul ettirildi.

Bu anlaşmaya göre, Bosna-Hersek'in yüzde elli biri Boşnak ve Hırvat Federasyonu'na, yüzde kırk dokuzu da, Bosna sınırları içinde savaştan önce nüfusun ancak yüzde otuz dördünü oluşturan Sırbistan'a bırakıldı.

Boşnaklar'ın varlığını Balkanlar'dan, adını ansiklopedilerden silmek için dört yıl boyunca tüm dünyanın gözleri önünde bir soykırımı yaşanmış, müzeler, kütüphaneler, arşivler bombalanmıştır. Ama tarihin ve gerçeğin asla değişemeyeceğinin bir kanıtı olarak, Boşnaklar, amansız bir soykırımından sonra bile, Bosna'daki sekiz yüz yıllık varlıklarını hâlâ sürdürüyorlar.

Teşekkürler

Beni Bosna, Boşnaklar ve ailemiz konusunda aydınlatarak bu kitabın yazılışına katkıda bulunan kuzenim Ecvet Kulen'e, değerli ressam Ferruh Başağa'ya, Muzaffer Kaleoğlu Hanımefendi'ye, beni birçok konuda aydınlatan Bünyamin Türk'e, Hakime Sancak'a, Hüseyin Gül'e, Emel Akçalı'ya ve elime değerli belgelerin geçmesini sağlayan Ayzen Topaloğlu'na teşekkür ediyorum.

Bosna'da bana evlerini, yüreklerini açan Boşnak dostlarımı asla unutmayacağım. En başta, beni Bosna'da hiç usanmadan gezdiren, bilgilendiren, en ince ayrıntılara kadar aydınlatan, romanın zihnimde canlanmasını sağlayan sevgili Esat Mavriç'e ve Esat'ı bana tanıştıran Halide Müezinoviç ile Belkıs Tekelioğlu'na da teşekkür etmek isterim.

Bana, Boşnaklar'ın gerçek dünyasını, yaşamlarını tanıtan, anılarını paylaşan değerli dostlarım Prof. Lamia Hacıosmanbegoviç ve ikramı, sevecenliğiyle 'Bey'liğini kanıtlayan Muhammed Gradaşçeviç ile eşi Zümrüt Hanım'a, sevgili Mirso ile Yasna Sijerçiç'e, Hana Alikadiç'e ve Münire Acım'a, önüme, savaşta yaşayan bir kentin ayrıntılı gerçeklerini serdikleri için, şükran borçluyum.

Bosna-Hersek Türkiye Büyükelçisi Sayın Mehmet Görkay ve eşi Sema Hanımefendi'nin misafirperverliğini, yakın ilgisini de asla unutmayacağım.

Historija Boşnajaka adlı eserin 12. yüzyıla ait bölümlerini benim için Türkçeye çeviren Nusret Uluca Beyefendi'ye en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Kaynakça

Bu kitabın yazılışı sırasında yazar; *Bosnia, A short History:* Noel Malcom, Paper Mac, 1994-96; *Bosna Tarihi:* Ömer Bosnavi, Kültür Bakanlığı, 1978; *Black Lamp and Grey Falcon:* Rebecca West, Penquin Books, 1969; *The Bosniak:* Adil Zulfikarpasiç, Hurst & Company, 1998; *Balkan Yolcusu:* Firuzan, Yapı Kredi Yayınları, 1996; *Bosna Yazıları:* Ertuğrul Günay, AD Yayıncılık A.Ş. 1997; *Historija Boşnajaka:* Mustafa İmamoviç, Boşnaca Zajednica Kulture, 1996; *Şu Bizim Rumeli:* Yılmaz Çetiner, Milliyet Yayınları, 1994; *Etnik Tecavüz:* Elena Doli, Chiara Valentini, Real Yayıncılık, 1994; *Zlata'nın Günlüğü:* Zlata Filipoviç, Papirüs Yayınları, 1997; *The Death of Yugoslavia:* Laura Silber, Allan Little, Penguin Books, 1995; *Gözüm Yaşı Tuna Selidir Şimdi:* Selma Fındıklı, Sel Yayınları, 1997; *Devletler ve Hanedanlar,* cilt 4: Yılmaz Öztuna, Kültür Bakanlığı Yayınları/134; *Devletler ve Hanedanlar,* cilt 2: Yılmaz Öztuna, Kültür Bakanlığı Yayınları/1101; *Sokollu Mehmet Paşa:* Radovan Samarçiç, Sabah Yayınları, 1997; *Saraybosna:* Münire Acım, Ali Koçak, İmge Basımevi, 1996; *Büyük Darbe:* Altan Deliorman, Boğaziçi Yayınları, 1975; *Balkanların Tarihi:* Georges Castellen, Milliyet Yayınları, 1995; *Boşnak Kızı Melço:* Muzaffer Kaleoğlu, 1998; adlı kitaplardan Bosna-Hersek'in tarihi, konumu, sosyal ve siyasi yapısı hakkında genel bilgi sahibi olduktan sonra, ayrıntılı bilgiler için aşağıdaki kitaplardan yararlanmıştır:

1) *Black Lamp and Grey Falcon* (Rebecca West)
2) *History of Bosnia* (Noel Malcom)
3) *The Death of Yugoslavia* (Laura Silber ve Allan Little)
4) *Historija Boşnajaka* (Mustafa İmamoviç)
5) *Devletler ve Hanedanlar,* cilt 4. (Yılmaz Öztuna)

Postane binasının yanı sıra, Milli Tiyatro, Hukuk Fakültesi ve civardaki binalar da yanıyor, yeni patlamalarla bu ateş dansına eşlik ediyorlardı. Rüzgârda uçuşan kızıl saçlar gibi savrulan alevleriyle har har yanıyorlardı. Yandıkça, kırmızı bir fona çizilmiş, simsiyah iskeletlere dönüşüyorlardı.

Nimeta, taş kesilmiş, geçmişini seyrediyordu alazların ötesinde. Çocukluğu, gençliği, anıları, sevinçleri, kederleri incelip uzayarak, bükülerek alevlerin arasında göğe yükseliyor, Saraybosna külleriyle birlikte sağa sola savruluyordu.

Bosnalı bir gazeteci olan Nimeta, dünya tarihinin en acımasız soykırımlarından birinin yaşandığı Bosna savaşının ortasında kendisi ve ailesi için yaşam mücadelesi verirken, içinde kıyasıya süren bambaşka bir savaşla da başetmek zorundaydı...

ISBN 975-14-0678-1

9 789751 406781

